

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

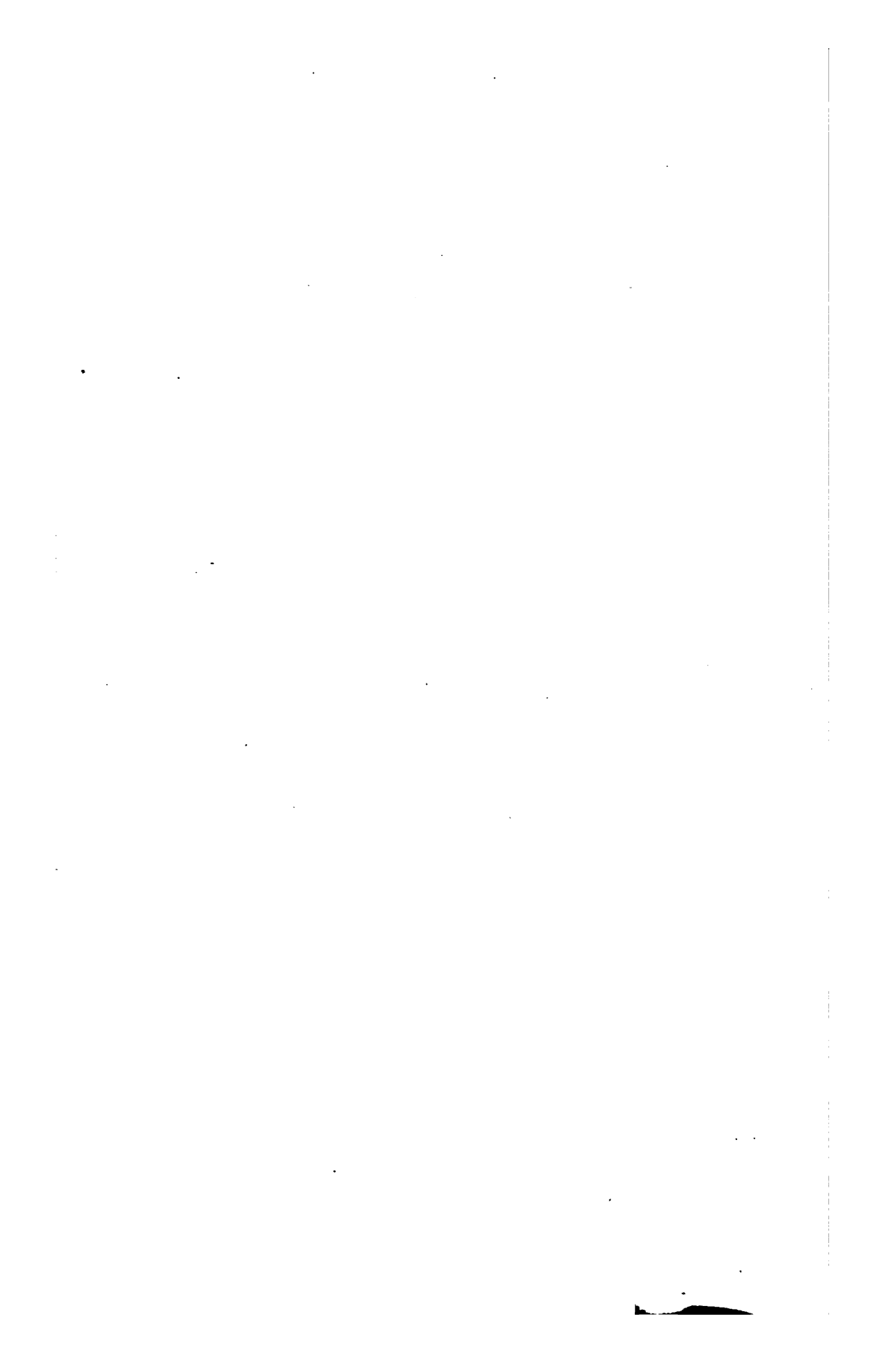
GRAD
DS
642
. E35
BUHR

B 927,613

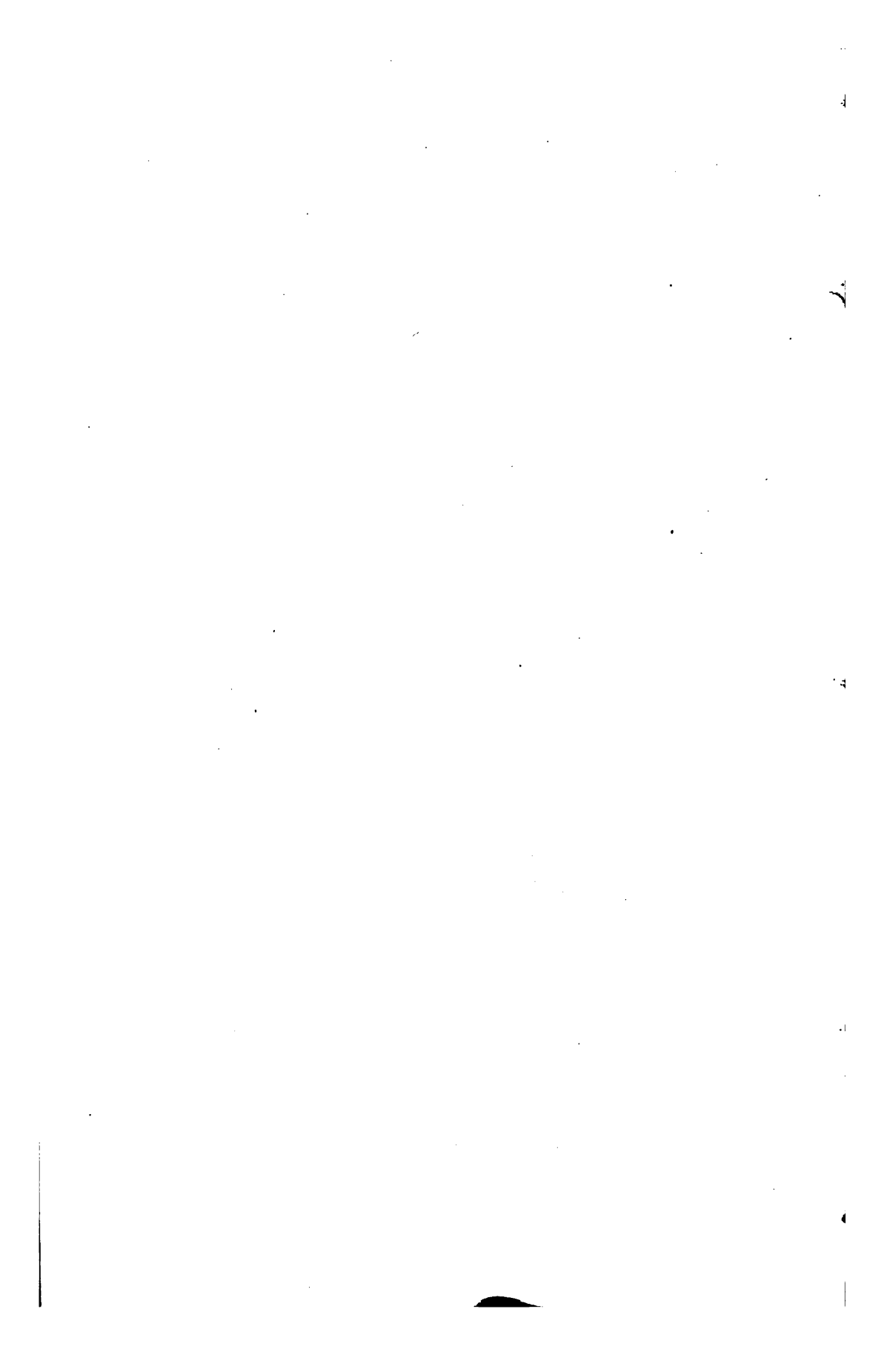

6
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

„Luctor et Emergo“

„Luctor et Emergo”

of

De Geschiedenis der Nederlanders in den Oost-Indischen Archipel

DOOR

R. VAN ECK

Oud-Lector in de taal-, land- en volkenkunde van N.-I. aan de K. M. A. te Breda

ZWOLLE

W. E. J. TJEENK WILLINK

1899

101 R

DS

6:2

• 25

1000

... - Built
... ..

... ..

H. M. Wilhelmina, Koningin der Nederlanden.

SRI MAHARADJA SEGALA TANAH DI BAWAH ANGIN.

INLEIDING.

Insulinde, zee van eilanden, die zich daarginds in het verre Oosten, als een gordel van smaragd, gelijk Multatuli 't eens zoo schoon uitdrukte, slingert om den Evenaar! Hoe gaarne zouden wij de pen van dien begaafden schrijver of van een Veth bezitten, om uw kleurenpracht, uwe natuurwonderen, uwe onmetelijke schatten in en boven den grond naar waarde te kunnen beschrijven. Insulinde, vóór driehonderd jaar genoegzaam onbekend in Nederland en nu reeds sedert lang de schoonste parel aan de kroon, die straks Koningin Wilhelmina, als zij den troon Harer Vaderen bestijgt, op de blonde lokken zal worden gezet. Koningin der Nederlanden zal Zij, God geve lang! voor ons zijn en blijven: *Keizerin van Insulinde* noemt Haar dra de Aziaat, die zijn heerlijk tropenland stuk voor stuk aan Holland heeft moeten afstaan. Als „Vlaamsche zeeroovers“ gelijk de Spanjaarden hen scholden, zijn onze voorvaders het land van den Orang-oetan en den Paradijsvogel binnengetrokken, en thans bukt alles voor den „Grooten Heer,“ die daar als vertegenwoordiger van Hare Majesteit, in koninklijke pracht, op Buitenzorg's troon gezeten is. Wat ligt er tusschen het toen en het thans? Een geschiedenis van drie eeuwen, een boek vol schoone, helaas! ook bevlekte bladzijden, waarvan de lezing ons met bewondering moet vervullen voor de grondvesters onzer macht in Indië, die, alle gevaren trotseerende, den Aziatischen vijand op leven

en dood bestreden — overwonnen hebben. Luctor et Emergo, ik worstel en ontkom, was hunne leuze en dat de naam van Oud-Holland daarginds nog altijd bovendrijft, wij hebben het voor een goed deel aan hun' stoeren moed en ijzeren volharding te danken. Wij willen trachten in korte trekken de geschiedenis van hunnen arbeid te schetsen, om dan na te gaan hoe Nederland, na de opheffing van de O.-I. Compagnie, den roem zijner vroegere zonen heeft gehandhaafd.

EERSTE HOOFDSTUK.

1594 — 1610.

HLVORENS met ons geschiedverhaal te beginnen, een enkel woord, tot beter verstand, over land en volk. Een blik op ons overzichtskaartje zal den lezer doen zien, dat er met recht van een *rijk* van Insulinde kan worden gesproken. Zie ze daar als uitgestrooid liggen, die honderden en honderden eilanden, die, als wij ze aaneen konden rijgen, een land zouden vormen nagenoeg *acht-en-vijftigmaal* grooter dan Nederland. Vier ervan staan bekend onder den naam van Grootte-Soenda-eilanden, waarvan Java viermaal, Soematra elfmaal, Borneo twee-en-twintigmaal en Selebes ruim vijfmaal de oppervlakte van ons land innemen. Van minder omvang zijn de zoogenaamde Kleine-Soenda-eilanden, wier reeks bij Bali een aanvang neemt en tot Timor doorloopt. Tusschen Soematra en Borneo liggen de tinrijke eilanden Bangka en Belitoeng, terwijl ten noorden van deze de Riouw-achipel zich uitstrekt. Oostwaarts van Selebes ontwaart ons oog een ontelbaar aantal eilanden, met Ambon, Banda en Ternate aan het hoofd, algemeen bekend onder de benaming Molukken en omtrent wier schoone ligging en heerlijke gezichten onder hen, die ze bezochten, maar één roep is. Als door een ondoordringbaren muur zijn zij van Australië gescheiden door Nieuw-Guinea, dien reus onder de eilanden der wereld, waarvan echter alleen het hier geteekende gedeelte officieel aan Nederland behoort. Zooals het geheel daar voor ons ligt uitgebreid, vertoont het onze twaalfde provincie, waar

op duizenden plaatsen de Hollandsche vlag hare banen ontplooit, waar schier al wat spreken kan den naam noemt van Koningin Wilhelmina, die straks ook de teugels over dit uitgestrekt gebied in Hare koninklijke en keizerlijke handen nemen zal.

Slechts enkele, betrekkelijk kleine gedeelten staan op onze kaart aangegeven, die aan een andere Europeesche mogendheid toebehooren of wier bevolking zich tot hertoe geheel onafhankelijk van ons heeft weten te houden. Zoo de noordelijke streek van Borneo, afgesloten door de lijn van Kaap Datoe naar de St.-Luciabaai, waar Engelschen het gezag in handen hebben. Verder verwijzen wij den lezer naar het reeds genoemde Timor, waar de Portugeezen, eenmaal de trotsche beheerschers van den Archipel, op een armzalig stukje land de treurige rest hunner vroegere grootheid in veiligheid hebben gebracht. Eindelijk moeten ook nog de Onafhankelijke Bataklanden op Soematra worden vermeld.

Maar toch nog altijd acht-en-vijftigmaal de grootte van Nederland! Hoe zulk eene bezitting te besturen? Om hiervan het geheim te kennen, diene men te weten, dat van dit geheele gebied slechts een betrekkelijk klein gedeelte onder ons rechtstreeksch gezag is gebracht. Het overige behoort tot de zoogenaamde leenroerige en bondgenootschappelijke landen, wier vorsten, onder ons oppertoezicht en onder zekere beperkingen, in het zelfbestuur over hunne rijken en rijkjes gelaten zijn. In het geheel telt Nederlandsch-Indië meer dan driehonderd van zulke Sultans, Panembahans, Jang di Per-toewans, Soetans, Pangérans en hoe zij verder betiteld worden. Op Zuid-Selebes staat hier en daar zelfs eene vrouw aan het hoofd. Houden deze potentaten zich nu maar binnen de bepalingen van het met hen gesloten tractaat, dan zijn zij verder vrij en behoeven onze ambtenaren zich alleen met de rest van Indië bezig te houden en zoo verklaart het zich dat ditzelfde groote Insulinde, onder den Gouverneur-Generaal, door 3 Gouverneurs, 39 Residenten, 133 Adsisistent-Residenten en 386 Controleurs en Adspirant-Controleurs kan worden bestuurd!

Veel is dit zeker niet, maar men acht het voldoende en

denkt er zelfs over om op die cijfers nog te bezuinigen. Zooveel moet worden erkend, de bestuurszaken marcheeren daar goed. Een enkele maal, hoe kan 't anders, raakt de wagen van Staat uit het spoor, doordien een der naast ons regeerende Vorsten zich tegen ons gezag verheft of omdat Mohamedaansche geestdrijvers de vreedzame, maar gemakkelijk te verleiden menigte tot verzet aansporen. De lezer denke slechts aan Lombok en het bloedig drama van Tjilegon uit den jare 1888. Zoo heel vaak komt het echter niet voor en, gebeurt er iets, dan staat steeds ons dapper, niet genoeg te prijzen Indisch leger terstond gereed om het civiel bestuur weer op het rechte pad te helpen. Als wij hen goed tellen, dan zijn het maar ongeveer 38000 man, Europeanen, Javanen, Amboneezen, enz., een handvol voor een gebied viermaal grooter dan Frankrijk, maar een handvol van enkel dapperen, die voor niets staan, die alles veil hebben, waar het geldt voor de eer van Koningin en Vaderland ter strijde te trekken. Hoeden af voor Hollands dappere zonen!

Slaan wij nu nog even een blik op die heerlijke bezitting, welke uitgestrektheid wij leerden kennen en die men met eigen oog moet hebben aanschouwd, om zich van hare schoonheid eenig begrip te kunnen vormen. De geleerden verdeelen haar in eene Aziatische en Australische helft, doch aan welke zijde van de scheidingslijn men zich ook plaatse, overal staat de beschouwer verrukt over het prachtige natuurkleed, door de hand des Scheppers over deze gewesten uitgespreid. Dichters hebben het bezongen en men moet dichtelijk vuur in de aderen hebben om de pracht en majesteit te kunnen beschrijven van die honderd en één vulkanen, die hun trotsche kruin ten hemel verheffen; van die bijna onafzienbare bergmeren, aan welker boorden het gedierte des wouds zijn dorst komt lesschen en waaronder het hierbij afgebeelde meer van Singkarah op Soematra, op eene hoogte van 362 meter en 21000 meter lang, als een der schoonste wordt geroemd; van die kronkelende stroomen, die nu kalm daarheen vlieten, om straks, als in woede ontstoken, buiten hunne oevers te treden

en dood en verderf rondom zich heen te verspreiden; van dien statigen palmboom, wiens sierlijke bladkroon de wolken kust en van wien terecht gezegd is, dat hij schier alle behoeften van den mensch, zoolang deze zich tevreden stelt met wat de natuur oplevert, vervullen kan; van die kunstmatig, amphitheaters-gewijze aangelegde velden, die het wonderschoone Java tot de rijstschuur van Indië maken; van — doch waar zouden wij blijven, wilden wij al de heerlijkheid opnoemen, ons door dit tropenland te aanschouwen gegeven. Wie er meer van verlangt te weten, hij leze wat anderen, zooals Veth, Van der Lith, Martin, Leenderts, Junghuhn, daarover geschreven hebben.

En nu spraken wij nog alleen van wat het het oog kan streelen, en zwegen van de enorme rijkdommen, die Indië aan natuurlijke en cultuurgewassen, aan edele en onedele metalen, aan steenkolen en wat dies meer zij oplevert. Wie telt de miljoenen, door de vloten der O.-I. Compagnie naar het vaderland overgevoerd, na 1800 vermeerderd met de tonnen goude, onder allerlei vorm in 's lands schatkist gevloeid? Wat Java voor den rijstbouw is, vernamen we reeds. Zijn gemiddelde opbrengst van 300 miljoen kilo aan dit kostbaar produkt, verhindert niet dat dit land nog scheepsladingen van koffie, tabak, suiker, kina, indigo, enz. oplevert. Soematra heeft naast zijne belangrijke steenkolenontginning zijn peper en een overvloed van kostbare verf- en harssoorten. Bangka en Belitoeng zijn beroemd om hunnen rijkdom aan tin. Borneo levert diamanten, goud en zilver. De uitgestrekte specerijperken op Banda zijn jaarlijks voor f 80.000 in de belasting aangeslagen. Zoo zouden wij kunnen voortgaan met Indië's rijkdom te schetsen, zonder ooit een eind te vinden. Wij zullen er dan ook verder over zwijgen.

Als de lezer zich herinnert wat wij boven van de uitgestrektheid van Indië mededeelden, zal hij zich, vreezen wij, van de getalsterkte der bevolking eene verkeerde voorstelling maken. Bij Holland vergeleken zou deze toch, bij even groote dichtheid 260 miljoen bedragen, terwijl het ware cijfer slechts

Gezicht op het meer van Singkarak.

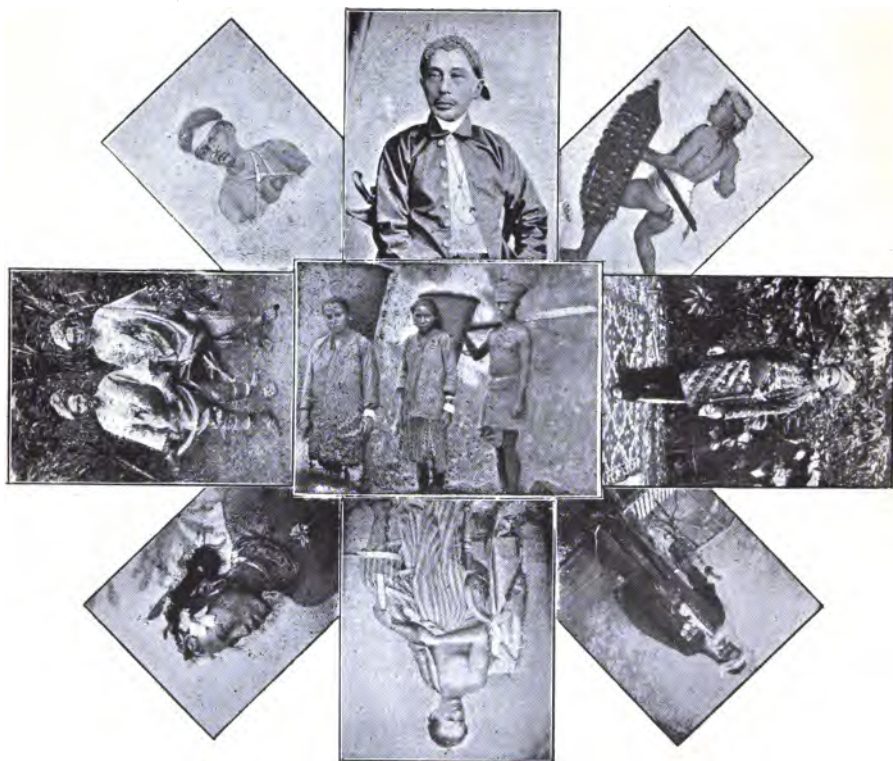
even over de *dertig* miljoen gaat. Voegen wij hierbij dat Java daarvan het leeuwendeel heeft, d. i. ruim *vier en twintig* miljoen, dan volgt hieruit vanzelf, dat het overige gedeelte van den Archipel uiterst schaars bevolkt is. Zeven à acht miljoen zielen op zijn hoogst. In hoofdzaak kan de geheele bevolking tot twee rassen, het bruingekleurde Maleische en het kroesharige Papoesche, worden teruggebracht. De Maleiers zijn verreweg in de meerderheid. Oorspronkelijk ééne familie uitmakende, hebben zij zich in den loop der tijden, ten gevolge van locale en andere omstandigheden, in tal van afzonderlijke stammen gesplitst, die op het oogenblik, zoowel wat het uiterlijk voorkomen als de taal, de zeden en gewoonten aangaat, zooveel punten van verschil opleveren, dat de gemeenschappelijke herkomst nauwelijks meer is waar te nemen. Is het dus geoorloofd in het algemeen van Maleiers te spreken, men vergete niet dat Javanen, Soendaneezen, Madoereezen, Atjehers, Bataks en tal van andere meer, als 't ware afzonderlijke naties vormen, die, oppervlakkig gezien, weinig of niets met elkander gemeen hebben.

Dezer dagen werd door iemand het denkbeeld geopperd om bij gelegenheid van het kroningsfeest onzer Koningin ook vertegenwoordigers van Hoogstderzelve Indische onderdanen tot de plechtigheid op te roepen. De Nieuwe Kerk te Amsterdam zou echter, vreezen wij, schier te klein zijn om al die representanten te bevatten. Het zou anders een hoogst belangrijken optocht vormen. In onze verbeelding zien wij den stoet reeds de hoofdstad binnentrekken. Voorop gaat een sierlijk gekleede en in zijn aard zeer beschaafde Javaan. Op hem volgen eenige Madoereezen en Soendaneezen met enkele Maleische vorsten van Soematra en aanzienlijke Mangkasaren en Boegineezen uit Zuid-Selebes, allen even deftig uitgedost en gewapend met de onafscheidelijke kris (dolk), waarvan het kostbaar gevest een weinig naar links geschoven is, ten teeken dat zij elk oogenblik gereed zijn om voor de Compagnie, gelijk zij het Indisch Gouvernement nog altijd noemen, ten strijde te trekken. Achter hen stapt een trotsche Brahmaan van Bali, die het

bovenlijf onbedekt heeft, niet omdat hij onbeschaafd zou zijn en zijne wereld niet kent, maar omdat hij weet dat men bij de Hindoe's alleen in dat tenue ten hove mag verschijnen. Met eene zekere minachting beschouwt hij de voor hem uitlopende rasgenooten, wier schedel onder den nationalen doek, men zegt een navolging van den Arabischen tulband, verborgen is, terwijl hij, de onafhankelijke Hindoe, het schoone haar los mag laten afhangen. Dan komen tientallen van half gekleede Alfoeren, Timoreezen, Rotineezen enz., wier fiere blik en flinke gang 't ons zeggen, dat de gewone vergelijking tusschen beschaafde en onbeschaafde inlanders niet in elk opzicht ten nadeele van deze laatsten uitvalt. Verder ontwaren wij een paar Bataks en Dajaks, die met verbaasde blikken in het rond zien en zich al vast voornemen om thuis te vertellen, dat Holland nog grooter en schooner is, dan zij het zich ooit hadden kunnen voorstellen. Dat de eersten misschien wel eens aan eenen maaltijd van menschen vleesch hebben deelgenomen en de veeren in het kapsel van de Dajaks een gelijk aantal gesnelde koppen voorstellen, zeggen zij ons niet. De Aziatische trein wordt gesloten door vertegenwoordigers van de half wilde Koeboe's en Loeboe's op Soematra, van Pageiers en Niassers, van To-Radja's uit de binnenlanden van Selebes, van geheel onbeschaafde stammen op Timor, Soembawa en Flores, te veel om op te noemen. Ten slotte komen nog een paar Papoea's van Nieuw-Guinea, die, al konden wij voor een oogenblik hun roetachtig zwarte huid en hun raagbollig hoofdhaar vergeten, toch ons hunnen landaard zouden verraden door op luidruchtige wijze aan hunne indrukken lucht te geven.

Zie, daar zijn ze aan het paleis gekomen. Nog een oogenblik en, bedaard zooals slechts een oosterling dit kan zijn, treden allen de troonzaal binnen, waar zij, met het hoofd ter aarde gebogen, eerbiedig neerhurken. In diezelfde houding en zonder te durven opblikken, neemt onze Javaan het woord op. Hoort hem spreken: „Doorluchtige Koningin (Panembahan), Zon der wereld (Soerja-alam), Middenpunt der aarde (Pakoe-alam)! Wij, uwe slaven, zijn uit het verre Oosten herwaarts

gekomen om ons in het stof Uwer voeten neer te werpen en Uwe schoenen te kussen. Uwe dienaren onderwinden zich tot U te spreken en Uwe Heiligheid (Soesoehoenan) onze eerbiedige hulde te brengen. De grootheid Uwer macht, die

Typen van Inboorlingen.

wij op onzen tocht door Holland overal mochten ontmoeten, heeft Uwe knechten (abdi) met stomme verbazing vervuld. Moge het Allah behagen ons weder op onze nederige eilanden terug te brengen, om 't onzen kinderen en kindskinderen te kunnen verhalen, hoe wij ons een oogenblik hebben mogen koesteren in Uwe stralen, o Zon der wereld! Wil ons nog

lang beschijnen en laat eenige korrels van de goedheid door U, Beheerscheres der wereld (Mangkoe-boemi) in 't rond verspreid, op de hoofden Uwer slaven neervallen!“

De Maleiers, die van deze toespraak alleen de woorden panembaham, pakoe-alam en abdi verstaan hebben, fluisteren een *saja* (zoo is 't — Uwe dienaren). De anderen begrijpen er niets van, ook de Papoea's niet, die anders zeker niet zouden hebben nagelaten door een hardop uitgesproken *kakoe* (juist) van hunne instemming te doen blijken.

Het visioen is voorbij. Wij keeren tot de werkelijkheid terug en vragen ons in stilte af: hoe komt het kleine Nederland, dat op de kaart van Europa in een nauwelijks merkbaar hoekje is teruggedrongen, aan de heerschappij over al die miljoenen, wier land wij als in vogelvlucht beschouwden en van wier schatten ons wonderen werden verhaald? Het antwoord op deze vraag geeft ons de geschiedenis der Nederlanders in Indië, zooals wij die nu in beknopten vorm gaan verhalen. Beknopt, want de stof is te groot om bij alles uitvoerig stil te staan. Zelfs zal menig feit onbesproken moeten blijven, dat anders eene belangrijke bijdrage zou kunnen leveren tot de lijdens- en overwinnings-historie onzer vaderen op hunnen weg naar en hun verblijf in Orienten. Toch hopen wij onze schets zoo te kunnen inrichten, dat de aandachtige lezer zich gemakkelijk eene voorstelling van het geheel zal kunnen vormen.

Beginnen wij dan bij het begin. Bekend is de worstelstrijd der Nederlanders tegen het machtige Spanje, dat staande den tachtigjarigen oorlog — in 1580 — zijne hulpbronnen nog vergrootte, toen onze aartsvijand Philips II ook Portugal aan zijne zegekar hechtte. Eene schoone gelegenheid voor den tyran om die gehate kettters en weerspannigen in hun hartader te treffen, door de havens van het Pyreneesch schiereiland voor hunne vrachtschepen te sluiten. De slag was hard. Toch rekende de trotsche monarch buiten den ondernemenden aard van Hollanders en Zeeuwen, die, liever dan zich te laten vertrappen, geld en leven gingen wagen om langs andere wegen de — koloniale waren machtig te worden.

De mislukte pogingen der onzen om langs het Noorden, dwars door het ijs, koers naar China, Japan en Indië te zetten, zijn bekend. Wat nu? Dan maar dwars door den vijand heen, zoo redeneerden in den jare 1594 Amsterdamsche kooplieden als Hendrik Hudde, Reynier Pauw, Jan Poppen, Dirk van Os en anderen die, gesteund door de Staten van Holland, de *Maatschappij van Verre* oprichtten, voor wier rekening terstond vier schepen, de *Hollandia*, *Mauritius*, *Amsterdam* en het *Duifken* werden uitgerust. Reeds op den 2^{en} April 1595 lag deze kleine vloot op de reede van Texel zeilvaardig om nog dien eigen dag „in den name des Heere“ zee te kiezen. Onder de opvarenden, in 't geheel 249 koppen, vinden wij ook de gebroeders Frederik en Cornelis de Houtman, aan welken laatste de handelsbelangen waren toevertrouwd, terwijl Jan Jansz. Molenaar als eigenlijk Admiraal fungeerde. Opperste piloot was Pieter Dirckz. Keyser. Het geheele land, met Prins Maurits aan het hoofd, oogde de vloot met belangstelling na. De laatste had in zijne kwaliteit van Admiraal van de zee voor de opvarenden eene ordonnantie laten opstellen die, als zij goed werd opgevolgd, rijke vruchten voor de onderneming moest afwerpen. Elken morgen moesten de gebeden worden opgezegd of uit den Bijbel gelezen. Niemand mocht vloeken, zweren of lasteren, op poene van „geleerst“ te worden. Aan iedereen was uitdrukkelijk bevolen de gegeven bevelen te gehoorzamen. En zoo meer!

De lezer erkent 't met ons, altermaal prachtige voorschriften. Jammer slechts dat zij spoedig nutteloos en krachteloos bleken te zijn tegenover eene bemanning, van wie wij tot ons leedwezen moeten getuigen, dat zij, een paar goeden niet te na gesproken, enkel uit saamgeraapte, woestgeaarde en weinig beschaafde sujetten bestond. Zeker, er waren ook zonen van rijke en voorname lieden onder, doch het vermoeden ligt voor de hand, dat hunne gefortuneerde ouders opzettelijk een aandeel in de *Maatschappij* genomen hadden, om de zoontjes kwijt te zijn. „Het waren broodtdronckene kinders,“ lezen wij ergens, „die d' ouders op deze reyse gestuurt hadden om ghetemd

te worden ofte uijt te blijven.“ Men stelle zich nu zulk gezelschap voor op een nog door geen Hollandsch schip bevaren pad, zonder kennis van de heerschende stroomen en passaatwinden, met onvoldoende kaarten, de gansche reis over onder elkander kibbelende en men zal het begrijpen, dat deze eerste reis naar Orienten tevens de ellendigste was die er ooit gemaakt is. Men leze daarover de dagverhalen van Willem Lodewijksz. en Frank van der Does, wier mededeelingen van dien aard zijn, dat men er zich over verwonderen moet, hoe in vredesnaam aan zulke pioniers de eer van Oud-Holland kon worden toevertrouwd. Zelfs de gebroeders De Houtman, inzonderheid Cornelis, wisten hunne waardigheid niet op te houden, en als dan ook het dankbaar nageslacht in Gouda, de stad hunner geboorte, een standbeeld voor hen heeft opgericht, dan hebben zij deze eer zeer zeker niet op deze eerste reis verdiend.

Doch wij moeten verder. Op 2 April 1595 uit het vaderland vertrokken, duurt het tot 7 October vóór de schepen op de Zuidwestkust van Madagaskar het anker uitwerpen. Door allerlei tegenspoeden belooopen, de vloot vol zieken, overal gebrek aan drinkwater, zoo kwamen onze landgenooten aan. Alvorens in de baai van St.-Augustijn een veilige ligplaats te zoeken, had men een klein eilandje aangedaan, waaraan straks de naam van „Hollandsch kerkhof“ zal worden gegeven, van wege de vele dooden, die men er aan den schoot der aarde heeft moeten toevertrouwen. Onder hen, die gespaard bleven, waren er nauwelijks twintig in staat om op hunne beenen te staan. Men begrijpt dus aller vreugd, toen de eerste sloep naar den wal kon sturen. Met de inboorlingen hebben de onzen niet veel op. „Ze zijn cleijn van persoon en leelijck van gezichte“ en zien er over 't geheel uit „gelijck een dieft die door het langhe hanghen verdroocht is.“ Maar het land is goed. Overvloed van water en alles even goedkoop. De reizigers behoeven slechts een broodmes of iets dergelijks te vertoonen, of het wordt terstond voor een os of een schaaap ingeruild. Gedurende twee maanden blijft de vloot in de baai

voor anker liggen, maar toen was 't ook hoog tijd om te vertrekken. De inboorlingen wilden niet meer verkoopen en dat om reden wij, aldus schrijft Van der Does, „zulk een heylig leven onder hen aanrigheten.“ In Januari 1596 vinden wij onze landgenooten op de Noordkust van Madagaskar terug, waar de bemanning met het hoofd van een daar gelegen dorp uit ossenhorens broederschap drinkt. De burgervader was „meest droncken“ en dat ook bij onze Hollanders de wijsheid spoedig in de kan zit, blijkt uit het plotseling afbreken der vriendschap. Onder den gloed van in brand gestoken dorpen wordt de reis eindelijk oostwaarts voortgezet.

En welk een reis alweer! Men schrijft reeds Mei en nog is er geen enkel teeken van land bespeurd, hoe goed er ook wordt uitgekeken. Tot overmaat van ramp worden de schepen door een vliedenden storm overvallen, die de stuurman, gelijk we lezen „met haar besteck aan landt doen staan.“ Als de wind straks bedaard is, komen de botteliers vertellen, dat het drinkwater op raakt, terwijl de voorraad van den kok ook sterk verminderd is. Bij het hooren verhalen van zooveel ellende, beginnen wij toch weer een weinig eerbied te krijgen voor die wakkere Hollandsche jongens, die niet murmureeren, maar geduldig elken nieuwen morgen op den uitkijk stijgen om naar land om te zien. Zoo ooit, dan gold 't hier het Luctor et Emergo tot waarheid te maken.

Eindelijk schijnt er uitkomst te komen. Op den 5^{en} Juni wordt het eiland Eugano, tegenover Soematra's Zuidwestpunt, bereikt en terstond zendt men een paar schepelingen naar den wal om voor zieken en gezonden naar de hoog noodige lafenis om te zien. Onze landgenooten zijn echter op het onherbergzaamste plekje van den Archipel aangekomen. De naakte inboorlingen, die er als Papoea's uitzien en met pijl en boog gewapend zijn, nemen zulk eene dreigende houding tegen de blanke vreemdelingen aan, dat deze in allerijl naar boord terugkeeren. Er zit dus niet anders op dan elders een goed heenkomen te zoeken. Zoo komt de vloot onder den vasten wal van Soematra, waar water en overvloed van

vruchten gevonden worden. Welk eene lafenis! De eenige, die waarschijnlijk niet in de algemeene blijdschap deelde, was de scheepskommies Gerrit van Beuningen, dien men een paar dagen te voren op het admiraalschip had ontboden om daar zonder verder proces „met beide beenen in de boeijen gestelt te worden.“ Mogelijk was de man schuldig, maar hoogstwaarschijnlijk had men hem tot zondebok gemaakt voor al het gekibbel en gekrakeel, waaraan, dit voelde men bij den ingang van deze geheel nieuwe wereld, een einde moest worden gemaakt. Eerst op de terugreis naar het vaderland mocht hij weer vrij, hoewel met de handboeien aan, langs het voorschip wandelen en de arme jongen heeft thuis dus weinig van Indië kunnen navertellen.

Doch keeren wij tot onze reizigers terug. Eenmaal gelaafd en gedrenkt, zijn zij zoo gelukkig eenen Maleier te vinden, die zich aanbiedt om de kleine vloot voor een ronde som naar Bantam, „de principaalste coopstadt geleghen op het eylandt Java-Mayoor“ te loodsen. En de man doet wat hij belooft. In den avond van den 23^{en} Juni 1596, dus na eene reis van een jaar en drie maanden, zien wij de vier stevig gebouwde vaartuigen onder het eiland Pandjang, vlak bij de schoone baai van Bantam, het anker uitwerpen. „Een merkwaardige dag“ schreven wij elders, „waarop de vlag der „Nederlanders voor de eerste maal hare banen in de Indische „wateren ontplooit en voor de verbaasde blikken van Javanen „en Maleiers, van Arabieren en Chineezzen, in de kleine schaar „van Texel een nieuw volk optreedt, dat eerlang den scepter „tot in de verste hoeken van Insulinde zwaaien zal.“ Dit jaar was 't juist drie eeuwen geleden, dat dit feit had plaats gehad, en het heeft ons verwonderd dat er onder ons zoo weinig notitie van genomen is.

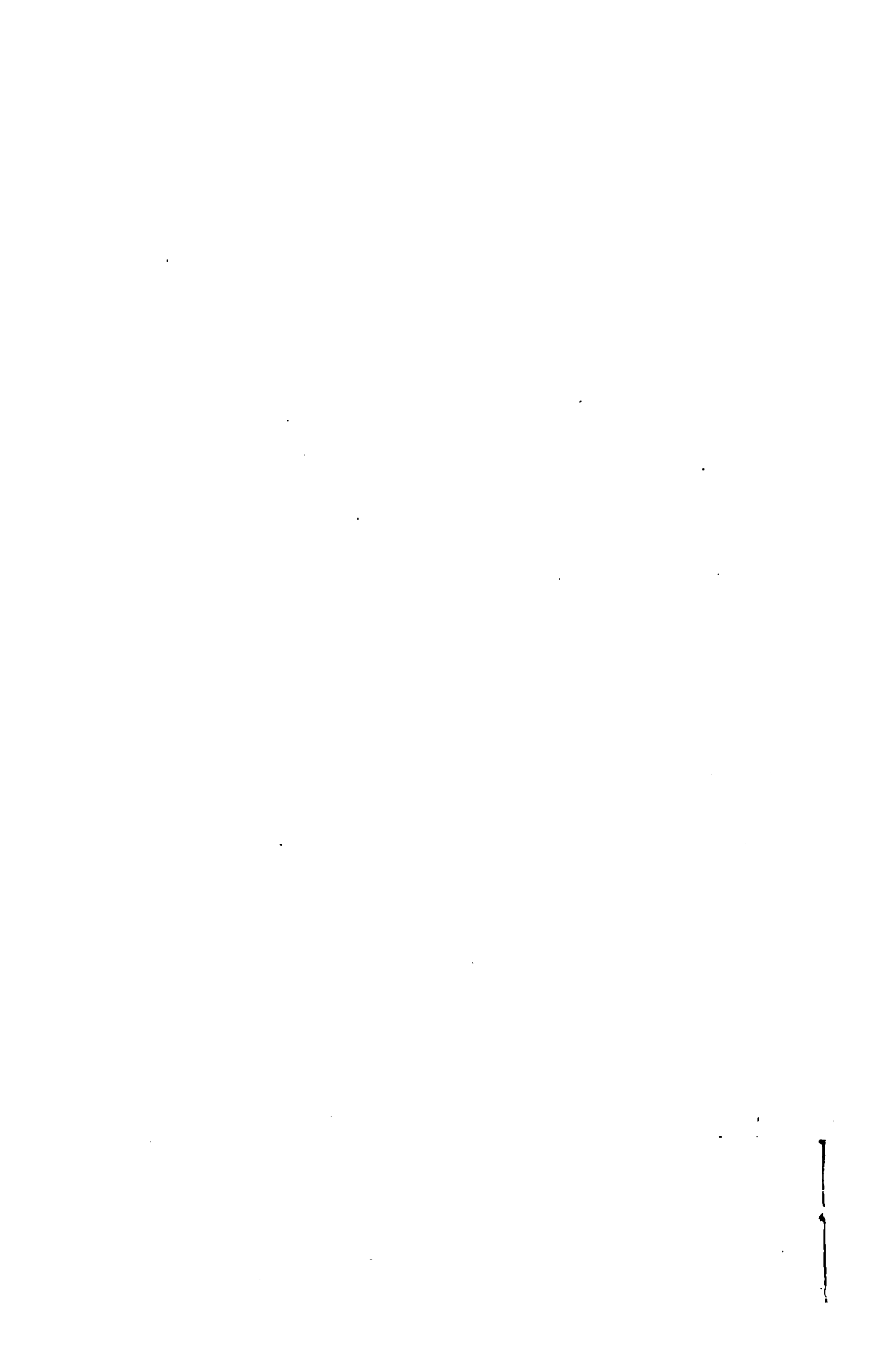
Bantam! Waarlijk, de poorters van Amsterdam hadden niet te vergeefs de hun door den predikant Peter Plancius bezorgde Spaansche zeekaarten bestudeerd. Dank zij die voorstudie, waren onze landgenooten genoegzaam van de toestanden in Indië op de hoogte, om te weten dat zij hier op het punt

waren aangeland, waar de peper uit alle oorden van den Archipel saamvloeide. Tot hunne teleurstelling vernemen zij echter uit den mond van Portugeezen, dat zij op een ongunstig tijdstip gekomen zijn. De oogst van het jaar was reeds grootendeels afgescheept. Daarbij kwam nog, dat de stad in groote onrust verkeerde door het sneuvelen van den vorst des lands, die met een groote vloot tegen het vijandige Palembang (Soematra) was uitgezeild en met velen der zijnen den dood

Gevecht bij Bantam.

gevonden had. Zijn wettige opvolger, een knaapje van vijf maanden, was daardoor onder voogdijschap gekomen van eenen geslepen Regent, die 't aanvankelijk niet zoo kwaad vond dat nieuwe Westerlingen zijn land kwamen bezoeken en de Nederlanders zelfs waarschuwde tegen de Portugeezen, menschen „soo dobbel, dat men nimmermeer haer harte en conde kennen.“ De onzen ontvangen van hem verlot om aan den wal eene

zoogenaamde loge of verkoophuis op te richten en daarin hunne handelswaren uit te stallen. Aan koopers ontbrak het niet. Zelfs de Regent versmaadt 't niet een en andermaal den vreemden winkel binnen te treden en een en ander van zijne gading uit te zoeken. De in ruil aangeboden peper blijft echter uit en nu gingen de poppen aan 't dansen. Cornelis de Houtman, eigenlijk een ruwe klant, eischt op hoogen toon betaling van het geleverde. Straks dreigt hij de stad in brand te zullen schieten en zich van de op de reede gelegen vaartuigen meester te maken. Als hij echter dacht met kinderen te doen te hebben, dan had hij zich zeer vergist. De toen nog fiere Javaan liet zich in zijn eigen land de wetten niet stellen. De Regent laat eenvoudig alle aan den wal aanwezige Hollanders ter plaatse brengen, waar men „gewoonlyck was de misdadighe te executeren om ter doot gebracht te worden.“ Een oogenblik wordt het vonnis nog uitgesteld, maar als straks de Nederlandsche schepen de stad beginnen te bombardeerden, dan schijnt het lot van Cornelis de Houtman en de zijnen beslist. Gelukkig kunnen de rechters het onder elkander niet eens worden. „D'Een,“ schrijft Van der Does, „wilde ons in staken gheset hebben; d'ander laten doorloopen hebben van een stuk gheschuts, ende de derde ghepoigjaardeert.“ Zoo kwam de zaak op de lange baan.

Intusschen hadden zich op de reede tal van inlandsche prauwen verzameld om zich van de vreemde schepen meester te maken. Onze landgenooten komen daardoor in de gelegenheid hun eerste zeegevecht te leveren, waarvan nevensgaande afbeelding ons nog eene kleine voorstelling geeft. Dank zij vooral de twee halve kanonnen, door de Staten bij wijze van leening afgestaan, blijft de overwinning aan onze zijde. Doch, nu komt een andere vijand opdagen. De schepelingen hebben van den dorst te lijden en moeten of zij willen of niet de gevangen medereizigers aan hun lot overlaten om elders water te gaan zoeken. Men schreef toen 13 September en de dag zal voor hen onvergetelijk blijven door het afsterven van den verdienstelijken opperpiloot Keyser, „aan wien,“ schrijft Van

der Doen, „was ick vernosde de Compagnie van Verre, groot verlies ende achterdeel hadde.“

Vorst den 2^{en} October komen onze landgenooten voor Bantam terug, de vaten vol water, de harten vol angst over de achtergelaten broeders. Gelukkig blijken dezen nog in leven te zijn. Men heeft wel allerlei middelen beproefd om Mohammedanen van hen te maken, maar over 't geheel is de behandeling nogal goed geweest. Ten gevolge van nieuwe onderhandelingen worden de gevangenen op 11 October tegen eenen losprijs vrijgelaten en wordt er een verbond van „vrede en eeuwige vriendschap“ gesloten, dat, helaas! door de latere geschiedenis tot den grootsten leugen ter wereld gemaakt is. 't Zou onbillijk zijn alle schuld op de Bantammers te werpen. De onzen begonnen het spoedig weer erg bont te maken. Waar zij niet goedschiks lading konden krijgen, daar trachtten zij deze met geweld tot zich te nemen. Tot groote vreugde van de in de stad aanwezige Portugeezen, die fier het hoofd omhoog hieven en den Regent vroegen, of zij geen waarheid spraken, toen zij de nieuwe Westerlingen Vlaamsche zeeroovers hudden genoemd.

Trouwig optreden van deze eerste Nederlanders in den Muloischen Archipel! Mocht de lezer soms meenen, dat wij overdreven hebben, dan sta hier de oprechte bekentenis uit een der door ons geraadpleegde dagverhalen: „Ende naerdad wij nu alle ons leedt op de stad Bantam gewrocken hadden, maer het goedt genoeghen van onze scheepsovericheyt, soe voor doesen tijt als maer, waardoor die van Bantam vrij all wat voleks verlooron hebben, met oock niet sonder schaede, hebben wij beginnon roedtschap te maeken om verder te vorsejlen, want ons gelooff tot de stad Bantam gans uijt ende te niet was, ende dat door ons reedelijck leeven.“ Kan het oprechter?

Dat de verwachtingen der onzen na de onvriendelijke ontvangst te Bantam wel een beetje lager gespannen waren, wie zal er zich over verwonderen? De vraag doet zich onder hen zelfs voor, of zij wel aan den ontvangen last, om tot de Molukken

door te dringen, gevolg zullen geven. Terwijl de scheepsraad nog over deze zaak aan het beraadslagen is, hebben de schepen het anker voor Jakatra uitgeworpen, waar de Hollanders, schijnbaar althans, zeer vriendelijk door den Regent — een vasal van den Sultan van Bantam — ontvangen worden. Van hier sukkelt men Java's Noordkust langs tot aan Sidajoe. De „Coninck“ van de plaats laat zich in zijne goedheid zelfs tot een bezoek aan het admiraalschip uitnoodigen. Als hij den volgenden dag met eene talrijke vloot van inlandsche prauwen werkelijk komt opdagen, stuurt hij echter niet op de Mauritius, maar op de Amsterdam aan. Met welk doel, wordt den onzen straks duidelijk, als honderden Javanen het boord beklimmen en met het moordtuig in de hand op de verraste blanken aanvallen. Gelukkig zijn de Hollanders spoedig van den schrik bekomen. De aanvallers worden met zwaar verlies teruggeslagen, maar hun verraad heeft aan de reeds sterk verminderde bemanning twaalf dooden, waaronder de schipper van de Amsterdam, gekost. „Dat echter meest te deeren was,“ zoo lezen wij, „is gheweest de dood van eenen jonghe van 10 oft 11 jaeren, cosijn van den schipper, die deze wreede menschen wel 13 steken na zijn doot ghegeven hadden, welck ons tot alsulcken leet heeft verweckt, dat wij de ghevanghenen ook deden doorsteken.“

Alzoo ook hier geen goede herberg. Ook op het tegenover gelegen eiland Madoera ging het niet beter. Zoo mogelijk nog erger. De eenige buit, dien de onzen hier behaalden, bestond uit twee inlandsche knapen, die zij opgevischt en met de namen Arosbaja en Madoera gedoopt hadden. Nu is goede raad duur. Terwijl de vloot onder het eiland Bawéan voor anker ligt, vergadert de scheepsraad nogmaals over de vraag of men naar de Molukken stevenen, dan wel huiswaarts keeren zal. Staande de langdurige beraadslagingen weten de twee bedoelde knapen te ontsnappen, terwijl de reeds geschokte gemoederen den eersten Kerstdag op het diepst getroffen worden door het bericht, dat de Admiraal van de vloot plotseling is overleden. Een ingesteld onderzoek wijst uit dat de

man vergiftigd is en niet minder dan Cornelis de Houtman wordt als de dader aangewezen. Men spreekt hem uit gebrek aan bewijs vrij, maar het gebeurde heeft zulk eenen treurigen indruk op allen gemaakt, dat zelfs zij, die nog voor den tocht oostwaarts gestemd hadden, nu het hardst om terugkeer naar het vaderland roepen.

En zoo geschiedde. Nadat op den 11^{en} Januari 1597 het schip Amsterdam, als niet langer zeewaardig, aan de vlammen is prijsgegeven, worden de ankers gelicht en voort gaat het naar Patria. Ruim *honderdvijftig* man van hen, die wij zoo vol moed en door duizenden hoopvol nagestaard uit Texel zagen vertrekken, ontbreken op het appèl! Zee en land hebben hunne offers geëischt. Straat Bali is vol van Javaansche oorlogsvaartuigen, zoodat onze landgenooten hier geen water kunnen innemen. Zij vinden dit echter op de zuidkust van Bali, waar bovendien de ontvangst van de zijde der bevolking zoo hartelijk was, dat zij er bijna eene maand vertoeven. Toen ook hier het uur van scheiden sloeg, verklaarden Emanuel Roodenburgh en Jacob Claessen, waarschijnlijk het eeuwig gekibbel moede, dat zij vrijwillig op het eiland achterblijven. De terugreis wordt nu zonder hen voortgezet en op den 14^{en} Augustus 1597 vinden wij de drie schepen, met nog meer verminderde bemanning en tal van zieken aan boord, op de reede van Texel terug.

Eene reis alzoo van *twee jaren* en bijna *vier en eene halve maand!* Daarbij eene lading, die op verre na niet de kosten van de uitrusting kon goed maken. Tal van schreiende mannen en vrouwen, die den dood van eenen zoon of broeder beweenen. Treurige verhalen van de onbetrouwbaarheid der Indianen en den grooten invloed, door de Spanjaarden op hen uitgeoefend. Waarlijk, wij zouden 't onzen landgenooten niet euvel hebben kunnen duiden, zoo zij 't bij deze eerste proef gelaten hadden. Zij deden 't echter niet. De weg naar Orienten was gevonden; men kon er komen en — de rest zou volgen. Luctor et Emergo!

Met opzet hebben wij bij dezen eersten tocht naar Oost-

Indië iets langer stilgestaan, niet zoozeer om de vele wederwaardigheden die hij opleverde, maar omdat hij den weg gebaad heeft voor de andere reizen, waardoor aan het kleine, doch in den strijd tegen Spanje geharde Nederland, de heerschappij over den Archipel zal worden verzekerd. Wij kunnen nu verder beknopter zijn.

Wij vernamen reeds hoe de Maatschappij van Verre dacht over de verkregen uitkomst. Doch nu verlangden ook anderen hun deel van den voorgespiegelden buit te hebben. De gebroeders De Houtman waren nauwelijks in het vaderland teruggekeerd, of binnen Amsterdam vormde zich de zoogenaamde „Nieuwe Maatschappij“, voor wier rekening terstond twee schepen en een jacht op stapel werden gezet. Wijze mannen, waaronder de predikant Plancius, keurden die verbroekeling van krachten echter ten zeerste af. Ook de Staten zagen het ongaarne en gelukkig slaagde men er nog bijtijds in om de twee Maatschappijen tot één te vereenigen. Maar nu ook niet langer gedraald. De spoed, waarmede alles in zijn werk ging, was zoo groot, dat reeds op den 1^{en} Mei 1598 eene vloot van acht schepen zeilree lag. De „Oude Compagnie,“ gelijk de vereeniging genoemd werd, had het bevel daarover opgedragen aan den Admiraal Jacob Cornelisz. van Neck en hem Wijbrand van Warwijck als Vice-Admiraal toegevoegd. Onder de opvarenden missen wij de gebroeders De Houtman, die wij echter elders zullen terugvinden. Daarentegen ontmoeten wij hier weer onzen bekenden Frank van der Does. Ook twee predikanten en een heusche dokter — anders bediende men zich van barbiers — maken deel uit van het gezelschap.

De bijzonderheden van deze tweede reis kennen wij uit het scheepsjournaal van *Jacob van Heemskerck*, aan wien voorloopig de betrekking van kormies was opgedragen. Wij lezen er in dat de vloot bij de Kaap de Goede Hoop door eenen storm werd beloopen, die de schepen uiteensloeg en oorzaak was dat Van Neck straks alleen met slechts drie schepen de reis oostwaarts vervolgde. Men schreef toen Juli en het duurde

nog tot 21 November van genoemd jaar voor hij de reede van Bantam bereikt had.

Alweer dus Bantam! Hoe zal dit tweede Nederlandsche gezelschap ontvangen worden? Koestert men hier nog wraak over het vroeger gebeurde? Van Neck en de zijnen weten niet, dat inmiddels onze vijanden, de Portugeezen, voor ons zijn werkzaam geweest, door zich om hun trotsch gedrag gehaat bij de inboorlingen te maken. De onzen worden nu als goede vrienden en bondgenooten ontvangen en dat de vriendschapsbetuigingen ditmaal niet geveinsd zijn, al schuilt er misschien wat eigenbelang achter, blijkt uit het feit, dat er nauwelijks vier weken verlopen of de drie schepen zijn boordevol met peper, kruidnagelen en kokosnoten beladen. Juist maakt Van Neck zich gereed om zijn schatten naar Patria over te brengen, toen, op Oudejaars-avond, de vijf verloren gewaande schepen, onder het gebulder van het geschut, het anker voor Bantam uitwierpen.

Hoewel wij 't nergens vermeld vinden, kunnen wij van onze toenmaals zoo godsdienstige en rechtzinnige landgenooten niet anders denken, dan dat zij het heuglijk feit met eenen dank- en bedestond gevierd hebben. Kooplieden als zij overigens waren, is echter nauwelijks het nieuwe jaar „ingetrompet“, of wij zien hen druk in de weer om ook de pas aangekomen broeders aan eene goede lading te helpen. De peper is echter schaarscher geworden. Ook hebben de slimme Bantammers den prijs verhoogd. Er wordt besloten om nog een nieuw schip te bevrachten en de overige vier, onder Wijbrandt van Warwijk als Admiraal en Van Heemskerck als Vice-Admiraal, naar de Molukken te zenden. Op den 8^{en} Januari verliet dan ook dit smaldeel de reede van Bantam „met so grooten getier van schieten, dat het over het heele eiland dreunde ende gants Bantam in rep ende roer was.“ Het was, schrijft De Jonge, „het eerste saluut van Nederland aan Java en den Archipel gebracht, want voor het eerst gingen de Nederlanders naar de, door alle eeuwen heen begeerde specerijlanden en die ongelukkige groep stond andere meesters te wachten.“

En Van Neck? Deze haastte zich zijn rijken buit in veiligheid te brengen. Na eene betrekkelijk voorspoedige reis van zes maanden zien wij zijne schepen de reede van Texel binnenloodsen. Onderweg had men slechts even St.-Helena aangedaan om den hoogbootsman Pieter Gijsbrechtszoon aan wal te zetten, die zich aan zijnen schipper vergrepen had en veroordeeld was om hier moederziel alleen achter te blijven. De arme balling zag dus niets van de vreugde, die alom in den lande heerschte, zoodra de terugkomst van de vloot bekend is geworden. „Zoolang Holland Holland geweest is, zijn er zoo rijk geladen schepen niet aangekomen,“ riep men elkander overal toe. In Amsterdam is alles in de wolken. Als straks de Admiraal zich bij zijne lastgevers komt aanmelden, dan zien wij hem bij het geklank van acht trompetten plechtig inhalen, terwijl de stedelijke overheid hem „met wijn beschenkt“ en met het geluid der klokken verwelkomt. Zoo wist men reeds in die dagen het succes te eeren!

Volgen wij nu de andere schepen. Na een kort bezoek aan de handelsplaatsen Toeban en Gresik (Grissé), waar veel vriendelijke woorden gewisseld worden, maar geen lading te vinden is, komt het smaldeel onder den wal van Madoera, op hetzelfde punt (Arishaja), waar de eerste vloot zulk een gevoelige les had ontvangen. De houding der inboorlingen is hier nog niets veranderd, zoodat ook deze Hollanders het spoedig met hen te kwaad krijgen. Van weerszijden vallen er dooden en ten slotte mogen onze landgenooten nog blijde zijn, dat zij tegen eene aardige som gelds en wat stukken fluweel hunne gevangen broeders terugkrijgen en het onherbergzaam oord verlaten kunnen. Alleen twee hunner blijven „sonder concent voor schelm“ op het eiland achter.

„3 Maart (1599), Woensdachs tegens den avont zijn wij op de rée van Itoe (Hitoe op Ambon) gecomen.“ Met deze eenvoudige woorden teekent Van Warwijck in zijn dagboek de eerste komst der Nederlanders in de Molukken aan, een feit, dat zoo schitterend zal zijn in zijne gevolgen, dat Spanjaarden en Portugeezen deed knarsentanden en de Vlaamsche

zeeroovers tot beheerschers van deze rijke landen gemaakt heeft. Het eerste wat onze landgenooten vernemen, is dat de Sultan van Ternate, tot wiens gebied Ambon toentertijd nog behoorde, reeds sedert jaren met groot verlangen naar de komst van andere Westerlingen heeft uitgezien om hem van Spanje's juk te helpen bevrijden. In overeenstemming met dien wensch is dan ook de ontvangst op Ambon meer dan hartelijk. Terstond wordt voor de onzen aan den wal een huis ingericht, zij 't ook met de heimelijke bedoeling, dat zij de inlanders het Spaansche kasteel zullen helpen veroveren. Van Warwijck accepteert het huis, maar bedankt voor de eer om mede ten strijde te trekken. De tijd om gewapenderhand tegen Philips' onderdanen op te treden, was nog niet gekomen. De handel was en bleef vooreerst hoofdzaak. Toen dan ook al spoedig bleek, dat op Ambon voorloopig geen specerijen te verkrijgen waren, werd de Vice-Admiraal Heemskerck met twee schepen naar Banda gezonden, terwijl Van Warwijck later met de overige twee naar Ternate verzeilde.

En zoo zien wij onze landgenooten op de drie voornaamste eilanden van de Groote Oost, gelijk de Molukken ook wel genoemd werden, hunnen intocht doen. En overal met succès. Op Ambon richt men hun eene woning in. Met den Sultan van Ternate wordt op „Koran en Bijbel“ een verdrag gesloten, dat hun o. a. het recht geeft om onder de leiding van Frank van der Does een vast kantoor op te richten. Op een der Banda-eilanden blijft Adriaan van Veen met negentien man achter om den zoo goed begonnen handel voort te zetten. Wat echter het voornaamste was, de vier schepen zijn tot aan de dekluiken vol van kostbare specerijen en als straks dan ook Heemskerck en Van Warwijck, vier maanden na elkander, de laatste in September 1600, in het vaderland zijn teruggekeerd, dan mogen zij er zich met recht op beroemen, de grondslagen te hebben gelegd van het gebouw, dat aan gene zijde van den Oceaan ter eere van het door Spanje vertrapte Holland is opgericht en het opschrift „Je maintiendrai“ in zijnen gevel dragen zal.

Intusschen was in Holland de tocht naar Orienten eene ware rage geworden. Van alle kanten stroomden de kapitalen toe en nu vooral bleek het dat Alva's Tiende Penning ons land niet zoo verarmd had, als men wel wilde doen gelooven. Zelfs buitenlanders kwamen met hun geld aandragen. Er was dan ook nog niets van Van Necks vloot bekend, toen reeds in April 1599 opnieuw drie schepen onder Steven van der Hagen naar Indië gezonden werden. Deze beroemde vlootvoogd richtte zijn koers bijna regelrecht op Ambon, waar hij aan den strijd der Hitoeneezen tegen de Portugeezen deelneemt en voor zijne hulp het recht erlangt het „Kasteel van Verre,“ later „Kota Warwijck“ geheeten, op te richten. Eene bezetting wordt daarin achtergelaten en aan Jan Dircksz. Sonnenberg het bestuur over deze eerste Nederlandsche sterkte, met den titel van Gouverneur van de Molukken, opgedragen.

Terwijl Van der Hagen zoo zijne zaken op Ambon regelt, zijn twee zijner schepen naar Banda vertrokken, waar zij juist tijdig genoeg aankwamen om Van Veen (zie hierboven) en de zijnen uit de handen van de vereenigde Portugeezen en Javanen te redden. Zoo liep ook ditmaal alles weer goed voor de onzen af. Met rijken buit beladen keerde de vloot omstreeks de helft van het jaar 1601 in Holland terug.

Zoo volgde de eene vloot op de andere. Op den 23^{en} April 1601 zien wij er zelfs een van *dertien* schepen, onder bevel van Jacob van Heemskerck en Wolphert Harmensz. de vaderlandsche kust verlaten om koers naar Indië te zetten. En elke reis bracht nieuwen triomf. Op Ambon krijgen wij het monopolie van de kruidnagelen. Met den machtigen Koning van Bali sluit Cornelis van Heemskerck eene overeenkomst en ontvangt hij van den vorst eenen door Rodenburg (blz. 20) vertaalden brief voor Prins Maurits. In Bantam mochten de onzen nu vrijelijk handel drijven. En overal waar onze invloed steeg, daar daalde de macht van Portugees en Kastiliaan, die langzamerhand oostwaarts werden teruggedreven om straks in het gebied der Sultans van Ternate, Tidore en Batjan hun rol voor goed af te spelen.

Zoover was 't intusschen nog niet. Onze landgenooten zijn zelfs een oogenblik mooi op weg geweest om daarginds hun eigen graf te gaan graven. Reeds spraken wij met een enkel woord over de in Holland ontwaakte geestdrift voor Orienten. Het gevolg was, dat men de eerste ondernemers hunne schatten ging benijden. In de hoofdstad richtte men daarom de Nieuwe Brabantsche Maatschappij op, wier eerste Admiraal Pieter Both van Amersfoort geweest is. Straks kwamen ook West-Friesland en het Noorderkwartier, Dordrecht en Delft hun deel van den buit vragen, zonder echter vooreerst nog schepen uit te zenden. Erger nog werd het in Zeeland, waar twee afzonderlijke Maatschappijen tot stand kwamen, die beide voor eigen rekening op Indië handel dreven. In Rotterdam en Amsterdam verrees ten slotte de zoogenaamde Magellaansche Vereeniging, wier doel was het rijke Indië langs het Westen om binnen te zeilen. Op die wijze zien wij in den Archipel landgenooten verschijnen, die verschillende belangen hadden te behartigen, waardoor de handel gedrukt en onze kracht tegenover den gemeenschappelijken vijand gebroken werd.

Ten bewijze hoe weinig genegen de Portugeezen nog waren om voor ons het veld te ruimen, het volgende. Boven spraken wij van eene vloot van dertien schepen. Een gedeelte daarvan komt afzonderlijk in straat Soenda, waar een Chinees den Vice-Admiraal Wolphert Harmensz. vertelt, dat de stad Bantam door eene sterke Spaansche oorlogsvloot wordt geblokkeerd en het gerucht gaat, hoe de bevelhebber in last heeft om alle Nederlanders uit den Archipel te verdrijven. Gelukkig hebben de Hollanders den, wij zouden haast zeggen, brutalen moed om den veel sterkeren vijand aan te vallen en slagen zij er in zijne schepen in den grond te boren of te verstrooien. Het was echter meer geluk dan wijsheid en de onzen konden er de les uit leeren, dat er met onze vijanden nog lang niet te spotten viel, maar zij alleen door een krachtig optreden van de vereenigde Nederlanders konden worden ten onder gebracht. In Holland zag men dit spoedig algemeen in en zoo ontstond in 1602 de *Geocstroyerde Oost-Indische*

Compagnie, bij wier oprichting en eerste werkzaamheid wij straks eenige oogenblikken hopen stil te staan.

Vooraf een enkel woord over een paar tochten buiten Amsterdam om ondernomen. Onder de door Zeeland uitgezonden vloten was er eene, waarop wij de gebroeders De Houtman, Cornelis als Admiraal en Frederik als kapitein van de schepen de Leeuw en de Leeuwin terugvinden. In Holland scheen men niet meer van hen gediend, waarom zij zich naar Zeeland begaven en daar in dienst traden van den rijken koopman Balthazar de Moucheron, die voor eigen rekening genoemde schepen had uitgerust. Rampspoediger reis is er zeker niet geweest. In het meermalen aangehaalde werk van De Jonge wordt het verslag van zekeren Engelschman John Davis de hoofdbron genoemd, waaruit de verrichtingen van deze eerste Zeeuwen in Indië gekend worden. Wij hebben echter voor ons liggen een afdruk van een eigenhandig door Frederik de Houtman geschreven reisverhaal, waarvan het origineel in het Stadsmuseum van Oudheden te Gouda bewaard wordt. Wij lezen daarin dat de kleine vloot eerst na een reis van veertien maanden de Malediven bereikte, waar opnieuw een paar maanden werden zoek gemaakt. Volgens Davis zou Cornelis de Houtman zich hier aan eene daad van willekeur en geweld hebben schuldig gemaakt, door de vrouw van een aanzienlijk inboorling te noodzaken zich voor hem te ontsluiëren en haar daarop eenige edelgesteenten te ontnemen. In ons „Cort Verhael“ staat daarvan echter niets, wel de mededeeling dat men man en vrouw „onbeschadicht“ heeft laten varen, na eerst nog laatstgenoemde met een fijn korallen paternoster begiftigd te hebben. Onze Cornelis heeft reeds zooveel op zijne rekening, dat het goed doet hem althans van dezen blaam vrij te kunnen spreken.

Van de Malediven gaat het regelrecht naar Soematra, waar wij beide schepen in den avond van den *vier-en-twintigsten* Juni 1599 het anker bij het eiland Wèh in Atjeh's wateren zien uitwerpen. Met opzet cursiveeren wij dezen datum, omdat bij De Jonge als zoodanig abusievelijk 21 Juni staat vermeld

en wij 't niet van belang ontbloot achten den juisten dag te kennen van de eerste verschijning der Nederlanders op Atjeh's grondgebied. Hoogst merkwaardige dag, die nu nog eene onzekere toekomst achter zich heeft, maar voor ons het begin is van een eeuwenlangen, door vriendschapsverdragen afgebroken worstelstrijd tusschen Noord-Soematra en Nederland, een strijd waarin van beide zijden onrecht en verraad is gepleegd, tengevolge waarvan waarachtige verzoening eene onmogelijkheid worden moest.

Aanvankelijk hebben onze landgenooten niet over de ontvangst bij de Atjehneezen te klagen. Sultan Alaoe'd-din laat hen op olifanten rijden en onthaalt hen op al wat het land smakelijks oplevert. Ruim twee maanden lang is alles koek en ei. Dit duurt zoo voort tot den 11^{en} September, toen eenige aanzienlijke inlanders een bezoek aan boord van de Leeuw brengen en — het eerste Atjeh-drama wordt afgespeeld. Hoe het kwam, kan uit de stukken niet worden bewezen, maar te midden van den feestmaaltijd trekken de Atjehers op eenmaal de kris uit de shee en vallen woest op de onzen aan. De Hollanders, van den eersten schrik bekomen, verdedigen zich dapper, zoodat het aantal dooden bij tientallen kan worden geteld en de vijanden het hazenpad kiezen. Als eerste slachtoffer viel Cornelis de Houtman, die aldus in de wateren van Atjeh zijn weinig roemrijk leven eindigen moest. Mag men onze landgenooten gelooven, dan hadden de sluwe gasten ongemerkt een bedwelmend middel in den drank weten te mengen, om zodoende de Hollanders weerloos te maken. De lezing der Atjehers is echter anders, blijkens den inhoud van eenen brief door den Sultan aan de bemanning gezonden en waarin letterlijk het volgende gezegd wordt: „Schaamt ge u niet zulke dronken beesten te zijn, dat gij in uwe dronkenschap mijne onderdanen vermoordt, die ik als vrienden bij u aan boord gezonden heb?“ Hoe het zij, Zijne Majesteit is zoo woedend, dat hij eenige aan land vertoevende Zeeuwen onmiddellijk laat ombrengen, terwijl de overigen, waaronder Frederik de Houtman, in boeien geslagen worden.

Het is aandoenlijk het verhaal te lezen, ons door De Houtman van zijn verblijf in Atjeh, dat 26 maanden duurde, nagelaten. Eene ware martelaarsgeschiedenis. Vijf zijner metgezellen laten zich, het gekwel moede, tot den Islam bekeeren. Hoe men hem echter ook pijnigt, hij blijft zijn geloof trouw. In het laatst van Juli 1600 komt de vloot van den admiraal Wilkens onder de Atjehsche kust voor anker, maar de stemming aan land is nog van dien aard, dat er geen handel kan worden gedreven. Vijf maanden later verschijnen daar twee schepen van de vloot van Pieter Both onder Van Caerden en slaagt De Houtman er met twee zijner lotgenooten in aan boord van de „Vereenigde Provinciën“ te komen. Hij komt echter alleen om den Admiraal tegen de Portugeezen en Atjehers te waarschuwen en keert straks naar den wal terug „verhoopende niet alleen sijne, maar ook zijner medegevangenen verlossing te procureeren, aan van Caerden lading te besorgen, een vast contract met den koning te maken, opdat de Nederlanders jaarlijks aldaar in vrede en vriendschap zouden mogen komen om te handelen.“ Een nog ondragelijker lot is echter het loon voor 's mans edele bedoeling. Eerst in Augustus 1601 openen zich de deuren zijner gevangenis. De stemming der Atjehers was op dien tijd zoo geheel veranderd, dat de Sultan niet alleen zijnen slachtoffers zonder losprijs de vrijheid geeft, maar zelfs twee aanzienlijke inlanders aan boord van de „Middelburg“ zendt om hunne opwachting bij Prins Maurits, „den koning van Holland“, te gaan maken. Zooals ons van elders bekend is, ligt een dezer gezanten te Middelburg begraven, terwijl de ander later naar zijn vaderland is teruggekeerd.

Van de Magellaansche vloten verdient alleen eenige bijzondere vermelding die van Olivier van Noort, welke koene zeereiziger in 1598 met vier schepen Nederland verliet, om eerst na eenen hoogst moeielijken tocht van twee jaren de Philippijnen te bereiken. Met de twee hem overgebleven schepen raakte hij hier slaags met de Spanjaarden, die hem ook nog de „Eendracht“ deden verliezen, zoodat hem niets

meer overbleef dan de deerlijk gehavende „Mauritius“, waarmede hij, zoo goed en kwaad als het ging, de reis naar Broenei op de noordkust van Borneo voortzette. Veel heil was hier echter voor hem ook al niet te halen. Hij mocht nog blijde zijn, dat men hem ongedeerd weer liet vertrekken. Op den 12 Augustus 1601 vinden wij hem met zijn schip te Rotterdam terug, waar zijne reeders hoogstwaarschijnlijk eene rijke lading zouden verkozen hebben boven de eer, dat hun Admiraal de eerste Hollander was, die eene reis rondom de wereld gemaakt had.

En zoo zijn wij tot het merkwaardige jaar 1602 genaderd, waarin voor de Nederlanders in Indië een nieuw en schitterend tijdperk aanbreekt. Ruim vijftig Hollandsche schepen hadden nu reeds den Archipel bevaren. Geen belangrijk eiland daarginds of de onzen hadden het bezocht. Op vele plaatsen waren kantoren gevestigd. Maar, wij zeiden 't reeds, de vijand des vaderlands had nog geen kamp gegeven, terwijl onder ons de gewenschte eenheid ontbrak. Driewerf eere daarom aan Prins Maurits en den Raad-pensionaris Van Oldenbarneveld, door wier bemoeiingen in bovengenoemd jaar alle bestaande maatschappijen en vennootschappen zich vereenigen in de *Geotroyeerde Oost-Indische Compagnie*, voor welk machtig, handelslichaam de taak is weggelegd om Spanjaarden en Portugeezen uit Indië te verdrijven, deze schoone gewesten voor Nederland te winnen en ons kleine land tot een der grootste koloniale mogendheden te maken.

De ons toegestane ruimte verbiedt ons om lang bij de oprichting van de O.-I. Compagnie, waarvan Oldenbarneveld zoo terecht de doopvader is genoemd, stil te staan. Genoeg zij 't daarom te vermelden, dat de Compagnie, wier maatschappelijk kapitaal f 6.440.000 bedroeg, in vier zoogenaamde Kamers (Amsterdam, Zeeland, Op de Maas en het Noorderkwartier) verdeeld werd. De opperste leiding was opgedragen aan zeventig Bewindhebbers, terwijl het dagelijksch bestuur in handen kwam van de zoogenaamde *Kamer van zeventien*, waarin alleen voor Amsterdam *acht* en voor Zeeland *vier* deelhebbers zitting hadden. In het haar door de Staten-

Generaal verleend octrooi ontving de Compagnie het uitsluitend recht om met hare schepen op Indië te varen, verdragen met vorsten aan te gaan, volk aan te werven, forten te bouwen, kortom algeheele volmacht om daarginds als alleenheerscheres op handels- en politiek gebied op te treden. Ten bewijze welke groote kracht zij in den eersten tijd van haar bestaan ontwikkelde, voeren wij alleen het feit aan, dat zij tot aan het jaar 1610 niet minder dan zes vloten, te zamen 67 zeilen tellende, naar Indië uitzond. Wat meer zegt, alle schepen keerden met rijken buit beladen in het vaderland terug, terwijl de gezagvoerders, de een meer, de ander minder, daarginds het hunne hadden gedaan om de Compagnie in korten tijd wereldberoemd te maken. Ons bestek gedooft niet hier ook te gewagen van wat buiten den eigenlijken Archipel plaats vond. De lezer zou anders verbaasd staan bij het vernemen van al de groote daden, door onze landgenooten in China en Japan, in Siam en op Malaka, op Ceylon en waar niet al verricht. Trots velerlei tegenspoed ging 't overal van overwinning tot overwinning.

Alzoo van 1602—1610 zes groote vloten op weg naar Insulinde. De eerste stond onder het opperbevel van Van Warwijck, die na eene reis van 317 dagen met zijne schepen Bantam bereikte. Hij vond hier alles in de beste orde. De stemming is zelfs zoo, dat de Regent hem veroorlooft in de stad een steenen, goed versterkt huis, de eerste zoogenaamde *Loge* in Indië, te bouwen. In zijn verbeelding ziet hij haar reeds opgetrokken tot centraal-kantoor, van waaruit voortaan de draden van het Nederlandsch gezag in den Archipel zullen gespannen worden. François Wittert wordt tot Directeur aangesteld, krijgt raden en rechters naast zich, met een bundel „Artikelen en Ordonnantiën“ zoo groot als een regeeringsreglement maar zijn kan. De Bantammers zien geduldig toe, maar houden hun peper zoo duur en heffen zulke buitensporige rechten, dat den zuinigen Van Warwijck de oogen er van overloopen. Nadat deze dan ook een paar zijner schepen met peper geladen heeft, zendt hij ze naar Holland terug en

verreist zelf naar Gresik, waar 't hem gelukt de tweede Loge te stichten.

Intusschen is de Vice-Admiraal Sebald de Weert, na lang buiten den Archipel gezworven te hebben, in Atjeh terecht gekomen. Hier is alles nog als bij het vertrek van De Houtman. Zelfs mogen de onzen aan den wal voor zich een huis bouwen. Alleen te handelen is er op 't oogenblik niet. Om den lezer te doen zien dat de trots van den Atjeher niet van vandaag of gisteren is, deelen wij hier mede, hoe onze landgenooten, de Vice-Admiraal niet uitgezonderd, als zij in den Kraton werden toegelaten, zich van hunne schoenen moesten ontdoen om dan met de handen op het hoofd en diep buigende den Sultan met een *dawlat toewan* (heil zij u, o heer) aan te spreken.

Voor zoover bekend is geen enkel schip van deze vloot in de Molukken geweest. De eer van de Compagnie alhier het eerst te mogen vertegenwoordigen, was weggelegd voor den ons bekenden Steven van der Hagen, wiens vloot van 13 schepen nu ook als oorlogsvloot was ingericht. Op 31 Dec. 1604 te Bantam gearriveerd, verneemt Van der Hagen hier, dat de Portugeezen zich van „Kota Warwijck“ (blz. 25), zijn eigen stichting! hebben meester gemaakt. Na eerst nog zijn Atjehneeschen passagier (blz. 29) naar huis gezonden te hebben, zeilt hij regelrecht naar Ambon door. Tegen eene macht als nu kan worden ontwikkeld is de vijand niet bestand. Hij mag nog blijde zijn dat de Admiraal hem toestaat om zich met vrouw en kinderen naar Malaka in te schepen. Ambon is dus weer voor de Nederlanders gewonnen en nu vinden wij hier ook Frederik de Houtman terug, die in plaats van den reeds vertrokken Sonnenberg (blz. 25) tot Gouverneur wordt aangesteld.

Op Ternate is de strijdlustige Van der Hagen al even gelukkig. Hier begaat hij echter de politieke fout van den raad van Sultan Said in den wind te slaan en geen sterke bezetting achter te laten. De naar Manilla verdreven vijanden komen nog binnen het jaar met eene groote vloot terug en met onze

vestiging op Ternate en Tidore is 't vooreerst weer gedaan.

Zijn laatste bezoek brengt de Admiraal aan Banda, waar ook alles naar wensch gaat. Voor zijn vertrek laat hij uit de afbraak van vier omvergehaalde Portugeesche kerken een fort bouwen, waarin Hendrik van Bugelle als bevelhebber achterblijft.

Opvolgers van v. d. Hagen in den Indischen Archipel waren Cornelis Matelief, Paulus van Caerden en Pieter Willemsz. Verhoeff, die 't allen hard tegenover den vijand te verantwoorden hadden. Van Caerden werd zelfs door de Spanjaarden gevangen genomen, die hem eerst in 1610 loslieten, om zich dan andermaal van hem meester te maken en hem naar Manilla op te zenden. Verhoeff viel als slachtoffer van het verraad der ons steeds hatende Bandaneezen. Tot overmaat van ramp kwamen allerwegen klachten in over het liederlijk gedrag der aan land achtergelaten soldaten en matrozen. Misbruik van bedwelmende dranken, met al den aankleve van dien, was algemeen. Ook ging de eenheid tusschen de door ons bezette posten langzamerhand verloren. Het Emergo dreigde een leugen te worden, totdat Heeren Bewindhebbers in Holland een middel te baat namen, waardoor de zwarte wolk, die boven onze vestiging in Indië zweefde, voor goed verdreven werd. Wij zullen spoedig zien, hoe men zich redde.

TWEEDE HOOFDSTUK.

1610 — 1641.

OP blz. 31 maakten wij melding van zes vloten, door de Compagnie tot 1610 uitgezonden. Die van den ongelukkigen Admiraal Verhoeff was juist uit het vaderland vertrokken, toen de onderhandelingen tusschen de Staten-Generaal en Spanje over den vrede een aanvang namen. Groote bezorgdheid onder de Hollandsche reeders en hunne geldschieters! Wat moet er van hunne schepen, wat van den handel in 't algemeen worden, als de Staten des lands toegeven aan den eisch van Philips, dat aan de Nederlanders de vrije vaart buiten Europa verboden zal worden? Liever, zoo riep alles, den oorlog in het vaderland voortgezet, dan op die voorwaarde vrede met Spanje's koning te sluiten! Gelukkig dachten ook onze staatslieden er zoo over en weigerden zij hardnekkig om zich op dat punt gewonnen te geven. Zoo werden de onderhandelingen gerekt en gerekt, totdat in April 1609 onze tegenstanders in zooverre toegaven, dat wij alleen op die plaatsen geen handel mochten drijven, waar de Spanjaarden reeds vasten voet verkregen hadden. Op dien grondslag werd, wel niet de vrede, maar het bekende *Twaalfjarig Bestand* gesloten, dat aan ons moe gestreden vaderland eenige verademing schonk en in Indië — de zaken liet zooals zij waren.

Daarginds geen verandering. Wel werd nog 'tzelfde jaar het jacht „de Hazewind“ naar Bantam gezonden om de tijding van het te Antwerpen gesloten verdrag over te brengen,

doch het vervolg zal ons leeren, dat geen der partijen er zich aan stoorde. Wij, die de geschiedenis aan ons oog zien voorbijgaan, wij kunnen ons over dit laatste slechts verheugen. Immers gelijk Nederland, zoo zeggen wij 't iemand na, groot geworden was door verdrukking, moest Neerlands gezag in Indië groeien door den oorlog. Ook Spanje, dat nu de handen meer vrij kreeg, wenschte van zijn uitsluitend recht op de vaart buiten Europa, welk recht volgens Philips steunde op goddelijke wetten en pauselijke bullen, geen afstand te doen. Zoo was en bleef het daarginds een strijd op leven en dood, waarin aan beide zijden groote fouten en onvergeeflijke wreedheden zijn begaan, doch waarin de Hollandsche pikbroeken van die dagen de zege op de Spaansche Grandes behaald hebben.

Te midden van al het geschrijf en gewrijf over den vrede, hadden Heeren Bewindhebbers geen oogenblik de toestanden in Indië uit het oog verloren. De vraag, hoe daarginds eenheid te brengen in het beheer van de door ons bezette posten, hield hen voortdurend bezig. Eindelijk is de oplossing gevonden en wordt, op voordracht van de Kamer van XVII, een algemeen opperhoofd aangesteld, die den titel voeren zal van *Gouverneur-Generaal*. Tevens werd een *Raad van Indië* ingesteld. De eer van tot de hooge waardigheid van vertegenwoordiger der O.-I. Compagnie te worden benoemd en alzoo de eerste te zijn in de lange rij van 55 Gouverneurs-Generaal, die tot op heden het bestuur in Indië in handen hebben gehad, viel te beurt aan *Pieter Both* van Amersfoort, dien wij dan ook als zoodanig, aan het hoofd eener vloot van acht schepen, in Januari 1610 de reis naar Orienten zien aanvaarden.

Het eigenaardige van deze zesde uitrusting, die ook weer ondanks het Bestand, ten oorlog was toeberaid, bestond hierin dat zij, behalve eenige predikanten, van wie men verwachtte dat zij „tot verbreiding van den naam van Christus en tot zaligheid der onchristenen zouden werkzaam zijn,“ ook handwerkslieden, gehuwde vrouwen en kinderen medevoerde. Men was er toen n.l. reeds op bedacht om in Indië volkplantingen te vestigen, waardoor aan het verblijf der Nederlanders binnen

de tropen meer vastigheid en bestendigheid zou worden gegeven. Wij zullen echter later gelegenheid hebben te zien, hoe deze en verdere pogingen in deze richting eenvoudig mislukt zijn.

Een der moeielijkste vraagstukken, waarvan de beantwoording aan den Gouverneur-Generaal en diens Raad moest blijven overgelaten, was de plaats aan te wijzen, waar het centraal gezag in Indië zou worden gevestigd. Aanvankelijk scheen Bantam daarvoor in aanmerking te zullen komen, doch langzamerhand was hier de gezindheid van den Rijksbestierder en de andere Hoofden tegenover de Hollanders van dien aard geworden, dat er niet meer op hen te bouwen viel. Een oogenblik had men ook over Atjeh gedacht, waar in 1608 door den Vice-Admiraal De Vivere met den Sultan een contract was gesloten, waarbij aan de Nederlanders eene plaats werd aangewezen, „welke“ dus lezen wij, „aan de onzen tot een algemeen rendez-vous voor hunne schepen, tot magazijn, ja zelfs tot het vestigen eener volkplanting strekken zou.“ Eene vestiging in Atjeh, vlak bij Malaka, aan den weg die naar China en Japan voerde, iets begeerlijkers konden de mannen van Jan Compagnie zich niet voorstellen. Helaas, dat zij destijds reeds moesten ondervinden, hoe weinig op de goede trouw van eenen Atjehnees te rekenen viel! Toen toch de onzen in 1610 op de uitvoering van het verdrag aandrongen, ontkende de Sultan eenvoudig ooit eene dergelijke overeenkomst te hebben aangegaan. Restte nu alleen Ambon, waar Frederik de Houtman nog altijd als Gouverneur fungeerde en de zaken zoo goed en kwaad als 't ging gaande had gehouden.

Intusschen is door eene hoogere macht reeds uitgemaakt, dat de toekomstige zetel van den Gouverneur-Generaal op eene geheel andere plaats zal verrijzen. Terwijl Both nog met zijne vloot onderweg is, slaagde Jacques l'Hermite, opperkoopman te Bantam en een hoogst ijverig dienaar van de Compagnie, er in om met den Regent van Jakatra (blz. 19) een verdrag te sluiten, dat zoo zegenrijk in zijne gevolgen

is geweest, dat wij niet kunnen nalaten er hier den aanhef van mede te deelen: „De Hollanders die tot de stad Zjazarata gekomen zijn en een missive van Maurits de Nassouwen en de Staten van Hollandt medeghebraght hebben, deselve staet de Koninck van Zjazarata toe te handelen in de stadt van Z. en daer benefens een goede plaats om een logie te stighen, om hare coopmanschappen te bergen, hebbende in de lenghte 50 vademmen en oock zooveel in de breete, allwaer een logie sullen timmeren 't zij groot oft kleyn, sooals zij zullen goedvinden, mits de Hollanders daarvoor aan den Koninck van Z. sullen betaelen twaelft hondert Realen.“

Had Wirja-Krama, zooals de Regent heette, kunnen vermoeden, dat hij met de onderteekening van dit merkwaardig dokument zijn doodvonnis teekende en negen jaren later op de puinhoopen zijner stad *Batavia* zou verrijzen, hij zou zich tienmaal bedacht hebben alvorens de pen ter hand te nemen. Nog in 1612 adviseert die zelfde l'Hermite om de residentie van den Gouverneur liever in de Molukken, het Dorado voor de Compagnie, te vestigen. Zoo ziet men ook hier weer het spreekwoord bewaarheid, dat de mensch wikt, maar God beschikt.

Doch laat ons niet vooruitloopen. Op den 29 Dec. 1610 kwam Pieter Both met zijne vloot voor Bantam aan, waar hem al dadelijk de tijding gewerd, dat de zaken op Banda schromelijk in de war waren. Hij haastte zich daarom, in voldoening aan zijne instructie, den Raad van Indië plechtig te installeeren en een Boekhouder-generaal en Fiscaal-generaal aan te stellen. Dit gedaan zijnde, verzeilt hij onmiddellijk naar de Molukken, hoofdschuddende nagestaard door den eerzamen l'Hermite, die zich maar niet begrijpen kan, dat Heeren Bewindhebbereren met hunne koopmanszielen den Gouverneur-Generaal „met soo weynich macht ende de scheepen van alles soo weynich voorsien“ naar Indië gezonden hebben. Zij wisten toch even goed als hij, dat Spanjaarden en Portugeezen zich weinig om het gesloten Bestand zouden bekreunen, maar veeleer al hunne krachten zouden inspannen om de

Nederlanders van hunne plaatsen te verdrijven. De uitkomst bewees dat de man nogmaals goed had gezien.

Op de Banda-groep slaagt Both er in de orde te herstellen en op het hoofdeiland een tweede fort te bouwen. Nauwelijks is hij echter weer vertrokken of de Bandaneezen spelen het oude spel van verzet en verraad, dat later oorzaak van hun verderf geworden is. Hun grootste misdaad was dat zij, in strijd met de gesloten overeenkomsten, hunne specerijen heimelijk aan de Engelschen en Javanen verkochten. Ook op de Ternataansche eilanden draagt de komst van den Gouverneur-Generaal weinig blijvende vrucht. Wel vertoeft hij er tot in 1613 en slaagt hij er in, nadat hem uit Holland eenige versterking is toegezonden, de Spanjaarden hier en daar te verdrijven, een paar nieuwe forten te bouwen en zoo meer, maar de krachten om flink door te tasten ontbreken. Dit was te meer te betreuren, omdat de ons goedgezinde inboorlingen nog altijd met verlangen de oogen op de Nederlanders gevestigd hielden en hun vertrouwen in de onzen nu wel een weinig geschokt werd. Wij kunnen Both dus niet zoo bijzonder gelukkig noemen. Om zijne teleurstelling nog grooter te maken, komt men hem berichten, dat de rijksbestierder in Bantam, steeds een heimelijke tegenstander van de Hollanders, eigenlijk van alle vreemdelingen, onze Loge heeft laten afbreken en verbranden, terwijl de aldaar gevestigde Boekhouder-generaal Coteels „geheel onbequam was tot sulcken Staet, slap in de regeringhe, genegen totten dranck.“ Waarlijk genoeg om zelfs den krachtigsten man moedeloos te maken.

En toch was dit alles nog niet het ergste wat den braven Both hinderde. Blijkbaar ook een voorstander van kolonisatie, waren waarschijnlijk op zijn voorstel al die handwerkslieden, vrouwen en kinderen, waarvan hij het grootste gedeelte op Ambon aan wal had gezonden, naar Indië overgebracht. Nu, na drie jaren, heeft hij echter reeds genoeg van die gelukzoekers. Ook zij, die met hem meer directelijk de Compagnie moeten dienen, vervullen hem het hart met bitterheid. Overal waar hij komt, hoort en ziet hij aan welke lage handelingen

de Hollanders, hoog en laag geplaatst, zich schuldig maken. „Voorwaer mijnheeren!“ — zoo hooren wij hem in zijnen brief van 1 Januari 1614 klagen — „’t en is niet alleen schandelijk, maer oock horribel en abominabel, dat van uwe dienaers in dese landen op verscheyden plaetsen passeert, alsoo U.E. sal gelieven te oversien diverse informatien, attestatien en bekentenissen van den onsen alhier gepleecht.“

't Is pijnlijk voor het vaderlandsch hart zulke dingen te moeten ophalen, maar — de waarheid bovenal.

Zoo van alle zijden teleurgesteld, keert de eerste Gouverneur-Generaal naar Java terug, waar hij het anker voor Gresik uitwierp, alleen om er de harde tijding te vernemen, dat de vorst van Mataram (over wien beneden), met zijn leger de plaats afgelopen en ook de Hollandsche Loge (blz. 32) niet

gespaard heeft. Both reist dus verder naar Japara, waar in der haast Lambert Dirckz. Haga als zaakgelastigde wordt achtergelaten, en sukkelt dan naar Bantam om hier een en ander te regelen voor hij zijne betrekking neerlegt. Het eerste wat hij doet is den bovengenoemden Coteels af te zetten en in diens plaats tot Boekhouder-generaal aan te stellen *Jan Pietersz. Koen*, den toekomstigen grondvester van de Nederlandsche macht in Indië.

Jan Pietersz. Koen.

De rechte man op de rechte plaats! Hoort wat Both van hem getuigt: „een man zeer modest van leven, zedig, van goeden aard, niet hoovaardig, in raad zeer bekwaam, in 't stuk van koopmanschap en boekhouden zich wel verstaande.“ En wij, die hem nog beter hebben leeren kennen uit zijne daden, wij roemen in hem den dapperen landgenoot, die goed

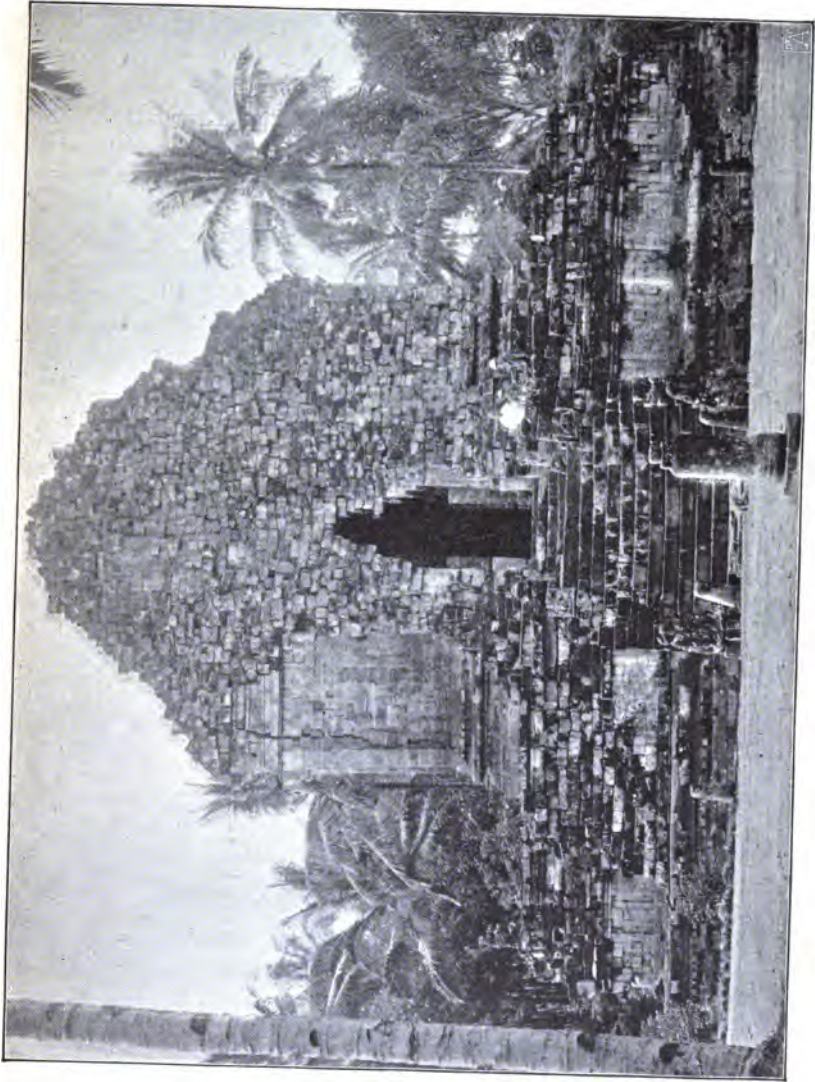
en leven veil had voor de belangen van het vaderland en door zijn voorbeeld overal orde en regel heeft gebracht in de reeds schromelijk verwarde huishouding, door hem in Indië aangetroffen. Voor niemand bevreesd, niemand ontziende, durft hij ook Heeren Bewindhebbers, als 't er op aankomt, duchtig de waarheid te zeggen. Als hij b.v. straks ziet, dat Both's opvolger, Gerard Reynst, bijna zonder geld naar Indië was gezonden, dan schrijft hij terstond: „Men soude bykans seggen (onder U.E. correctie geseyt), dat met alsulcken doene, naer de generale Nederlandsche ruïne (ruïne) getracht wort.“ Zijne ons bewaarde brieven loopen over van zulke staaltjes. Wij zullen onzen held spoedig in zijne volle kracht aan het werk zien.

Van Bantam keerde Both met vier schepen naar Nederland terug. Het was echter besloten, dat hij zijn vaderland niet meer zou zien. Hij vond zijn graf op het ons bekende Mauritius, waar de kleine vloot schipbreuk geleden had.

Inmiddels hadden onze Engelsche naburen ook eene Oost-Indische Compagnie opgericht, die aanvankelijk weinig van zich liet hooren. Nauwelijks ging echter de mare door Europa, dat de Hollanders zich eenen naam in Indië gemaakt en reeds fabelachtige schatten van daar medegevoerd hadden, of zij richtten hun koers ook daarheen, om zich een deel van den rijken oogst te verwerven. Het eerst vinden wij de Engelschen in Bantam, straks voor Jakatra, Japara en Gresik, eindelijk te Mangkasar en in de Molukken, kortom overal waar onze landgenooten hun den weg gewezen hadden en 't hun tegenover den geslepen inlander weinig moeite kostte om als onze gelukkige concurrenten op te treden. Over de middelen om tot hun doel te geraken bekreunden zij zich niet. In het jaar 1609 lag een hunner schepen, de Hector, onder Banda-Neira geankerd en het werd luide verteld dat de gezagvoerder Keeling de hand zou hebben gehad in den moord op Admiraal Verhoeff (blz. 33) gepleegd. Later zullen wij hen ook elders aantreffen als onze heftigste tegenstanders, wier schuld het waarlijk niet is dat wij thans nog van een *Nederlandsch-Indië* spreken mogen.

Wij keeren nu naar Java terug, waar de steenen reeds worden aangedragen om de Koningin van het Oosten (Batavia) te doen verrijzen en een worstelstrijd aanvangt, waarvan, de ongelijkheid der partijen in aanmerking genomen, de historie de weerga niet kan aanwijzen. Wij bedoelen den oorlog met het machtige rijk *Mataram*, die, met enkele tusschenpoozen, honderdertig jaar duurde om eindelijk de volle zegepraal van de Nederlandsche wapenen te verzekeren. Tot beter begrip van hetgeen nu volgen zal, veroorloven wij ons een kort geschiedkundig overzicht.

Zooals de lezer weet, is het eiland Java omstreeks het begin onzer jaartelling gekoloniseerd door de Hindoes, die er gedurende meer dan veertien eeuwen de teugels van het bewind in handen hebben gehad. Hoogst beschaafd als zij voor dien tijd waren, heeft ons eiland al wat het boven de overige deelen van Indië verheft, aan hen te danken. Prachtige instellingen, een model-landbouw, eene rijke taal, eene uitgebreide literatuur, alles stamt van deze Hindoe's af. Hoever zij het in de bouwen beeldhouwkunst, in het graveeren op steen en metaal gebracht hadden, daarvan getuigen de talrijke overblijfselen van hunne tempels, die, al hebben zij ook door den tand des tijds en de vernielende hand van den fanatieken Mohammedaan geleden, de bewondering van zoo menig reiziger, onlangs nog die van den koning van Siam, gaande maakten. De hernaast geplaatste afbeelding geeft ons een gedeelte te zien van den bekenden tempel *Boro-Boedoer*, in de Residentie Kedoe, welks ware naam volgens genoemden Koning *Boto-Boedoer* zou moeten wezen, eene zaak die wij verder gerust aan de geleerden ter beslissing kunnen overlaten. Hoe schoon ook, meer dan eene ruïne zijn deze vroegere kunststukken niet en een bouwval zijn ook de tweec machtige rijken der Hindoe's *Modjopahit* en *Padjadjaran* geworden. Eenmaal op het toppunt van hunnen bloei gekomen, is de innerlijke verzwakking ingetreden, totdat straks slechts een flinke stoot van buiten noodig was om ze te doen ineensstorten. Die stoot kwam in de vijftiende eeuw, toen de predikers van den Islam,

De Born-Hoedoe.

na een gedeelte van Soematra veroverd te hebben, ook Java voor de Halve Maan wisten te winnen. Omstreeks het jaar 1480 was het met de Hindoe's op Java zoo goed als gedaan.

Thans treedt het eiland de Mohammedaansche periode in, een periode die tot op heden voortduurt, maar ons dingen te aanschouwen geeft, welke elken geloovigen Islamiet een gruwel in de oogen zijn. En ook al weer door eigen schuld. Het zwakste punt van de boven besproken rijken was zeker wel dit, dat zij zich langzamerhand in tal van kleinere staten hadden opgelost, wier Hoofden of Regenten naar onafhankelijkheid streefden. In Oost- en Midden-Java had men de landschappen Kediri, Prambanan, Demak, Koedoes, Djimboen, Peninging, Djapara, Soerabaja, enz.; in West-Java Tjeribon, Bantam, Jakatra e. m. a. Hadden deze rijken zich nu maar onder de vleugels van den Islam tot één vereenigd, de overheersching van Java door eene Europeesche mogendheid ware eene onmogelijkheid geworden. Zij deden dit echter niet. Dank zij deze fout, hebben de Hollanders op Java op gemakkelijke wijze het bekende „verdeel en heersch“ in toepassing kunnen brengen. Aanvankelijk werd de Vorst van Demak tot Opperheer over een groot gedeelte van het eiland erkend. Zijne heerschappij duurde echter niet lang. Kort na 1500 en een twintig jaar voordat de Portugeezen in den Archipel verschenen, zien wij op eenmaal het weinig bekende landschap Mataram, in het tegenwoordige Djokjakarta, zich tot eene macht ontwikkelen, waardoor weldra al de overige staten overvleugeld werden. Natuurlijk niet zonder verzet.

Toen de eerste Hollanders in Bantam kwamen, welk rijk steeds zijne zelfstandige positie had weten te handhaven, was de eigenlijke stichter van Mataram, *Sénapati Soeta Widjaja*, nog met enkele zijner Regenten in oorlog. De meerderheid der bevolking huldigde in hem echter den Panembahan of Sultan van Java en het is met dezen Vorst en zijne opvolgers, dat wij den reuzenstrijd gaan aanbinden, waarover boven met een enkel woord gesproken is.

De eerste kennismaking der Nederlanders met Mataram dagteekent van het jaar 1614, toen de G.-G. Both den Kommandeur Gaspar van Zurck uit Japara zond, om den machtigen potentaat als vertegenwoordiger van de Staten-Generaal en de O. I. Compagnie zijne opwachting te gaan maken. Met schoone beloften beladen keerde de gezant tot zijnen lastgever terug. „Ik weet wel,“ zou de 23-jarige Panembahan gezegd hebben, „gijlieden komt niet om het land van Java te veroveren“, maar wij, die den sluwen en diplomatieken Javaan van toen beter kennen, wij verwonderen er ons niet over, dat van al die prachtige aanbiedingen van vrijen handel, vrij verkeer, enz. weinig of niets gekomen is. Ook het gezantschap door den G.-G. Reael in 1616 naar Mataram afgevaardigd, had geen beter succès, hoewel men toen met eenige redelijkheid had mogen verwachten, dat de Panembahan wat meer prijs op de vriendschap der onzen zou hebben gesteld, aangezien juist verscheidene van zijne invloedrijke Regenten de wapenen tegen hem hadden opgevat. Had de man in zijnen droom misschien het gebrul van den Nederlandschen leeuw vernomen? Wie zal 't zeggen!

Konden wij in onze beschrijving van de feiten uitvoeriger zijn, de lezer zou nog beter begrijpen, dat op het tijdstip waarop wij ons thans bevinden, de positie onzer landgenooten in Indië niet van de rooskleurigste was. Overal ellende, overal bedekte en openlijke tegenwerking, en — de leiding der zaken toevertrouwd aan eenen man als de G.-G. Reael, die reeds drie maanden nadat hij, als opvolger van Gerard Reynst, tot zijn hooge waardigheid geroepen werd, aan de Kamer van XVII schreef, dat zijne bediening hem lastig was en hij voor al zijne moeite te weinig traktement ontving. Zijne gewichtigste regeeringsdaad was de wederrechtelijke oplichting van het grootste gedeelte der bevolking van Siawoe, een der Sangi-eilanden, welke ongelukkigen, 446 in getal, naar Banda werden overgebracht om daar voor de Compagnie noten te plukken! Gelukkig zag men in Holland bijtijds in dat er van zulk een vertegenwoordiger weinig heil te wachten was.

Reael kreeg zijn ontslag (1618) en in zijne plaats trad op
JAN PIETERSZ. KOEN

de man, die alles overzag, een oog had voor de fouten zijner superieuren en ondergeschikten, die klaagde en gispte, waar er te klagen en te gispen viel, en al wie wanhopig dreigde te worden, zijn *Ende desespereert niet!* uit volle overtuiging des harten toeriep. In zijne vaderstad Hoorn en op een der pleinen van Batavia heeft het nageslacht een standbeeld voor hem opgericht, maar wat hij voor Indië en daardoor voor

Standbeeld van Jan Pietersz. Koen.

Nederland heeft gedaan, het kan door geen honderd standbeelden worden vergolden. Dat ook hij, de edele kampvechter, zijn levensboek niet geheel onbevlekt heeft kunnen houden, wien onzer zal het van den *mensch* Koen verwonderen!

Zoo zien wij dan onzen held met het hoogste gezag in Indië bekleed, nadat hij reeds sedert lang de ziel van alles geweest is. Helder is de horizon niet. De plaats voor het rendez-vous

moet nog altijd worden aangewezen. Wel staat de steenen Loge te Jakatra reeds daar, maar de Regent heeft berouw gekregen en zoekt de onzen weer naar zee te dringen. Straks komt het bericht, dat het kantoor te Japara is afgelopen. Uit den mond van overloopers verneemt men, dat Mataram, Bantam en Jakatra zich in stilte vereenigen om de Hollanders van Java te verjagen. Bij onze inlandsche vijanden komen zich de Engelschen voegen, die Koen openlijk den oorlog aankondigen en al vast enkele hunner schepen in Straat Soenda hebben gestationeerd, om alle in- en uitkomende vaartuigen prijs te maken. „Sittende met de vyantschap van alle de werelt op den hals, de vyanden meer dan duizend tegen één sterk,“ gelijk hij schrijft, heeft de Gouverneur-Generaal de handen vol werk. Trouw aan zijn instructie waarin o. a. staat, „de eylanden van Banda ende Moluques is het principale wit waernaer wij schieten,“ bevinden zich daar zijne beste schepen, zijne meeste soldaten, de sterkst bezette forten. Bij Jakatra niets dan zeven vaartuigen, waarvan twee volgeladen zijn met specerijen, en de overige onder het eiland Onrust onttakeld liggen. Aan land een zwak fort, waartegenover de Engelschen eene versterking gebouwd hebben. In den rug de Jakatranen; de Bantammers in aantocht, de Panembahan op den loer. En Koen? Pas had hij naar Holland geschreven: „God is met ons; daar kan in Indië wat groots verricht worden!“ en sterk in dat geloof neemt hij het tegen allen op om straks als overwinnaar uit den strijd te voorschijn te treden.

De verovering van Jakatra en de stichting van Batavia behooren voorzeker tot de roemrijkste heldenfeiten uit de Geschiedenis der Nederlanders in den O.-I. Archipel. Gaarne zouden wij er daarom lang bij stilstaan, doch ons bestek gedooft dit niet. Trouwens, de gebeurtenis is reeds zoo vaak beschreven, dat onze lezers er genoeg van op de hoogte zijn. Wij brengen daarom alleen in herinnering, hoe Koen, na de Engelsche Loge vernield te hebben, in allerijl zijne zeven schepen slagvaardig liet maken en daarmede zonder aarzelen

de elf pas uit Bantam gearriveerde Engelsche bodems aanviel. Een hevige strijd ontbrandde, waarin echter niemand de overwinning behaalde. Koen en de zijnen hadden dapper gestreden, maar begrepen zeer goed, dat zij het op den duur met zoo geringe macht niet tegen den vijand zouden kunnen uithouden. Vandaar het koene besluit van den Gouverneur-Generaal om *Pieter van den Broeck* als bevelhebber van het fort achter te laten en naar de Molukken te zeilen, teneinde vandaar de noodige versterking te halen. Nauwelijks is hij vertrokken of als roofvogels vallen Jakatranen en Engelschen op de Nederlandsche versterking aan. Ieder wil zijn deel van den buit hebben en als geweld noch groote woorden helpen, neemt men de list te baat om de onzen tot de overgave te dwingen. Onder schoonschijnende beloften laat Van den Broeck, ondanks de waarschuwing van den predikant Hulsebos, zich naar het paleis te Jakatra lokken, waar men hem en zijn gevolg, tot loon voor hun goed vertrouwen, terstond in de boeien slaat en in de gevangenis werpt.

Nu scheen alles verloren. Wel neemt P. van Raay met krachtige hand de verdere verdediging van het fort op zich, maar de nood stijgt met den dag, En ware Van den Broeck nu maar de held geweest, dien prozaschrijvers en dichters later van hem gemaakt hebben, de zaak zou misschien anders uitgelopen zijn. Maar hij was alles behalve een held. In stede toch van zijne landgenooten, gelijk de faam van hem vertelt, met verachting van zijn eigen leven, tot volharding aan te sporen, schreef hij hun briefje op briefje om hen te smeeken toch medelijden met hem en zijne medegevangenen te hebben en zich maar eenvoudig over te geven. Dat wij hier niet lasteren en niemand zijn rechtmatige kroon ontnemen, daarvan kunnen de officieele, door den heer De Jonge uit het stof opgediepte stukken getuigen. De vermeende held gaf de heele O.-I. Compagnie prijs, zoodra zijn eigen leven op het spel stond. Ook zijn lotgenoot Dr. De Haen kermde in 't koor mede. Het was dan ook grootendeels op hun aandringen, dat de bezetting het eindelijk opgaf en onze versterking op 31

Januari 1619 aan de Engelschen en Jakatranen werd overgegeven. Bij de verdeling van den buit zouden de eersten het fort met al zijn krijgsvoorraad, de anderen de koopmansgoederen met de overige zaken van waarde krijgen — en niemand kreeg iets.

Hoe dit kwam? De slimme Engelschen, en slim zijn zij altoos geweest, hadden gerekend buiten de nog slimmere Bantammers, die wel gaarne de Hollanders zagen weggagen, maar niet verlangden van den regen in den drup te komen, door toe te laten dat nu de andere Westerlingen zich aan de Tji Liwong (Rivier van Batavia) gingen vestigen. Vandaar dan ook dat de Rijksbestierder in het met Albion gesloten verdrag de bepaling had doen opnemen, dat het Nederlandsche fort aan hem zou worden overgedragen. Zoodra hij nu zag, dat zijn blanke bondgenoot valsch spel speelde, kwam hij in allerijl met zijne troepen voor den dag, joeg de Engelschen naar hunne schepen terug, ontnam den Regent van Jakarta het bestuur over diens landschap en liet de Hollandsche gevangenen naar Bantam overbrengen. Hem restte nu niets meer dan met de bezetting van ons fort af te rekenen en deze sterkte als heer en meester binnen te trekken.

Dat de fiere Bantammer dit laatste niet deed, is een van die vele raadselen in de geschiedenis, waarnaar men gissen kan, doch waarvan de oplossing hoogst moeilijk is. Het meest voor de hand ligt, dat hij bevreesd was voor Koen, wiens terugkomst uit de Molukken elken dag verwacht werd. Hoe 't zij, onze landgenooten waren voor 't oogenblik gered en als Koen later van hen getuigt, dat zij „meest met praatjes gevochten hebben“, dan verhindert dit hun nu niet, dat zij zich als overwinnaars voelen en, naar oud gebruik, een danken bededag uitschrijven. Helaas, dat dit Gode gevallig werk des avonds moest gevolgd worden door een bachanaliënfeest zoo afschuwelijk, dat een ons onbekende oor- en ooggetuige verontwaardigd uitroept, hoe hij er zich over verwonderd heeft, dat God zulke dingen ongestraft kon laten. „Dat den Domine over dach gepreekt hadde, dat was haer al vergeten“,

schrijft hij, en, ook de dominé dacht er niet meer aan. Het nauwelijks weggestorven geluid van den boetpsalm werd in het slechtste gezelschap vervangen door het geklank van een Maleisch lied, dat wij hier niet durven over te nemen, omdat wij er liever geen vertaling van zouden geven.

Na afloop van de feesten begon Van Raay, die dapper had medegedaan, weer aan de zaken te denken en zoo groot was op eenmaal de herleefde moed, dat op den 12^{en} Maart 1619 het fort Jakatra op plechtige wijze met den naam *Batavia* gedoopt werd. Met deze naamgeving is echter de Nederlandsche hoofdstad in Indië nog niet gesticht. Daartoe was een andere bouwmeester noodig en deze is in aantocht.

Op den 10^{en} Mei — drie dagen voordat Van Oldenbarneveld, de doopvader van de O.-I. Compagnie, het leven op het schavot moest verliezen! — komt te Jakatra het eerste bericht, dat Koen onderweg is, met eene macht, grooter dan hij zelf had durven vermoeden. Nog enkele dagen en onze held roeit de Tji Liwong op, om zich naar zijn geliefd Jakatra te spoeden. Vol verontwaardiging over hetgeen hij hier hoort en ziet, bedwingt hij echter zijn toorn, om eerst met den vijand daarbuiten af te rekenen. Reeds den 30^{en} Mei heeft hij alles in gereedheid gebracht om tegen de hoofdplaats Jakatra op te rukken, welke stad ingenomen en totaal verbrand werd. Het is op hare puinhoopen dat later de stad verrees, waaraan in het jaar 1621 op last van Heeren Be- windhebberden de naam van *Batavia* gegeven is.

De fiere Koen was er zoo verontwaardigd over, dat zijne landgenooten er toe hadden kunnen besluiten om het fort aan de vijanden over te geven, dat de Raad van Indië op zijn voorstel besloot de heeren Van Raay, Kuselbos en anderen uit hunne bediening te ontslaan.

Met deze stichting van *Batavia* breekt voor de geschiedenis der Nederlanders in Indië een nieuw tijdperk aan, dat wij het glorie-tijdperk zouden willen noemen. Er viel echter nog veel te doen. Met Mataram had de Gouverneur-Generaal in zooverre afgerekend, dat hij op zijne terugreis uit de Molukken en

passant even den moord te Japara (blz 47) wreekte, door de stad grootendeels af te branden. Het eerst waren nu — de Engelschen hadden reeds de plaats gepeetst — de Bantammers aan de beurt, die zich nog in Jakatra ophielden en met groot verlies werden teruggedrongen. Toen Bantam zelf, waarheen Koen met zijne geheele vloot verzeilde en den Rijksbestierder de keuze liet tusschen het bombardement van zijne hoofdstad of de vrijlating binnen 24 uren van al de Hollandsche gevangenen. Het ontzag voor Koen was zoo groot, dat nog dien eigen dag al onze ongelukkige landgenooten goed en wel aan boord waren Wij doen onzen held zeker geen onrecht, als wij 't er voor houden, dat hij gaarne van de gelegenheid had gebruik gemaakt om nu voorgoed met het gehate Bantam af te rekenen, en de hoofdplaats kort en klein te schieten. De vrucht was echter, gelijk hij schrijft, nog niet rijp.

En de Rijksbestierder? Deze verbijt zich van woede en vindt zijnen aartsvijand rijp voor eenen moordaanslag, die, als hij gelukt ware, aan ons bestaan in Indië zeer zeker een einde zou hebben gemaakt. In October 1619 melden zich drie Inlanders bij Koen te Jakatra aan, onder voorgeven hem een hoogst belangrijk nieuws te willen mededeelen. In de gehoorzaal bij den Gouverneur-Generaal toegelaten en niemand bij hem ziende, zoekt hunne hand reeds naar het gevest van het moordwapen, toen de doordringende blik van Koen hen op eens als met verlamming slaat. Schuw schuifelen zij terug, zij beginnen te beven van angst en verraden daardoor zichzelf. Snel zijn zij nu door de toeschietende wacht gegrepen om straks hunne voorgenomen misdaad met den dood te boeten. „D'Almogende Godt“ schrijft Koen, „heeft ons wederomme wonderbaerlyck behoet en de moorders de moet benomen.“ Maar, wee Bantam!

Toen het bovenstaande plaats greep, had Koen reeds met de Engelschen afgerekend, die met hunne schepen onder de kust van Soematra eene schuilplaats gezocht hadden, maar met groot verlies van daar verdreven werden. Voor onzen

wakkeren Gouverneur-Generaal was dit echter niet voldoende. Er mocht geen enkel Engelschman in Indië overblijven. Ook de Franschen en Denen, die mede in den Archipel verschenen waren, moesten er uit. Nu verbeelde men zich den schrik, de woede van Koen, toen hem — Maart 1620 — als een donderslag uit een onbewolken hemel de tijding op het lijf komt vallen, dat de Engelsche en Nederlandsche O.-I. Compagnie eene overeenkomst gesloten hebben om voortaan zusterlijk naast en met elkander in den Archipel te verkeerem. Ieder zou met zijn eigen kapitaal blijven werken, maar overigens hand aan hand, als trouwe bondgenooten. Pas een jaar geleden heeft de G.-Generaal aan de Kamer van XVII geschreven: „Ik sweer U by den Allerhoochsten, dat de Generale Comp. geen vyanden heeft, die „haar meer hinder en schade doen, dan d'onwetendheid „en onbedachtheyt (hout het mij ten beste) die onder UEd. „regneert en de verstandigen overstempt.“ Waar zulke taal zonder uitwerking gebleven is, daar zal Koen het thans met de bitterste ironie beproeven: „Als de Engelschen uit dankbaarheid lachen,“ zoo drukt hij zich ongeveer uit, „dan heeft U voorzeker een vroom werk verricht. Zij hadden zich in Indië onmogelijk gemaakt en U heeft er hen weer vriendschappelijk bovenop gebracht. Het raakt den knecht niet wat de meester doet, maar, U moet maar denken, ik praat gelijk de zotten. De Heeren moeten natuurlijk de Kroon van Engeland te vriend houden, dat spreekt. Het zal dan ook wel aan mij liggen als ik niet begrijp, waarom de Engelschen een derde van de noten en foelie krijgen, terwijl zij „niet één sandeken van het strandt in de Molluccos, Amboyna noch Banda te pretendeeren hebben.“

Intusschen, de slag is gevallen en als goed dienaar onderwerpt Koen zich aan de ontvangen bevelen. Er werd een Raad van Defensie opgericht, bestaande uit acht leden, van elke partij vier, welke Raad twintig schepen te zijner beschikking kreeg om in de eerste plaats de belangen der verschillende Engelsche en Hollandsche handelsposten te beschermen. Ook Koen had

daarin zitting en hij liet geene gelegenheid voorbijgaan om 't den Engelschen te doen gevoelen, dat hij geen autoriteit boven zich erkende dan die der Hoogmogende Heeren Staten-Generaal. Later zou hij wel anders met hen afrekenen.

Te midden van al die beslommingen, vergat Koen niet zijn geliefd Jakatra (Batavia) tot een blijvende vestiging der Nederlanders te maken. De stad kreeg haar eigen wapen (een zwaard van azuur in een oranje schild, stekende met de punt door een lauwerkrans) en binnen hare goed versterkte wallen werd alles zoo ingericht als voor eene goed geordende

Oude afbeelding van Batavia.

gemeente noodig was. De Gouverneur-Generaal en Raden zorgen voor alles. Eeredienst en politie worden behoorlijk geregeld. Vagebonden onder de Hollanders sidderen als zij de overal aangeplakte bepalingen op de nieuwe „justitie“ lezen; de oneerbaarheid verschuilt zich, als zij bij klok- en trommelslag hoort verkondigen, dat ieder, die zich aan overspel e. d. g. schuldig maakt, „arbitrair“ zal worden gestraft. En zoo meer. Van elders weten wij dat Batavia op 1 Januari 1623 reeds eene bevolking had van bijna zesduizend zielen. Hoe de stad, die toen nog vlak aan zee lag, er in dien tijd ongeveer uitzag, daarvan kan bijgaande oude prent ons eene kleine voorstelling geven. De Engelschen zagen haar groei en bloei natuurlijk

met nijdige oogen aan. Een oogenblik denken zij er aan om zich in de buurt ook zulk eene plaats te verzekeren, doch Koen weet dit behendig te verijdelen. Zijn de Heeren in Holland zoo lankmoedig jegens hen geweest, bij hem heeft die „perfade natie“ op geen steun te rekenen! Aangezien onze overzeesche naburen ook later nog meermalen in onze Indische Geschiedenis zullen ingrijpen, is 't niet van belang ontbloot te weten, hoe Koen toen ter tijd reeds over hen dacht. Onder dato 6 September 1622 schrijft hij: „UEd. recommanderen om ten hoogste met d'Engelsche goede vrientschap ende correspondentie te houden, 't is onmogelyck dat dit geschieden can, off zouden niet alleen uit Indien, maar uit de werelt moeten gaen, want d'Engelsche niet dan crackeel en soecken, vermits hun daermede in Engelandt wel bevinden, de hoo-vaerdye, presuntueushey, valshey, ende in 't cort geseyt, alle gebreecken syn in haer te groot, daer is geen apparen- tie, soo lange by den anderen zijn, datter goede vrientschap ende correspondentie tusschen haer ende de onse gehouden sal worden.“ Scherper kon 't wel niet.

Heeren Bewindhebber en zullen spoedig zien wie gelijk had. Er wordt in Indië heimelijk gefluisterd dat onze Engelsche vrienden in stilte de Bandaneezen tegen de Hollanders aan- hitsen. Koen wil daar meer van weten en stelt den Raad van Defensie voor om samen eene expeditie tegen de steeds rebel- leerende Banda-eilanden uit te zenden. Maar, ja wel! de Heeren hebben geen schepen bij de hand om aan den tocht deel te nemen. De Gouverneur-Generaal weet nu genoeg. Zoodra hij Java zonder bezwaar kan verlaten, zeilt hij met eene sterke macht naar Banda en — thans volgt eene zwarte bladzijde in de Geschiedenis der Nederlanders in Indië, die, bezien bij het licht van dien tijd, misschien iets van hare donkerheid verliest, maar toch altijd zwart blijft. Was onze held er met zijn geheele hart bij of moeten wij het als vlijmende ironie opvatten als hij, na afloop van het drama, aan de Kamer van XVII schrijft: „In deser voegen is UE. door Godts genade meester van alle d'eylanden van gants Banda geworden“?

Wie zal 't uitmaken?

Doch wij loopen vooruit. De lezer heeft reeds begrepen dat wij hier het oog hebben op de verovering van de Banda-groep, waarbij eene geheele bevolking wreedaardig vermoord, verjaagd of tot slavernij veroordeeld is geworden. Slechts enkele in het gebergte gevluchte Inlanders bleven over, om aan het nageslacht te verhalen hoe er eens op Neira, Lontor, Rosengain, enz. een groot volk heeft gewoond, dat zijne eigene Hoofden had, om wier vriendschap machtige Vorsten uit het Westen gebedeld hadden. Zeven-en-veertig van die Hoofden (Orang-kaja) waren den Hollanders levend in handen gevallen en door hen met den zwaarde gestraft. Bijna achthonderd Bandaneezen werden naar Batavia gevoerd, om daar hun verder leven in slavendienst door te brengen. Slechts driehonderd vrouwen en kinderen mogen later weer naar hun vaderland terugkeeren, echter alleen om daar onder de soldaten en matrozen verdeeld of verkocht te worden en welk lot hun daar wacht, daarvan kan de lezer zich een denkbeeld vormen als hij hoort, wat Koen van onze landgenooten schrijft: „'t Is“ zegt hij, „een godloosen hoop, die ons veel moeyten aandoen, eenige stellen haer slimmer aan dan d'onredelycke dieren selfs ende veroorzaeken een gruwel ende schandael in veele van d'Indiaenen t'onswaerts, want geen andere noch beter siende, meenen zij dat onze gantsche natie soo godtloos, onredelyck ende onmanierlyck is.“

Doch schuiven wij het gordijn voor dit hoogst onverkwikkelyk tafereel, waarop onze landgenooten zoozeer in 't donker geplaatst zijn. Alleen zij hier nog medegedeeld hoe Koen, met de terugzending van die vrouwen en kinderen, aan wie nog eenige slaven van elders waren toegevoegd, den eersten stap deed om van Banda eene Hollandsche kolonie te maken. Aan Heeren Bewindhebbers verzocht hij de onmiddellijke uitzending van eenige eerlijke huisgezinnen, vooral van „eene goede quantiteyt van jonge meyskens“, die later werkelijk uitkomen en eveneens naar genoemde eilanden worden overgebracht. Eenmaal aan het koloniseeren zijnde, wil hij alle weeshuizen

in de Vereenigde Nederlanden ontlasten om ook elders volkplantingen aan te leggen. Wij zullen echter later zien dat alle pogingen, door Koen en zijne opvolgers in die richting aangelegd, eenvoudig schipbreuk hebben geleden. Om te slagen, moest er eerst, gelijk op Banda en in de omstreken van Batavia, een kerkhof van Inlanders worden aangelegd!

Keeren wij thans tot Java terug. Terwijl hier op de puinhoopen eener rookende stad Batavia werd gesticht, woedde in het oosten van het eiland een hardnekkige oorlog, die aan duizenden het leven kostte en de schoonste streken in eene wildernis herschiep. Reeds vóór Koen's optreden waren de Regenten van Soerabaja, Pasoeroehan en Madoera tegen hunnen leenheer in verzet gekomen, zonder dat deze in staat was hen tot onderwerping te brengen. Bij al zijne vijanden had zich nu ook Bantam gevoegd, dat, in troebel water visschende, zich van het landschap Krawang was komen meester maken. De man, die zich Heer van geheel Java noemde, zat dus erg in het nauw en het was een groot offer aan zijnen hoogmoed gebracht, toen hij in 1622 de eerste was die ons de hand toestak en om vrede bad. Zelfs bood hij aan om gezamenlijk Bantam te lijf te gaan, als dit rijk het ons soms lastig mocht maken. De voorzichtige Koen liet zich echter niet door zoo veel vriendelijkheid om den tuin leiden, doch had er geen bezwaar in een gezantschap naar Karta, de hoofdplaats van Mataram, af te vaardigen. Aan het hoofd stond Dr. De Haen, wiens hoogst belangrijk reisverhaal voor ons bewaard is gebleven. Onder veel dankbetuiging werd het geschenk van de Hooge Regeering, zijnde twee kostbare diamanten, door den Panembahan in ontvangst genomen. Wederkeerig liet hij Dr. De Haen zijn eigene kris overhandigen om die den Gouverneur-Generaal aan te bieden „als een gering bewijs van de hooge achting, welke Zijne Majesteit voor Zijne Excellentie koesterde.“ Hoe nietig het geschenk echter ook was, men moest wel in aanmerking nemen, dat het „op de Javaansche manier het opperste en hoogste was, dat men iemand kon toezenden.“ Ook aan schoone beloften ontbrak het niet.

Koen bevond zich nog te Batavia toen het gezantschap aldaar terugkeerde. Zijn plan stond echter reeds vast om te repatriëeren. Reeds in 1621 had hij zijn verlangen daartoe te kennen gegeven, doch de zorg voor de zaken en de vrees voor Mataram hadden hem nog teruggehouden. Nu kon echter niets hem meer binden en nadat Pieter de Carpentier (1623—'27) tot zijn opvolger is benoemd, zien wij den waardigen man, die groot was onder zoovele kleinzieligen, dapper onder een heirleger van moedeloozen, edel en braaf te midden van al het gespuis dat in die dagen naar Oriënten trok, op den 2^{en} Februari 1623 de reis naar Patria aanvaardden. Zoo iemand, dan had hij de rust verdiend.

Eenige dagen na het vertrek van Koen had er op Ambon eene gebeurtenis plaats, die heel wat pennen in beweging heeft gebracht en oorzaak is geweest van de gespannen verhouding, welke sedert tusschen Groot-Brittannië en Nederland heeft geheerscht. Zelfs de bekende Engelsche oorlogen zouden er uit zijn voortgevloeid. Wij bedoelen de terechtstelling van tien Engelschen en eenige in hun' dienst zijnde Japanners, welke terechtstelling, op last van den Gouverneur Herman van Speult en diens Raad uitgevoerd, door onze naburen nog steeds de *Ambonsche moord* genoemd wordt. Wat was er geschied? Wij verlieten de Engelschen op het oogenblik, dat zij weigerden om aan de tuchtiging van de Bandaneezen deel te nemen. Zooals ook later gebleken is, hielden zij 't heimelijk met dit volk, terwijl zij ook elders in de Molukken alles deden om den onzen afbreuk te doen. Op Ambon had men hun verlof gegeven om binnen het kasteel Victoria eene factorij in te richten, eene vrijgevigheid onzerzijds, die met de grootste ondankbaarheid beantwoord werd. Schijnbaar ging alles goed, totdat op den 23^{en} Februari bij den Gouverneur het bericht inkwam, dat de Engelschen, met hunnen chef Gabriel Towerson aan het hoofd, op den bijbel den ondergang van alle Hollanders bezworen hadden. Onverwijld werden de schuldigen in de gevangenis gezet en reeds den 9^{en} Maart boetten tien Engelschen, de hoofdman der slaven en negen

Japanners hunne misdaad met den dood door het zwaard. Omtrent Towerson was bovendien bepaald, dat hij gevierendeeld en zijn hoofd met de overige lichaamsdeelen op staken zou worden gesteld. Een oogenblik had Van Speult er nog over gedacht om de gevangenen naar Batavia op te zenden, doch bij nadere overweging vond men de zaak zoo ernstig en snel recht zoo gewenscht, dat de executie op Ambon zelf plaats vond.

Slechts twee Engelschen werden vrijgelaten, niet omdat zij onschuldig waren bevonden, maar om de papieren en eigendommen der veroordeelden naar Batavia te brengen en zoo van de Hollanders den schijn af te wenden, als zouden dezen zich aan de bezitting hunner vijanden hebben willen vergrijpen.

Zooals wij reeds opmerkten, heeft deze terechtstelling heel wat te doen gegeven. Engeland schreeuwde moord en brand en eischte op hoogen toon schadevergoeding en bestraffing van de rechters, die onschuldigen hadden laten ter dood brengen. De slachtoffers hadden wel hunne schuld beleden, maar eerst op de pijnbank. Men kon nog het bijbeltje toonen, waarin een hunner even vóór zijnen dood zijne onschuld had ter neer geschreven. De Heeren in Holland zaten met de handen in het haar. 't Was voorwaar geen kleinigheid voor hen om 't met Engeland aan den stok te krijgen, vooral omdat er geen Koen bij de hand was, om hun nogmaals toe te roepen: „Als die roofvogels vechten willen, laten zij dan maar eerst de Spanjaarden en Portugeezen uit Ternate en Tidore verjagen!“ Het eind was, dat men aandachtig de geopperde grieven begon aan te hooren; straks geeft men op enkele punten toe; de onderhandelingen worden gerekt en gerekt, totdat na maanden de storm zich legt om plaats te maken voor eene doodelijke stilte, waaruit — een nieuwe storm zal opsteken. Ieder Nederlander weet hoe Albion op ons den moord van Ambon gewroken heeft.

Laat ons ter eere van Van Speult en diens mederechters hier nog mededeelen, hoe een onpartijdig onderzoek heeft uitgemaakt, dat de veroordeelde Engelschen werkelijk schuldig

waren aan het hun ten laste gelegde feit. Of de wijze waarop zij ondervraagd en terechtgesteld werden geheel verdedigbaar is, kan moeilijk worden beoordeeld.

Terwijl in Europa de diplomatie nog druk aan het woord was, trachtten de Engelschen in Indië hunnen slag te slaan, door zich van den handel op Bantam meester te maken. Zij vestigden zich daartoe op het eiland Lagoendi, dicht onder den Soematraval, waar zij een fort bouwden, dat den naam van „Anti-Batavia“ ontving. Carpentier had hun echter in de kaart gezien en het eiland Sibesi laten bezetten, van waaruit al hunne bewegingen konden worden gadeslagen. Later bleek dit echter onnoodig te zijn geweest. Nog geen zes maanden later of een klein troepje Engelschen, dat aan het moordend klimaat van Lagoendi ontkomen is, komt opnieuw de gastvrijheid der onzen te Batavia inroepen. In het jaar 1628 braken onze tegenstanders voorgoed op om zich in Bantam te gaan vestigen en daar hun laatste graf in den Indischen Archipel te graven.

Hun vertrek was natuurlijk zeer naar den zin van Koen, die in 1627 voor de tweede maal als Gouverneur-Generaal optrad. Ruim vier jaren was hij afwezig geweest en wie meenen mocht, dat hij dien tijd in ledige rust heeft doorgebracht, vergist zich zeer. Onvermoeid had hij in Holland gestreden, voor wat hij meende, dat noodig was om in Indië de reeds behaalde voordeelen te bestendigen. Als een tweede Luther deed hij zijn „ik kan niet anders“ hooren, waar hij geroepen werd zijne lievelingsideeën: opening van den vrijhandel en kolonisatie, in de vergadering der Staten en van de Heeren XVII, te verdedigen. In het stuk van de volkplanting won hij in zooverre het pleit, dat Heeren Bewindhebbers *twee-entachtig* jongedochters bijeenverzamen om die naar Indië te zenden en hen daar onder de gepasporteerde soldaten en matrozen te doen verdeelen. De vrijhandel streed echter te zeer met den monopoliegeest onzer vaders, dan dat zij daarin zouden toegeven. Wel laten zij zich schijnbaar ook hiertoe bekeeren, maar 't is alleen om met des te meer recht tot

Koen in 1626 te kunnen zeggen: „Carpentier heeft zijn ontslag gevraagd, de post is vacant, niemand beter dan gij om uwe denkbeelden op het terrein zelf in toepassing te gaan brengen.“ En — Koen ging, tot groote ergernis van de Engelschen, die op hunne achterste beenen gingen staan en schier met eenen oorlog dreigden, als zoo iemand „die de fundamenten van de questiën in Indië had gelegd“ opnieuw daarheen gezonden werd. Zoo kwam het, dat de benoemde eerst in 1627 en dan nog wel steelsgewijze, als een dief het vaderland verlaten kon. Het curieuse geval deed zich zelfs voor, dat hij te Batavia aankwam zonder behoorlijke geloofsbrieven, zoodat de Hooge Regeering aanvankelijk bezwaar maakte hem het bestuur over te dragen.

Op blz. 57 hebben wij gezien, dat Koen zijn vertrek uit Indië uit vrees voor „den Mataram“ telkens had uitgesteld. Hoe scherp zijn blik in dezen was, zou spoedig blijken. Nadat de Panembahan, die later den weidschen titel van Soesoehoenan (Zijne Heiligheid!) heeft aangenomen, zonder onze hulp er in geslaagd was Madoera te veroveren en den Regent van Soerabaja ten onder te brengen, ging hij droomen van een eenig en onverdeeld Java, waarop voor blanke vreemdelingen geene plaats was. Toen dan ook in 1624 de opperkoopman Jan Vos als afgevaardigde van Carpentier aan zijn hof verscheen, wilde hij dezen slechts ontvangen, als hij zich nederig noemde „slaaf-afgezant van den slaaf van mij Pangéran Ingngalogo.“ Het fiere antwoord van Jan Vos: „de Gouverneur-Generaal is slaaf noch dienaar van den Keizer van Mataram“ zou hem dan ook zeker het hoofd hebben gekost, als de plannen van den Panembahan reeds tot volle rijpheid gekomen waren. Dat waren ze echter nog niet. Vandaar voorshands enkel vriendelijke gezichten te Karta. In het jaar 1626 stelt de Soesoehoenan den onzen zelfs voor om met vereende kracht den Sultan van Bantam tot erkenning van Matarams opperheerschappij te dwingen. De Nederlanders loopen echter niet in den hun gespannen strik, maar blijven eene afwachtende houding aannemen. Toen nu Koen voor de tweede maal het

tooneel betrad, overzag hij met één blik den toestand en vond hij 't geraden om te trachten met Bantam, waar, zooals wij zagen, de Engelschen zich genesteld hadden, op goeden voet te komen. Zijne poging daartoe werd beantwoord met eenen verraderlijken aanslag der Bantammers op zijn persoon en de stad Batavia, die echter bijtijds ontdekt wordt. Nauwelijks is echter dit gevaar afgewend of daar vertoont zich de Soesoehoenan in zijne ware gedaante. Met een ontelbaar leger trekt hij tegen Batavia op, sluit de stad van drie zijden in en — met de Nederlanders op Java is 't gedaan. Zoo dachten althans de Javanen. De Voorzienigheid had 't echter anders beslist.

Er bestaat eene oude prent, die ons eene voorstelling geeft van de werkelijk vernuftige en krijgskundige wijze, waarop de schier ontelbare scharen van Mataram de stad hadden ingesloten. Gelukkig dat Koen op de bres stond. Genoegzaam inziende, dat er tegen zulk eene overmacht niet veel te strijden viel, maakt hij van de omstandigheid dat de zeekant open is gebruik om den vijand op de gevoeligste wijze te treffen, door hem den toevoer van levensmiddelen af te snijden. Hongersnood en ziekte komen nu in het vijandelijk leger doen, wat wonderen van dapperheid, op en buiten de wallen door de onzen verricht, niet vermochten. Na een beleg van ruim een jaar vluchten de overgebleven Javanen naar hunne haardsteden terug. De Soesoehoenan is woedend en koelt zijne wraak al vast in het bloed van tal van hooger en lager geplaatsten, aan wier slecht beleid hij zijne schandelijke nederlaag meent te danken te hebben. Batavia was gered!

Koen mocht de verlossing van zijn geliefde stad niet meer beleven. In den nacht van 20 op 21 Augustus 1629 was hij, te midden van zijnen arbeid, plotseling komen te overlijden. Hij had nauwelijks tijd over om van zijne vrouw, die hem pas uit Europa was gevolgd en die hem juist drie dagen te voren eene dochter geschonken had, afscheid te nemen. Den volgenden dag werd zijn lijk „met behoorlycke solempnityt ende eere“ in het Stadhuis ter aarde besteld. Een held

was begraven, zooals Indië nauwelijks een tweede weet aan te wijzen!

Een held, maar ook een mensch, met menschelijke zwakheden, die op zijn sterfbed zoowel de zorgen van dokter Bontius als de troostwoorden van dominé Hurnius noodig had. Heeft hij in zijn gefluisterd gesprek met den predikant ook nog *Banda* genoemd? Niemand weet het. Wij zouden ons echter zeer verwonderen, als hij nog niet een oogenblik gedacht heeft aan wat, drie maanden geleden, in zijne eigene woning is voorgevallen. Tot zijne huisgenooten behoorde de natuurlijke dochter van het lid van den Raad van Indië J. Specx, een meisje van ruim twaalf jaar, met wie een lichtmis, Pieter Jacobsz. Cortenhoff, in het huis van den G-Generaal een minnehandel had aangeknoopt. Koen, wiens geheele ambtelijke leven één strijd is geweest tegen de onzedelijkheid onder zijne landgenooten, ontsteekt bij het vernemen van het gebeurde in hevige woede. In zijn drift geeft hij den fiscaal last om onmiddellijk voor de poort van het kasteel het schavot te laten opslaan en de twee schuldigen aan den galg te hangen. Men weet hem echter te beduiden, dat er toch een zekere vorm aan de zaak moet worden gegeven, waarop de rechtbank vergadert, die, behoorlijk door Koen geïnfluenceerd, Cortenhoff tot den dood door onthoofding en zijne medeplichtige tot strenge geeseling veroordeelt. Reeds den volgenden dag werd het vonnis ten uitvoer gelegd, tot groote ergernis van velen in Batavia, die 't den Gouverneur-Generaal zeer euvel duiden, op die wijze van zijnen invloed op de rechters misbruik gemaakt te hebben. Vooral de predikanten voeren heftig tegen hem uit en aarzelden niet over allen, die aan het vonnis hadden medegewerkt, den kerkelijken ban uit te spreken. Batavia schijnt geheel in beroering geweest te zijn. Dit duurde, totdat de Heeren XVII eindelijk tusschenbeide kwamen en de predikanten aanmaanden om zich in den verfolge met hunne eigene kerkelijke zaken te bemoeien en zich nooit ofte nimmer een oordeel over de handelingen der justitie aan te matigen.

De naaste opvolgers van Koen waren de reeds genoemde *Jacques Specx* (1629—'32) en *Hendrik Brouwer* (1632—'36). Onder het bestuur van deze landvoogden werd al 't mogelijke gedaan om met den Soesoehoenan op goeden voet te geraken, maar deze kon 't den onzen niet vergeven, dat zij hem zoo schandelijk de nederlaag hadden doen lijden. Meer en meer won dan ook de overtuiging veld dat, gelijk Brouwer bij zijn aftreden schreef, „de vrede met den Mataram niet dan door vigoureusen oorlog kon worden bevorderd.“ Eene herhaalde poging om de vorsten van Bali tot eenen strijd met den Soesoehoenan „aan te porren“ mislukt. Ook Bantam verkoos niet zich naar ons te voegen. In het jaar 1633 brak er een formeele oorlog tusschen dezen staat en de Nederlanders uit, waardoor aan den handel groote schade werd toegebracht. Hij duurde voort tot 1639.

De eer van de (tijdelijke) pacificatie van Bantam komt toe aan den Gouverneur-Generaal Antonie van Diemen, wiens negenjarig bestuur (1636—'45) ook in andere opzichten tot grooten zegen voor de Nederlandsche belangen in Indië geweest is. Een zijner lievelingsplannen was, de stad Batavia zoodanig te versterken en in te richten, dat zij eene schoone en onneembare veste werd te midden van de talrijke vijanden die haar van rechts en links omringden. Alles liep naar zijnen wensch uit. „Van Batavia“ kon hij reeds kort na zijn optreden schrijven, „is alles, God zij dank, in gewenschte termen staande.“ Een groot voordeel was 't dat de omstreken der stad langzamerhand meer en meer bevolkt werden en de met het bloed van Hollanders en Inboorlingen gedrenkte grond in kultuur kon worden gebracht.

Te midden van zijne drukke bezigheden vond de G.-Generaal nog tijd voor eene reis door de Molukken, waar de zaken hier en daar in den war waren geraakt, tengevolge waarvan de toevoer van specerijen te wenschen overliet. Ook hier had zijn optreden de gewenschte uitwerking. De grootste triomf, onder Van Diemen's bestuur behaald, was echter de *verovering van Malaka* op de Portugeezen, welke plaats op het oogenblik

wel geen deel uitmaakt van onze bezittingen, doch toentertijd een hoogst gewichtig punt voor de Nederlanders uitmaakte.

Het was van Malaka uit dat onze aartsvijanden hunne vloten den Archipel inzonden om overal, waar zij hunne kans schoon zagen, den onzen afbreuk te doen. Van hieruit knoopten zij onderhandelingen aan met inlandsche vorsten, o.a. met den Soesoehoenan van Mataram, die aan zijne onderhoorigen last gegeven had om de uit te voeren rijst uitsluitend naar Malaka te verkoopen. Het laat zich dus begrijpen, dat onze landgenooten reeds voorlang het begeerig oog op deze „ver-

Gezicht op Malaka.

maerde, wel gefortificeerde stad“ geslagen hadden. Zij bleven echter op den loer liggen, totdat het oogenblik om den sprong te wagen gekomen was. Dat oogenblik brak aan in de laatste helft van 1640 en — de prooi viel hun in handen. Na een beleg van vijf maanden en twaalf dagen, op den 14 Januari 1641, gaf de sterke vesting zich over. De overwinning had aan de Nederlanders omstreeks duizend man gekost, doch de Portugeezen verloren er zeventuizend, terwijl de overschietende

vierhonderd zich dagen lang „met honden, katten, ratten ende beestenhuyden“ hadden moeten geneeren. „Treffelijck isser gevochten,“ schrijft Van Diemen en vervolgt dan: „Deze victorie stelt des Comps. standt herwaerts over, in groot respect ende verseeckeringsh. Treffelijcke negotie sal daarom trent gevoordert worden, alle omliggende princen sullen ons adoreren 't Heeft hier onder de gevangene Portugesen groote verslagenheyt gecauseert; seggen rondt uyt nu Malacca verlooren is, geen India meer hebben.“ Groot gejubel te Batavia, waar, gelijk bij alle andere belangrijke gebeurtenissen, door de overheid een dank- en bededag werd uitgeschreven.

En zoo staan wij dan alzoo weer voor een nieuw tijdperk in de Geschiedenis, waarin wij het Nederlandsch gezag in Indië van stap tot stap voorwaarts zullen zien schrijden, nu ten spijt van Spanjaarden, Engelschen en Denen die, gelijk de Portugeezen, den aftocht zullen moeten blazen. Het Emergo der Zeeuwen gaat een feit worden!

Tot hiertoe hielden wij ons bijna uitsluitend bezig met de mannen, die daarginds in het verre oosten den roem van Oud-Holland op zoo schitterende wijze bevochten hebben. Als trouwe geschiedschrijvers verzuimden wij niet op donkere punten, tekortkomingen en misslagen te wijzen, die onzen naam niet tot eer verstrekken. Van koning Darius wordt ergens verhaald, hoe hij, bij het lezen van eenen brief van koning Alexander, een mesje nam om daarin een woord, waardoor hij zich beleedigd achtte, uit te krabben. Hoe gaarne zouden ook wij het stilet ter hand nemen om geheele bladzijden uit de Geschiedenis der Nederlanders in Indië, waarop met onvergankelijk schrift de oneer onzer natie geschreven staat, onleesbaar te maken. Wij herinneren ons ergens in eenen brief van een' der Gouverneurs-Generaal gelezen te hebben, dat, zoolang Bantam niet vertrapt, vernietigd was, de Compagnie onmogelijk kon bloeien. Niet alleen Bantam, hoe menige andere Indische staat is aan het heil van dat machtige handelslichaam opgeofferd. Wij zouden echter onbillijk zijn als wij alle schuld daarvan op hen wierpen, die

niet gearzeld hebben hun leven in de waagschaal te stellen. Zij handelden eenvoudig op last van hunne Meesters in Holland, stoere mannen uit de school van Prins Maurits en Van Oldenbarneveld, maar vol eigenbelang, van top tot teen vervuld van den monopoliegeest dier dagen, waarvoor niets heilig was, waaraan alles moest worden ten offer gebracht. Wordt Banda uitgemoord, 't is omdat de Bandaneezen zich verstouten hunne specerijen aan anderen te verkoopen. Zal Mataram worden klein gemaakt, 't is hoofdzakelijk omdat het zijn rijst naar Malaka heeft uitgevoerd en zijne havens niet voor onzen alleenhandel openen wil. Leveren straks de Molukken te veel specerijen op om eene goede markt te maken, de Heeren XVII eischen, dat geen middel onbeproefd zal worden gelaten om aan die „wanverhouding“ een eind te maken. Alles ter eere van Holland en ten voordeele van de Compagnie!

Vroeger spraken wij reeds over Koen's plannen om in Indië den vrijhandel toe te laten en aan burgers het recht te verleenen om voor eigen rekening handel te drijven. Volgens de daartoe ingezonden voorstellen, zou alles geschieden onder toezicht van de Compagnie, die ook het recht verkreeg om belastingen te heffen niet alleen, maar ook om alle inlandsche produkten met hare schepen naar Holland over te voeren en daar ter markt te brengen. Op blz. 59 zagen wij dat Heeren XVII aanvankelijk den schijn aannamen, alsof zij het nieuwe stelsel goedkeurden. Koen is echter nauwelijks in Indië teruggekeerd of zij verbieden hem „op 't serieust“ eenige opening van den vrijen handel toe te staan. Ten opzichte van Batavia, welker verwoeste omstreken tot meerdere veiligheid van de stad, opnieuw bevolkt moeten worden, maakt men later eene uitzondering in zooverre, dat hier de zoogenaamde vrijburgers voor eigen rekening den grond ontginnen en eenen kleinen handel drijven mochten. De resultaten beantwoordden echter niet aan de verwachting. En dit door de schuld van de vrijhandelaars zelven, die misbruik maakten van de verleende vrijheid en de Compagnie heel wat schade berokkenden. De Gouverneur-Generaal Brouwer in 1632 over hen schrijvende

zegt: „Ons Nederlanders hebben contrary inzicht, dat is om spoedich veel te grasen ende te eerder in 't patriam terug te keeren!“ Hij wijt dit vooral aan de Hollandsche vrouwen „want hier synde gecoomen sober van conditie ende schielycken wat geprospareerdte hebbende, meenen dattet niet op en kan ende jancken om te comen by d'oude kennissen met soo verbeterden staat.“ Langzamerhand waren ook de bezoldigde dienaren van de Compagnie begonnen aan den vrijhandel deel te nemen en zich ten koste van hunne superieuren te verrijken. De toenmalige Directeur-Generaal Antonie van Diemen schreef in 1631 aan de Kamer van XVII: „De Compagnie heeft in Indië twee kankers, waaraan zij lijdende is; vooreerst een te groot aantal onnutte dienaren, die buiten betrekking zijn en ledig loopen; en ten tweede, dat velen, aan wie Compagnie's middelen zijn toevertrouwd, aan het bijzonder belang boven het algemeen belang de voorkeur geven, ja, dat er eenigen zijn, die al zoo lief hun voordeel van de Compagnie als van den vijand nemen.“

Na het bovenstaande gelezen te hebben, zal het niemand meer verwonderen, dat men in Holland noch van vrijhandel noch van volkplantingen wilde hooren. Aan den Gouverneur-Generaal Brouwer werd dan ook de stellige last gezonden om alle ambtenaren, die particulieren handel dreven, uit hunne betrekking te ontslaan en alle overige onnutte landsdienaren, hooger of lager geplaatst, naar Holland op te zenden. Of het kwaad, door de zelfzuchtige Compagnie zelve in het leven geroepen, daarmede was uitgeroeid? Het antwoord op deze vraag hopen wij later te geven.

DERDE HOOFDSTUK.

1641 — 1675.

IN de beide vorige hoofdstukken meenen wij genoegzaam te hebben aangetoond, hoe bij de Nederlanders, zoowel in Holland als daarginds in Indië, het doodvonnis over Bantam nog slechts op de onderteekening wachtte. Voorzichtig als onze landgenooten in vele opzichten waren, wisten zij echter de executie uit te stellen, totdat het geschikte oogenblik daarvoor zou zijn aangebroken. Voorshands heette het nog, zooals een der Gouverneurs-Generaal schreef: „Bantam mag niet te klein en Mataram niet te groot worden.“ Een oorlog met het rijk in West-Java zou misschien den Soesoehoenan vijandelijk tegen Batavia doen optreden. Vandaar dat de Hooge Regeering het in 1639 geraden achtte met Bantam een tijdelijken vrede te sluiten, om eerst te trachten met den machtigen potentaat in Midden-Java op goeden voet te geraken. Na de verovering van Malaka schreef Van Diemen: „De Mataram moet nu onsen vriend worden,“ en in overeenstemming met deze verklaring werd alles beproefd om den Soesoehoenan tot onze zijde over te halen en hem te bewegen de ruim vijftig gevangen Nederlanders, die een vrij hard lot in zijn rijk te verduren hadden, los te laten. De onzen klopten echter aan eens doovemans oor. De hoogmoedige monarch was nog hooggevoeliger geworden, nadat zijn leger in den zomer van genoemd jaar (1639) er in geslaagd was, zich van den oosthoek van Java meester te maken. Wel bleef

de verovering van Malaka en de droeve nederlaag van zijne Portugeesche vrienden niet zonder indruk op hem, maar ook zonder die hulp hoopte hij nog eenmaal als Heer en Meester de sterke veste der Hollanders, Batavia, binnen te treden. Hij werd in die verwachting versterkt toen in 1642 de Engelschen uit Bantam (blz. 59) een deftig gezantschap naar zijn hof afvaardigden en hem onder de schoonste beloften hunne vriendschap aanboden. Was bovendien niet de Vorst van Palembang op Soematra in eigen persoon in Karta (blz. 60) verschenen om politieke onderhandelingen met hem aan te knopen? En waarom zou hij dan de „vriend“ der Hollanders worden, van wie hij wel getuigd had, dat zij niet gekomen waren om Java te veroveren, doch wier vestiging te Batavia toch eene blijvende bedreiging van zijn oppergezag moest worden genoemd? Van deze zijde dus vooreerst geene toenadering!

„Belangende Batavia,“ schrijft Van Diemen d.d. 22 December 1642, „wy connen daervan, den Alvermogende sy gepresen ende geve tot de continuatie synen heyligen segen, niet als gewenschte tijdingh geven.“ De muren waren goed voorzien, de bastions behoorlijk bezet, de burgerij begon te floreeren, de woeste gronden in den omtrek werden reeds gedeeltelijk weder bebouwd en — intusschen liggen de vier vrienden — Bantam, Mataram, Palembang en Engeland — op den loer om 'een oproer in de stad te verwekken, zooveel Hollanders te vermoorden als men kon en de overigen van Java te verdrijven. Een echt Indisch amok op groote schaal. De uitvoering was opgedragen aan een zekeren *Jan Cleyn*, alias *Pekel*, gewezen hoofd der Javanen binnen Batavia, die met een afstammeling van den gewezen Regent van Jakatra en andere inlanders zich het eerst van den Gouverneur-Generaal zouden meester maken. Gelukkig werd het komplot tijdig ontdekt, zoodat Van Diemen zijne maatregelen nemen kon. De voornaamste deelnemers aan het schandelijk verraad werden gevat en zonder veel ceremonieel ter dood gebracht. Uit hunne bekentenissen was echter voldoende gebleken, dat de vorsten der drie bovengenoemde rijken de hand in de zaak hadden

gehad en, dat de Engelschen achter het scherm zaten, werd door niemand betwijfeld. Wel speelde Bantam, zooals de Gouverneur-Generaal schrijft, „den ignoranten“ en hield men zich te Batavia alsof men aan zijne onschuld geloofde, doch de Hooge Regeering wist beter en gelastte haren geheimschrijver

den kerfstok van dezen vijand met één streepje te verrijken. De afrekening zou later komen.

Keeren wij ons thans voor een oogenblik van Java af, om een kijkje te nemen in de Molukken, waar nog altijd het „voornaamste wit“ gelegen is, waarnaar de Compagnie verlangt, dat hare dienaren „schieten“ zullen. Op den 19^{en} April 1645 was de Gouverneur-Generaal Van Diemen aan eene uitterende ziekte bezweken en tegen den zin van enkele leden

van den Raad van Indië opgevolgd door *Cornelis van der Lijn* (1645—1650), een vrij onbeduidend man, wiens vijfjarig bestuur evenwel rijk aan belangrijke gebeurtenissen is geweest. Allereerst in de Molukken. Met Banda „het kostelijk juweel“ had Koen afgerekend. Veel geldelijk voordeel had de Compagnie overigens nog niet van deze uitgemoorde eilanden genoten. Eerst in 1639 kon de toenmalige Gouverneur mededeelen, dat Banda zich „als eene Nederlandsche kolonie begon op te doen,“ maar veel was 't nog niet en ellende heerschte er genoeg. Uit Batavia beklagde men zich dat diezelfde kolonie jaarlijks met „eenigh contant moest worden gesecondeert“, en de gezaghebbenden op Banda antwoordden daarop „dat den burger, door 't afsterven ende verlopen van haere slaeven en quaade gewassen, zoo verarmpt is, dat weynich ofte geen gelt bij haar omgaat.“ Nog eens, veel winst had deze eerste en eenige kolonie nog niet opgeleverd en of 't straks beter zal worden als de Hooge Regeering den Gouverneur Acoley aanschrijft om meisjes van kapitaal, op Banda woonachtig, uit te huwelijken aan flinke mannen, gezind gedurende geruimen tijd op de eilanden te blijven, moet de tijd leeren.

Zooveel had men alleen op Banda gewonnen, dat er rust heerschte. Dit was niet het geval op Ambon en omliggende eilanden, waar de bevolking zoo langzamerhand bekomen was van hare voorliefde voor de Hollanders, die wel de Portugeezen verdrongen, maar bij slot van rekening al even ruw en belangzuchtig bleken te zijn. De elkander opvolgende Gouverneurs Gijssels, Van den Heuvel en Van Deutekom hadden 't zoo bont gemaakt, dat de Gouverneur-Generaal Van Diemen, spoedig na zijn optreden in 1636, het noodig oordeelde om in persoon de zaken aldaar te gaan onderzoeken. Hoe de onzen daar huis hielden kan blijken uit een schrijven van dominé Justus Heurnius, dato 17 September van laatstgemeld jaar, waarin letterlijk te lezen staat: „Zij (de Hollanders) scholden „niet alleen 't gemeine volck maer oock de Orangcaijen „(hoofden) voor schelmen, beesten, honden; stieten 't volk

„met voeten. (De Inlanders) clagen voor alles dat ze twee
 „opperhoofden op de vaertuigen in de boeyen slooten omdat
 „een luttel achter aen quamen; hetwelcke zij achten een
 „onverdragelike versmaetheyt niet alleen voor die twee, maer
 „alle Ambonsche opperhooffden te wesen, ende seggen liever
 „te willen sterven dan op haer eygen cost roeyende sulcke
 „overlast te lijden. Dit was het vier (vuur) dat haer gemoet,
 „'twelcke met de andere miscontementen als met swavel
 „opgevullet was, gants ontstack, soodat gelijk de opperhoofden
 „der dorpen nu openlick verclaeren, dit de oorsaeck is deser
 „ontstaener oproericheyt ende van het wechloopen des volcx
 „nae 't gebergte.“

De Ambonsche eilanden waren dus in vollen opstand toen, zooals wij zeiden, Van Diemen in 1636 in persoon en wel met eene vloot van 17 zeilen in de Molukken kwam. Aan boord bevond zich het gewezen hoofd van Hitoe (blz. 23) Kakiali, die kort geleden door Van Deutekôm gevangen genomen en op last der Hooge Regeering in ketenen geklonken naar Batavia was opgezonden. Het gelukt aan Van Diemen om den opstand tijdelijk te bedwingen. Hij meende zelfs alles zoo goed geregeld te hebben, dat hij er geen bezwaar in vond den fieren Kakiali de vrijheid te geven en hem in zijne oude waardigheid te herstellen. Later bleek dit eene groote politieke fout geweest te zijn. Na Van Diemens vertrek brak het vuur van den opstand opnieuw uit, zoodat hij in 1638 opnieuw met eene vloot verschijnen moest, zonder echter veel verder te komen. De ziel van het verzet was ditmaal weer dezelfde Kakiali, die er een voorgevoel van had, dat de kruistochten van den inmiddels opgetreden Gouverneur *Demmer* de uitroeiing van de nagelboomen ten doel hadden, teneinde al te grooten toevoer van dit kostbaar product op de Europeesche markt tegen te gaan. In 1643 werd hij door eenen in zijnen dienst zijnden Spanjaard vermoord, zonder dat daardoor aan het verzet der Amboneezen een einde kwam. Een ander ondernemend Inlander, *Toeloe Kabesie* genaamd, stelde zich aan het hoofd van den opstand en eerst nadat deze in 1646

in onze handen gevallen en op last van Demmer onthoofd was, kon de rust als hersteld beschouwd worden. Het Nederlandsch gezag was nu voor goed op Ambom gevestigd.

Nog een paar andere belangrijke gebeurtenissen hadden er onder Van der Lijn plaats, die hier vermelding verdienen. Allereerst in Bantam, met welk rijk, zooals wij op blz. 63 gezien hebben, in het jaar 1639 vrede gesloten was, wat echter niet verhinderde dat de verstandhouding steeds gespannen bleef. De lezer herinnere zich alleen maar, wat wij boven van het verraad van Jan Cleijn hebben medegedeeld. En het kon ook wel niet anders, zoolang onze aartsvijanden, de Engelschen, in de hoofdplaats Bantam gevestigd waren en hun oud spel van in troebel water te visschen niet wilden opgeven. Ondanks hun stoken, slaagde de Hooge Regeering er echter anno 1645 in om met de beide toen regeerende Sultans een tienjarig bestand te sluiten, waarmede men te Batavia algemeen zoo ingenomen was, dat het feit met trommelslag en trompetgeluid aan de bevolking werd bekend gemaakt. Aan de Kamer van XVII schreef Van der Lijn: „God geve oprechtelyk mach worden onderhouden; onderwylen sullen altyt wel op hoede syn ende die natie niet meer vertrouwen als haar boos naturel meriteert.“ Een mooie vrede dus! Het wantrouwen onzerzijds vloeide vooral voort uit de omstandigheid, dat het te Batavia een publiek geheim was, hoe de Bantammers alleen tot het Bestand waren overgegaan uit vrees voor den Soesoehoenan, van wien zij meenden te weten dat hij nog altijd de begeerige blikken op West-Java geslagen had.

Ook onze landgenooten zaten nog altijd met „den Mataram“ in de maag. Men had hem gaarne te lijf gewild, maar de tijd van handelen was nog lang niet gekomen. Men verbeelde zich dus de verbazing en groote vreugde van den Gouverneur-Generaal in Rade, toen in Juli 1646 een gezantschap van Soesoehoenan *Mangkoe-Rat*, tweede zoon en opvolger van den inmiddels overleden Keizer, te Batavia verscheen en ons den vrede kwam aanbieden. Met beide handen werd het voorstel

aangegrepen en zonder lange beraadslaging in de gestelde voorwaarden toegestemd. Zelfs de eisch van den trotschen Javaan, dat de Nederlandsche Regeering jaarlijks een gezantschap naar zijn hof zou zenden, vond geen bezwaar. Ook de wederzijdsche uitlevering van gevangenen, waardoor drie en dertig van onze landgenooten, toen nog in leven, (blz. 68) uit eenen smadelijken kerker werden verlost, was spoedig geregeld. Slechts op één punt wilden onze Staatslieden, die vóór alles handelaars waren, niet toegeven. Het betrof den eisch van den Soesoehoenan om aan de Javanen de vrije vaart door geheel den Archipel toe te staan. Zij kunnen, zoo luidde het antwoord dezerzijds, varen waar zij willen, als zij 't maar niet wagen Ambon, Banda of Ternate aan te doen. Het met zooveel moeite en inspanning verkregen monopolie op de specerij-eilanden in gevaar te brengen, ziedaar iets waartoe de Hooge Regeering zich zelfs niet tot den prijs van Mataram's vriendschap kon laten bewegen. Gelukkig bleef de nieuwe Soesoehoenan niet op zijn stuk staan en zoo kwam in October 1646 de lang gewenschte vrede tot stand, die, zooals Van der Lijn naar Mataram schreef, „eeuwich ende onverbreeckelyk mach duren, tot spyt van alle onse vyanden en tot welvaren der landen onderdanen.“ Of hij dit meende? Wij moeten het haast gelooven als wij zijnen brief lezen, waarin hij o.a. schrijft: „Wij hebben met blijdschap verstaan, dat Uwe Majesteit gezond is en zich vast heeft voorgenomen om tot het einde zijns levens in den vrede te continueeren, hetwelk wij van onze zijde met een oprecht hart mede beloven te doen; dat weet de Groote God, dien wij daarom altijd zullen bidden.“ Was 't dan eene onbewuste profetie, toen hij den Soesoehoenan met dit hoogst vriendschappelijk epistel een „schoon vierroer“ ten geschenke zond? Wij zullen 't spoedig vernemen.

Zoolang Van der Lijn aan het bestuur bleef hield de Soesoehoenan zich trouw aan de gesloten overeenkomst. Nauwelijks echter was genoemde Gouverneur-Generaal in 1650 door *Karel Reiniersz.* vervangen of de wispelturige potentaat begon erg vreemd te doen. In het midden van 1652 verbood hij zelfs

den vrijen uitvoer van rijst uit de havens van noordelijk Java, waardoor de steeds toenemende bevolking van Batavia in groote verlegenheid werd gebracht. Niet wetende wat hiervan te moeten denken, haastte de Hooge Regeering zich een gezantschap naar Karta te zenden om opheldering te vragen.

Hoofd van de ambassade was de opperkoopman *Rycklof van Goens*, dien wij later als Gouverneur-Generaal zullen terugvinden en aan wiens verstandig beleid het moest worden toegeschreven dat de dreigende onweerswolk overdreef.

Hoogst belangrijk is het verhaal ons door Van Goens van dit bezoek aan het Mataramsche hof nagelaten. Er blijkt o. a. uit, hoever men 't toen reeds kon brengen als men den

inboorling in zijn zwak wist te tasten en eerbied betoonde voor wat bij hem de adat of gewoontewet voorschrijft. Toende driftige en wreede Soesoehoenan aan het gezantschap te kennen gaf, dat hij den uitvoer van rijst verboden had, niet om den Gouverneur-Generaal verdriet aan te doen, maar omdat de vrijburgers van Batavia dat artikel aan zijne vijanden in Bantam en op Bali verkochten, zweeg Van Goens stil „omdat het onder de Javanen eene wet is, dat niemand den Koning mag tegenspreken, op poene van den dood.“ Gediensstige vrienden hadden hem zeker ook wel ingefluisterd, dat de hofstad in groote verslagenheid verkeerde „over des Conincks grimmigheyt ende gestadighe toorne, dat meest d'een of d'ander sijner grooten den hals coste.“ Hoe 't zij, hij sprak geen woord en presenteerde Zijne Majesteit alleen de van Batavia medegebrachte geschenken tot eene gezamenlijke waarde van ruim f 20.000, boven en behalve twee metalen stukken. Nadat dit geschenk genadiglijk was aangenomen, verzocht Van Goens eene audiëntie voor den volgenden dag. Ook toen den Javaanschen despoot nog niet goed genoeg gemutst vindende, kwam onze afgevaardigde met een ander, door hemzelf uitgedacht, geschenk voor den dag, bestaande uit een „orgeltjen, in een huysken bedeckt synde en dat al spelende voor Hem ghedragen wierd, daarin Hij sulcken geneucht nam, dat hij verklaerde nooit gelooft te hebben, sulcken aangenaam gehoor te vinden was.“ Toch was Zijne Majesteit nog niet vroolijk genoeg naar Van Goens zin. Deze roept daarop twee soldaten voor, gewezen goochelaars, „die verwonderlijke potsen aenrichten, onder anderen éen, die naar schijn, wel ses ₹ capock (katoen) at, ende gedurich vuur ende eyndelyck veel geceleurde linten, naalden, spelden ende geld uyt sijn hals spooch,“ hetwelk alles den Soesoehoenan zoozeer behaagde, „dat dickmael seer hartelijk daarom lachte.“ Daar moest onze gezant hem hebben. „Hem sowel geconditioneert van natuur vindende“ schrijft hij naar Batavia, „hebben geresolveert hem UEd. last ende bevel voor te houden.“ En zoo was door een „orgeltjen“ en twee goochelaars de vrede met Mataram gered!

In het jaar 1650 was, zooals wij zagen, Van der Lijn afgetreden en opgevolgd door *Karel Reiniersz.* (1650—1653), iemand die bij zijne chefs in Holland niet erg gezien was. Onder zijn bestuur had de gebeurtenis in de Molukken plaats, door ons de zwarte blad-zijde in de *Geschiedenis der Nederlanders in Indië* genoemd. De lezer zal zeker reeds begrepen hebben wat wij bedoelen.

Op blz. 72 deelden wij mede hoe de Ambonees Kakiali in 1643 reeds begrepen had, dat 't den Hollanders hoofdzakelijk te doen was om den nagelhandel in te krimpen en zij daardoor geen beter middel wisten dan de boomen eenvoudig goed- en kwaadschiks uit te roeien. Juist bij het optreden van Reiniersz. wierp de Compagnie het masker af en werd 't luide door den Gouverneur De Vlaming verkondigd, dat men meer kruidnagelen

kreeg dan voor de Europeesche markt noodig was en de productie van dit kostbaar gewas dus moest worden beperkt. Om zich bij dien verdelgingsoorlog een schijn van recht te geven, werd met den Sultan van Ternate, Mandarsjah, die nog altijd een groot gedeelte van de Molukken in zijne macht had, eene overeenkomst gesloten, waarbij de Nederlanders, tegen eene jaarlijksche vergoeding van 12000 rijksdaalders, verlof bekwamen om overal waar zij dit noodig oordeelden, de nagelboomen te vernielen. Ook de vorsten van Batjan en Makjan lieten zich voor eene ronde som in zilvergeld voor dat doel afkopen. Het behoeft wel geen opzettelijke vermelding, dat de bevolking alle behalve met deze overeenkomsten was ingenomen en men zich hier en daar met geweld tegen het boosaardig plan trachtte te verzetten. Sultan Mandarsjah werd zelfs om zijne vriendschap met de Hollanders door zijn eigen volk afgezet en verjaagd en zijn broeder Manilla in zijne plaats aangesteld. Dit alles was echter slechts koren op den molen van Arnold de Vlaming van Outshoorn, aan wien de Hooge Regeering de betrekking van superintendent en commissaris van de drie Oostersche landvoogdijen had opgedragen en die nu, onder den schijn van oproerigen te straffen, naar

Kruidnagelboom.

zijne vriendschap met de Hollanders door zijn eigen volk afgezet en verjaagd en zijn broeder Manilla in zijne plaats aangesteld. Dit alles was echter slechts koren op den molen van Arnold de Vlaming van Outshoorn, aan wien de Hooge Regeering de betrekking van superintendent en commissaris van de drie Oostersche landvoogdijen had opgedragen en die nu, onder den schijn van oproerigen te straffen, naar

hartelust aan het moorden en vernielen ging. Tusschen de jaren 1650 en 1656 zijn op die wijze — wij mogen bij dit feit niet te lang stilstaan — duizenden inlanders omgebracht, andere duizenden tot den bedelstaf geraakt, geheele eilanden en landstreken ontvolkt geworden en is aan de heerlijke Molukken een schade berokkend, waarvan zij zich in onzen tijd nog niet geheel hersteld hebben. En dit alles geschiedde zonder blikken of blozen en niettegenstaande in het Regeerings-Reglement uit den jare 1650 met duidelijk schrift te lezen stond, dat de dienaren der Compagnie tegenover de inlandsche vorsten en hunne onderdanen „eene welwillende, modeste, nederige en vriendelijke houding“ moesten aannemen. Ja wel vriendelijk, maar vriendelijk — tot aan den nagelboom! In het jaar 1656 keerde De Vlaming, toen opgeklommen tot Lid van den Raad van N.-Indië, naar Batavia terug, hoogst voldaan over zijn werk, dat hem binnen korten tijd tot een der waardigste dienaren van de Compagnie gemaakt had. Buiten Ambon en de daaraan grenzende Oeliassers geen kruidnagelteelt meer! Hoe konden de Heeren XVII het beter wenschen!

Een Fransch spreekwoord zegt, dat men geschriften moet beoordeelen naar hunnen datum. 't Zal goed zijn de grondvesters van het Nederlandsch gezag niet naar onze tegenwoordige begrippen van recht en billijkheid te beoordeelen, maar naar den tijd waarin en de omstandigheden waaronder zij geleefd hebben. Doen wij dit niet, dan behooren wij ons te schamen een erfenis te hebben aanvaard, waaraan zooveel bloed kleeft. Ter kenschetsing van dien tijd deelen wij hier nog alleen mede, hoe in het Nederlandsch-Indisch Plakaatboek, uitgegeven door Mr. J. A. van der Chijs, onder 30 Aug. 1655 het volgende voorkomt: Uitschrijving van een dank- en bededag wegens de overwinning door A. de Vlaming van Outshoorn den 29^{en} Juli op de Amboneezen en Mangkasaren behaald. De gemeente te Batavia wordt uitgenoodigd „sich tot alle christelijke oefeninge op die dag te willen ontledigen ende van alle dagelycse handwercken aff te houden.“ In het jaar 1653 had bij eene zelfde gelegenheid, ook op veroveringen

in de Molukken betrekking hebbende, de Bataviasche kerkeraad bezwaar gemaakt tegen den dank- en bededag, omdat naar zijne meening de ontrouw der Nederlanders oorzaak van den opstand was geweest en hij dientengevolge geen reden zag „om Godt den Heere te dancken voor synen segen over onse wapenen inde Oosterse quartieren.“ De eerwaarde Heeren hadden daardoor echter eene gevoelige les van den kant der Hooge Regeering opgelopen en thans in '55 ook van die zijde geen enkel woord van protest. O tijden, o zeden!

De Gouverneur-Generaal Reiniersz had in 1653 om gezondheidsredenen ontslag aangevraagd. Hij stierf nog te Batavia zijnde. De Kamer van XVII haastte zich tot zijnen opvolger te benoemen Gerard Hulft, gewezen Secretaris van de stad Amsterdam. De Heeren in Holland wisten zeer goed, dat de in Indië aanwezige Mr. Joan Maetsuycker eenig recht op den zetel van Gouverneur-Generaal had, maar, strenge calvinisten als zij waren, wenschten zij den man geweerd te zien, van wien zij wisten, dat hij tot eene Roomsche-Katholieke familie behoorde. Intusschen had dit bezwaar bij den Raad van Indië niet gewogen en was Maetsuycker voorloopig tot opvolger benoemd. Toen nu Hulft te Batavia aankwam, vond hij de hem toegewezen plaats reeds bezet en met onderling goedvinden bleef Maetsuycker met het hoogste gezag belast. Spoedig kwam nu ook uit Holland het bericht, dat Bewindhebbers met zijn optreden genoeg namen. Hoogstwaarschijnlijk had men in Holland nadere berichten omtrent zijn persoon en gezindheid ontvangen; men wierp nu kruidnagelen en peper, zoo stellen wij ons voor, in de eene schaal en — Maetsuycker werd zwaar genoeg bevonden!

Trouwens, het nieuwe opperhoofd in Indië was geen vreemdeling voor de Kamer van XVII. In verschillende betrekkingen had hij de Compagnie reeds gediend en steeds met eere. Thans gaat hij zich echter in zijne ware kracht vertoonen en dra heeft hij zich zoo onmisbaar gemaakt, dat zelfs zij die aanvankelijk tegen hem waren, de ooren sluiten als hij van aftreden spreekt. Eerst de dood kan in 1678 aan zijn

stadhouderschap een einde maken. Gedurende zijn *vijf-entwintig*-jarig bestuur — een ongehoord feit in het leven der Gouverneurs-Generaal — hebben in Indië verschillende belangrijke gebeurtenissen plaats gegrepen, die alle ten slotte ten onzen voordeele uitvielen en de Compagnie op het toppunt harer macht brachten. Of laat ons liever zeggen, want zij

JOAN MAETSUYCKER.

heeft meer voor den roem van Nederland dan voor eigen roem gewrocht, op het keerpunt in haar bestaan, waar de nederwaartsche helling begint, waarlangs zij naar haren ondergang zachtkens aan afdaalt. De kiemen van dien ondergang draagt dit groote handelslichaam reeds op het tijdstip, waarvan wij spreken, in zich. De omstandigheden hebben het echter ook tot eene oorlogvoerende macht gemaakt en 't is de oorlog, die het verder op het ziek- en sterfbed brengen zal. Toch

heeft de Oost-Indische Compagnie niet te vergeefs gearbeid. Bij haren dood laat zij eene erfenis na, zoo groot, dat deze nu nog de trots en de rijkdom van Nederland uitmaakt. Het Emergo op ons titelblad was alleen maar niet voor haar, doch voor de Nederlanders in Oost-Indië bestemd!

Zien wij alzoo Maetsuyker (1653—1678) aan het werk en begeven wij ons daartoe in de eerste plaats naar de Buitenbezittingen, waar op het tijdstip, waarop wij ons thans bevinden, geen belangrijke plaats gevonden wordt of onze landgenooten hebben er betrekkingen aangeknoopt.

Het eerst wenden wij ons naar Soematra, ons reeds uit de eerste reis der Hollanders bekend. Van het machtige rijk van Atjeh hoorden wij het laatst op blz. 32, toen de beroemde vlootvoogd Steven van der Hagen even Bantam aandeed, om vandaar zijnen Atjehneeschen passagier naar diens vaderland terug te zenden. Over dat gezantschap zelf hebben wij weinig gezegd, omdat wij in die veranderde gezindheid van den Sultan weinig heil zagen en 't ons voorkwam dat bij den moord, op Cornelis de Houtman gepleegd, een strijd tusschen Atjeh en Nederland geboren was, waarvan het einde niet kon worden overzien. Wie het boek van wijlen den hoogleeraar Veth gelezen heeft, weet, hoe de vroegere Regenten van het tegenwoordige Groot-Atjeh zich langzamerhand van vazallen tot beheerschers van de geheele noordkust van Soematra hebben opgewerkt. Eenmaal aan het veroveren, trachtten zij hun gezag al verder en verder uit te breiden en slaagden zij er, na hunne eerste kennismaking met de Hollanders, in zich van een gedeelte der Westkust tot aan Indrapoera meester te maken. Voor onze toenmalige landgenooten bestond er niet de minste reden om zich tegen die uitbreiding van gezag te verzetten. Zij waren al zeer tevreden, toen hun in 1637 door de Atjehneezen de vrije handel op bedoelde Westkust werd toegestaan. In het jaar 1642 ontving de Gouverneur-Generaal Van Diemen een schrijven van de pas gekroonde Vorstin van Atjeh, waarin o.a. de zeer welwillende, ja vleierende uitdrukking voorkwam, dat het land van Atjeh en dat van Batavia eigenlijk

één landschap waren. „Laet doch,“ zoo schreef Hare Majesteit, „de cooplyde gaen ende comen handelen, soo lange als de „son lichten sal, alsoo het Godt belieft heeft mij te deser tijt als Coninck te stellen.“ En, om de daad bij het woord te voegen, werd in 't volgende jaar aan de Hollanders toegestaan te Silidah en Indrapoera een handelskantoor op te richten. In 1651 mochten wij zelfs in Atjeh onder den opperkoopman Fruytman een steenen loge bouwen. De verhouding liet dus niets te wenschen over.

Edoch slechts in schijn. Een eeuwige vrede, om eens dezen term over te nemen, tusschen Atjeh en de Nederlanders, was toen reeds eene onmogelijkheid geworden. Nog in hetzelfde jaar waren al onze daar gevestigde landgenooten vermoord en de loge afgeloopen. Tot tweemaal toe werd onder Maetsuycker eene vloot naar Atjeh gezonden om voldoening voor de aangedane beleediging te eischen, totdat in 1659 opnieuw een vrede gesloten werd, waarvan beide partijen verklaarden te hopen dat hij bestendig zou zijn.

Hij duurde tot 1662. In dit jaar was de verhouding weer zoo gespannen, dat de Hooge Regeering te Batavia het raadzaam oordeelde om met de Maleische hoofden van de Westkust een verbond te sluiten en te trachten met vereende kracht den steeds voortrukkenden Atjehnees terug te drijven. Dit gelukte. De gemeenschappelijke vijand werd genoodzaakt van het veroverde gebied tot aan Tikoe afstand te doen, terwijl aan de onzen vergund werd hun kantoor naar Padang over te brengen. Tevens werd alle gemeenschap met Atjeh afgebroken. Het leek er echter niet naar dat wij hiermede van dit rijk af waren. Reeds in het jaar 1666 was de Compagnie andermaal verplicht eene expeditie naar de Westkust te zenden, wier aanvoerder Poleman er in slaagde den vijand opnieuw groote afbreuk te doen en den vrede tijdelijk te herstellen. Aan dezen veldtocht werd mede deelgenomen door den veel besproken Boeginees *Aroe Palakka*, met wien wij beneden nader kennis hopen te maken.

Vrede met Atjeh! Dezer dagen werd in een onzer

dagbladen het oordeel van een hooggeplaatst persoon over onzen tegenwoordigen strijd met dit rijk medegedeeld. Volgens dat bericht zou bedoelde staatsman gezegd hebben: „Wij zullen Atjeh onderwerpen met eigen kracht en eigen middelen: *dit kan en moet geschieden*.“ Nu is 't in een volksboek als dit over Indische geschiedenis zeker niet de plaats om over politiek te handelen. Toch mag, onzes inziens, het volk dat, terwijl Binnenhof en Buitenzorg beraadslagen, zijne zonen op het altaar des vaderlands ten offer brengt, wel eens een enkele maal medespreken. Wij zullen echter zoo bescheiden mogelijk zijn en alleen achter de laatste door ons onderstreepte zinsnede een ? plaatsen. Wij hebben reeds genoeg van Atjeh vernomen om te weten, dat het ons niet lijden mag en — het draagt daarvan niet alleen de schuld. Ook wij hebben 't er naar gemaakt.

Van de Noordkust gaan wij naar Djambi op de Oostzijde van Soematra, waarheen reeds in 1616 door den toenmaligen Directeur-Generaal Koen een Nederlandsch vaartuig gezonden was, om te zien of daar misschien eene goede plaats voor het rendez-vous te vinden was. Het schijnt dat dit rijk in dien tijd eene buitengewoon groote hoeveelheid peper uitvoerde, waarom onze landgenooten zich haastten aldaar een kantoor op te richten. Na 1632 is dit echter weer opgeheven, totdat het in 1638 onder De Vogel werd hersteld. Zeer vriendschappelijk was de verhouding evenwel niet. In het jaar 1643 vond de Indische Regeering het zelfs noodig, den commissaris Pieter Soury met eenige schepen naar Djambi te zenden, om den Sultan wat meer eerbied voor de Compagnie in te boezemen. Dit hielp. De Djambineezen gedroegen zich nu verder welwillend jegens de onzen, terwijl hun vorst in 1659 zelfs een gezantschap naar Java zond en zijne bemiddeling tusschen Bantam en Batavia (zie beneden) aanbood. In vergelding voor dezen dienst zond de Hooge Regeering te Batavia hem een Persiaansch paard en voor eene waarde van omtrent 200 rijksdaalders aan fijne stoffen.

Het aan Djambi grenzende rijk van Palembang hoorden

wij het eerst vermelden, toen de gebroeders De Houtman voor Bantam verschenen en daar den treurigen uitslag van eene expeditie naar dit rijk vernamen. Later zagen wij den Sultan, die toegestaan had dat de onzen in zijn land een kantoor oprichtten, zich bij den Soesoehoenan van Mataram aansluiten, om de Hollanders van Java te verdrijven, nadat hij in 1638, op aandringen van dien zelfden gebiedster, eene vergeefsche poging gewaagd had om zich van de Lampongsche Districten, toenmaals eene onderhoorigheid, tevens de „spijskamer“ van Bantam, meester te maken. In 1657 maakte hij 't nog erger, door twee Nederlandsche schepen te doen uitmoorden, wat hem eene expeditie onder den meer gemelden Fruytman op den hals joeg, die hem voor langen tijd zijne kuiperijen afleerde.

Nadat onze landgenooten de hoofdstad Palembang hadden ingenomen, verzocht de Sultan den vrede en stemde hij er gereede in toe, dat de Hollanders op den linkeroever van de Moesi een fort bouwden, waardoor de residentie ook voor den vervolge in bedwang kon worden gehouden. Ook thans weer een besluit van de Hooge Regeering te Batavia, om aldaar „een dankgebed te houden en vreugdeteekenen te bedrijven.“

Hoewel wij zulks niet opzettelijk vermeldden, heeft de lezer toch zeker reeds begrepen, dat in het met Palembang gesloten vredes-tractaat ook over de levering van peper gesproken wordt. Wij herinneren ons ergens gelezen te hebben, hoe iemand zich met verbazing afvroeg, waar de menschen in dien tijd toch met al die peper gebleven zijn. Ook wij vatten dit niet. Dat de natuur in het land van de rijst ook de scherpe toespijs oplevert, loven wij als eene wijze beschikking van den Schepper. Wat men echter in ons kouder klimaat, ook al gebruikte geheel Europa ervan, met al dat heete goede heeft uitgevoerd, is en blijft ons een raadsel, waarvan wij de oplossing aan anderen moeten overlaten. Als curiositeit deelen wij hier mede hoe van primo Januari tot ultimo November 1638 te Batavia alleen uit Soematra's Westkust, Palembang, Djambi, Bandjarmasin en Mangkasar ruim 13450 pikoel of ongeveer 850000 kilo peper werd aangevoerd.

Tusschen Soematra en Borneo liggen de reeds in onze Inleiding genoemde eilanden Bangka en Belitoeng, die later zulk een groote rol in de financieële geschiedenis van Indië zullen spelen, maar langen tijd aan de aandacht van de dienaren der Compagnie ontsnapten. En nog zouden dezen er zich in het jaar 1668 zeker niet mede bemoeid hebben, als niet het toenmalig hoofd van deze eilanden te Batavia gekomen was om zijn gebied onder de bescherming der Hooge Regeering te plaatsen. Terstond werd de onderkoopman Joan de Harde, iemand „taelkundig ende ervaeren met dese natiën om te gaan“ naar Bangka gezonden, ten einde een onderzoek in loco in te stellen. Uit diens schriftelijk rapport bleek, dat de sultan van Palembang alle moeite deed om zich van het gezag over deze eilanden meester te maken. De Hoofden, want er waren er meer dan één, waren echter weinig gezind om zich onder zijne heerschappij te stellen. Liever verkozen zij onder de Compagnie te staan, wier gerucht reeds tot hen was doorgedrongen. Hoewel nu uit het verslag van De Harde moest worden opgemaakt, dat Bangka en Belitoeng niets anders opleverden dan schildpadshoorn, vogelnestjes, was en ijzer, achtte Maetsuycker het toch raadzaam de gevraagde protectie op zich te nemen, om te voorkomen dat deze eilanden in andere handen vallen mochten. Nog in hetzelfde jaar werd dan ook met de Hoofden een contract gesloten, waardoor ook Bangka en Belitoeng tot het gebied der Oost-Indische Compagnie getrokken werden. Vreemd genoeg, dat het nog bijna twee eeuwen duren moest, alvorens de enorme rijkdom van deze bezitting aan tin in 't licht moest springen. De Regeering te Batavia wist alleen dat er geen peper of kruidnagelen te vinden waren, en vandaar dat zij deze eilanden eenvoudig op papier onder hare bescherming nam, zonder er zich verder veel om te bekommeren. In het Register op de Generale Resolutiën van het Kasteel Batavia vinden wij eerst onder November 1703 het besluit opgenomen, dat de oostkust van Bangka gepeild en in kaart gebracht zou worden.

Dat onze landgenooten intusschen ook nog voor andere

zaken dan voor peper en kruidnagels oogen hadden, blijkt hieruit, dat zij al vroeg aan den goudhandel op Soematra deelnamen. Onder Maetsuycker werd zelfs eene commissie naar Indragiri gezonden om te onderzoeken in hoeverre daarvan nog meer voordeelen konden worden getrokken. Maar ook de schatten van Borneo ontgingen hunne aandacht niet. Reeds in het jaar 1606 vinden wij van eenen koopman, Hans Roeft genaamd, melding gemaakt, die te Soekadana gevestigd was om daar voor de Compagnie diamanten op te koopen. Onze landgenoot kon het echter met de Inboorlingen niet vinden en schreef al spoedig een smeekbrief naar Bantam om hem met zijnen kostbaren inkoop te komen verlossen. Ook eene nederzetting in Sambas, omstreeks de jaren 1609 en 1610, leverde geen beter resultaat op.

Nog erger ging het in Bandjarmasin, waar in het jaar 1609 eenige Hollandsche kooplieden verraderlijk door de bevolking vermoord werden. Eerst in 1611 vonden onze landgenooten gelegenheid daarover wraak te nemen, door de hoofdplaats Bandjarmasin te verwoesten en den Sultan te dwingen zijne residentie naar Martapoera over te brengen. Omstreeks twintig jaren later werden er opnieuw onderhandelingen met Bandjarmasin aangeknoopt, die tot het resultaat leidden dat aan de Compagnie het monopolie van den peperhandel verzekerd werd. Spoedig zou echter blijken, dat dit rijk zich daarbij meer door vrees voor Mataram dan door genegenheid voor de Hollanders had laten besturen. Zoodra nl. in 1638 de zaken met den Soesoehoenan geregeld waren, wierp men op eenmaal het masker af en werden alle Hollanders verraderlijk omgebracht, op een zestal na, die hun leven met verzaking van hun geloof vrijkochten. Ook ons kantoor te Kotawaringin werd afgeloopen. Heel Indië riep om wraak. De Hooge Regeering te Batavia was zoo verontwaardigd, dat zij aan alle „Indische Koningen eenen brief zond ter zake van dit horribel feit“ en officieel aankondigde dat „om deze moord op eene eclatante wijze te revengeren“ alle Martapoereezen, die men machtig kon worden, door het afkappen van handen en voeten, het

uitsteken van het rechteroog, het afsnijden van een gedeelte der tong en erger nog zouden worden gestraft. Nog in hetzelfde jaar schijnt dit vonnis aan een veertigtal Bandjareezen te zijn voltrokken. In 1640 was de vrede weer hersteld. De peper kwam echter maar schaars binnen en toen nu ook in 1658 de Opperkoopman Cramer vermoord werd, begon men te Batavia zoo zachtkens aan genoeg van Bandjarmasin te krijgen. In het jaar 1667 braken onze landgenooten voor goed van Borneo op.

Verplaatsen wij ons thans naar Selebes, waar hoogst belangrijke gebeurtenissen worden voorbereid. De oude verslagen nagaan, vinden wij dat reeds in 1607 in de residentie van den Vorst van Mangkasar, eigenlijk een fort, Soempopoe geheeten, een Hollandsch koopman gevestigd was. De goede vader Valentijn, schrijver van het bekende werk over de oudste geschiedenis van Indië, kon 's mans naam niet te weten komen. Het schijnt echter Claas Leurs geweest te zijn, iemand die weinig geschiktheid bleek te bezitten om de eer van zijn vaderland op te houden. De ons bekende Jacques l'Hermite (bl. 36) vond zooveel „frauden“ in zijne rekening en den koopman zelven „so loghenachtich in sijn woorden,“ dat men 't noodig oordeelde hem van zijnen post te ontslaan en naar Nederland op te zenden. Hij schijnt daar te Mangkasar schandelijk huis gehouden te hebben, wat evenwel niet verhinderde dat de koning, volgens een oud verhaal, over zijn vertrek „seer droeve“ is geweest. Mogelijk moet het wel aan die droefheid worden toegeschreven, dat hij onzen landgenooten sedert alle mogelijke afbreuk heeft trachten te doen en als een ware stokebrand in de Molukken is werkzaam geweest. Een en ander natuurlijk tot groot genoegen van Portugeezen, Engelschen en later van de Denen, die allen eene groote voorliefde voor Mangkasar aan den dag begonnen te leggen. De vriendschap van den machtigen potentaat, wien een groot gedeelte van Zuid-Selebes gehoorzaamde en die bovendien zijn gezag over de zuidelijk gelegen eilanden deed gelden, was dan ook wel iets waard. Alleen van de Hollanders scheen hij niet

meer te willen weten. Om hen te plagen liet hij in 1624 een duizendtal Bandaneezen, die aan Koens slachting ontkomen en naar Seram gevlucht waren, naar Mangkasar overbrengen.

Wat zal men te Batavia doen? Reeds in het jaar 1632 is aldaar het groote woord gesproken, dat Mangkasar evenals Bantam moest vernederd worden en nog geen dertig jaar later of het woord is daad geworden. Mocht ook al eene expeditie in 1634 onder Van Lodensteijn niet tot het gewenschte doel voeren, uitstel is geen afstel. De Hooge Regeering weet te wachten en toont zich zeer tevreden als zij in 1637 eenen niet onvoordeelige vrede met Mangkasar kan sluiten. In 1653 was de verhouding nog van dien aard, dat men den Vorst een geschenk zendt van f 8772.40. Het is echter nauwelijks ontvangen of opnieuw moet er naar de wapens worden gegrepen. De nu losgebroken oorlog duurt met tusschenpoozen voort tot Februari 1660, toen het aan onze troepen gelukte zich van het fort Panakoekang meester te maken en den Mangkasaren ook in andere opzichten groote schade toe te brengen. De nu volgende vrede werd te Batavia met eenen dankdag en „vreugdeteekenen“ gevierd. Hij duurde tot 1666, toen de Mangkasaren, ondanks eene „schenkagie“ aan den Koning van f 20.000, opnieuw het hoofd opstaken en de dappere mannen van Jan Compagnie hun den genadeslag toebrachten.

De nu volgende expeditie naar Mangkasar, die van 1666—1670 duurde, is een der belangrijkste geweest onder het bestuur van Maetsuycker uitgezonden. Aan het hoofd stond de bekende *Cornelis Janszoon Speelman*, een dapper Nederlander, die zijne plaats in de geschiedenis naast een' man als Koen met eere inneemt. Veel hulp genoten de onzen van den op blz. 83 vermelden *Aroe Palakka*, een gewezen Boegineesch Vorst, die door de Mangkasaren van troon en land beroofd was en in het begin van 1666 te Batavia kwam om de Compagnie zijne diensten aan te bieden. Geheel belangeloos was hij daarbij natuurlijk niet. Toch moet het erkend worden, dat de nu volgende vestiging der Nederlanders op Zuid-Selebes

voor een goed deel aan zijne medewerking moet worden toegeschreven. De Hooge Regeering te Batavia heeft hem dan ook later beloond met eene maandelijksche toelage van 200 rijksdaalders, terwijl zij hem tevens zijne vroegere landen teruggaf en hem bovendien het landschap Bantaëng erfelijk in leen afstond.

Doch laat ons niet vooruitloopen. Het uur der wrake was alzoo aangebroken. Nadat Speelman de vijandelijke vloot onder het eiland Boeton totaal verslagen had, zeilde hij op Mang-kasar aan, welke stad belegerd en ingenomen werd. De koning, hierdoor in het nauw gebracht, liet om vrede bidden en onderwierp zich vooruit aan de voorwaarden, welke hem zouden

worden gesteld. Op den 18^{en} November 1667 werd nu door Speelman in de plaats, genaamd Bongaja, eene overeenkomst gesloten, sedert in de geschiedenis bekend onder den naam van *Bongaaisch traktaat*. Behalve de vorst van Mangkasar, sloten zich verscheidene andere heerschers van Zuid-Selebes hierbij aan. Als hoofd van den bond werd de Compagnie erkend, terwijl haar verscheidene voordeelen werden toegestaan. Men veroorloofde haar zelfs een van 's vorsten versterkte plaats, Oedjoeng-Pandang, in een Nederlandsch fort te herscheppen. Het is hetzelfde fort, waaraan later de naam van *Rotterdam* gegeven werd. Met het sluiten van dit traktaat, waarover natuurlijk te Batavia uitbundige vreugde aan den dag werd gelegd, nam het Nederlandsch gezag op Zuid-Selebes eenen aanvang, dat er sedert gevestigd gebleven is. Wel poogden de Mangkasaren een paar jaren later nog eens hunnen slag te slaan, doch Speelman bevond zich nog in de buurt en gaf hun nu zulk eene gevoelige les, dat het voor altijd met de macht hunner vorsten gedaan was. Het rijk van Mangkasar verdwijnt in 't niet, terwijl nu op zijne puinhoopen de zetel wordt gesticht van een Nederlandsch *Gouverneur*, wiens opvolgers tot op den huidigen dag het gezag aldaar in handen hebben gehad. Zoo hadden onze Hollandsche kooplieden getoond, dat zij ook het zwaard wisten te hanteeren!

Voor zoover bekend hebben de Nederlanders het eerst in 1644 met de Noordkust van Selebes kennis gemaakt. Het was, toen een der Moluksche Gouverneurs op eigen gezag eenen tocht naar Menado ondernam, om er eenige Spanjaarden op te lichten. De Gouverneur-Generaal Van Diemen nam hem dit echter zeer kwalijk en verbood hem voor den vervolge „soo lichtveerdich Compagnie's volck ende schepen te avontueren.“ Deze bestraffing schijnt echter weinig indruk op hem gemaakt te hebben. Ten minste drie jaren later zeilde hij, op verzoek van den Sultan van Ternate, naar Gorontalo, ten einde zich daar van een fort meester te maken. Ook hierover werd hem behoorlijk de les gelezen. Toch bleek de Hooge Regeering te Batavia er niet afkeerig van te zijn

geweest om ook in dit gedeelte van het eiland, dat later zulk eene belangrijke plaats in onze Indische geschiedenis zou innemen, haar gezag te doen gelden. Gretig nam zij tenminste in 1665 het aanbod der Menadoneezen aan om ten onzen behoeve een steenen fort in hunne hoofdplaats te bouwen, niet vermoedende dat ook deze vreedzame handeling in zulk een afgelegen hoek het begin zou zijn van de vestiging onzer macht op Noord-Selebes. De Gouverneur-Generaal Maetsuycker mocht 't nog beleven, dat de belangrijkste staatjes van dit schiereiland de souvereiniteit der Compagnie erkenden en het ons reeds bekende *Siawoe* (blz. 45) met de eilanden Sangi en en Tagoelandang aan haar werden afgestaan (1677). En wij die dit alles lezen, wij sluiten voor een oogenblik het oog voor wat de geschiedenis ons als minder lofwaardig predikt, en betuigen alleen onzen eerbied aan die mannen der zeventiende eeuw, voor wie een tijdvak van nauwelijks zeventig jaren voldoende was om een groot gedeelte van dien uitgestreken Archipel aan hunne zegekar te hechten. Nog eenmaal volgen wij in onze verbeelding de eerste vloot der Nederlanders op haren ongelukkigen tocht naar en door Orienten om dit gedeelte van onze Oost-Indische geschiedenis met een „nooit gedacht“ te besluiten.

En toch zullen wij nog grooter dingen zien. Op onze wandeling langs de buitenbezittingen zijn wij vanzelf weer in de Molukken terecht gekomen, waar de dienaren der Compagnie nog altijd hunne zorgen aan de kruidnagelen besteden en met alle hun ten dienste staande middelen het monopolie van den handel trachten te handhaven. Op Banda, om ons het eerst tot deze groep te bepalen, gingen de zaken niet geheel naar den zin van de Heeren in Holland. „Wij krijgen vandaar,“ aldus hooren wij hen klagen, „veel minder nagelen nu wij de Meesters zijn dan vroeger.“ Er volgde dan ook aanschrijving op aanschrijving om de kultuur te bevorderen en den vrij- en smokkelhandel tegen te gaan. Tevens moest er op alles zooveel mogelijk bezuinigd worden. De Hooge Regeering te Batavia gaf daartoe zelf het voorbeeld, door de tafelgelden

van den Gouverneur van Banda duchtig te „besnoeien.“ De Hollandsche Kolonie met hare zeer gemengde bevolking voldeed maar weinig aan de gestelde verwachting. Bovendien kregen de onzen daar nog eens weer met de Engelschen te doen, die nog altijd aanspraak maakten op het eiland Run en zich dit dan ook na den vrede van Munster weer zagen toegewezen. Wel duurde het tot 1665 voor zij het eiland in bezit kwamen nemen, maar zij zaten er toch weer, tot grooten schrik van de Hooge Regeering, die nog in '63 bepaald had, dat, mochten zij ooit op Banda terugkeeren, hun alles, uitgezonderd drinkwater, moest worden geweigerd. Beproefden zij het geweld te gebruiken, dan behoorde dit met geweld te worden te keer gegaan. Veel genoeg hebben dan ook onze vijanden niet van hunne terugkomst beleefd. Zij waren in 1666 nog maar blijde, dat zij op Hollandsche schepen naar elders mochten verhuizen. Ook het in 1645 door onze landgenooten ontdekte en door de Engelschen in bezit genomen eiland Damme werd dezen omtrent dien tijd ontnomen, zoodat zij nu hunne rol voor goed in de Molukken hadden afgespeeld.

Zoodra de Engelschen vertrokken waren, droegen de Nederlanders zorg hun gezag ook op de zuidelijk en oostelijk van Banda gelegen eilanden, waarheen reeds vroeger onderzoekings-tochten waren gedaan, te doen gelden. Zoo werden o.a. in 1664 de Aroe-eilanden bezet, waar de rijke parelbanken een nieuwe bron van inkomsten voor de O.-I. Compagnie beloofden.

Op de Ternataansche eilanden was 't met onze macht steeds vooruitgegaan. Met de Portugeezen hadden de Nederlanders reeds afgerekend. De in Europa Ao. 1641 met deze natie, die zich weer van Spanje had losgescheurd, gesloten vrede was in Indië eerst in 1645 officiëel afgekondigd. Hun invloed over de volken van den Archipel was toen echter reeds te niet gedaan. Overal hadden zij het veld moeten ruimen voor de „fiamingo's," die, klein begonnen, zich in zoo korten tijd tot alleenheerschers over Insulinde hadden opgewerkt. Alleen op Timor en omliggende eilanden hadden de Portugeezen zich nog weten staande te houden, alsof het lot hun een klein

hoekje had toegedacht om er hunne vroegere grootheid te beweenen. Wij vinden hen daar later terug.

Ook voor de Spanjaarden had het laatste uur geslagen. Na zich langen tijd nog op het eiland Tidore te hebben gehandhaafd, zagen zij zich in 1664 genoodzaakt hunne eenige versterking over te geven, en moesten zij het geduldig aanzien, dat de Hollanders dit fort genadiglijk aan hunnen gewezen vriend, den Sultan van Tidore, ter bewoning afstonden. Hunne laatste hoop was nu nog op het eilandje Siawoe (blz. 45) gevestigd, doch toen ook dit in 1677 in de handen der Hollanders viel, was het met hun bestaan in den Archipel gedaan. Langzamerhand zien wij dus al onze mededingers van het tooneel verdwijnen. Straks vinden wij tal van Portugeezen en Spanjaarden in dienst van de Compagnie, blijde dat zij voor een karig loon hun levensonderhoud mochten verdienen op plaatsen waar hunne landgenooten voorheen aan koningen en vorsten de wet voorschreven. Als hun gemoed verbitterd was jegens de Hollanders, die hen zoo van hunne hoogte verdrongen hadden, zal niemand dit vreemd vinden. Zij hadden 't echter grootendeels aan zichzelf te wijten. Ware het ook maar eenigszins hun streven geweest om zich bij den Aziaat aangenaam, bemind te maken, de handelaars uit het kleine Nederland zouden fiasco gemaakt hebben, waar zij het waagden den ouden vijand van hun vaderland op diens eigen gebied te gaan bestrijden. De zon van Spanjaarden en Portugeezen was echter reeds aan het tanen, toen onze landgenooten in Indië verschenen. Vorsten en volken zagen naar redders uit, die hen van het ondragelijk geworden juk konden bevrijden en — het groote geheim van onzen buitengewonen voorspoed daarginds lag voornamelijk in de omstandigheid, dat onze welbemande schepen te rechter tijd op het tooneel verschenen. De fouten zijner tegenstanders hebben er veel toe bijgedragen om Nederland in Azië groot te maken. Dit erkennende, doen wij niets af van de volharding, den moed en de groote zelfopoffering, door onze landgenooten aan gene zijde van den Oceaan aan den dag gelegd.

Van Ambon valt in deze periode niet veel meer te verhalen. Dank zij de ijzeren hand, door den Gouverneur Demmer op dit en omliggende eilanden --- Boeroe, Seram, enz. — gelegd, had de bevolking zich met oostersche gelatenheid in zijn lot geschikt en zag zij het lijdzaam aan, dat telkens weer nieuwe *hongi*- of verdelgingstochten gemaakt werden om de Compagnie te believen en haar heilig monopolie te beschermen. In het jaar 1676, om dit hier nog even te vermelden, deed de sultan van Ternate afstand van alle aanspraken op de eilanden in het gouvernement van Ambon, zoodat de Hooge Regeering te Batavia hier ongestoord de vruchten plukken kon van een stelsel, dat zeer zeker vernuftig was uitgedacht, maar onzen landgenooten nooit tot eere verstrekken zal. Boven veroorloofden wij ons een Fransch spreekwoord aan te halen. Een aan de Duitschers ontleende spreuk zegt: de wereldgeschiedenis is het wereldgericht. Ook de verdere historie van de Molukken zal over ons Nederlanders een wel verdiend oordeel uitspreken!

Alvorens dit hoofdstuk te eindigen keeren wij nog eenmaal naar Java terug, de kurk waarop Nederland een tijdlang drijven zal en dat nu reeds belooft het hoofdtooneel onzer werkzaamheid in Indië te zullen worden. Dank zij de goede zorgen ook van den Gouverneur-Generaal Maetsuycker ontwikkelde zich de stichting van Koen, Batavia, meer en meer tot eene hoofdstad, Insulinde waardig. Behalve voor hare verdediging naar buiten, werd alles in het werk gesteld om binnen de wallen door keuren en verordeningen orde, regel en veiligheid onder de burgers te bevorderen. „Den welstant van *Batavia* gelijck in onze voorjarige brieven geadviseerd hebben blijft niet alleenlyck continueren, maar verbetert noch dagelijcs“ had Cornelis van der Lijn in 1649 geschreven en ook op het tijdstip, waarop wij ons thans bevinden, nam zij voortdurend in welvaren toe. Voor de omstreken was het een zegen te achten, dat zich meer en meer Chineezzen hier kwamen vestigen, die zich bij voorkeur op den landbouw toelagden en de woeste gronden in kultuur brachten. Bij

onze landgenooten schijnt de lust daartoe, jammer genoeg, niet groot geweest te zijn. Spoedig rijk worden en dan als „heeren“ naar Holland terug te keeren, was bij de meesten hunner nog altijd het hoogste ideaal, dat zij zich konden voorstellen. Of Batavia floreerde of niet, wat kon 't hun schelen, als zij slechts binnen den kortst mogelijken tijd door het drijven van handel als anderszins een kapitaaltje mochten bijeenbrengen, dat hun in staat stelde in het lieve vaderland „in betere conditie dan voorheen“ hunne verdere dagen te slijten. En, zooals de ouden zongen, zoo piepten de jongen. Op last van de Kamer van XVII was er te Batavia eene Latijnsche school opgericht, waarop wij in een later hoofdstuk terugkomen, doch waarvan wij hier even willen mededeelen, dat zij weinig aan de verwachting beantwoordde. Bij de jongelui, schrijft Maetsuycker, „schynt cleijne lust totte studie te wesen.“ In dienst van de Compagnie te treden en daarin snel carrière te maken, was het schoonste lot, dat de ouders hunne kinderen voorspiegelden. Iets degelijks leeren kwam er minder op aan. Genoemde Gouverneur-Generaal betreurde dit te meer, omdat de jeugd door haren omgang met slaven en slavinnen toch al niet „soo eerlycke opvoedinge ende educatie had als in het vaderlandt.“

Ondanks de geringe medewerking van den kant der Hollandsche burgers, ging Batavia dus toch vooruit en het strekt den Hooge Regeering tot eere, dat zij nog tijd en lust kon vinden, om op die wijze de toekomst der stad te verzekeren.

De Gouverneur-Generaal en Rade hadden anders het hoofd en de handen vol om het schip van Staat op de politieke zee in de rechte koers te sturen. Immers, afgescheiden van wat buiten Java voorviel, zaten zij nog altijd benepen tusschen de twee grootmachten van dit eiland, Mataram en Bantam, met welke rijken men wel vrede gesloten had, maar een vrede, die slechts, niemand ontveinsde zich dit, een stilstand van wapenen kon worden genoemd. Zooals dan ook spoedig zou blijken

Van den Soesoehoenan hoorden wij het laatst op blz. 76,

toen de looze Van Goens, gelijk wij hem ergens betiteld vinden, den grilligen potentaat door allerlei dwaze vertooningen tot belangrijke concessies wist over te halen. Onze schrandere gezant had echter bij zijn vertrek vergeten de beide goochelaars achter te laten om den Soesoehoenan voortdurend in een goede luim te houden. Wel zond deze in April 1653 het beloofde gezantschap naar Batavia met een geschenk van duizend lasten rijst, waarvoor de Hooge Regeering hem een cadeau van f 20.000 en eenig geschut (meest oude verroeste en boutige stukken) vereerde, doch nauwelijks heeft hij een en ander ontvangen of de booze geest begint weer vaardig in hem te worden. Opnieuw laat hij de havens voor den uitvoer van rijst sluiten en nogmaals ziet het Bestuur te Batavia zich verplicht Van Goens met een geschenk van ruim f 27.000 naar Mataram af te vaardigen. Het wil van deze gelegenheid tevens gebruik maken om te onderzoeken of de Soesoehoenan wellicht genegen was zijne troepen tegen Mangkasar (blz. 89) in het veld te brengen. Na veel heen en weder gepraat werd de vrije uitvoer van rijst verkregen, maar tot een vijandelijk optreden tegen Mangkasar was de Vorst niet te bewegen. Eerst dacht Van Goens dat de oorzaak hiervan moest worden gezocht in de omstandigheid dat hij geen geschut had medegebracht, doch later bleek dat de weigering meer gegrond was op de geloofsgemeenschap tusschen Javanen en Mangkasaren. Het is hier voor 't eerst dat wij van den mohamedaanschen band, die er toen reeds tusschen de voornaamste Vorsten van den Archipel bestond, vinden melding gemaakt. De latere geschiedenis zal ons meer malen gelegenheid aanbieden om er op te wijzen, hoezeer de Islam in Indië eene macht vormt, waartegen de Nederlanders voortdurend te strijden hebben gehad en het onzerzijds als eene groote staatkundige overwinning moet worden beschouwd, dat wij ons daarop nog niet doodgeloopen hebben.

Intusschen, onvriendelijk was de Soesoehoenan niet. Officiël mag hij niet tegen geloofsgenooten optreden, maar als hij de Compagnie met troepen kan helpen, dan heeft zij maar te

spreken. Gaarne wil hij het bewijs leveren dat „wij één land besaeten, die als man en vrouw huys hielden, daerbij voegende Batavia was de man, om haer strytbaerheyt, ende Mataram was de vrouw om haer oncunde ende slapherticheyt.“ Van Goens hield dit alles echter voor enkel „complimenten“ en „winderige aanbiedingen,“ waarom hij dan ook, namens de Hooge Regeering, vriendelijk voor het aanbod dankte. Hoe goed hij geoordeeld had, bleek reeds in 1655, in welk jaar wij Hendrik van Zeelst naar Mataram zien reizen, om den Soesoehoenan aan het gesloten traktaat te herinneren. En zoo ging het jaar in jaar uit tot in 1661, toen er een kleine stilstand in onze betrekkingen met dit rijk intrad. Met echt Javaansche geslepenheid wist de Vorst de in zijn oog vernederende verplichting te ontgaan om een gezantschap naar Batavia te zenden. Toen nu de Hooge Regeering het stilzwijgen bleef bewaren, was hij in 1666 de eerste om ons te laten weten, dat hij wel eens weer Hollanders aan zijn hof wilde zien. De onzerzijds afgezonden gemachtigde, Zacharias Wagenaer, viel echter, hoewel hij een geschenk van f 24000 medebracht, niet in zijnen smaak. Hij wenschte iemand bij zich te ontvangen, die beter Maleisch of Javaansch sprak. En zoo verder. Eerst in 1669 begonnen onze, anders zoo slimme landgenooten in te zien, dat Mangkoe-Rat een weinig met hen speelde en al zijn streven daarheen gericht was, dat de buitenwereld den indruk zou krijgen, hoe de zoozeer gevreesde Hollanders eigenlijk slechts vazallen waren, die hem jaarlijks met statige gezantschappen en groote schenkages hunne hulde kwamen brengen. Het publiek zal spoedig beter weten!

Thans is Bantam aan de beurt, met welk rijk, zooals de lezer zich herinnert (blz. 73), in 1645 een tienjarige vrede gesloten was, welke overeenkomst in 1655, hoewel met eenige moeite, verlengd werd. De wensch van Maetsuycker, dat 't nu een „eeuwig“ verbond zou zijn, ging echter niet in vervulling. Trouwens, de Gouverneur-Generaal mocht zulk eenen wensch op het papier uitspreken, aan de verwezelijking ervan geloofde hij zelf geen oogenblik. Daarvoor wist hij te goed dat de

Engelschen, die nog altijd te Bantam gevestigd waren, niet zouden nalaten het oude vuurtje weer op te stoken. Niemand te Batavia was er echter op voorbereid, dat de Sultan reeds het volgende jaar zoover zou gaan van ons openlijk den oorlog aan te doen en zonder voorafgaande waarschuwing de vijandelijkheden te openen. Twee op de reede van Bantam liggende Nederlandsche vaartuigen werden onverwachts overvallen, buit gemaakt en de opvarenden zonder vorm van proces ter dood gebracht. In de stad verwekte dit zulk een schrik onder onze daar wonende landgenooten, dat ieder die kon zijn heil in eene overhaaste vlucht zocht. Bijna op hetzelfde oogenblik vertoonden zich talrijke benden van Bantammers in de omstreken van Batavia, waar alles te vuur en te zwaard verwoest werd. De Hooge Regeering, beducht, dat het oproer daarbuiten op de in de stad aanwezige Javanen mocht overslaan en dezen „wel eens een desperate massacre souden kunnen doen“, haastte zich haar pijlen op den Achillespees van Bantam's sultan af te schieten, door zijne haven te blokkeeren. Daarop had Zijne Majesteit, die er zich op beroemde de grootste handelsplaats van Indië te bezitten, klaarblijkelijk niet gerekend. Kort daarop laat hij, door tusschenkomst van een „geschoren“ Chinees, den Gouverneur-Generaal uitnoodigen een gezantschap naar Bantam te zenden, ten einde over den vrede te onderhandelen. De Hollanders wilden daarvan echter niet hooren, waarop Maetsuycker een schrijven van den Sultan ontving, welks inhoud wij hier om der curiositeitswille laten volgen:

„Deze brief komt uit eene oprechte, zuivere genegenheid van Padoeka Sri, Sultan van Bantam, aan den Ed. Heer Gouverneur-Generaal, die een zeer wijs en verstandig persoon is, die ook van al zijne vijanden gevreesd wordt en verstand heeft om alle groote en kleine zaken te overleggen, alsmede van al zijne onderdanen, zoo boven- als benedenwinds, geëerd en bemind wordt; bij dezen ben ik Padoeka Sri, Sultan, zende den Sjahbandar en Abdoel Gofar aan den heer Gouverneur-Generaal om bekend te maken, hoe ik Sultan genegen

ben om met die van Batavia wederom als voor dezen in vrede en vriendschap te treden en ingeval de G.-Generaal daartoe mede genegen is, zoo gelieve eenige gezanten herwaarts te zenden om alle kwesties en geschillen tusschen ons wederom te verhandelen, opdat deze onze landen wederom, gelijk voor dezen, als tot één landschap mogen geraken.“

Op dezen brief antwoordde de Hooge Regeering, dat alvorens de onderhandelingen over den vrede konden worden geopend, Aboe'l Fatah van zijne goede gezindheid moest doen blijken, door alle gevangengenomen onderdanen der Compagnie de vrijheid te geven. De Sultan stemde hierin gretig toe, doch wilde alleen eene uitzondering gemaakt zien ten opzichte van een Hollandschen tamboer, die tot het „moorsdom“ (de gewone uitdrukking in die dagen voor Islam) was overgegaan. Gaarne zou hij ook de 500 buffels en 1500 koebeesten als schadevergoeding naar Batavia zenden, als de Hooge Regeering hem slechts wilde toestaan, dat zijne schepen vrij op sommige door de Compagnie bezette plaatsen, inzonderheid Ambon, mochten varen. Gouverneur-Generaal en Raden gaven alles toe, natuurlijk behalve de vaart op Ambon, waaraan geen macht ter wereld raken mocht. Ook de Sultan bleef op zijn stuk staan en het einde van de zaak was, dat de oorlog hervat werd. Hij duurde nu voort tot Juni 1659, toen, zooals wij op blz. 84 gezien hebben, Djambische onderhandelaars te Batavia kwamen om namens den Sultan den vrede aan te bieden. Het nu tusschen partijen gesloten traktaat bestond uit 12 artikelen, die, zooals het heette, niet alleen voor den Gouverneur-Generaal en den Sultan, maar ook voor hunne opvolgers verbindend zouden zijn. Onnoodig hierbij te voegen, dat 't geen vrede was tusschen oprechte bondgenooten, maar tusschen vrienden, die elkander het licht in de oogen niet gunden. Hoe hij onzerzijds bedoeld was, kan uit het volgende blijken. In 1660 vatte de Sultan het voor nemen op om, vanuit de rivier Oentoeng-Djawa, de grens-scheiding tusschen Batavia en Bantam, een kanaal te laten

graven. Het werk was echter aan meer bezwaren onderhevig dan waarop hij gerekend had. Het moest ten laatste worden opgegeven, nadat honderden inlanders er het leven bij hadden ingeboet. Maetsuycker doet van een en ander mededeeling aan de Heeren XVII en besluit zijn bericht met deze woorden: „daer wy niet droevigh om sijn!“

Met opzet hebben wij eenigszins uitvoerig de geschiedenis der Nederlanders op Java behandeld, om den lezer een geregeld overzicht te geven van de wijze waarop onze landgenooten den hun door Mataram en Bantam toegeworpen handschoen hebben opgenomen. Die uitvoerigheid was bovendien noodig tot recht verstand van de latere gebeurtenissen op dit eiland, waarbij wij de handeldrijvende Compagnie, zooals boven op blz. 81 reeds werd opgemerkt, als eene oorlogvoerende macht zien optreden, voor welke alles uit den weg moest gaan. Zonder het te willen, streefde zij daardoor echter haar doel voorbij en — de noodlottige gevolgen zijn niet uitgebleven.

De oorlog met Bantam was dus geëindigd. Bij al zijne verdrietelijkheden had hij ons echter ook nog in moeielijkheid gebracht met de Engelschen, die eene nieuwe Compagnie hadden opgericht, en nu, met eene vloot in Indië verschijnende, hevig tegen de blokkade van Bantam te velde trokken. Hoewel de Hooge Regeering, vreezende dat het Bestuur in Holland in conflict met Engeland mocht komen, hen niet zoo te lijf ging als zij eigenlijk wel wenschte, nam zij hare maatregelen toch zoo, dat onze tegenstanders niets van belang konden uitvoeren. Natuurlijk waren zij daarover zeer gebelgd en heeft het aan de noodige vertoogen niet ontbroken, maar de stoere dienaren der Compagnie bleven op hun stuk staan en lieten zich door niemand in hunnen strijd met Bantam de les lezen. Van hunne zijde deden de Engelschen al 't mogelijke om den sultan van dit rijk in zijn verzet tegen de onzen te steunen. Wat echter tot hunne eigene schade en schande is uitgelopen. De lezer vergunne ons hier nogmaals de boven behandelde periode een weinig vooruit te loopen en mede te deelen, hoe

enkele jaren later (1682) in Bantam een binnenlandsche oorlog is uitgebroken, die onder meer ten gevolge had, dat deze aartsvijanden van de Oost-Indische Compagnie tegelijk met hunne Deensche vrienden voor goed Java verlaten moesten. Wij vinden hen later op de Westkust van Soematra terug.

VIERDE HOOFDSTUK.

1675 — 1723.

Wij zijn in onze geschiedenis alzo genaderd tot het merkwaardige jaar 1675, waarin wij den wreeden en grilligen *Mangkoe-Rat* de hulp der Compagnie tegen zijne eigene onderdanen zien inroepen, eene gebeurtenis, waarmede de doods-klok over het machtige rijk van Mataram begint te luiden, terwijl tegelijkertijd de zon aan de kimmen verrijst, die onze opperheerschappij over Java beschijnen zal. „Een epos gelijkt het,“ schrijft de heer De Jonge, „die lange reeks van tallooze gebeurtenissen, waarvan het einde was, dat de, nog kort te voren zoo gevreesde Soesoehoenan, zooeven nog eischende, dat de Nederlanders hem in zijn hof vasallenhulde kwamen brengen, weldra met bevende handen de oude kroon van Modjopahit zou ontvangen uit de hand van een Nederlandsch bevelhebber en Nederlandsche legerbenden geheel Java zouden doorkruisen, om de brokstukken van het groote rijk van Mataram onder die kroon terug te brengen.“ Wij zullen trachten den lezer eene zoo duidelijk mogelijke voorstelling van de feiten te geven.

Het karakter van den Javaan bracht en brengt mede, dat hij met een onbegrensden eerbied voor zijne meerderen is vervuld en zich van dezen alles zonder openbaar verzet laat welgevallen. Ook in *zijn* leven komt er echter een oogenblik, dat hij met zijne ketenen gaat rammelen, zich straks zoekt te ontworstelen aan banden, die hem nu erger dan de dood

toeschijnen. Dat moment had Mangkoe-Rat zelf in 't leven geroepen. Onder zijne voornaamste bijwijven bevond zich ook de dochter van Wira Dikrama, Regent van Japara. In Mei 1672 bevond zich deze hooggeplaatste en invloedrijke Javaan voor zaken aan het hof van zijnen Meester, die in zijn verre-gaande moordlust niet kon nalaten ook hem tot slachtoffer uit te kiezen. De ons bekende Couper schrijft uit Japara: „Hier loopen de geruchten en 't is waarachtig, dat de Soesoe-„hoenan Wira Dikrama met al zijne kinderen heeft doen „krissen; hem des morgens met den eeretitel van Toemeng-„goeng-Madioen vereerende, en des middags al lachende zeide: „de Toemenggoeng-Madioen is een groot man! en daarop „terstond: Gij Mataramsche volkeren, doodt hem! daarop „dadelijk hem met al zijne kinderen tot des Konings concubien „inkluis, werden omgebracht en, zonder te mogen begraven „worden, de rivier in zee laten afdrijven.“ Dit was de druppel die de maat deed overloopen. Het den inlanders ingeschapen ontzag voor „Zijne Heiligheid,“ den „Heer van den godsdienst“ verdween en duizenden wachtten slechts op een gunstige gelegenheid om het harde juk van zich af te werpen.

Die gelegenheid kwam. In Hoofdstuk III zagen wij, hoe onze landgenooten Mangkasar getuchtigd hadden. Tengevolge van deze gebeurtenis waren tal van Mangkasaren uitgeweken om elders hun geluk te beproeven. Onder aanvoering van zekeren Galesoeng en daarna van *Montemarano*, welke laatste reeds op Selebes tegen ons gestreden had, trokken zij in 1671 hoofdzakelijk naar Bantam, waar zij aanvankelijk met open armen ontvangen werden. Hun brutaal karakter en verregaande roofzucht waren echter oorzaak, dat men hier spoedig genoeg van hen kreeg. In 1673 zien wij dan ook de meeste Mangkasaren naar Java's Oosthoek verhuizen, waar zij weldra zee en land door hunne rooverijen onveilig maakten. Tal van kustplaatsen, waaronder ook het ons bekende Gresik, werden door hen afgeloopen. In 1675 onderging het goed versterkte Soerabaja hetzelfde lot. *Montemarano* had zelfs de brutaliteit zich in de Hollandsche loge te Japara te

vertoonen en tevens een bezoek aan Semarang te brengen. Wat wonder dat schrik en ontsteltenis zich alom van de gemoederen meester maakten. Ook de Hooge Regeering begon bezorgd te worden. Er moesten, schrijft Maetsuycker, maatregelen genomen worden, „dat dieselfde vagebonderende Maccassaren niet stercker wierden of souden ons mettertijd oocq schadelycq connen worden.“

Intusschen wist men te Batavia nog niet alles. Van de aanwezigheid van zoovele Mangkasaren, die toonden iets te durven, had een zekere *Troena-Djaja*, een prins van Madoera, gebruik gemaakt om zijn haat jegens Mataram te koelen en tevens aan lang gekoesterde heerschzuchtige plannen gevolg te geven. Gesproken uit een geslacht, waarop de ijzeren hand van den eersten Soesoehoenan zwaar had gedrukt, opgevoed aan het hof van Mangkoe-Rat, van wiens wreedheden hij menigmaal getuige is geweest, meent hij het oogenblik gekomen om den luister zijner familie te herstellen, door zich op Madoera, kan 't zijn op Java, een vorstendom te stichten. Straks door aanvankelijken voorspoed verblind geworden, verkondigt hij het luide, dat hij en de zijnen regelrecht van de vorsten van Modjopahit afstammen en hij, niet de Soesoehoenan, de ware Heer van Java is. Hoe snoeverig ook, het blijkt de ware toon te zijn om de ontevreden Javanen tot zijne partij over te halen. Zegevierend trekken de vereenigde Mangkasaren en Madoereezen door Oost- en een gedeelte van Midden-Java. Alles onderwerpt zich aan hun gezag. In Kediri en elders wacht men hunne komst niet eenmaal af, om den gehaten Soesoehoenan de gehoorzaamheid op te zeggen. Mataram scheen verloren.

Het was in dezen nood dat Mangkoe-Rat zich zijn traktaat met de Hollanders van A^o. 1646 (blz. 73) herinnerde en op grond van artikel 5, dat wederzijdsche hulp tegen eenen gemeenschappelijken vijand waarborgde, den bijstand der onzen door bovenvermeld gezantschap kwam inroepen. Of eigenlijk de Soesoehoenan zelf niet, die in dezen tijd, dank zij vooral zijn losbandig leven, zoo verzwakt is, dat hij zijne vertrekken

niet meer kan verlaten. Hij bromt alleen, dat de Hollanders hem de Mangkasaren op het lijf gejaagd hebben en laat de staatszaken aan zijne zoons en rijks grooten over, omtrent welke laatsten Maetsuycker schreef: „Die daertoe gebruijct en dewelcke dan oock dickmaal om de minste foute pericul loopen van haar leven.“

Intusschen het verzoek was gedaan en aangezien de Mangkasaren ook als vijanden van de Compagnie moesten worden beschouwd, besloot de Hooge Regeering eene kleine troepenmacht, onder Jan Franssen Holsteijn, naar Oost-Java te zenden. Hoewel zich nu spoedig een vrij sterk leger uit Mataram bij de Hollanders kwam voegen, was het resultaat, tegenover den vijand behaald, toch uiterst gering. In Batavia scheen men dit aan Holsteijn en diens officieren toe te schrijven, „omdat zij het devoir niet gebruikt hadden, dat wij hadden verwacht, den tijd meest doorgebracht hebbende met sukkelen en semmelen, zonder iets met ernst tegen de gemelde vijanden bij de hand te nemen.“ Deze minder gelukkige uitslag had tevens aan het loopende praatje voedsel gegeven, dat de Compagnie het in het geheim met de Mangkasaren eens was.

Holsteijn werd dus teruggeroepen en in zijne plaats benoemd Majoor *Poleman*, van wien 't in denzelfden brief heet, dat hij „vrij beter preuven van zijn goet beleyt, ernst ende manhaft heeft gegeven.“ Hoewel men tegenover Holsteijn wel een weinig onbillijk handelde, bleek de zaak nu toch in de beste handen te zijn. Vrij spoedig slaagde Poleman er in de Mangkasaren te verdrijven, terwijl hun aanvoerder Montemarano doodelijk gekwetst werd. Het zou nu voor Pangéran Adipati Anom, zoon van den Soesoehoenan, eene kleinigheid geweest zijn om met zijne 60.000 Javanen ook de Madoe-reezen ten onder te brengen. Met het vertrek van Poleman verdween echter ook zijn moed, zoodat hij niets tegen den vijand durfde ondernemen om straks, „alsof hij een leger van vrouwen en kinderen aanvoerde,“ zijn heil in eene schandelijke vlucht te zoeken.

De schuld lag eigenlijk bij de Hooge Regeering, wier

zuinigheid de wijsheid had bedrogen. Zooals dit wel meer in Indië is gezien, had men den vijand te licht geacht en geen voldoende macht tegenover hem uitgerust. Nu was Leiden in last. In dezen nood bood de ons bekende Speelman, destijds Lid van den Raad van Indië, zich (in 't laatst van 1676) aan om aan het hoofd van versche troepen naar het oorlogstooneel te vertrekken. De Regeering, „'s mans ervarentheyt, conduite ende cloecke manhaft kennende“, grijpt met beide handen zijn voorstel aan. Ook nu handhaaft Speelman zijn ouden roem. Hij heeft zelfs den moed om op eigen verantwoordelijkheid de huid te verdeelen, voordat de beer nog geschoten is, door den Soesoehoenan reeds dadelijk bij zijn optreden een contract voor te leggen, waarbij deze zich verbond tot betaling van eene enorme som aan oorlogskosten en aan de Compagnie allerlei voordeelen toestond, waardoor haar gezag in dit gedeelte van Java voor goed gevestigd werd. De oude vorst was niet meer in staat zijne handteekening onder het traktaat te plaatsens; het werd echter uit zijnen naam bekrachtigd door zijne vier zonen, die ieder voor zich op de erfenis hoopten en meenden daarvoor de hulp van Batavia niet te kunnen ontberen.

Thans is voor Speelman het oogenblik gekomen om den degen te trekken. Regelrecht rukt hij op Soerabaja los, waar Troena-Djaja zich versterkt had. Eene herhaalde aanmaning om zich over te geven beantwoordt de trotsche Madoerees met hooghartige weigering. Tegenover de opmerking, dat hij zijnen wettigen Heer, den Soesoehoenan, bestrijdt, heet het uit zijnen mond: „Hij is geen wettig vorst, hij is geen Sultan, hij kan dan alleen Sultan worden, indien hem die waardigheid van over zee, uit Mekka, geschonken wierd.“ Eerst toen alle middelen tot verzoening waren uitgeput, ging de bevelhebber tot den aanval over en binnen een paar uren was de sterkte genomen. De vijand had echter nog gelegenheid gehad te ontsnappen en in de richting van Kediri een veilig heenkomen te zoeken.

En thans beging de groote Speelman eene fout. In plaats

toch van Troena-Djaja en diens verzwakte bende onmiddellijk te achtervolgen, achtte hij het noodig eerst de Regenten op Madoera voor hunnen afval te straffen. Terwijl hij nu hier bezig was op strenge wijze recht te oefenen, trok de vijand met een steeds aangroeiend leger regelrecht op de hoofdstad van Mataram aan, waar alles bij zijne komst in rep en roer is en ieder zijn heil in de vlucht zoekt. Zegevierend betreedt Troena-Djaja de heilige stad der Javanen, waar hij zich van de vorstelijke schatten en rijkssieraden meester maakt. Ondertusschen sleept de oude Vorst zich voort tot in het dorp Wanajasa, waar hij den laatsten adem uitblaast. Tot zijn klein gevolg behoorde ook zijn oudste zoon *Adipati Anom*, dien hij nog even vóór zijn verscheiden tot zijnen opvolger aangewezen en hem op het hart gedrukt had, om zich toch vooral bij hun aller „Vader“, gelijk hij Speelman noemde, aan te sluiten. De jonge Vorst nam den naam aan van Soesoehoenan *Amangkoe-Rat Sénapati Ingngalaga* en spoedde zich, na eerst zijnen vader begraven te hebben, naar Japara in de hoop er Speelman te zullen ontmoeten. Twee dagen na zijne aankomst aldaar verscheen ook de Admiraal, die nu de handen vol kreeg om in den verwarden stand van zaken eenige orde en regel te brengen.

Gemakkelijk was dit voorzeker niet. Met den nieuwen Soesoehoenan, die heel andere dingen dan staatszaken in het hoofd had, kon Speelman weinig uitrichten. Ook eene poging om diens broeders, die het nieuwe gezag niet wilden erkennen, tot onderwerping over te halen, mislukte. De Admiraal wist nu niet beter te doen, dan van de gelegenheid gebruik te maken om voor de Compagnie van de omstandigheden te halen wat er te halen was. In October 1677 slaagde hij er in met Amangkoe-Rat een nieuw traktaat te sluiten, waarbij o. a. ook, wat diens vader nog altijd geweigerd had, het gebied van Batavia aanmerkelijk werd uitgebreid.

Terwijl Speelman op die wijze zich inspande, om de toekomst der Compagnie op Java voor goed te verzekeren, verzuimde hij niet op middelen te peinzen, teneinde de rust in

Mataram te herstellen. Nog was hij daarmede niet gereed, toen in Januari 1678 te Japara het bericht kwam, dat de Gouverneur-Generaal Maetsuycker overleden en de ons bekende Rijklof van Goens (1678—81) als diens plaatsvervanger was opgetreden. De brief, waarbij hem dit werd bericht, hield tevens in zijne benoeming tot Directeur-Generaal en den last om onverwijld terug te keeren. Na het bevel over de troepen aan den kapitein *Isaac de St.-Martin* te hebben overgedragen, zien wij den merkwaardigen held naar Batavia vertrekken, waar wij hem nog eenmaal, nu met het hoogste gezag in Indië bekleed, zullen terugvinden.

De vraag doet zich hier voor of het goed gezien was van de Hooge Regeering om Speelman op dat oogenblik van zijnen post te roepen? Ons dunkt van neen. Wij verklaren 't alleen hieruit, dat de Heeren in Batavia, die nog altijd van den ouden zuurdeesem doortrokken waren, eigenlijk opzagen tegen de groote *staatkundige* voordeelen, door hunnen vertegenwoordiger behaald. Met andere woorden, dat zij met hunne schitterende positie in het rijk van Mataram verlegen zaten. Eenmaal den voet op dien weg gezet hebbende, moeten zij echter, al klagen zij nog zoo „dat de zware kosten van het groote leger hun vrij lastig vallen“, voort, om niet te rusten, voordat het „den Mataram moet onsen vriend worden“ (blz. 68) van weleer in „Mataram is ons“ veranderd was.

Het zou zeer zeker de moeite loonen, konden wij op dezelfde uitvoerige wijze ook het verdere verloop van dezen merkwaardigen strijd op Java schetsen. Ons bestek gedooft dit echter niet. Wij volstaan daarom met de mededeeling, dat Hollanders als de Superintendent Hurdt, de kapiteins Tak, Renesse, Muller, Poleman e. a. zich daarin als ware helden hebben gedragen, als mannen wier moed en beleid des te meer bewondering verdienen, wanneer men in aanmerking neemt de enorme moeilijkheden, die toen aan een krijgstocht door de binnenlanden van Java verbonden waren. Een woord van hulde ook aan *Aroe Palakka* (blz. 83) die, gedachtig aan de weldaden hem door de Compagnie bewezen, met zijne

Boegineezen de zee was komen oversteken om aan de zijde der onzen aan den strijd deel te nemen. En waar tegenwoordig zoo vaak, en terecht, de loftrumpet gestoken wordt over de trouw en dapperheid onzer Amboneesche soldaten, daar mogen wij het feit niet verzwijgen, dat ook toen Amboneezen in onze gelederen streken en dezen, onder aanvoering van hunnen moedigen kapitein *Jonker*, een inboorling van het eiland Manipa, veel tot den goeden uitslag hebben bijgedragen.

En de Soesoehoenan? Deze liet de onzen heel kalm de kastanjes uit het vuur halen. Met moeite had hij 3000 Javanen op de been gebracht, die „beter eters dan strijders“, bovendien slecht werden aangevoerd, zoodat zij vaak meer tot last dan tot steun waren. Amangkoe-Rat trok zich daarvan echter weinig aan. Als men hem soms met staatszaken lastig viel, kwam hij telkens weer met zijn lievelingsdenkbeeld voor den dag om naar Mekka te reizen en daar met vrome overpeinzingen zijn verder leven te slijten. De Hollanders stonden dus alleen, toen zij de Mangkasaren, die zich weder in de buurt van Soerabaja genesteld hadden, aanvielen en totaal versloegen. Van hier togen zij regelrecht naar Pasoeroehan en Kediri om de benden van Troena-Djaja in hunne schuilplaatsen op te zoeken. Op 25 December 1679 was deze dappere tegenstander genoodzaakt zich aan de Amboneezen, die hem tot diep in het Kloetgebergte gevolgd waren, over te geven. Met 174 zijner volgelingen kwam hij in het kamp van Couper aan.

Volgens zekere berichten had kapitein Jonker aan Troena-Djaja lijfsbehoud beloofd. Couper schijnt hiervan echter niet te zijn onderricht geworden, of hij verzweg opzettelijk de waarheid, toen hij in Januari 1680 het volgende aan de Hooge Regeering rapporteerde:

„Den 25 December is na lang vervolgen Troena-Djaja met 174 man van de zijnen levendigh in handen gegregen; vermits hij zonder conditie in onse handen vervallen is, hebben wij aan den Sousouhounangh overgegeven die hem na de andere werelt gesonden, en waarlijk onses gevoelens,

onder correctie van Uwer E^{lens}. wyser séntiment en oordeel, zoo is hij beter van kant als in 't leven; want daar was niet een goet hair aan.“

Uit een ander bericht zou blijken, dat Couper den gevangene wel aan den Soesoehonan uitleverde, maar dezen op het hart gedrukt heeft tot nader order goed voor hem te zorgen. De toon van zijnen brief stemt echter weinig met die welwillende gezindheid overeen. Hoe dit echter ook zij, Amangkoe-Rat was zoo verbitterd op Troena-Djaja, die hem naar de kroon gestoken had, dat hij hem, na zich eerst een oogenblik met zijn slachtoffer vermaakt te hebben, door hem met de helft van het eiland Madoera te beleenen, met eigen hand de kris in 't hart stiet.

Zoo stierf dan de man die, al moge hij niet van groote ijdelheid zijn vrij te pleiten, toch in zijn soort een held is geweest, wiens moedig optreden tegenover door Hollanders aangevoerde troepen eerbied afdwingt. Met fierheid en beslistheid had hij elke uitnoodiging om zich te onderwerpen afgewezen. „Ik weet wel,“ schreef hij in een zijner brieven aan Speelman, „dat gij een man zijt kloekmoedig in den oorlog en het zou mij niet verwonderen als gij voor geld (een steek onder water aan het adres van onze hulp aan Mataram verleend) zelfs tot aan de wolken kondet reiken, al ware het dat gij uwe macht niet alleen van de menschen, maar ook van de booze geesten kondet ontleenen. Die booze geesten, ja die vrees ik, maar u vrees ik niet!“ Zeer behendig wist hij ook in zijn staatkundig verzet, wij vernamen er reeds een staaltje van, den Islam te mengen, wat hem o. a. de sympathie van den Sultan van Bantam deed verwerven. Zijn eigenlijke biechtvader op dit laatste punt was echter de priesterkoning van Giri (achter Gresik), een slimme vogel, die zich behendig achter de schermen wist te houden, maar in dezen strijd aan Mataram meer kwaad heeft berokkend, dan de geschiedboeken vermelden. Amangkoe-Rat wist dit zeer goed en zijne eerste regeeringsdaad na den dood van Troena-Djaja is dan ook geweest — de totale uitroeiing van

Giri's vorstengeslacht. Zoo wreekte zich de quasi vrome mohamedaan op eenen man, die bij alle Javaansche Islamieten in een reuk van heiligheid stond en in de oudste berichten der Hollanders de „Paus“ van Java genoemd wordt!

Terwijl zoo de Soesoehoenan aan zijn wraakzucht bot vierde en men te Batavia een dank- en bededag uitschreef, wisten beide bondgenooten zeer goed, dat de rust in het rijk van Mataram nog niet als hersteld kon worden beschouwd, zoolang *Pangéran Poeger*, broeder van den vorst, weigerde zich aan het wettig gezag te onderwerpen. Eerst in den loop van 1680 ging hij daartoe over en hiermede kon nu ook de oorlog als geëindigd worden beschouwd. Wel bleven er ook toen nog enkele „vagebondeerende“ benden over, maar de eene na de andere loste zich op en toen in 1682 de „rebelleroover“ Namroet met tweeduizend zijner partijgangers, na een hoogst bloedig gevecht, was ten onder gebracht, bestond er voor de Hooge Regeering geen aanleiding meer om hare troepen langer van Batavia verwijderd te houden.

In de hoofdstad van Neerlandsch-Indië opnieuw „dank- en vreugdeteeeken.“ In Kartasoera-Adiningrat, de nieuwe hofstad van Mataram, een Soesoehoenan, die zich, druipe van bloed, in zijn vertrekken terugtrekt, het hart vol wrevel, beladen met eene oorlogsschatting, die hij erkent niet te kunnen betalen, het hoofd vervuld van de wetenschap, dat een groot gedeelte van de macht en den luister zijner voorvaderen op die gehate Hollanders is overgegaan. Als wezenloos staart hij voor zich uit; geheel Batavia ziet hij in zijne verbeelding in eene giftige slang veranderen, die langzaam voortschuifelt, totdat zij zich ten laatste op hem werpt om hem met haren doodelijken beet af te maken! En wat het ergste is, hij moet nog de hand kussen die hem slaat en den Gouverneur-Generaal „bedanken voor diens continuatie van trouwhartigen bijstand.“ Batavia en Mataram! Wat geven die twee ramen te denken!

Bedriegen wij ons niet, dan heeft de lezer zich reeds in stilte afgevraagd, welke houding de Sultan van Bantam tijdens

dezen langdurigen oorlog mag hebben aangenomen. Boven zagen wij hem reeds in correspondentie met Troena-Djaja. Uit andere bronnen is 't bekend, dat hij drie prinses van Tjeribon, die aan het hof van Mataram hadden gewoond, maar van daar waren uitgeweken, als vrienden bij zich ontvangen had. Bovendien zal hij er niet onkundig van geweest zijn, dat geheele benden van Bantammers de omstreken van Batavia onveilig maakten, terwijl anderen het bedrijf van zeeroovers uitoefenden. Openlijk durfde hij echter niet tegen de Hooge Regeering optreden, die van haren kant een waakzaam oog op Bantam hield en ook uit vrees voor dit rijk zoo noode hare troepen van Batavia verwijderde. Sultan Agoeng zag zich dus, waarschijnlijk tegen zijn zin, tot werkeloosheid verplicht, wat wel de voornaamste oorzaak mag geweest zijn, waarom hij in 1680 afstand deed van de regeering ten behoeve van zijnen zoon, die in de geschiedenis bekend is geworden onder den titel van *Sultan Hadji*.

Tijdens Soesoehoenan Amangkoe-Rat zich te Japara bevond en zich daar met andere dan staatszaken bezighield (bl. 108), had hij ook een brief geschreven aan den Sultan van Bantam, om door diens tusschenkomst eene prinses, op wie hij verliefd was, in handen te krijgen. Wij achten het niet van belang ontbloot hier een gedeelte van des Sultans antwoord in te lasschen, omdat daaruit geheel en al de javaansche *mohamedaan* spreekt, op den bodem van wiens hart een onverzoenlijke haat leeft jegens allen, die niet geleerd hebben hem het „Er is maar één God en Mohamed is Zijn gezant“ na te spreken. De Hooge Regeering te Batavia, die inzage van dit schrijven kreeg, heeft er alleen de les uit geleerd om Bantam nog meer te haten dan zij reeds deed. Met haten alleen overwint men echter geen landen en onderwerpt men geen volken. Ook voor ons tegenwoordig bestuur in Indië is het nog van het hoogste belang te weten, hoe daar achter die miljoenen Inlanders de Islam staat, die, kalm op 't oogenblik, straks gelijk de rivier door ons op blz. 5 geschetst, als een bandjir (overstroming) kan losbarsten om alles wat haar in den weg komt naar den afgrond heen te voeren.

Doch, ter zake. Ziehier bedoelde brief (verkort).

„Dit is een brief van uw ouderen broeder te Bantam aan u, mijn jongeren broeder, Soesoehoenan Amangkoe-Rat; wijders hebt gij tot mij uwe gezanten gezonden, die in gezondheid tot mij gekomen zijn, enz. Al de woorden van mijn jongeren broeder, in den brief vervat heb ik met God wel begrepen. Wat nu aanbelangt. Ten andere verzoek ik u, dat gij niet wilt doen, hetgeen strijdig is en niet overeenkomt met de wet en het recht der mohamedaansche leer, of anders kan ik u niet voor mijnen oprechten broeder aannemen, opdat God u in alles moge bijstaan. Ook verzoek ik u, dat gij niet afwijken wilt van de handeling en wandeling uwer voorvaderen, die naar onze wet en rechten geleefd hebben. Dat ik u, mijn jongere broeder, hiertoe vermaan, is omdat uw leven en geloof (door Bantams vriendschap met de heidensche Hollanders) alsook uw staat nu tusschenbeide schijnen te staan (bij de Javanen genoemd of uitgedrukt *Capalangh*,¹⁾ dat is geen recht Mohamedaan, geen recht Christen, geen Koning, geen gemeen man en zoo voort in al zijn doen en laten), dat volgens mijn gevoelen in deze wereld geen eere baren kan, ook niet hiernamaals tot vreugde gedijen zoo wil God u gebeden en verzocht hebben, dat gij, mijn jongere broeder, den standaard (dat is het geloof van den profeet Mohamed) opricht, opdat dit geloof moge toenemen en krachtig zijn en blijven. En zoo de menschen zeggen, zoo schijnt mijn jongere broeder met zijn volk, onderdanen van de Ed. Compagnie geworden te zijn, waarom ik u verzoek dat, als gij met mij in oprechte broederschap wilt leven, gij niet van uw welvaart en geloof wilt afwijken, al moest gij ook de eere van deze wereld missen,“ enz.

Bijna op hetzelfde oogenblik, waarop bovenstaande brief verzonden werd, schreef de Gouverneur-Generaal Rijklof van Goens de volgende missive aan het Opperbestuur in Nederland: „Het allernoodigste tot herstel van 's Compagnie's staet is

¹⁾ Het javaansche *Kepalang* = door eene hindernis belet worden.

het destrueeren en uitroeien van Bantam, welke zaak verricht en Bantam verdelgd zijnde, zal alles wel gaan. Het werk om de Oost geeft alhier eene groote bekommring. Wij wachten slechts met groot verlangen op hulp uit het Moederland om dien krijg te bekorten, ten einde dan onzen buurman (Bantam) eens met ernst te bezoeken. Bantam *moet* vernederd, ja *verdelgd* worden, of de Compagnie gaat verloren. Ik hoop zoo lange nog te leven, dat ik UwEd. staat dien scherpen, venijnigen doorn mag helpen uittrekken en vernietigen.“

Wij onthouden ons van elk verder oordeel over of eenige vergelijking tusschen de beide medegedeelde brieven. De lezer leze en oordeele zelf. De twee schrijvers konden weinig vermoeden, dat de gelegenheid tot het duel zich zoo spoedig zou aanbieden.

Juist was in November 1681 Van Goens om redenen van gezondheid afgetreden en opgevolgd door Speelman (1681—'84), toen de Hooge Regeering te Batavia brief op brief uit Bantam ontving om hulp te komen verleenen. Naar het scheen had Sultan Agoeng, ook na zijnen afstand, zich met de zaken van het land willen bemoeien, wat hem echter door zijnen zoon belet werd. Hierop trad de oude vorst in verbinding met de in Bantam aanwezige Engelschen en Denen en zag hij zich daardoor in staat gesteld zulk eene macht op de been te brengen, dat Sultan Hadji verplicht was zich in zijne hoofdstad terug te trekken en daar een geregeld beleg te verduren. Gelukkig vonden zijne brieven een goed gehoor te Batavia, zoodat de gezaghebbers Saint-Martin en Tak nog bijtijds aankwamen om hem uit zijnen benarden toestand te redden. Eenmaal verlost, wilde de Sultan de Engelschen en Denen te lijf, die zeer zeker allen zouden zijn omgebracht, waren niet de Hollanders voor hen in de bres gesprongen. Nu konden zij ongehinderd vertrekken, en had hun exodus plaats, waarvan wij reeds met een enkel woord aan het slot van het vorig hoofdstuk gewag hebben gemaakt.

Volledigheidshalve deelen wij hier mede, dat de Engelschen, ondanks de hun door de Hollanders verleende hulp, woedend

waren. Zij schijnen in hunne brieven naar het moederland zoo steen en been geklaagd te hebben, dat in Augustus 1684 een Engelsch oorlogschip op de reede van Batavia verscheen om genoegdoening te eischen. De gezagvoerder Grantham zag echter spoedig, dat onze landgenooten, hoe beleefd zij hem overigens ook behandelden, zich niet bang lieten maken en, zonder verder te snoeven op de 10 à 12 Engelsche schepen, die nog in aantocht zouden zijn, droop hij stilletjes af.

Door die Engelschen, die wij altijd en overal den weg onzer Nederlanders zien kruisen, zouden wij bijna Sultan Agoeng vergeten, omtrent wien nog kan worden medegedeeld, dat hij zich tot in 1686 in zijne residentie Tirtajasa staande hield, maar toen gevangen genomen en naar Batavia werd overgebracht, waar hij tot 1692 ¹⁾ geleefd heeft. Zijn zoon was nu van al zijne vijanden verlost; rustig kon hij nu zijn rijk besturen, dat echter lang niet meer het oude Bantam was. „De toekomstige veroveraar,“ schrijft De Jonge, „had de hand gelegd op de parel van Insulinde“ en de verdelging van dit tweede machtige Javaansche rijk is nog slechts eene quaestie van tijd geworden. In de drukst bezochte handelsplaats van den Archipel heeft de Compagnie zich het monopolie van den handel in peper en katoenen-kleedjes veroverd, terwijl de Sultan, afstand moettende doen van zijne aanspraken op Tjeribon, (waar de drie op blz. 113 bedoelde prinsen uit naam der Hooge Regeering het bewind voerden) de grenzen van zijn land ziet ingekrompen tot daar, waar de tegenwoordige Residentie Bantam zich uitstrekt. De slavenketen wordt al nauwer en nauwer toegehaald!

Drie maanden na het sluiten van het laatste traktaat met Bantam kwam de Gouverneur-Generaal Speelman te overlijden. Tot zijn opvolger werd benoemd *Johannes Camphuis* (1684—'91), vroeger Opperhoofd in Japan, op 't oogenblik

¹⁾ Niet 1695, zooals bij Meinsma „Geschiedenis van de N. O.-I. Bezittingen“ blz. 104 vermeld is. Zie De Jonge, Deel 7 blz. CLXVIII en „Realia“, Deel I blz. 92.

Lid van den Raad van Indië, niet bijzonder bemind bij zijne medeleden, maar zelfstandig genoeg om zich daaraan niet te storen en de belangen der Compagnie naar zijne eigene inzichten te behartigen. In zijne jeugd zilversmidsleerling van beroep, had hij zich in den dienst der Compagnie tot de

hoogste rangen weten op te werken en zich bovendien een naam als verzamelaar van Japansche kunstwerken en beschermer van beschaving en wetenschap verworven. Uit den tijd van zijn bestuur dagteekent het eerste *Schoolreglement*, dat voor die dagen uitstekend in elkaar zat. Vreemd schijnt de bepaling, dat de kinderen geene andere dan de Nederlandsche taal in de school mochten spreken. Het was echter noodig

dit voor te schrijven, omdat het Portugeesch toentertijd zoo algemeen onder onze landgenooten was, dat aanschrijvingen uit Nederland noodig waren om onze moedertaal in bescherming te nemen. Veel had de studie natuurlijk nog niet te beteekenen. De onderwijzers moesten door eene gemengde commissie zijn geëxamineerd en bij dat onderzoek de bewijzen hebben geleverd, „dat zij alle gedrukte boeken en geschreven papieren promptelijk lezen, eene goede hand schrijven, de psalmen Davids bekwamelijk zingen en redelijk cijferen konden.“ Meer niet.

Hoewel de jaren, waarin Camphuis als landvoogd werkzaam was, over 't geheel vreedzaam kunnen worden genoemd, zoo behoefde toch ook deze regeering niet stil te zitten. In dezen tijd speelt ook het optreden van den Balineeschen slaaf *Soerapati*, op wien wij later terugkomen. Bovendien viel diens verzet tegen de Compagnie saam met eene Mohamedaansche samenzwering tegen het leven van Batavia's bevolking, die gelukkig tijdig ontdekt werd, anders waren de gevolgen schromelijk geweest. Een der voornaamste leiders van dit door godsdienstijver opgewekte plan was de ons bekende kapitein Jonker, die na zijn ontslag uit den dienst op een landgoed boven Batavia was gaan wonen en daar nu de eedgenooten bij zich ontving. Eenmaal met den beraamden aanslag bekend, haastte de Hooge Regeering zich hare troepen uit te zenden, die er in slaagden de bende uiteen te jagen, vele gevangenen maakten en zegevierend met het hoofd van Jonker naar Batavia terugkeerden.

Op de Buiten-bezittingen ging het over 't geheel veel rustiger toe dan op Java. Natuurlijk ontbraken ook daar kleine ongeregelheden niet. Zoo o.a. op Ternate. In het jaar 1680 vinden wij hier nog altijd Kaitjili Sibori, bijgenaamd „Koning Amsterdam“ op den troon, die bij de Hooge Regeering zoo in aanzien stond, dat zij hem een paar jaren vroeger vereerd had met eenen grooten gouden keten en eene gouden medaille, waarin eenige gedachteniswoorden waren gegraveerd. 's Mans vriendschap was echter slechts gehuicheld. In bovengenoemd

jaar wierp hij het masker af. Zijne pogingen om zich van de Hollanders te ontdoen, leden gelukkig schipbreuk op den onwil zijner onderdanen, die hem om zijne wreedheden niet mochten lijden en het den Commandant *Padtbrugge* gemakkelijk maakten om bijtijds de hand op hem te leggen. Hij werd naar Batavia opgezonden, waar men aanvankelijk het plan had Koning Amsterdam naar Ceylon te verbannen. Nadere overwegingen deden 't echter raadzaam achten hem tot het sluiten van een nieuw traktaat te dwingen, waarbij hij zijn rijk als een *leen* van Nederland terugontving. Als eene gevallen grootheid keerde hij nu naar zijn land terug, waar hij in 1691 kwam te overlijden.

Op Ambon en Banda was de rust niet verstoord geworden. Op eerstgenoemd eiland nam het bestuur de gunstige gelegenheid waar om de maatschappelijke toestanden zoo te regelen, dat de zeer gemengde bevolking in vrede en eensgezindheid leven kon. Ook voor Banda werd het noodige verricht om deze eilanden tot eene blijvende Hollandsche kolonie te maken. „Om de tederheyd van 't vervoeren van specerijen“ bleven echter de oude plakكاتen op de vaart naar deze streken streng gehandhaafd. De Hooge Regeering vergat zelfs niet te gelasten dat de zieke soldaten in de hospitalen van goede dekens voorzien werden, maar wee den man, die zijne hand naar het monopolie durfde uitsteken!

Van Atjeh vernemen wij in dezen tijd weinig. Dat de wederzijdsche verhouding verre van vriendschappelijk was, kan blijken uit eene bepaling van het jaar 1687, waarbij gelast werd om alle Atjehers, die zonder pas te Mangkasar verschenen, na verbeurdverklaring van schip en lading „in de ketting op te zenden“ ter beschikking van de Hooge Regeering. Een tiental jaren vroeger had de Compagnie zich meester gemaakt van de goudmijnen bij Selidah (blz. 83), voor wier ontginning Saksische bergwerkers, later ook Maleiers waren geëngageerd. Wellicht was dit minder naar den zin van de Maleische vorsten op de Westkust van Soematra, althans zij kwamen in opstand en er was nogmaals eene

expeditie noodig om de rust alhier te herstellen. Veel winst hebben bedoelde goudmijnen intusschen niet aan de Compagnie opgebracht. Noch Saksers, noch Maleiers bleken tegen het moordend klimaat bestand te zijn, zoodat de onderneming spoedig begon te kwijnen, tot zij in 1729 „om notable redenen“ voor goed werd opgeheven.

Van 1691—1704 had Indië tot Gouverneur-Generaal *Willem van Outhoorn*, onder wiens bestuur almede belangrijke gebeurtenissen hebben plaats gegrepen. Aan hem komt de eer toe van de *koffiecultuur* op Java te hebben ingevoerd, welke cultuur reeds in 1709 belangrijke baten begon af te werpen en sedert een der rijkste bronnen geworden is, waaruit Neder-

land zijne Oostersche schatten geput heeft. In het jaar 1721 werden niet minder dan 198786 ponden koffie van Batavia naar Holland afgescheept en 't behoeft ons daarom niet te verwonderen, dat Heeren XVII herhaaldelijk hunne hooge ingenomenheid met dit nieuwe product te kennen gaven. Met

Koffieboom. ¹⁾

niet minder groote vreugde en voldoening vernamen zij van Gouverneur-Generaal en Rade, dat alleen in den omtrek van

¹⁾ Deze en de andere in dit werk opgenomen afbeeldingen van Indische gewassen zijn reproductiën van photographieën, ons welwillend tot dit doel afgestaan door den Directeur van het Koloniaal Museum te Haarlem.

De Uitgevers.

Batavia meer dan honderd suikermolens in werking waren en ook de indigo-cultuur veel goeds voor de toekomst beloofde.

Zoo ongemerkt zijn wij weer in Batavia teruggekeerd, de toekomstige „Koningin van het Oosten“, die op het oogenblik in haar korset van onooglijke wallen nog weinig koninklijks over zich heeft. Hare reputatie van ongezond te zijn zou echter nog aanmerkelijk verhoogd worden, toen in den nacht van 4 op 5 Januari 1699 eene hevige uitbarsting van den vulkaan Salak plaats vond, tengevolge waarvan de Tjiliwong of „Groote Rivier“, niet slechts buiten haar oevers trad, maar straks zoo met lava, zand en modder werd opgevuld, dat de stad voor een oogenblik een groot moeras geleek. Ook de vaarwaters buiten Batavia ondergingen hetzelfde lot. Van den eersten schrik bekomen, deed de Regeering natuurlijk alles om verder schadelijke gevolgen te voorkomen. Zoo kregen de bewoners van eigen of huurhuizen onmiddellijk last om het water, dat langs hunne woning stroomde, door hunne slaven te laten uitdiepen. Veel baatte dit echter niet. De miasmen hadden voor goed hun intrede in de stad gedaan en toen zich later tusschen Batavia en de zee, door aanslibbing, eene lage strook grond begon te vormen, was de hoofdplaats van Neerlandsch-Indië voor Europeaan en Inboorling schier onbewoonbaar geworden. De tijdsomstandigheden zijn echter van dien aard geweest, dat men op een Daendels moest wachten, vóórdat met ernst de hand kon worden gelegd aan *Nieuw-Batavia*, waar thans de Hollanders in hunne frissche woningen en lusthuizen gevestigd zijn.

Zes jaren vóór het optreden van Van Outhoorn, zien wij in Indië een man verschijnen, die bijna twintig jaren lang (1685—'95 en 1705—'14) in den Archipel doorbracht, waar hij zich als historieschrijver eenen grooten naam verworven heeft. Wij bedoelen *François Valentijn*, gewoonlijk genoemd Vader Valentijn, wiens uitvoerig werk „Oud- en Nieuw-Oost-Indiën“ algemeen in Nederland bekend is. In Brouwer's geïllustreerde Encyclopaedie vinden wij achter 's mans naam niets anders vermeld dan: „Nederl. reisbeschrijver; dischte

niet altijd vertrouwbare verhalen op aangaande O.-Indië.“ Nu moge het waar wezen, dat Valentijn's opgaven later gebleken zijn wel eens niet met de historische waarheid overeen te stemmen, doch de uitdrukking „opdisschen“ is zeer zeker tegenover iemand van zooveel verdienste onwaardig te noemen.

Voor „Oud- en Nieuw-Oost-Indiën“ zijn de bronnen gebruikt, toentertijd toegankelijk en wij moeten eerbied hebben voor de nauwgezetheid en uitvoerigheid, waarmede Vader Valentijn de oudste geschiedenis der Nederlanders in Indië heeft te boek gesteld. Zoolang er Indische historie geschreven wordt, zal ook zijn naam met eere worden genoemd.

Thans vragen weer de politieke zaken op Java onze aan-

dacht. In 1701 had Van Outhoorn eervol ontslag uit zijne hooge betrekking gekregen, doch het duurde nog tot 1704 voor zijn schoonzoon *Joan van Hoorn* (1704—'09) bereid bevonden werd als zijn plaatsvervanger op te treden. In hetzelfde jaar stierf Amangkoe-Rat, die opgevolgd werd door *Adipati-Anom*, in de geschiedenis bekend onder den naam van *Soenan Mas*, zeer tegen den zin van vele rijks grooten en inzonderheid van zijnen oom Pangéran-Poeger (blz. 112), welke laatste met zijne zonen naar Bagelen uitweek om zich later te Semarang onder de hoede van de Compagnie te komen stellen. Na ernstig beraad meende de Hooge Regeering zich niet „uyt de Mataramse belangen te kunnen onttrekken, om het groote nut en interest dat voor de Compagnie in Java's oostkust in 't generaal en voor de hoofdplaats in 't bysonder komt te resideren.“ Zij mengt zich dus in de zaken, verklaart zich partij voor Pangéran-Poeger en — de *eerste Javaansche successie-oorlog*, die zooveel bloed gekost en ruim vier jaren geduurd heeft, neemt een aanvang. Het groote „nut“ voor de Compagnie blijft natuurlijk niet uit, maar aan Mataram zal de broederkrijg weer nieuwe parelen uit zijne keizerskroon kosten!

Het onweder dat thans over het hoofd van Soenan Mas losbarstte, was door hemzelve bezworen. Nog pas op den troon had hij zich reeds zoo gehaat gemaakt, dat hij zijne vrienden gemakkelijk kon tellen. Het kostte dan ook aan Pangéran Poeger weinig moeite om verschillende Javaansche en Madoereesche Regenten tot zijne zijde over te halen. Toen hem ook nu nog de steun van het leger der Hollanders gewerd en mannen als Krul en De Wilde werden aangevoerd om de troepen aan te voeren, stond niets hem meer in den weg om tegen de residentie van zijnen neef op te trekken. Met betrekkelijk weinig moeite werd Kartasoera ingenomen (Sept. 1705) en de pretendent, met volle goedkeuring van de Hooge Regeering, tot Soesoehoenan, onder den weidschen titel van *Pakoe-Boewana Sénapati Ingngalaga, Abdoerrahman Saïdin Panatagama*, uitgeroepen. Het behoeft

wel geen opzettelijke vermelding, dat de zaakgelastigden van de Compagnie ook hun slag sloegen. De nog door den vorigen Soesoehoenan verschuldigde oorlogsschatting, tot een bedrag van ruim een miljoen rijksdaalders, werd grootmoedig kwijtgesholden, 'doch daarvoor zooveel — o. a. geheel Semarang — in vergoeding genomen, dat het Hollandsche spreekwoord „Waar twee ruilen moet één huilen“ ons geen traan behoefde te kosten. Even grootmoedig liet men voor Pakoe-Boewana eene bezetting van tweehonderd man achter, die *hij* voor zijne rekening moest onderhouden en *de onzen* in staat stelden een wakend oog op zijne handelingen te houden.

Waar was intusschen Soenan Mas gebleven? Wij vernemen het uit een schrijven van den Gouverneur-Generaal aan de Kamer van XVII, waarin vermeld staat, dat de ongelukkige Vorst, na door Hollandsche en Javaansche troepen achtervolgd te zijn, „verder opgeweken was en sig in de bescherming van eenige afgesondenen van den Balysen moordenaar Zourapatty begeven (had) en eerlange, zoo wij hopen, sal dood loopen.“

Hier vinden wij dus den op blz. 118 genoemden *Soerapati* terug, den man, die in de geschiedenis van Java zulk een groote rol speelde en, al zien wij hem ook het zwaard tegen onze landgenooten opheffen, verdiend had, dat de Heeren in Batavia zich met een weinig meer waardeering over hem hadden uitgelaten. In de laatste helft van de zeventiende eeuw, toen het eiland Bali jaarlijks duizenden slaven aan de Compagnie leverde, onder den naam van *Si-Oentoeng* (de gelukkige!) te Batavia gekomen, was hij daar in dienst geraakt van een aanzienlijk Nederlander, die aanvankelijk zeer over hem tevreden scheen, doch later aanleiding vond om het strenge recht over hem in te roepen. Si-Oentoeng, sedert bekend geworden als *Soerapati*, wachtte echter de komst van den fiscaal niet af, maar wist in alle stilte de stad te verlaten, in wier omstreken hij spoedig eenige rondzwervende Bali-neezen en Bantammers aantrof, bij wie hij zich aansloot. Onder de laatsten bevond zich zelfs een zoon van den ons

bekenden Sultan Agoeng, namelijk de Pangéran Poerbaja, op wien reeds lang door onze troepen jacht werd gemaakt. Aan kapitein Ruys gelukte het althans Soerapati en diens Balineezen, onder belofte van pardon en vrijlating uit de slavernij, tot onderwerping te brengen. Onhandigheid van diens opvolger, Kuffeler, tegenover den Bantamschen prins was echter oorzaak, dat Soerapati het gegeven woord verbrak en nu als vluchteling het pad ging betreden dat hem, den slaaf, tot den koningszetel voeren zou. De lezer herinnert zich den oorlog tegen Troena-Djaja. Behendig weet onze Balinees van de troebelen in Oost-Java gebruik te maken om zich eenen grooten aanhang te verwerven en voor zich in de tegenwoordige residentie Pasoeroehan een onafhankelijk vorstendom te stichten, waarover hij op het tijdstip, waarop wij nu in de geschiedenis gevorderd zijn, reeds meer dan twintig jaren ongestoord het bewind voerde. Te Batavia was men woedend. „De rebellen hoop onder den moordadigen Sourapatty“ is een sprekend voorbeeld „van den roof, moorderijen en verdere insolentien“ waartoe zulke slaven vervallen, schreef de Hooge Regeering, maar Soerapati stoorde zich niet aan de Compagnie en bleef rustig op zijn troon zitten.

Daar komt op een' goeden dag Soenan Mas, de verdreven Soesoehoenan van Mataram, bij hem om hulp aankloppen. Was het dankbaarheid voor vroeger in Kartasoera genoten weldaden of nieuw opgewekte eerezucht, die Soerapati noopte den smeekeling zijne diensten aan te bieden? Niemand weet het. Zooveel is alleen zeker, dat hij zich met hart en ziel de zaak van Soenan Mas aantrok en 't vooral aan hem te danken was, dat de Nederlandsche bevelhebbers Krul en De Wilde de handen vol werk kregen om het verzet te breken. Eerst nadat de „Balyse moordenaar“ (in zijn soort toch een held) bij de bestorming van het door hem versterkte Bangil gewond en kort daarop overleden was, namen de zaken van Soenan Mas zulk een ongunstige wending, dat hij 't ten laatste geraden achtte zich aan de Hollanders over te geven. Hij werd om zijn „onrustig en quaetaardig naturel“ naar Ceylon

verbannen „omme aldaar als een Javaans prins“ zijne verdere levensdagen door te brengen.

Het is aandoenlijk te lezen, hoe deze fiere Javaan zich tot op het diepst voor de Hooge Regeering in hare vergaderzaal vernederde, hoe hij bad en smeekte om toch maar op zijn

geliefd Java te mogen blijven. Alles wil en kan hij verduren, slechts de ballingschap niet. Gelijk voor alle Javanen was ook voor hem de gedachte van buiten zijn vaderland zijn graf te zullen vinden, ondragelijk. De deftige vergadering, alleen op de rust van Java bedacht, laat zich echter niet vermurwen. Een groot gedeelte van Oost-Java, de belangrijkste havens aan de noordkust, de handel, de tollén, bijna alles was door

dezen oorlog in handen der Compagnie gevallen en men mocht het bezit daarvan niet moedwillig weer in de waagschaal stellen. De gevraagde gunst werd dus niet toegestaan. Het eenige wat men voor Soenan Mas meende te kunnen doen was, dat hij als een vorst naar boord werd geleid, terwijl „een wimpel ten zijnen respecte van de groote stenge“ waaien zou.

Terwijl hij zeilende is, troont Pakoe-Boewana op zijnen vorstelijken zetel, den nijd in het hart, maar gedwongen om straks met een vriendelijk gelaat, de tweehonderd man te inspecteeren, hem door de vrienden in Batavia als lijfwacht achtergelaten. De slang nadert meer en meer!

Kort na het vertrek van Soenan Mas verliet ook Van Hoorn het eiland Java, om zijne bijeengebrachte schatten naar Nederland over te brengen. Hij heeft den naam gehad van de rijkste Gouverneur-Generaal te zijn geweest. Opvolger was *Abraham van Riebeeck* (1709—1713), zoon van den stichter der eertijds zoo bloeiende Kaap-kolonie. Onder zijne voorgangers had Batavia zich ontwikkeld tot eene flinke Indisch-Hollandsche stad, met haar stadhuis, drie kerken, weeshuizen, een armhuis, een rechtbank, een boedelkamer, een apotheek of medicinale winkel, eene gevangenis, kerkhoven, aansprekers, markten, notarissen, makelaars, landmeters, kortom een Amsterdam in 't klein, waar alles, niet 't minst de huisramen met hunne kleine ruiten, aan Holland deed denken. De Hooge Regeering had een oog zoo voor 't groote als voor 't kleine. In 1710 verdeelde zij het verhuren van rouwmantels onder twee behoeftige weduwen. Straks verbiedt zij het uitgeven van gesnoeide en „meer als ten halven afgeslepen“ schellingen en dubbeltjes en gelast zij dat diakenen, in de groote Nederlandsche Kerk, openlijk rekening en verantwoording zullen doen. In 1711 ontving het College van Heemraden machtiging om particuliere watergoten bij schaarschte van water te laten stoppen. En zoo meer. In dezen tijd bezat Batavia reeds meer dan twee duizend huizen, verdeeld over de Jonkerstraat, de Rhinocerosgracht, de Heerenstraat, de Tijgersgracht, de

Lepelstraat, de Utrechtschestraat, enz. Valentijn schat het aantal bewoners op honderd duizend, maar als hij zal gaan opsommen uit welke bestanddeelen de zeer gemengde bevolking was saamgesteld, dan weet hij wel waar te beginnen, doch niet waar te eindigen. Voor verdere bijzonderheden verwijzen wij naar zijne beschrijving, die zoo uitvoerig is, dat hij ons zelfs mededeelt, wat enkele staatsdienaren maandelijks boven hun traktement uit 's lands magazijnen genoten. Zie hier, ten besluite, de lijst voor een Raad van Indië:

Wijn	36 kannen	Peper	6 pond
Brandewijn	7 "	Rijst	1575 "
Bier	22 "	Padi	75 bossen
Hollandsche azijn	6 "	Brandhout	1 à 2 vadem
Olijfolie	2 "	Doofkolen	1 à 2 "
Klapperolie	25 "	Gezouten vleesch	5 ribbestukken
Zout voor de keuken	50 pond	" spek	4 stukken
Tafelzout	4 "	Gedroogde visch	2 bossen
Waskaarsen	48 stuks	Hollandsche boter	27 pond
Flambouwen	2 "	Bengaalsche	40 "
Foelie	} ieder . 1 pond	Poedersuiker	30 "
Noten		Kandij	6 "
Nagelen			

Dat de toenemende bloei van Batavia en hare omstreken een doorn was in het oog van de Bantammers, behoeft geen afzonderlijke vermelding. Voor het uiterlijke bleef de verstandhouding anders goed. De Gouverneur-Generaal Van Hoorn had zelfs even vóór zijn vertrek, aan boord van de Eendenburg, nog een mondgesprek met den toenmaligen Sultan Zein Alabadihn gehad, waarbij het van vriendschapsbetuigingen overvloedige. Hoe de vrees voor de Hollanders er in zat, bleek echter toen de Sultan „niet zonder ontroeringe ende lustig sweten“ met het verzoek voor den dag kwam, dat het Bantam toch nooit als Mataram mocht vergaan en de Compagnie zich trouw aan de gesloten verdragen houden zou.

Ook met Mataram leefden wij in vrede. Rust kende dit land evenwel niet. Talrijke benden, aangevoerd door de zonen

van Soerapati, hadden zich in den Oosthoek genesteld, zonder dat de Soesoehoenan er in slagen kon hen tot onderwerping te brengen. In Batavia bleef men jaren achtereen kalm toekijken, totdat nieuwe gebeurtenissen de Hooge Regeering noodzaakten om nogmaals handelend tusschenbeide te komen.

Toen de Engelschen (blz. 87) genoodzaakt waren de westkust van Borneo te verlaten, hadden zij nog een kantoor te Bandjarmasin, van waaruit zij eenen vrij levendigen handel dreven. In Augustus 1707 werd echter hunne loge aldaar door de bevolking in brand gestoken, terwijl slechts enkele Engelschen aan den daarop gevolgden moord ontkwamen. Natuurlijk niet zonder eenig leedvermaak bij de Hooge Regeering, die terstond eene commissie afzond om met den Sultan over het monopolie van den handel te spreken. De toeleg gelukte grootendeels, maar het vertrouwen in de Bandjareezen was en bleef zoo gering, dat onze kooplieden in last kregen om niet aan land te overnachten en alleen aan boord van de schepen negotie te doen.

De Molukken vinden wij nog altijd vleugellam geslagen terug. Waar zich nog iets bewoog, daar was de Compagnie er terstond bij om de schuldigen te straffen en andere nagelboomen onder hare bijl te doen vallen. Enkele Gouverneurs van Ambon gingen zoo streng tegenover de bevolking te keer, dat o.a. in 1707 door de Hoofden eene geregelde aanklacht tegen v. Wijngaarden en Coyet werd ingediend. Omtrent eerstgenoemde deelt Valentijn ons mede, dat hij veel voor de Compagnie deed, maar ook zijn eigen voordeel niet vergat. „Hij moet wel 100.000 rijksdaalders van hier gevoerd hebben, wat zijne erfgenamen wel zullen weten,“ schrijft hij. Op Banda zijn het de kolonisten, die hunnen Gouverneur Van Eps aanklagen, tengevolge waarvan deze ter verantwoording naar Batavia werd opgeroepen.

In den Ternataanschen Archipel had de Compagnie van tijd tot tijd recht te spreken tusschen de Sultans van Ternate en Tidore, die o. a. ieder een gedeelte van Halmahera of Djilolo in bezit hadden. Anno 1711 liep de twist over eenen weg bij

Dodinga op de westkust van dit eiland en, zooals zulks wel meer gaat waar twee vechten om een been, het slot van de geschiedenis was, dat de streek in vollen eigendom werd afgestaan aan de Compagnie, die er later haar fortje *Vrijburg* bouwde. Wel stribbelde de Sultan van Ternate een oogenblik tegen, doch nauwelijks is uit Batavia de aanschrijving gekomen, dat hij bij verdere weigering met de wapenen moet gedwongen worden of ook hij gaf toe. Een paar jaren vroeger had dezelfde Gouverneur eene expeditie naar Menado gezonden om daar eenige moordenaars te straffen, van welke gelegenheid tevens gebruik was gemaakt om de contracten met de Vorsten van Noord-Selebes te vernieuwen.

Op de twee zuidelijke Schiereilanden van Selebes had de Compagnie hare hand in een wespennest gestoken. Het wemelde hier — gelijk 't er nu nog wemelt — van afzonderlijke staatjes, bij welke kwesties over erfopvolging, grensregeling enz. aan de orde van den dag waren. Vooral met Goa en Boni had de Regeering veel te stellen. Het schijnt in de jaren 1705--15 zoo druk geloopen hebben te Mangkasar, dat de Gouverneur last ontving om „aan de gezanten der Potentaatjes niet dan bij hooge noodzakelijkheid geld te leenen.“ Het op blz. 90 genoemde landschap Bontain (Bantaëng) was intusschen weer aan de Compagnie vervallen.

De Westkust van Soematra, waar wij ons in de plaats der Atjehers gedrongen hadden, baarde van tijd tot tijd nog al zorg. Nadat de Hollanders in 1698 hunne posten te Priaman, Ajer-Hadji en Troesan hadden ingetrokken, begon zich daar langzamerhand een geest van verzet te openbaren. In het jaar 1702 werd het kantoor te Indrapoera uitgemoord, terwijl tegelijkertijd de Regenten van meergenoemd Priaman openlijk in opstand kwamen. Onze gezaghebber te Padang uitte in zijne brieven de hoop, dat de opstandelingen wel door geschenken tot onderwerping zouden te brengen zijn. De Hooge Regeering wilde daarvan echter niet hooren „'s Compagnie's respect”, schreef zij, „moet door de wapenen, geensints door geschenken gemaintineerd worden.“ In overeenstemming hier-

mede werd er dan ook kort daarop eene expeditie naar de Westkust gezonden, waardoor de rust spoedig hersteld was.

Men moet verbaasd staan over de kracht die de Compagnie nog altijd wist te ontwikkelen, niettegenstaande zij op dit oogenblik toch reeds doodkrank was. Hare hoofdkwalen waren, dat zij te veel hooi op haren vork had genomen en slecht gediend werd door hare beambten, bij wie nog altijd het eigenbelang zwaarder woog, dan het voordeel hunner Meesters. Ook hier op de Westkust ging het niet beter. In 1708 werden verscheidene dienaren van de Compagnie naar Batavia opgeroepen, om zich daar over hunne knevelarijen en „morshandel“ te verantwoorden. Het kwaad werd er echter niet door gestuit. Wij komen er later op terug.

Met Palembang stonden wij nog altijd op eenen goeden voet. In 1706 was de groote rivier, die door de hofstad stroomt, door eenen „kaartmaker“ gepeild om te weten te komen, welke schepen tot onze loge konden opvaren om daar peper te laden. In Djambi begonnen toen reeds de woelingen, die ons later zoo dikwijls zullen noodzaken om handelend op te treden. Onder Van Riebeeck werd er een „taalkundig minister“ heengezonden, teneinde met de beide opgetreden Sultans een nieuw contract te sluiten. De gezant ontving echter nog onder weg zijne terugroeping. De resident van Palembang achtte het raadzamer Djambi in diens eigene ingewanden te laten wroeten.

Intusschen had de Regeering van de gelegenheid gebruik gemaakt om het vaarwater tusschen Bangka en Belitoeng te laten onderzoeken.

Zoo aan alles denkende, vergat zij niet haar oog te laten weiden over Java, de doorn in haar vleesch, die slechts door moeilijke operaties te verwijderen was. Dat de zonen van Soerapati met den vermaarden prins van Soerabaja nog altijd den Oosthoek onveilig maakten, trok zij zich weinig aan. Mataram werd daardoor, geheel naar haren zin, voortdurend bezig gehouden. Lang zou die onzijdigheid echter niet duren.

In het jaar 1713 was Van Riebeeck overleden en opgevolgd

door *Christoffel van Swol* (1713—18.) Het was dus nog onder diens bestuur, toen in 1717 te Batavia het bericht kwam, dat ook de Madoereezen onder Pangéran *Tjakraningrat* waren opgestaan. Bijna tegelijkertijd verscheen daar een deftig gezantschap van den Soesoehoenan met de bede om hulp. Wat

zou de Hooge Regeering doen? Van twee kanten geprest en wetende, dat men op 't oogenblik gebrek heeft aan schepen en manschappen, tracht zij eenen middenweg te bewandelen door Gobius naar Kartasoera en daarna tot de rebellen te zenden, teneinde te beproeven of men met goede woorden niet kan bewerken, wat anders het zwaard zou moeten doen. Op die wijze, schrijft Van Swol, „hoopten wij 's Compagnie's

haaktheid nog bedekt te houden en voor beider oogen te onttrekken.“ Uiterlijk „weltevreden en voldaan“ keerden de gezanten naar Kartasoera terug, maar als men te Batavia dacht, dat daarmede de zaak was afgemaakt, dan vergiste men zich zeer. Nog in het begin van 1718 zagen de onzen zich verplicht eene troepenmacht onder Gobijs en De Chavonnes naar Soerabaja en Madoera uit te zenden. De Compagnie, wij merkten 't vroeger reeds op, moest vooruit of zij wilde of niet.

Madoera was spoedig onderworpen. Pangéran Tjakraningrat kwam zich weldra met zijn gevolg aan boord van de Oestgeest in handen van De Chavonnes stellen, onder verklaring dat hij altijd een vriend van de Compagnie geweest was, daarbij echter vergetend, wat zijne vrouw later uitbracht, dat hij den sultan van Bantam honderd lasten rijst beloofd had, als deze hem helpen wilde. Terwijl nu de Nederlandsche bevelhebber met den prins en den scheepsraad in de kajuit zit te beraadslagen, ontstaat er op het dek, bij de aankomst van nog andere Madoereezen, een paniek en liet het geroep van „amok“ zich hooren. In een oogenblik zijn er vier dooden gevallen en daaronder ook De Chavonnes met Tjakraningrat, welke laatste, aan verraad denkende, ook terstond de kris getrokken had. De overwinning had ons dus op 't laatste oogenblik een dapper aanvoerder gekost. In zijne plaats trad „de oude Hans Frederik Boegman“ op, die echter niet zoo bejaard was of hij wist zonder veel moeite ook Soerabaja ten onder te brengen, waardoor althans het gebied van de Compagnie van vijanden gezuiverd was. De Mataramsche hulptroepen waren ook nu weer meer tot last dan tot steun geweest.

Kort na deze overwinning stierf Van Swol en trad *Hendrik Zwaardekroon* (1718—25) als Gouverneur-Generaal op. Deze kreeg terstond de handen vol werk, waar Pakoe-Boëwana als een afgeleefde grijsaard, suf „dat men twijfelde of hij van tijd tot tijd het boekje niet kwijt was“ door zijnen kraton rondliep. Hij had echter nog heldere oogenblikken genoeg om op te merken, hoe er achter zijnen rug een hofintrige op touw

werd gezet, waarvan zijne eerste vrouw, gewoonlijk kortweg de *Ratoe* genoemd, de ziel was en die ten doel had om een ander dan den oudsten prins op den troon geplaatst te krijgen. De Hooge Regeering zond nogmaals Gobius naar Kartasoera, ten einde zich op de hoogte van den stand van zaken te stellen. Het schijnt echter, dat deze zich ook door de listige *Ratoe* in haar net had laten vangen, zoodat zijne zending op niets uitliep en hij zelfs zonder bekomen verlof naar Semarang terugkeerde. Pakoe Boewana bezat drie zonen, de prinsen *Mangkoe-negara*, *Blitar* en *Poerbaja*, waarvan eerstgenoemde de wettige opvolger was. De *Ratoe* had echter meer op met prins *Poerbaja*, terwijl *Blitar* meende te weten dat zijn vader hem tot plaatsvervanger had aangewezen.

Zoo stonden de zaken toen Pakoe-Boewana op den 22^{en} Februari 1719, nog spoediger dan men verwacht had, het tijdelijke zegende en, eigenlijk door niemand betreurd, ten grave gedragen werd. Thans braken de partijen los en neemt de *Tweede Javaansche successie-oorlog* een aanvang, die tot 1723 duurde en zoowel aan Mataram als aan de Compagnie veel geld en menschenlevens gekost heeft. De Hooge Regeering te Batavia, geheel op de hand van *Mangkoe-Negara*, die dan ook onder den naam van *Mangkoe-Rat II* zijns vaders zetel beklom, zond onmiddellijk den Admiraal Brinkman naar Kartasoera om de andere pretendentes tot rede te brengen. De prinsen *Blitar* en *Poerbaja* hadden intusschen eenen grooten aanhang geworven, die straks tot een volslagen leger aangroeide, waarmede zij hunnen broeder in diens rechtmatig bezit kwamen bedreigen. Hoewel het, gelijk wij boven zagen, lang duurde, slaagde Brinkman's opvolger, de oude Bergman, er toch ten laatste in de weerspanningen ten onder te brengen en daardoor een einde te maken aan eenen broederkrijg, die, zonder onze tusschenkomst, geheel Java in rep en roer zou hebben gebracht. *Pangéran Blitar* stierf in 1722 te Madioen, terwijl zijn broeder *Poerbaja* levend in onze handen viel en naar Ceylon verbaanen werd. Tegelijk met hem vertrok een der zonen van *Soerapati* als banneling naar de Kaapkolonie,

waar reeds een broeder van dezen zeker lang tot de overtuiging gekomen was, dat er met de Compagnie niet te spotten viel.

Misschien vraagt de lezer nu nog hoe het met de Ratoe is afgeloopen? In dit geval deelen wij hier nog even mede, dat de werkelijk verstandige zoon, om haar stil te houden, al de erfgoederen zijns vaders te harer beschikking stelde, terwijl hij het zich later ook geduldig liet welgevallen, dat zij opnieuw eenigen invloed op de staatszaken uitoefende.

VIJFDE HOOFDSTUK.

1723 — 1756.

Om, zooals wij in den aanvang beloofden, de vele en velerlei gebeurtenissen uit de geschiedenis der Nederlanders zoo te verhalen, dat de lezer een duidelijk beeld van het geheel verkrijgt, moesten wij in het vorig hoofdstuk een belangrijk feit verzwijgen, dat wij thans willen mededeelen. Men vergunne ons daartoe een tweetal jaren op onze schreden terug te keeren, en wel naar 1721, toen het lot van Batavia en daarmede wellicht van de geheele Oost-Indische Compagnie een oogenblik aan een zijden draad gehangen heeft. Ziehier de zaak. Tegen het einde van genoemd jaar meende de politie eene buitengewone beweging onder de talrijke slaven en andere vreemdelingen in de hoofdstad waar te nemen. Verdacht was ook de omstandigheid, dat herhaaldelijk „uit de zuider voorstad voetzoekers op het kruidhuis binnen het fort Zeelandia werden afgeschoten.“ Eenmaal tot waakzaamheid aangespoord, kwam de Regeering al spoedig tot de ontdekking van eene enorme samenzwering, welke ten doel had den Gouverneur-Generaal met al de overige Europeanen en inlandsche Christenen te vermoorden, de stad in brand te steken en op hare puinhoopen een nieuw, zuiver Javaansch rijk te stichten. Voor de uitvoering van dit boosaardig plan was de eerste Januari 1722 aangewezen. Hoofdaanlegger bleek te zijn de negen-en-vijftigjarige *Pieter Elberfeld*, zoon van eenen Duitschen vader en eene inlandsche moeder, een

vermogend burger, wiens erf op den Jakatraschen weg, dicht bij de woning van den Gouverneur-Generaal Zwaardekroon, gelegen was. Juist drie dagen vóór Nieuwjaar werd deze halfbloed Europeaan, die bij het welgelukken van het plan Rijksbestierder van Batavia zou worden, in hechtenis genomen en

op de pijnbank tot bekentenis gebracht. Uit het nu verder ingesteld onderzoek bleek, dat de saamgezworenen over eene aanzienlijke macht te beschikken hadden en vele mohamedaansche priesters de hand in het komplot hadden. Zelfs werden Javaansche vorsten als medeplichtigen aangewezen.

Het spreekt vanzelf, dat de straf niet uitbleef. Met Elberfeld werden in April daaraanvolgende nog vijf-en-dertig mannen

én drie vrouwen ter dood veroordeeld. De wijze, waarop het vonnis aan enkele van deze raddraaiers voltrokken werd, levert ons eene belangrijke bijdrage tot de kennis van de rechtspleging, zooals die toen ter tijd onder onze vroege en godsdienstige landgenooten gebruikelijk was. Wij laten Valentijn vertellen: „Den 22 April wierd een mixties, genaamd Pieter Elberfeld en een Javaan, Cartadrià, alias Raden genaamd, met gloejende tangen 't vleesch op zes plaatsen uit het lijf genepen, de regterhand afgekapt, 't hart uit het lichaam gehaald en in 't aangezicht geslagen, 't hoofd afgehouden, vervolgens gevierendeeld en de stukken en hoofden buiten de stad op verscheidene plaatsen tot een schrik en voorbeeld voor anderen opgehangen. Vier Javanen wierden mede met gloejende tangen, als boven, genepen, de rechterhand afgekapt, maar levendig naar buiten gebracht“ enz. Bovendien werd het huis van Elberfeld op hooger last omvergehaald en op de plaats een blauwe steen opgericht, waarop in het Nederlandsch en Javaansch deze woorden gebeiteld werden: *uit eene verfoeilijke gedachtenis tegen den gestraften landverrader, Pieter Elberfeld, zal niemand vermogen te dezer plaatse te bouwen, timmeren, metselen of planten, nu of ten eenigen dage. Batavia den 22 April Ao. 1722.* Bedoelde steen is nu nog in de wijk Jakatra aanwezig.

In dezelfde maand April werd te Batavia eene andere samenzwering ontdekt, nu niet tegen het leven der inwoners, maar tegen de eigendommen der Compagnie. Het kwaad zat hoofdzakelijk bij de europeesche kwartiermeesters, die belast waren met het laden en lossen der schepen en zich door den vroeger door ons besproken „morshandel“ trachtten rijk te stelen. Een ingesteld onderzoek bracht de schuld van niet minder dan zes-en-twintig ambtenaren aan het licht, die krachtens de daaromtrent bestaande strenge bepalingen eenvoudig met den dood gestraft werden. Dat er voor oneerlijke beambten genoeg te stelen viel, kan blijken uit eene opgave uit het jaar 1727, waarin wordt medegedeeld, hoe binnen enkele maanden alleen uit Tjeribon en de Preanger-Regentschappen

te Batavia werden aangevoerd: 2075500 pond koffieboonen; 920000 pond rijst; 74375 pond katoenen garens; 15500 pond indigo; 17625 pond zwarte peper; 11105 pond lange peper; 200 kan aardolie; 25375 pond zwavelaarde, enz.

Wij keeren thans tot onze geschiedenis terug. Op den 8^{en} Juli 1725 had Zwaardekroon, onder wiens bestuur de zijde-teelt op Java was ingevoerd, de plaats geruimd voor *Mattheus de Haan* (1725—29), destijds Directeur-Generaal van den handel. Zoolang deze aan het bewind was, bleef het op Java vrij rustig. Alleen kwam er een klein wolkje aan den politieken hemel, toen in April 1726 de Soesoehoenan zeer onverwachts kwam te sterven, terwijl het gerucht ging, dat een zijner Regenten hem zou hebben doen vergiftigen. Een deswege ingesteld onderzoek bracht spoedig het leugenaachtige van het uitgestrooid verhaal aan het licht. Bovendien roerde zich niemand, toen de zestienjarige Adipati Anom, onder den naam van *Pakoe-Boewana II* den troon zijns vaders beklom. Nog minderjarig zijnde, plaatste men hem onder voogdijschap van den Rijksbestierder *Danoë-redja*, een geslepen Javaan, die in 1728 aan het hoofd van een deftig gezantschap zijne opwachting te Batavia kwam maken, zich daar allervriendelijkst en allerbeleefdste aanstelde, maar tevens al de fijne diplomatie van eenen ontwikkelden Inlander te baat nam om de Hooge Regeering zand in de oogen te strooien. Wij vinden hem later terug.

Ook met Bantam duurde de goede verstandhouding, voor het uiterlijke althans, voort. In October 1727 werd van Batavia eene kleine troepenmacht uitgezonden om den sultan, die met eenige prinsen in openbaren strijd geraakt was, de behulpzame hand te bieden. De Regeering had dezen dienst met het oog op den peperhandel niet willen weigeren, niet-tegenstaande het protest van het lid uit den Raad van Indië *Durven*, die meende dat daartoe in 't geheel geen termen bestonden. Of 't nu dit verzet was of iets anders, zeker is 't dat de man zich veel vijanden gemaakt heeft, die het straks op zijnen ondergang zullen toeleggen. Nog durft men

hem niet aan. In 1729, bij het overlijden van De Haan, wordt *Mr. Diderik Durven* (1729—32) zelfs tot Gouverneur-Generaal gekozen. Hij heeft echter in die betrekking nog maar weinig voor de Compagnie kunnen verrichten, toen op eenmaal de tijding te Batavia aankwam, dat de Kamer van XVII den landvoogd van zijnen eed ontslagen had, met last hem met de eerste retourvloot, *buiten dienst en gage* naar Holland op te zenden. Bij hetzelfde besluit werden drie andere leden van de Hooge Regeering, onder wie de Directeur-Generaal Cornelis Hasselaar, twaalf ondergeschikte ambtenaren en vijf vrouwen, allen *zonder gage of commando*, ter verantwoording naar het vaderland opgeroepen.

Het is moeielijk na te gaan, wat de eigenlijke reden van deze onverwachte oproeping mag geweest zijn. Men moet aannemen, dat het Opperbestuur in Holland door brieven uit Indië was ingelicht omtrent onrechtmatige handelingen door bedoelde personen, ieder in zijn of hare betrekking, verricht. Het was en bleef in elk geval een buitengewoon krasse maatregel, die niet naliet grooten indruk te maken, aan het prestige van den Gouverneur-Generaal schade toebracht en weinig geschikt bleek om de eensgezindheid onder de leden der Hooge Regeering, welke op dit oogenblik veel te wenschen overliet, te herstellen. Dat ondervond de nieuw opgetreden landvoogd *Dirk van Cloon* (1732—35), die reeds het volgend jaar genoeg had van al die „onsmakelijke querellen, die bequaem zijn alle brave mannen, welke geen ander doel hebben dan God, hun meesters en alle reasonable menschen genoeg te doen, een afschrik te doen krijgen van eenen arbeid, daar hij onder zuchten moet.“ Hij vond voor zijne verzuchting eenige vergoeding in het feit, dat onder zijn kortstondig bestuur twee belangrijke traktaten, een met Mataram en een ander met Bantam, gesloten werden, die het aanzien der Compagnie op Java aanmerkelijk verhoogden. Wij komen hierop later terug, nadat wij vooraf andermaal een kijkje op de Buitenbezittingen genomen hebben.

Gaan wij het eerst naar Banda, weleer het pronkjuweel

der Compagnie, thans mooi op weg om een lastpost te worden. In het jaar 1627 schenen de zaken hier zoo slecht te staan, dat de Regeering niemand kon vinden om het Gouverneur-schap op zich te nemen, zoodat een ondergeschikt persoon met het bestuur moest worden belast. Ook tot deze eilanden was de „morshandel“ doorgedrongen, waarom in 1736 de plak-katen daartegen moesten worden vernieuwd. Als curiositeit deelen wij hier mede, dat de „vergunning“ reeds in 1729 op Banda bestond, in welk jaar aan de perkeniers, die met hunne specerijen slechts een matig bestaan verdienden, met uitsluiting van ieder ander, werd toegestaan *arak*, toenmaals de gewone drank in Indië, te verkoopen, mits zij voor iedere „kroeg“ vier rijksdaalders per maand aan de Compagnie opbrachten. De politieke rust werd overigens hier niet gestoord.

Dit laatste gold ook van de Ambonsche eilanden, waar de Compagnie zonder stoornis voortging hare „extirpatie“- (uitroeiings)woede bot te vieren, zoo zelfs, dat ze eindelijk tot de ontdekking kwam meer nagelboomen te hebben laten vernielen, dan voor hare geldelijke belangen dienstig was. Zij zag zich nu zelfs gedwongen hier en daar nieuwe boomen te doen aanplanten. Middelerwijl werden hier ook proeven genomen met de kultuur van koffie, indigo en cacao, die wel eenig resultaat opleverde, doch niet verhinderen kon, dat de zoo gewelddadig gekeerde welvaart der bevolking kwijnende bleef. De terugslag deed zich zelfs gevoelen op de europeesche burgers en inlandsche Christenen van Ambon, die vroeger bij bruiloften als anderszins zulke groote weelde ten toon spreidden, dat de Hooge Regeering het van haar plicht rekende daartegen eenen dam op te werpen. In het jaar 1728 werden de bestaande verbodsbepalingen echter opgeheven „doordien d'armoede der Amboineezen diergelijke weelde genoegzaam van zelfs kwam te verbieden.“

In de tegenwoordige Residentie Ternate hielden de inlandsche potentaten zich trouw aan de met hen gesloten traktaten, zoodat de Compagnie al hare aandacht aan den handel kon

wijden en nog tijd vond om het Papoesche eiland *Salawati* in kaart te laten brengen (1734).

Op Zuid-Selebes bleven de onderlinge twisten tusschen de afzonderlijke staatjes (blz. 91) voortduren. In het jaar 1730 was het Gouvernement van Mangkasar er in geslaagd het Boengaaisch traktaat (blz. 91) vernieuwd te krijgen, ten gevolge waarvan het zich een tijdlang buiten den strijd kon houden. Toen echter Ao. 1738 een zekere Bontoe Langkasa de stoutheid zoover dreef van onze bondgenooten in Boni en Goa den oorlog aan te doen en zelfs ons fort Rotterdam te bedreigen, kon de Regeering zich niet langer onzijdig houden. Aan den Gouverneur *Smout*, die later voor zijne gewichtige diensten den titel van Admiraal en Veldoverste ontving, gelukte het de opstandelingen van Mangkasar te verdrijven en daarna beide genoemde rijken uit hunne handen te verlossen. In Goa heerschte toen eene vorstin, die in 1739 haren broeder tot mederegent aanstelde, op voorwaarde dat deze de mannen en zij de vrouwen zou regeeren!

Met het verraderlijke Banjarmasin kon de Compagnie maar niet op een' goeden voet komen, en zeker had zij deze plaats voor goed den rug toegekeerd, als niet de vrees voor eene Engelsche neerzetting en de zorg voor het dierbare monopolie haar weerhouden hadden. Toch sloeg zij in 1723 eene uitnoodiging van den sultan om den peperhandel te hervatten van de hand „als eene moordadige en trouwelooze natie zijnde.“ Later kwam zij echter weer op haar besluit terug en werd er in 1734 een contract gesloten, waarbij de Hooge Regeering zich verbond om Bandjarmasin tegen alle vijanden te water en te land te beschermen, onder voorwaarde dat alle landsproducten tegen eenen matigen prijs aan de Hollanders zouden worden verkocht. Erg hartelijk is de verhouding echter nooit geweest.

In Palembang ging het gaandeweg beter. Terwijl de handel met dit rijk en de onderhoorige eilanden toenam, vermeerderde ook onze invloed in de binnenlandsche aangelegenheden. In het jaar 1727 zond de Regeering te Batavia eene expeditie

onder den commissaris Oostwalt naar Palembang uit, om den Sultan in diens strijd tegen den oproerigen Pangéran Dipati Anom bij te staan.

Keeren wij thans tot Java terug. Boven maakten wij met een enkel woord melding van twee belangrijke traktaten aldaar onder Van Cloon gesloten. Het eerste gold Bantam, waar nog altijd de op blz. 129 vermelde Sultan Zein Alabadihn op den troon zat. Deze vorst, naar het schijnt een zeer grillig heerschap, had in 1723 zijnen oudsten zoon en vermoedelijke opvolger in een amok verloren. Allerlei hofintrigues waren hiervan het gevolg, zoodat in het jaar 1731 de erfopvolging nog altijd moest geregeld worden en eindelijk de tusschenkomst van de Hooge Regeering noodig was om Pangéran Mangala tot wettigen kroonprins te verheffen. De Sultan sloot bij deze gelegenheid eene leening bij de Compagnie van dertig duizend rijksdaalders, renteloos, maar ten koste van een nieuw traktaat, waarbij niet alleen belangrijke handelsvoordeelen bedongen werden, maar ook eigendomsoverdracht plaats had van het uit ons eerste hoofdstuk bekende eiland *Pandjang*, dat wel klein en onbeduidend was, doch als sleutel tot de Baai van Bantam voor de slimme Heeren in Batavia groote waarde bezat. Twee jaren later (1733) stierf de Sultan en werd opgevolgd door bovenvermelden kroonprins, die onder den naam van *Aboe'l Fatachi Mohammed Safei Djainoe'l Arifn* de regeering aanvaardde. De Gouverneur-Generaal Van Cloon liet zich door het lid in den Raad Blom bij de kroning vertegenwoordigen, welke regeerings-commissaris tevens in last had met den pas opgetreden Sultan de oude traktaten te vernieuwen en een ander te sluiten, waarbij het monopolie van den peperhandel voor goed in onze handen viel. In deze overeenkomst waren ook de Lampongs op Soematra begrepen, waar, tot zekerheid dat de bevolking haar product uitsluitend naar Bantam zou afschepen, in 1738 in de buurt van Toelang-Bawang door de onzen een fort werd gebouwd, dat in den boekhouder De Klerk zijn eersten „Resident“ ontving. Het weerstandsvermogen van Bantam begint reeds af te nemen!

Het tweede door ons bedoelde traktaat werd met Mataram gesloten, het rijk van Pakoe-Boewana II, dien wij in 1726 onder voogdij van den Rijksbestierder Danoe-Redja den troon zagen bestijgen. Naar het schijnt hield deze de teugels van het bestuur nog al strak gespannen, wat hem natuurlijk vele vijanden bezorgde, die niets onbeproefd lieten om hem, toen eenmaal de jonge vorst zelf de regeering aanvaard had, ten val te brengen. Straks weten zij den Soesoehoenan zoo te bewerken, dat deze zijnen voormaligen voogd prijsgeeft en achter de schermen er toe meewerkt om den Rijksbestierder uit den weg te ruimen. Alles wordt zoo stil mogelijk gehouden. Toch komt de zaak ter oore van de Hooge Regeering te Batavia, die zich haast aan Danoe-Redja te doen weten, dat ze hem zeer genegen is en hij niets te vreezen heeft. Steunende op deze belofte, laat de Rijksbestierder zich dan ook in 1733 zonder vrees door zijnen vorst naar Semarang afvaardigen, quasi om hier de jaarlijksche aflevering van rijst te doen, maar feitelijk om er zonder voorafgaande waarschuwing door de Hollanders gevangen genomen te worden. De sluwe diplomaat scheen er niets van bemerkt te hebben, dat zijn keizerlijke Meester eene geheime briefwisseling met den Nederlandschen Commissaris te Semarang, *Coyett*, onderhield, en die twee den strik gespannen hadden, waarin hij zoo argeloos geloopt was. Zoo spoedig mogelijk werd Danoe-Redja onder escorte van 12 europeesche soldaten naar Batavia gezonden, vanwaar de Hooge Regeering hem naar Ceylon verbande, om er het getal gevallen grootheden weder met eene te vermeerderen.

Aangezien de zoo even genoemde Coyett lid was van den Raad van Indië, ligt het voor de hand dat het Bestuur te Batavia in het komplot is geweest, waardoor zijne verklaring aan Danoe-Redja, dat het hem zeer genegen was en hij niets te vreezen had, een donkere schaduw werpt op de beginselen, waarnaar de zaken der Compagnie in dien tijd geregeld werden. Tegenover het Opperbestuur in Holland verdedigden de Gouverneur-Generaal en Raden zich met de mededeeling,

dat de Soesoehoenan op nadrukkelijke wijze had te kennen gegeven, dat het voor de rust in zijn land dringend noodig was den ouden dienaar te verwijderen. Zij zelve hadden medelijden met Danoe-Redja, wat ieder wel zal gelooven, die leest wat Van Cloon aan de Heeren XVII schrijft: „Het is niet te denken, dat hij dit zijn ongelukkig noodlot lange overleven zal, als zynde een man, die reeds in de zestig jaren is geavanceert en op wie dus naer gedagten dese considerable veranderinge van plaets, climaet en levenswyse, nog al meer vat hebben zal, als men hier reeds aan hem heeft kunnen bespeuren, hoewel men hem door een civiele en gratieuse behandeling gedurende den tyd zynes aanwesens alhier zijn ongeluk zooveel mogelijk heeft zoeken te verligten en omtrent zijn transport, door 't opruymen van de cajuyt en de noodige recommandatie aan de sloopsoverheden tot een civiel en discreet tractement aan boord, alle mogelyke commoditeyt toe te brengen.“ Zoo vriendelijk en voorkomend mogelijk!

Pakoe Boewana II had dus zijn zin gekregen. Als hij echter meende hiermede van Frederik Julius Coyett af te zijn, vergiste hij zich zeer. Deze is er terstond bij om den Soesoehoenan een nieuw traktaat te doen teekenen, waarbij de vroegere overeenkomsten worden bevestigd en Mataram zich bovendien verbindt om jaarlijks tien duizend Spaansche rejalens van zijne schuld af te doen en gedurende vijftig jaren in eigen vaartuigen duizend kojang of dertig duizend pikoel goede en deugdzaame rijst naar Batavia te laten overbrengen. Ook verplicht hij zich schriftelijk om beter voor onze bezetting te Karta-Soera zorg te dragen „zoo lange de Compagnie deselve tot Zijn Majestijts securiteyt gelieft te vergunnen.“ Evenals zijne voorgangers ondervond hij, dat zijne helpers zich peperduur lieten betalen. En nog hadden zij hun laatste woord niet gesproken!

Van Cloon stierf den 10^{en} Maart 1735 en werd opgevolgd door *Abraham Patras* (1735—37). Onder zijn bestuur werd Batavia, „de beste paerle aan de kroone van de Nederlandsche mogendheid in Indië,“ gelijk Van Imhoff de stad later

noemde, door eene ziekte geteisterd, waarin wij de later zoo algemeen bekend geworden cholera meenen te herkennen. Burgers en soldaten vielen bij tientallen als slachtoffers. Dagelijks hadden er verscheidene begrafenissen plaats van personen „die zeer subyt“ gestorven waren „tot een beklaglijk verval van dese colonie in 't generaal en merkelycke diminutie van onse militie en zeevaart in 't byzonder.“ De epidemie scheen vooral onder de ambachtslieden en militairen te woeden, van wie „veele niet alleen dagelyks ten grave gerukt werden, maar ook andere, soo op de drillplaatsen als andersints, in

Abraham Patras.

Adriaan Valckenier.

flauwtens en onmagt kwamen te vallen, sonder dat men, buiten de blijkbaarheid van de slaande hand Gods, eenige fundamentele redenen van dese bedroefde onheylen wist uyt te denken.“ In hoeverre de „extraordinaire soopjes“ aan het volk uitgedeeld en waarvan de chirurgijns verklaard hadden dat ze „mogelijk van veel nut zouden kunnen wesen,“ gunstig gewerkt hebben, kunnen wij den lezer niet mededeelen. Ook vonden wij nergens vermeld aan welke ziekte de Gouverneur-Generaal Patras in den nacht van 2 en 3 Mei van het jaar 1737 gestorven is. Een paar maanden voor zijnen dood had hij nog gelegenheid gehad met den Soesoehoenan eene

schriftelijke overeenkomst aan te gaan, waarbij de justitie, door beide partijen over Javanen en vreemdelingen uit te oefenen, behoorlijk geregeld werd.

En thans zien wij in onze geschiedenis een man op het tooneel verschijnen, wiens naam in Indië eene treurige vermaardheid verkregen heeft, verbonden als hij is aan feiten, die een oogenblik bedreigd hebben het gansche gebouw onzer macht, zoo kunstig opgericht, ineen te doen storten. Wij bedoelen *Adriaan Valckenier* (1737—41) en denken aan den „opstand der Chineezen“, door anderen „de moord op de Chineezen“ genoemd, waarbij duizenden gestaarte zonen van het Hemelsche Rijk het leven verloren hebben, terwijl uit hunne graven een opstand geboren is, zooals Java er geen tweeden gekend heeft.

Ons bestek gedooft al weer niet, lang bij deze „bloedvlek“ uit het jaar 1740 stil te staan. Daarom slechts enkele bijzonderheden. Sedert de vestiging van het Nederlandsch gezag op Java, waardoor langzamerhand op verschillende plaatsen nieuwe, betere toestanden geboren werden, die onder het despotisch bestuur der Javaansche vorsten tot de ongekende dingen behoorden, waren tal van arme Chineezen naar Batavia en elders overgestoken om er als handelaars, fabrikanten, ambachtlieden enz. hun brood te zoeken. De stroom werd weldra zoo sterk, dat de Hooge Regeering plakkaat op plakkaat moest uitvaardigen om nieuwen toevoer tegen te gaan. Eigenbelang van den kant der Compagnie was echter oorzaak, dat men op die nijvere en onvermoeide arbeiders, die voor de ontwikkeling der cultures bijzonder goed te gebruiken waren, een indisch spreekwoord: „los laten, maar bij den staart vastgrijpen“ toepaste, zoodat straks, onder Zwaardekroon, de deuren weer wagenwijd voor hen werden opengezet. Het aantal Chineezen werd nu echter te Batavia en in de zogenoemde Bovenlanden weldra zoo groot, dat de Gouverneur-Generaal zich beangst begon te maken en opnieuw tot strenge maatregelen zijn toevlucht nam. In het begin van het bestuur van Valckenier werden tal van Chineezen eenvoudig opgepakt

en naar de Kaap verbannen. Kwaadwilligen strooiden het praatje uit, dat 't met die verbanning niet zoo gemeend was, maar dat de slachtoffers eenvoudig, zoodra zij in zee waren, overboord geworpen werden. Hoe onwaar ook, het verhaal vond geloof en bracht zulk eene groote ontsteltenis onder de Chineezzen buiten Batavia te weeg, dat zij te hoop liepen om zich in staat van tegenweer te stellen. Na korte besprekingen werd besloten zich als éen man te vereenigen, alle Hollanders te vermoorden en zich van Batavia meester te maken.

In de stad was 't intusschen rustig gebeven. Zoodra hier echter de tijding kwam, dat eene zeer talrijke bende de verschillende Hollandsche plantages afgeloopen had en nu onder haren aanvoerder *Tajj Wansoei Oei* („de groote majoor“), tegen Batavia oprukte, sloeg de schrik een ieder om het hart. De oogen der burgers waren op de Hooge Regeering gericht, die echter in deze hachelijke omstandigheden tot geen besluit kon komen. Alleen werd goedgevonden eene troepenafdeeling tegen de opstandelingen uit te zenden, welke troepen aanvankelijk wel eenig voordeel op hen behaalden, maar ten slotte het veld ruimen en den weg naar de hoofdstad open moesten laten. Nu was goede raad duur. De verwarring in den Raad en onder de burgers nam nog toe, toen het bleek, dat *Tajj Wansoei Oei* eenen brief aan den Kapitein der Chineezzen binnen Batavia geschreven had, waarin de uitnoodiging voorkwam om zich met zijne landgenooten te vereenigen. Wat moet er van de Hollanders worden als *Toalang*, zoo heette de Kapitein, zich bij de oproerige menigte daarbuiten aansluit?

Zoo vroeg men elkander af en niemand die hardop het antwoord durfde geven. In de vergadering van Gouverneur-Generaal en Raden was men radeloos en, zouden wij er haast bijvoegen, redeloos. Ieder had iets te zeggen, doch niemand wist een middel aan de hand te doen om het dreigend gevaar te keeren. Aan woordenstrijd geen gebrek. Ten laatste wierp *Valckenier* — men schreef toen 9 October — als ter loops de vraag in het midden der bijeenkomst „of het voor

de veiligheid der dienaren van de Compagnie niet noodzakelijk was de stad van de Chineezzen te ruimen“? waarop echter alle aanwezigen het stilzwijgen bewaarden. Alleen de Bataviasche burgerij gaf antwoord. Nog dien eigen dag brak er een hevige brand uit in de Chineesche wijk, en als bij afspraak stormden onze landgenooten met hunne slaven op de Chineezzen los, die, weinig op zulk eenen aanval verdacht, zich niet konden verdedigen en bij tientallen wreeddadig werden omgebracht. Het moorden en plunderen hield, onder de oogen der Regeering, drie volle dagen aan. Zelfs de gevangenen in de boeien en de zieken in het hospitaal werden niet gespaard. Men berekent dat in dien tijd ongeveer *tien duizend* slachtoffers gevallen waren, terwijl het aantal uitgeplunderde en omvergehaalde huizen meer dan zeshonderd bedroeg. Na dezen moord, want anders kunnen wij het niet noemen, trad het Bestuur handelend op, door de buiten Batavia gelegerde en in hunne verwachting teleurgestelde Chineezzen terug te drijven en gedeeltelijk uit elkander te slaan. Batavia was gered. Reeds op den 15^{en} November kon een algemeene boete-, dank- en bededag worden uitgeschreven, waarop inzonderheid moest worden gedankt voor de verlossing „uit de gevaarlyke en tot een finale rebellie overgeslagene be-roertens onder de Chineese natie.“ Ter eere van onze landgenooten zij herhaald, dat zij ditmaal ook de „boete“ niet vergaten!

Intusschen had het muisje een staartje. En een leelijk ook. Eerst in den boezem der Hooge Regeering, van wie niemand de schuld van het gebeurde wilde dragen, terwijl over en weer de hevigste verwijtingen werden gedaan. Vooral de Gouverneur-Generaal Valckenier en Van Imhoff stonden scherp tegenover elkander. De slotsom was, dat nog vóór het einde van 1740 laatstgenoemde met nog twee andere leden van den Raad, De Haze en Van Schinne, in militair arrest gesteld en eene maand later, ieder op een afzonderlijk schip, naar Holland gezonden werden.

Hiermede was, meende men, de zaak onder de hooge Heeren

afgemaakt. Men rekende daarbij echter buiten de Kamer van XVII, die aan de drie gevangenen gelegenheid gaf zich te verdedigen en weldra zoo van hunne onschuld overtuigd was, dat zij niet alleen bij een vroeger reeds genomen besluit om *Gustaaf Willem Baron van Imhoff* (1743—50) tot Gouverneur-Generaal te benoemen bleef volharden, maar tevens last gaf

Gustaaf Willem Baron van Imhoff.

om Valckenier in staat van beschuldiging te stellen. Deze, die intusschen zijn ontslag genomen en het bestuur tijdelijk aan *Johannes Thedens* (1741—43) had overgedragen, werd dan ook bij zijne komst aan de Kaap in arrest genomen en naar Batavia teruggezonden, waar hij, 't is haast ongelooflijk, *negen en een half jaar* gevangen heeft gezeten. Eerst op den 20 Juli 1751 kwam de dood hem uit zijn lijden verlossen.

Zijn lijk kreeg eene eerlijke begrafenis, maar, zoo lezen wij, „zonder honneurs“.

Is Valckenier werkelijk *de* schuldige geweest? Wij kunnen het niet zeggen. Wie echter ook den moord van Batavia op zijn geweten moge hebben gehad, hij is er tevens verantwoordelijk voor, dat de brand in de Chineesche wijk het sein is geweest voor eenen algemeenen opstand onder de Chineezzen over geheel Java, die weldra door de deelneming van tal van ontevreden Javanen zulk een omvang verkreeg, dat het bestaan der Compagnie er ernstig door bedreigd werd. Wel trachtte de Hooge Regeering een oogenblik het kwaad te bezweren, door eene algemeene amnestie uit te schrijven, waarbij aan Chineezzen, die zich binnen den termijn van eene maand kwamen aanmelden, een schriftelijk bewijs beloofd werd, dat zij zich vrijelijk bewegen mochten „en zich begeben tot haere neringe ende hanteeringe“, maar de „massacre“ was te bloedig geweest, dan dat meer dan enkele tientallen van het aanbod gebruik maakten. De overigen verzamelden zich tot benden, die Java in rep en roer brachten en al onze posten bedreigden. In Semarang en Soerabaja raakten onze landgenooten zoo het hoofd kwijt, dat zij niets beters wisten te doen, dan het voorbeeld van Batavia te volgen en alle daar woonachtige Chineezzen van kant te maken. Dit was natuurlijk olie op het vuur, waaraan straks geen blusschen meer scheen te zijn.

En nog moest het ergste komen. In een vorig hoofdstuk hebben wij er den lezer reeds opmerksaam op gemaakt, hoe achter al die onderworpenheid en vriendschapsbetuigingen van den kant der Javanen de Islam bleef schuilen, kalm zijn tijd afwachtede om zich op de gehate kafirs (heidenen) te werpen en hen van Java te verdrijven. Thans scheen de gelegenheid daartoe schoon. Nauwelijks heeft men te Kartasoera vernomen, dat de Compagnie erg in 't nauw zit en hare uitgezonden troepen onmachtig blijken te zijn om het vereenigd Chineesch-Javaansche leger behoorlijk het hoofd te bieden, of de Soesoehoenan werpt het masker af. In overleg met zijnen

Rijksbestierder, Nata Koesoema, maakt hij zich meester van het Hollandsche fort, laat onder zijne oogen de officieren met eenige manschappen ter dood brengen, dwingt de andere soldaten den Islam aan te nemen en zendt rechts en links zijn boden uit om alle Regenten en hunne onderhoorigen tot den *prang sabil Allah*, den heiligen oorlog, op te roepen. Gelukkig vindt zijne uitnoodiging slechts bij enkelen gehoor, terwijl de vorsten van Madoera, zij 't ook met nevenbedoelingen, er de voorkeur aan geven om zich bij de Hollanders aan te sluiten.

Zoo dreef ook deze wolk voorbij. Straks hebben de onzen zelfs het genoegen dienzelfden Pakoe-Boewana als vluchteling binnen Semarang te zien, om er de tijding te brengen, dat het Chineesch-Javaansche leger onder zijnen nieuwen Soesoehoenan *Mas Gerendi*, zich van Kartasoera heeft meester gemaakt. De Hollanders doen hem vooralsnog geene verwijten maar zenden hunne troepen uit om zijne hoofdstad van vijanden te zuiveren. Vóór deze daar echter nog zijn aangekomen, heeft onze bondgenoot van Madoera, *Tjakra-diningrat* reeds op eigen gelegenheid den moeilijken tocht volbracht en kan de gekroonde veinswaard zich onder nederlandsch eskorte naar Kartasoera laten terug geleiden. Diezelfde Nederlanders werpen zich nu ook met alle kracht op het slecht aangevoerde leger der opstandelingen, dat zich langzamerhand begon op te lossen. Eene nieuwe afgekondigde amnestie had tot gevolg, dat de meeste Chineezzen zich op onze posten kwamen aanmelden en in den loop van 1743 de rust als hersteld kon worden beschouwd.

Omtrent bovengenoemden Mas Gerendi lezen wij in een schrijven van den Gouverneur-Generaal Thedens, dat hij schriftelijk excuse gevraagd had „over zijne begane menigvuldige fouten in het verlaten van d'Edele Compagnie, zig verschoonende met te betuigen dat hij tegen zijn zin onder de rebellen vervallen was.“ Ook Van Imhoff getuigt van hem, dat hij „door het geweld der rebellen in dese troubelen geproduceerd“ was, waarom het dan ook niet meer dan billijk mag worden genoemd, dat de jonge man, toen hij zich te

Soerabaja in onze handen kwam stellen „minnelijk gerecipieerd“ werd.

Zooals wij boven zagen, was Baron Van Imhoff door het Opperbestuur in Nederland glansrijk in zijne eer hersteld. Op den 23^{en} Mei 1743 kwam hij te Batavia terug, waar hij als lid van den Raad getuige was geweest van den opstand der Chineezen en nu als landvoogd het voorrecht genoot de politieke bandjir (overstroming), die een oogenblik bedreigd had geheel Java te verzwelgen, binnen de bedding terug te voeren. Met zijne handteekening prijkt het traktaat, dat de Commissaris Hugo Verijssel op den 11^{en} November van genoemd jaar met den Soesoehoenan sloot en dat evenveel artikelen (24) als vernederingen voor dezen potentaat bevatte. Ronduit liet men hem daarin verklaren, dat hij „door de barmhartigheid en mededoogendheid der Compagnie zijn rijk had terugontvangen“ alsook „dat zijne voorvaderen, naast God, alleen door de hulp en bescherming van de Nederlanders op den Mataramschen troon geraakt waren.“ Na deze pijnlijke verklaring moet 't hem eene kleine zaak geweest zijn, dat men hem de verplichting oplegde, om zoowel in Kartasoera als op den weg naar Sémarang onder toezicht van Hollandsche ingenieurs een fort te laten bouwen, waarin Nederlandsche troepen zouden worden gehuisvest. De kruipende slang is reeds voor de poort zijner veste aangekomen.

De wraak van het schandelijk bloedbad te Batavia was dus eigenlijk alleen op het hoofd van den Soesoehoenan neergekomen, terwijl de Compagnie, met veel lauweren gekroond, ongedeerd uit den strijd te voorschijn trad. Als Nederlanders zouden wij ons daarover moeten verheugen. Voor ons gevoel van recht en rechtvaardigheid is 't echter goed te weten, dat ook voor haar de straf niet zal uitblijven. De geschiedenis der Compagnie, zeggen wij met eenige variatie op eene bekende spreuk, is het oordeel over de Compagnie!

Vroeger spraken wij over de kolonisatieplannen van Koen. Ook onder zijne opvolgers is dit punt nog herhaaldelijk ter sprake gebracht, echter zonder resultaat. De Heeren Meesters

in Holland, gelijk zij ook veelal werden genoemd, waren te zeer bezorgd voor hun monopolie om daarginds veel vrije burgers naast zich te kunnen dulden. Thans kwam ook Van Imhoff, die als Gouverneur-Generaal eene enorme werkkraft ontwikkelde, weer met dit plan voor den dag. Een zijner lievelingsdenkbeelden was om de zoogenaamde Bovenlanden van Batavia door *Hollandsche boeren* te doen ontginnen. Om hem genoeg te doen, werden in het jaar 1744 werkelijk eenige landbouwers naar Java gezonden, die ieder tegen jaarlijksche betaling van vijftig rijksdaalders 250 morgen land in erfpacht kregen. De proef is echter grootendeels op niets uitgelopen. Al spoedig kon de pacht niet meer betaald worden. Zelfs toen de Regeering later met geld bijsprong en door het uitgeven van kleine perceelen voor een iegelijk den weg om tot zekere welvaart te geraken openstelde, bleven de verwachte gevolgen uit. Na 1764 verdwijnen de Hollandsche boeren op Java van het tooneel en was ook voor later het bewijs geleverd, dat onze landbouwers de minst geschikte personen zijn om in eene hun totaal vreemde omgeving, onder een geheel ander klimaat en geholpen door inlandsche arbeiders, eene dusdanige onderneming op touw te zetten en productief te maken. Dat de proef reeds zoo spoedig mislukte, kwam gedeeltelijk ook op rekening van de Bantammers, die nog altijd de omstreken van het oude Jakatra onveilig maakten, zonder dat de Regeering bij machte was hun het rooven en moorden af te leeren.

Meer succès had Van Imhoff met de uitgifte aan in Indië gevestigde personen van groote stukken woeste gronden, geschikt tot het aanleggen van uitgestrekte landgoederen, waaruit later de zoogenaamde *particuliere landerijen* zijn ontstaan, die nu nog een aanzienlijk gedeelte van het eiland innemen. Zeer gevaarlijk was echter de bepaling, dat zij die op zulk een landgoed kwamen wonen „den eigenaar zooveel als hunnen landheer erkennen, hem bij eene redelijke behandeling allerlei hofdiensten bewijzen, hem tienden of liever ook wel een vijfde der producten opbrengen zouden.“ Hieruit zijn de uitgebreide

rechten der landheeren op Java geboren, die het Gouvernement door alle tijden heen in moeielijkheden gewikkeld hebben. Baron Van Imhoff gaf zelf het voorbeeld door tegen billijke schatting van de Regeering het toenmalige landschap Bogor over te nemen, waar hij begon met voor zich een paleis te laten bouwen, dat den naam van *Buitenzorg* ontving en sedert tot buitenverblijf voor de elkander opvolgende Gouverneurs-Generaal gediend heeft. Zijne erfgenamen stonden het voor 5500 rijksdaalders aan Van Mossel (zie later) af, voor welken prijs het later van den eenen landvoogd op den anderen is overgegaan.

Te midden van zijne vele hervormingsplannen, waarin de handel, de verkoop van opium, het onderwijs en zoovele andere zaken begrepen waren, bovendien dagelijks nog lastig gevallen met het proces tegen zijnen vijand Valckenier, wist Van Imhoff nog tijd te vinden om aan Oostelijk Java te denken, waar de brand wel gebluscht was, maar nog tal van smeulende puinhoopen het inrukken der spuiten onmogelijk maakten. Na de sluiting van bovenvermeld traktaat, had de Soesoehoenan verzocht zijne residentie naar Soerakarta aan de Solorivier te mogen overbrengen, wat hem goedgunstig door de Hooge Regeering werd toegestaan. Hiermede kwam echter geene verandering in de gezindheid van enkele Regenten, die hem zijne kruipende houding tegenover de Compagnie zoo weinig konden vergeven, dat zij openlijk tegen zijn bestuur in verzet kwamen. Tot zijne grootste vijanden behoorde echter nog altijd de Madoereesche vorst Tjakra-diningrat, die, teleurgesteld in zijne verwachting dat de hulp aan de Hollanders bewezen hem gouden eieren zou leggen, aan Mataram zooveel nadeel trachtte toe te brengen als maar mogelijk was. Te Batavia maakte men niet veel haast om den Soesoehoenan bij te springen. Zoodra echter Tjakra-diningrat de wapens ook tegen de Compagnie begon te keeren, mocht men niet langer lijdelijk toezien, maar werden de noodige troepen tegen hem uitgezonden. Van den trouwen bondgenoot van weleer heette het nu in de brieven uit Batavia, dat hij was „een weerbarstig

en wrevelig regent, die zich bijna voor iedereen op dit eiland ontzaglijk had gemaakt en ons zelfs wel gaarne de wetten zoude hebben willen stellen.“ Niettegenstaande alle over hem uitgesproken banvloeken en eene premie van f 5000, op zijn hoofd gesteld, wist Tjakra-diningrat zich nog maanden lang staande te houden. Ten laatste geen kans meer ziende om aan onze handen te ontkomen, ontvluchtte hij naar Borneo, waar een Hollandsch zeekapitein hem echter gevangen nam en naar Batavia liet overbrengen. Ook deze „quastige en gevaarlijke vriend van de Compagnie, die ten laatste haar vijand nog heeft moeten worden,“ kreeg in 1745 gelegenheid om aan de Kaap de Goede Hoop over de wisselvalligheden van 's menschen lot na te denken. Vóór zijn vertrek onderging hij nog een scherp verhoor, waarbij hij op niet minder dan 52 vragen bescheid moest geven. Op de laatste vraag, luidende „of hij wel wist waarin hij dacht de Compagnie beleedigd te hebben“ was zijn antwoord: „Voornamelyk hierin dat ik een „Balys wijf“ getrouwd en tegen de Compagnie geoorloofd heb.“

Na afloop van dezen „Madoereeschen krijg“, gelijk hij in de geschiedenis genoemd wordt, vond Van Imhoff het geraden om met eigen oogen de toestanden in het oosten van Java in oogenschouw te nemen. Tijdens zijn verblijf te Semarang, van 2 April tot 10 Juli 1746, vond hier het ongehoorde feit plaats, dat de Soesoehoenan in hoogst eigener persoon een bezoek bij hem kwam afleggen. Met een zeer talrijk gevolg, waartoe, naar oud en op het oogenblik nog in Soerakarta en Djokjokarta bestaand gebruik, ook twee olifanten behoorden, deed zijne Majesteit, in eene koets met zes paarden bespannen, zijn intrede in de stad, waar hij „vrij wat ontdaan over deze buitengewone ontmoeting“ door den Gouverneur-Generaal „geëmbrasseerd“ en de ontvangzaal werd binnengeleid. Om alle moeilikheden over de vraag, wie hier de meerdere, wie de mindere was, te ontgaan, waren „twee gedistingueerde stoelen met rood fluweel bekleed“ *op gelijke hoogte* geplaatst, waarop de twee vrienden zich konden neerzetten. De gedane

stap scheen den trotschen Soesoehoenan zooveel strijd te hebben gekost, dat hij eenmaal te Semarang zijnde, nog niet recht begrijpen kon hoe hij zich zoover had kunnen vergeten van den gehaten heiden en roover van zijn land in diens eigen huis een bezoek te komen brengen. Zijne Majesteit was zoo ontsteld, dat hij geen woord kon uitbrengen „om zijn complement na behoren te maken.“ Hij vermocht slechts het verzoek te stamelen, om den volgenden dag een „schriftelijk opstelletje“ voor te komen lezen, waarin hij zeggen zal wat hij op het oogenblik niet onder woorden brengen kan. Wij twifelen niet, of de lezer zal er ons dankbaar voor zijn, als wij hem in de gelegenheid stellen van dit merkwaardig historisch dokument kennis te nemen. Ziehier de vertaling:

„Heer Gouverneur-Generaal, de eer en occasie, die ik heden heb om uw Hoog Edelheid hier te ontmoeten, verblijdt mij ten hoogste en het is mij een bijzonder genoegen uw Hoog Edelheid in een goeden welstand te zien. Grootvader, ik ben zeer verblijd over deze eer en ben steeds verlangend daarnaar geweest. Het is daarom dat ik mij heden, vergezeld van mijne moeder en geheele familie, hier laat vinden. Ik kom hier om uw Hoog Edelheid te dezer plaatse te verwelkomen, van mijne oprechte vriendschap te verzekeren en mijne hoogachting en waren eerbied te betuigen. Grootvader, heer Gouverneur-Generaal, mijn tegenwoordige onderneming, mijn tegenwoordig voornemen verschilt veel van de vorige.

„Deze mijne onderneming heeft onder velen groote verwondering gebaard. Desniettemin heb ik daarentegen overwogen, dat er geene betere gelegenheid voor mij kan wezen om mijne oprechtheid te betuigen dan deze. Dieshalve heb ik zulks uit eene ware genegenheid ondernomen en houd ik er mij van verzekerd, dat ik verplicht was bij deze gelegenheid mijnen eerbied en hoogachting aan Grootvader, den heer Gouverneur-Generaal, aan te bieden. Te meer, omdat hiervan geen voorbeeld is en ook omdat zulks onder alle menschen zeer aangenaam was zoodanige groote zaak als deze van mij te mogen aanschouwen.

„Ik en alle wereldlingen zijn waarlijk verwonderd over uw Hoog Edelheids persoon en hoedanigheden; niet één mensch is er die niet met mij uw Hoog Edelheid bemint. En geen bestaat er, die niet gaarne de eer zou willen hebben van uw Hoog Edelheid te ontmoeten, omdat er zeer weinigen zijn, die zoodanige voortreffelijke begaafdheden bezitten als bij uw Hoog Edelheid gevonden worden. En ook is het zeer zeldzaam bij de grooten, die zware zaken besturen, dat zij tevens ook begaafd zijn met oprechtheid, minzaamheid en meedoogendheid, zooals zulks bij uw Hoog Edelheid worden aangetroffen.

God Almachtig vergezelle uw Hoog Edelheid en verleene uw Hoog Edelheid lange jaren levens, tot welzijn van de Compagnie en van geheel Java.“

De Gouverneur-Generaal Van Imhoff wist het vereerend bezoek niet beter te beantwoorden, dan door den Soesoehoenan in zijn eigen rijtuig naar Soerakarta terug te voeren. In zijn antwoord op het „schriftelijk opstelletje“ had hij o. a. gezegd, dat de Compagnie steeds hare bondgenooten met alle trouw en oprechtheid bejegend had. Het mag echter betwijfeld worden of hij wel veel Javanen achterliet, die aan deze trouw geloofden, toen hij een paar dagen later de hofstad van Mataram verliet, met een nieuw tractaat in zijne mooie koets, waarbij nogmaals de noodige tolln en belastingen aan de Compagnie waren afgestaan. De schaduwzijde van het bezoek van Van Imhoff aan Soerakarta was alleen, dat hij zich daar door zijn wat al te krachtig optreden in den broeder van Pakoe-Boewana, *Pangéran Mangkoeboemi* eenen vijand had gemaakt, die straks de Compagnie door een bloedbad heen tot het toppuut harer politieke macht en het rijk van Mataram naar zijnen ondergang voeren zal.

Volledigheidshalve willen wij de overige zaken voor een oogenblik laten rusten en terstond in enkele regels den inhoud mededeelen van het drama, dat nu op Java's bodem wordt afgespeeld.

Kort nadat Van Imhoff Soerakarta verlaten had, keerde ook bovengenoemde prins Mangkoeboemi de hofstad den rug

toe om zich naar het landschap Soekawati te spoeden, dat, naar hij meende, zijne rechtmatige bezitting was en waar hij er zeker van kon zijn vele vrienden en bondgenooten te zullen aantreffen. Werkelijk wist hij binnen korten tijd een belangrijk leger om zich heen te verzamelen, waarmede hij tegen de residentie zijns broeders optrok. Onderweg voegden zich nog de benden van *Mas Saïd*, later bekend geworden onder den titel van *Mangkoe-negara*, en evenals hij in opstand tegen den Soesoehoenan, bij hem. Ditmaal bleef de Compagnie niet toezien, maar werden in allerijl Hollandsche troepen tegen de opstandelingen uitgezonden, die wel de hoofdstad redden, doch niet konden verhinderen dat de strijd zich nu over een groot gedeelte van Midden- en Oost-Java uitbreidde. Nog zelden was er een oorlog gevoerd, die aan de onzen zooveel inspanning kostte. In verschillende gevechten moesten de Hollanders op hunne beurt het onderspit delven, ten gevolge waarvan de moed der opstandelingen toenam en steeds versche benden zich bij hen kwamen aansluiten.

Terwijl zoo de strijd in vollen gang was, krijgt de Nederlandsche bevelhebber op eenmaal bericht, dat de Soesoehoenan plotseling doodelijk krank geworden is. In allerijl spoedt hij zich naar Soerakarta, waar hij nog juist in tijd aankomt om den stervenden Vorst eene akte te laten teekenen, waarbij deze zijn rijk Mataram „uit eigen vrijen en ongedwongen wil“ aan de Compagnie afstaat. Twee dagen later, den 16^{en} December 1749 had Pakoe-Boewana II het tijdelijke gezegend. Nauwelijks was aan zijn stoffelijk overschot de laatste eer bewezen of de Regeerings-Commissaris Van Hohendorff haastte zich den kroonprins onder den naam van Pakoe-Boewana III tot Soesoehoenan te doen uitroepen. De plechtige installatie vond echter eerst plaats, nadat de jeugdige Vorst schriftelijk verklaard had, hoe hij zijn rijk „niet uit kracht van geboorte, maar alleen uit enkel gunst en genegenheid van de Compagnie ter besturing“ ontvangen had. Een vazal dus van Nederland!

Duidelijker kon het wel niet en wie ook omtrent de

beteekenis dier verklaring nog in 't onzekere mocht verkeeren, de hoofden der opstandelingen niet, die woedend waren en onmiddellijk Mangkoeboemi tot Soesoehoenan van Mataram uitriepen. Uit deze verwickelingen ontspon zich de bekende *derde Javaansche successie-oorlog*, die tot in het jaar 1755 heeft voortgeduurd en geeindigd is — want wij mogen hem niet in bijzonderheden beschrijven — met de splitsing van het eenmaal zoo machtige Mataram in twee afzonderlijke rijken, *Soerakarta* en *Djokjokarta*. Pakoe Boewana III behield het eerste, terwijl het laatste *in leen* werd afgestaan aan Mangkoeboemi, die bij zijne troonsbestijging den titel ontving van Sultan, met nog een aantal andere hoogdravende namen, wier beteekenis wij hier voor onze lezers in het Hollandsch laten volgen: *Beheerscher der wereld, Opperbevelhebber in den oorlog, Dienaar des Barmhartigen, Heer van den eeredienst, Heer van het geloof, Stedehouder Gods!* Zijn voormalige vriend en medestander Mas Saïd onderwierp zich eerst in het jaar 1757. Ook deze mocht blijde zijn er zoo goed af te komen, daar hij van de Hooge Regeering den titel ontving van Mangkoe-negara en als onafhankelijk prins aan het hoofd van eenige landschappen in Soerakarta geplaatst werd. Zoo werd Mataram nog meer verbrokkeld. De slang had haar prooi besprongen!

Bedoelde splitsing vond plaats onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal *Jacob Mossel* (1750—61). Van Imhoff was op den 1^{en} November 1750, na eene ziekte van omtrent twee maanden, te Batavia overleden. Kort vóór zijnen dood had de Stadhouder Willem IV, die in 1749 Opperbewindhebber van de Compagnie geworden was, hem tot Luitenant-Generaal van de infanterie aangesteld, eene onderscheiding die zeer zeker niemand in Indië hem misgund heeft. Gedurende zijn zevenjarig bestuur was hij onvermoeid voor de belangen der Compagnie werkzaam geweest.

Als de lezer ons trouw gevolgd is, dan denkt hij nu vanzelf weer aan Bantam, het tweede rijk op Java dat „vernietigd“ moest worden, zou de Compagnie welvaren. Op blz. 144

zagen wij hier in 1736 Aboe'l Fatachi den troon zijner vaderen bestijgen. Hij was een hoogst onbeduidend Vorst, die van tijd tot tijd vlagen van krankzinnigheid had en dan ook al zeer spoedig onder den invloed kwam van zijne eerste gemalin, in de geschiedenis bekend onder den naam van *Ratoe Saria Fatima*. Om welke reden is niet bekend, maar als een feit kan het worden medegedeeld, hoe deze vrouw al hare krachten inspande om haren zoon, den kroonprins *Pangéran Goesti*, van de troonsopvolging uitgesloten te krijgen en diens plaats door een' harer schoonzoons te doen innemen. Slim en listig als zij was, begreep zij dat men bij de Hooge Regeering te Batavia alles met peper kon gedaan krijgen, waarom zij eenen brief met de schoonste aanbiedingen afzond, doch tevens den Gouverneur-Generaal het voorstel deed om den inmiddels krankzinnig geworden Sultan naar Ambon over te brengen en haar tot Regentes *van wege de Compagnie* aan te stellen. Werkelijk liepen de onzen in den hun gespannen strik. Eenmaal A gezegd hebbende, moesten zij ook verder volgen en hunne toestemming geven om den wettigen kroonprins naar Ceylon te verbannen en bedoelden schoonzoon, *Pangéran Ratoe Sarif*, tot troonsopvolger te benoemen. Zoo liet zelfs een man als Van Imhoff zich door eene Javaansche vrouw om den tuin leiden!

Want bedrogen was hij en met hem de geheele Hooge Regeering. Terwijl men nl. te Batavia in de meening verkeerde, dat de getroffen schikking de goedkeuring van het Bantamsche volk wegdroeg, bleek het weldra, hoe de aanhang der Regentes slechts gering was en de verwijdering van den kroonprins allerwegen misnoegen had verwekt. Weldra trok dan ook een talrijk leger van ontevredenen, onder aanvoering van een' vermaard kluizenaar, in het begin van 1750 tegen de hoofdstad op, in wier nabijheid zij de tegen hen uitgezonden troepen totaal versloegen en de plaats zoo in 't nauw brachten, dat 't met Ratoe Saria Fatima en hare volgelingen gedaan scheen te zijn. Gelukkig had een tweede aanval van de Hollanders een beteren uitslag, zoodat met de opstandelingen

onderhandelingen konden worden aangeknoopt, die de Hooge Regeering in staat stelden de begane fout weer goed te maken. De Regentes zag zich naar Batavia, haar gunsteling naar Banda verbannen, terwijl in allerijl boden naar Ceylon werden afgevaardigd om Pangéran Goesti van daar af te halen. In den loop van 1753 kwam deze in zijn vaderland terug om er onder den titel van *Sri Sultan Aboe'l Naçar Mohammed Arif Zeinoe'l Assakhan* den vacanten troon te bestijgen. Ditmaal was de vlieger, dien wij daar reeds achter dat „van wege de Compagnie“ gereed zagen liggen, niet opgegaan. Vroeg of laat zal echter ook Bantam zijn beurt krijgen. Voor het oogenblik mag de nieuwe Sultan zich nog, met goedkeuring van zijne hooge beschermers, vroolijk maken over zekeren Tjeribonschen zeeroover, Mao Bagoes genaamd, die zich voor den naasten erfgenaam van de kroon was komen uitgeven en voor zijn straf met afgesneden ooren door de hoofdstad werd rondgeleid!

Gaan wij thans nog even na hoe 't op de Buitenbezittingen gesteld was. Van Atjeh vernemen wij in dezen tijd weinig of niets. De twee kampioenen kenden elkanders kracht en vermeden behendig elke onaangename botsing. Op de Westkust van Soematra had de Compagnie langzamerhand haren invloed uitgebreid. Op alle mogelijke uitvoerartikelen was de hand gelegd. En dit alles zonder veel machtsvertoon. In het jaar 1741 werd zelfs het besluit genomen om de daar aanwezige troepen, buiten de Boegineezen, van 580 op 230 koppen terug te brengen. Eigenaardig en kenschetsend is de aanschrijving van de Hooge Regeering, dd. 3 November 1743, aldus luidende: „'S Comp^e. agtbaarhejd moet op eene gematigde wijze onder de naturelle inwoonders geconserveerd worden, naar de gebruiken van den ouden tijd, met achterstelling van alle nieuwe airs eener qualyk geplaatste souveriniteijt.“ Boven en vóór alles dus eerbied voor de *adat* (gewoontewet) van den Inlander, waarin steeds de kracht van ons bestuur over de Indische stammen gelegen heeft. Alleen tegenover onze aartsvijanden, de Engelschen, was de Hooge Regeering

onverbidelijk. Zooals de lezer zich herinnert, hadden dezen zich na hunne vlucht uit Bantam in de tegenwoordige Residentie Bengkoelen teruggetrokken. In plaats nu van dankbaar te zijn voor de hulp, hun door de onzen verleend, deden zij al hun best om zich van den handel op de Westkust meester te maken. Hunne driestheid ging zelfs zoover, dat zij te Natal en Tapanoeli een kantoor vestigden en contracten met de Inboorlingen over de levering van peper en goud aangingen. Een hun behoorlijk bekend gemaakt plakkaat van de Hooge Regeering uit den jare 1749 bracht hun echter aan 't verstand, dat zij hierin te ver waren gegaan en zij alleen dan handel op de kust mochten drijven „zo zy zig na de voorschreve bepalingen kwamen te schikken.“ Slechts onder die voorwaarde konden zij er op rekenen „met alle heusheid en vriendelykheid te worden behandelt.“

Met Palembang bleven wij zoowat op den ouden voet. In 1741 kregen de onzen, in afwijking van de bepaling uit een vroeger traktaat, verlof om hun fort aan de rivier te om-muren. Tevens verkreeg de Compagnie ook het monopolie van het Bangka-tin, waaruit zij echter meer ergernis dan tin putte, omdat de geslepen Engelschen op behendige wijze door Chineesche jonken den voorraad telkens aan zich trokken. Hieruit ontstond in 1747 een klein conflict met den Sultan van Palembang, dat echter geene verdere gevolgen had.

De levering van peper en goud uit de Lampongs baarde de Hooge Regeering voortdurend veel zorg. In het jaar 1751 werd de post te Toelang-Bawang (blz. 144) ingetrokken, vandaar naar Sikampoeng, later naar het ons reeds bekende eiland Lagoendi verplaatst, doch in 1756 weer op de oude plek gevestigd. Bedoeld eiland was ook voor de Hollanders te ongezond bevonden.

Over de politieke verwickelingen in het rijk Djambi spraken wij vroeger reeds. Ook nu moest de Compagnie van tijd tot tijd tusschenbeide komen en was zij wel eens genoodzaakt aan den eenen of anderen prins te Batavia vrije kost en inwoning te verschaffen. De onzen bezaten hier sedert lang

een vast kantoor met eene militaire bezetting van veertig man. De handel, het voornaamste doelwit waarnaar men streefde, werd echter zeer door de binnenlandsche troebelen belemmerd. Omstreeks het jaar 1754 begon ook het leven der Hollanders gevaar te loopen, zoodat de post ingetrokken en de bewaking van de rivier aan eene gewapende sloep moest worden overgelaten. Gelukkig bood de Sultan spoedig zijne verontschuldiging aan, tengevolge waarvan het kantoor opnieuw werd bezet.

In het jaar 1745 kwam de Compagnie door schenking in het bezit van Siak, benoorden Djambi, zonder er echter veel voordeel van te trekken.

Tegenover Bandjarmasin bleef de Compagnie al 't mogelijke doen om daar voor alle vreemde kooplieden den handel te verhinderen. Onder den Gouverneur-Generaal Van Imhoff werd tot tweemaal toe eene troepenmacht uitgezonden, ten einde den sultan en diens rijksgroten wat meer ontzag voor de Hollanders in te boezemen. Dank zij dit optreden, bleef het monopolie gehandhaafd, terwijl de onzen in 1747 zelfs verlof kregen om vlak bij de hoofdplaats een fort te bouwen. Telkens waren echter nieuwe „bezendingen“ noodig om de vriendschap te onderhouden. Zoo o. a. in 1756 toen de Commandant Paravicini met de noodige geschenken naar Bandjarmasin gezonden werd, om de bestaande contracten nogmaals te vernieuwen. De waarheid eischt hier te vermelden, hoe het gedrag der in dit rijk gevestigde Hollanders aan de telkens veranderende gezindheid der bevolking niet zelden schuld droeg.

Van onze betrekkingen met Zuid-Selebes werd in 1749 gebruik gemaakt om op het daarvan afhankelijke eiland Soembawa twee militaire posten te vestigen. Enkele vorsten hadden tijdens den derden Javaanschen successie-oorlog een bewijs hunner goede gezindheid gegeven door hulptroepen naar Java over te zenden. In 1751 waren deze echter weer, met geschenken overladen, naar hun land teruggezonden. Een zekere prins Latan kreeg o.a. een medalje en een ketting

ter waarde van 4 of 500 rijksdaalders. Anno 1756 leverde de hoofdplaats Mangkasar het onverkwikkelijk en voor het prestige der Compagnie schadelijk tooneel op, dat de Gouverneur Van Clootwijk met den Fiskaal, wegens ernstige vergrijpen, naar Batavia opgeroepen en daar tot verbanning veroordeeld werden.

In December 1752 had de bevolking van het eiland Boeton het schip Rustenwerk afgeloopen. Toen de inlandsche vorst weigerde de verlangde voldoening te geven, werd tot eene expeditie naar dit eiland besloten en tevens aan onze vertegenwoordigers te Mangkasar de uitdrukkelijke last gezonden om er alle specerij-boomen te vernielen.

Uit de Molukken weinig nieuws. Terwijl de Compagnie voortging met op de eilanden Boeroe, Seram en elders de nagelboomen te doen uitroeien, bemerkt zij tot haar schrik (blz. 142), dat Ambon geen voldoende voorraad meer oplevert. Zij was nu verplicht hier nieuwen aanplant te gelasten en het getal boomen op 550.000 te brengen. Op de Banda-groep, waar de zetel van het bestuur van Neira naar Lontor was verplaatst, had men zich gouden bergen van de kolonie met hare specerijperken beloofd, die echter op zich lieten wachten. De welvaart onder de bevolking nam meer af dan toe, niettegenstaande de Gouverneur Reinier de Klerk al 't mogelijke deed om haar te hulp te komen. Van de vergunning om voor eigen rekening handel op de omliggende eilanden te drijven, werd door vele burgers gebruik gemaakt, echter zonder de algemeene malaise weg te nemen. Intusschen werd het „kostelijk kleinood“ met argusoogen door de Compagnie bewaakt en nog in 1755 de strenge last gezonden, dat „alle vreemde schepen, van welke natie ook, onder het Bandasche vervallende in beslag genomen en naar Batavia opgezonden moesten worden.“

In het toenmaals nog uitgestrekte rijk van Ternate werden door de Compagnie, met goedkeuring van den Sultan, verschillende traktaten met inlandsche hoofden gesloten, waarvan artikel 1 altijd de „extirpatie“ van de specerijboomen gold.

Zoo in het jaar 1749 met de bestuurders van de bij Selebes gelegen Banggai-eilanden. Op Noord-Selebes werden onze betrekkingen uitgebreid door het bouwen van een steenen loge te Gorontalo en het vestigen van een post te Parigi, op welke laatste plaats de hoofden zich verbonden om het noodige volk voor de gouddelving, ten voordeele van de Hollanders, te leveren. In December 1752 kreeg Ternate een nieuwen Sultan, bij welke gelegenheid door de Hooge Regeering bepaald werd, dat aan de Gouverneurs in den vervolge „eenige dranken en spijzen zouden worden toegelegd“ om vreemde Vorsten te ontvangen. Bedoelde Sultan bleef echter slechts twee jaren aan het bestuur en werd toen door zijnen broeder opgevolgd.

Op het eiland Timor, waar, zooals wij vroeger zagen, de Portugeezen zich hadden teruggetrokken, bezat de Compagnie reeds in 1656 twee forten, die echter toen werden afgebroken, terwijl de bezetting naar Rotti werd overgebracht. Evenwel bleef er te Koepang een vast kantoor bestaan, waaromheen zich langzamerhand een kleine kolonie van Europeanen en Inlanders vormde. Aan de vertegenwoordigers van de Compagnie gelukte 't van tijd tot tijd contracten met de Vorsten der verschillende staatjes aan te gaan, die den grondslag tot ons gezag over een groot gedeelte van het eiland gelegd hebben. Dank zij eene aanschrijving uit Batavia om met de bureu zooveel mogelijk in vrede en rust te leven, behoorden vijandelijke aanrakingen met de Portugeezen tot de zeldzaamheden. In het jaar 1748 werd Koepang door de Timoreezen belegerd, doch slaagden de onzen, hoewel slechts weinig in aantal, er in den vijand te verdrijven. Veel hulp hadden zij bij deze gelegenheid gehad van hunne slaven, die dan ook tot belooning vrijgelaten en tot een afzonderlijk legerkorps, de later bekend geworden „Mardijkers“ gevormd werden. Ten bewijze hoe snel onze invloed ook op dit eiland toenam, deelen wij nog alleen mede, dat in 1752 niet minder dan tien Timoreesche Vorsten naar Batavia gezonden werden, aan wie het eiland Edam, destijds het gewone ballingsoord

vóór aanzienlijke Inlanders, als verblijfplaats werd aangewezen.

Zoo hebben wij de Compagnie in een tijdsverloop van nauwelijks honderdvijftig jaren hare hand zien leggen op dat schoone en uitgestrekte Insulinde, door ons in Hoofdstuk I beschreven. Geen belangrijke plek in die zee van eilanden of zij heeft er hare kantoren gevestigd. Geen keizer of koning of hij buigt het hoofd voor de Hooge Regeering te Batavia en wie het, zooals de gebieders in Atjeh, nog niet doet, hij siddert toch als hij de Hollanders hoort noemen, die Portugeezen en Spanjaarden, Engelschen en Denen voor zich uit en van hunne plaats verdreven hebben. Zelfs het meest ongelooflijke en onwaarschijnlijke is een feit geworden, nu het eertijds zoo machtige Mataram den trotschen nek gebogen heeft en als een slaaf aan de voeten zijner Meesters ligt uitgestrekt. Over geheel Java, met zijn' vruchtbaren bodem en onuitputtelijke hulpbronnen, geen gezag buiten dat van den Gouverneur-Generaal en Raden, zelfs in het weerbarstige Bantam niet, waar nog altijd in schijn een onafhankelijke prins op den troon zijner vaders gezeten is. Ook buiten den Archipel heeft de Compagnie verovering op verovering gemaakt en zoowel Malaka als Ceylon, Bengalen als de Kaap de Goede Hoop aan hare zegekar gehecht.

Aan hare zegekar? Zeer zeker, maar eene zegekar, die nu nog door allerlei pracht en luister omgeven is, doch straks haar lijkwagen worden zal. Vroeger wezen wij er reeds met een enkel woord op, hoe de Oost-Indische Compagnie sedert lang lijdende was aan eene kwaal, waarvoor geen medicijn kon gevonden worden. Oorspronkelijk een zuiver handelslichaam, was zij, wel een weinig door de omstandigheden gedrongen, op verovering uitgegaan, waardoor de koopmanschap noodwendig schade moest lijden, terwijl de verschillende krijgstoerusting schatten verslonden, die door de rijkste retourvloten niet konden worden goedgemaakt. De enorme winsten in den eersten tijd behaald, waren bovendien oorzaak, dat ieder haar als een plukvogel begon te beschouwen, dien men

niet genoeg veeren kon uittrekken. In de eerste rij stonden hare eigene dienaren, onder wie slechts weinigen gevonden werden, die niet op eene of andere wijze trachtten hun, meestal schraal, inkomen door bijverdiensten aan te vullen. Bovendien waren zij gemeenlijk te weinig beschaafd en ontwikkeld om den Inboorling door zachtheid en voorkomendheid aan de Compagnie te verbinden. Lomp en ruw in hun optreden is menig Gouverneur en Resident oorzaak geweest, dat het toen nog warmere bloed van den Insulaner aan het koken geraakte, tengevolge waarvan de Regeering te Batavia verplicht werd haar kostbaar leger van Europeanen, Boegineezen en Bali-neezen op de been te brengen. Ook in de hoogste kringen was 't niet alles goud wat er blonk.

Dat er trots al het geknoei en bedrog toch maar weinig Hollanders bepaald rijk werden, vond zijn grond in de buitensporige weelde, waaraan onze landgenooten, meestal bij moeder thuis aan weinig overvloed gewend, zich overgaven. Vermakelijk zijn soms de plakkaten, door de Hooge Regeering tegen dit kwaad uitgevaardigd. Onder Van Zwaardekroon kwam er een uit tegen het overmatig gebruik van „carossen, berlijns en chaises, soo met 4 als 2 wielen,“ die toen ter tijd te Batavia zoo talrijk waren, dat de Gouverneur-Generaal en de leden van den Raad niet meer goedschiks door de straten konden rijden. Ook op de buitenposten vonden de Hollanders er genoeg in om goede sier te maken, alles natuurlijk ten koste van de Compagnie, die wel van tijd tot tijd op hare achterste beenen ging staan, maar nooit heeft kunnen verhinderen dat hare dienaren door den „morshandel“ en het voor particuliere rekening naar Holland verzenden van koopmansgoederen, haar belangrijke schade toebrachten.

Ook in Holland zaten de plukkers. Het oorspronkelijk aan de Compagnie verleend Octrooi moest telkens vernieuwd worden en telkens werd het gekocht met sommen, die hare draagkracht al spoedig te boven gingen. Dat van 1748—1774 o. a. betaalde zij met eene storting in 's lands kas van f 1200000! Ook had de Regeering in Holland bij gelegenheid

van de gevoerde oorlogen herhaaldelijk om geldelijke hulp bij haar aangeklopt, waardoor geheele kapitalen aan de onderneming onttrokken waren.

Het bovenstaande, hoe beknopt ook, moge voldoende zijn om den lezer de overtuiging te geven, dat de Oost-Indische Compagnie in het jaar 1756, waarmede dit ons Hoofdstuk eindigt, bij eene slecht voorziene kas en tegenover een veroverd gebied, dat te veel van hare krachten vereischt, reeds lang op het hellend vlak gekomen is, dat onvermijdelijk naar den afgrond voert. Sterven moet zij, maar zij zal niet als een vergeten doode ten grave gedragen worden!

ZESDE HOOFDSTUK.

1756—1800.

Zoo zijn wij genaderd tot het laatste tijdperk van de Oost-Indische Compagnie, aan het einde waarvan wij haar, gelijk wij ergens lezen, zullen zien neervallen als een stam, die, inwendig geheel verteerd, wortelen in den grond achterliet, waaruit een nieuwe boom, schooner dan voorheen, zal opgroeien. — Tot hare verdiensten behoort zeer zeker ook, dat zij, bij al de inspanning die de handel en niet minder de oorlog van haar vergde, door de regeling van het rechtswezen, de indeeling onzer bezittingen in Gouvernemen-ten, de vaststelling van de verhouding tusschen de verschillende collegie's in en buiten Batavia en wat dies meer zij, de grondslagen heeft gelegd voor de latere staatsinrichting van Neerlandsch-Indië, waarvan gezegd mag worden dat zij weinig te wenschen overlaat. Heeft niet een bekend schrijver voor een antwoord op de vraag: Hoe moet eene kolonie bestuurd worden? naar den Maleischen Archipel verwezen, waar de Hollandsche kooplieden van weleer getoond hebben ook goede staatslieden geweest te zijn? Natuurlijk viel er na 1800 nog veel te verbeteren, te wijzigen en te regelen, maar de fondamente-ten van het gebouw waren gelegd en wij zouden der Compagnie onrecht aandoen, als wij haar daarvan niet de eer gaven. Ook aan vaderlijke zorg voor de in Indië verblijf houdende Europeanen heeft 't bij het bestuur daarginds nooit ontbroken. Getuige o. a. de oprichting van weeshuizen, van kinderhuizen,

leprozengestichten, boedelkamers, hospitalen, inrichtingen van onderwijs (waarover, evenals over de zorg voor de godsdienstige belangen, later), enz. Men behoeft slechts het register van besluiten op te slaan, om verbaasd te staan over den ernst en de onvermoeidheid, waarmede de Hooge Regeering voortdurend op dit gebied werkzaam was. Als dan ook straks het doodvonnis over de Oost-Indische Compagnie wordt uitgesproken, dan zal 't zijn, om ons van dezen geijkten term te bedienen, onder de meest verzachtende omstandigheden. In de lijkrede, op haar graf te houden, zullen lof en blaam elkander geregeld afwisselen!

Doch ter zake. Op onze laatste wandeling door den Archipel zagen wij de Compagnie overal aan het werk. 't Was nu maar de vraag hoe dat uitgestrekt gebied zoo te besturen, dat men behouden kon wat men had, zonder er te veel aan herinnerd te worden, dat 't met de geldmiddelen der Maatschappij erbarmelijk geschapen stond. Vooral Java moest in rust worden gehouden. Vandaar allerlei maatregelen om hier de zaken dus te regelen, dat de Vorsten en hunne Regenten, hoewel de Nederlandsche handelsbelangen blijvende dienen, geen reden vonden om zich in eenig opzicht verongelijkt te achten. In het jaar 1750 had de Hooge Regeering een compendium der Javaansche wetten laten opstellen, naar welk stuk de Semarangsche Landraad over Javanen recht moest spreken en waarin o.a. de bepaling voorkwam, dat alle mohamedanen, die de profeten verwierpen, lasterden en verachtten, gebannen en al hunne goederen verbeurd verklaard zouden worden. Ook na dien tijd werd onzerzijds al 't mogelijke gedaan, om den mohamedaanschen inlander te beduiden, dat wij 't o zoo goed met hem meenden en hij zoo vrij was als een visch in 't water, als hij maar trouw mede wilde werken om onze pakhuizen gevuld te krijgen.

En de pakhuizen geraakten vol. De koffie kwam, de suiker stroomde, de Molukken leverden hun specerijen als voorheen, Soematra voerde peper aan, maar noch 't een noch 't ander kon de doodkranke weder op de been brengen. Ook eene officiële

aanschrijving aan de verschillende posten om de noodige bezuinigingen in de huishouding der Compagnie aan te brengen, had niet de gewenschte uitwerking. Integendeel! Hadden wij vroeger meermalen gelegenheid er op te wijzen hoe slecht de Hooge Regeering door hare eigene ambtenaren gediend werd, wat wij daarvan uit dezen kommervollen tijd zouden kunnen mededeelen overtreft al het vorige. Kenschetsend is in dezen de Memorie, in October 1761 opgesteld door den Gouverneur van Java's Noord-oostkust *Nicolaas Hartingh*, waarin o. a. het volgende voorkomt:

„Edog onaangezien alle deze heylsamen ordres, zoo hebben veel (vele ambtenaren) mij al wat ergeris gegeven, door hun trots en baatsugtig gedrag tegen den inlander, spelende bij wijlen soodanig den gebraden haan, dat het onverdraaglyk is, ja zy geven zich meer air als een gouverneur zelfs, ryden met vier paarden voor hun wagen, den trom en het geschut als voor een relletje gebruikende, dat egter op nieuws is verboden. Of het wat helpen wilde; voor ons waren alle deze gasconades niets, maar daar komt dan nog bij eene belaggelijke imaginaire verbeelding en trotse verwaandheid met den inlander veragtelijk te behandelen en door alle listen en lagen te bedriegen en hen van het hunne te helpen met woeker van negotie, enz., waardoor in waarheid zij een walg van ons krygen en dan betaalt de Compagnie gemeenlijk het gelag, wat, God beter 't, maar al te veel de ondervinding bewaarheid heeft; zij kunnen als heertjes leven, ja beter als een Gouverneur, zelfs hebben eenigen vry meerder inkomsten, hebbende buytendien omtrent alles een ruym veld, maar zijn ook in die verbeelding, daar eenlyk geplaatst te zyn om geld te winnen, steunende op hunne vrienden.“

Dat er met zulk dienstpersioneel weinig van de huishouding moest terechtkomen, behoeft geen betoog. Vooral niet omdat, tot overmaat van ramp, aan de Hooge Regeering te Batavia tijd en gelegenheid benomen werden om straoefening te houden. Immers, juist in dien Oosthoek van Java begonnen

zich op dit tijdstip wolken saam te pakken, die zich straks in zware onweersbuien over de stervende Compagnie zullen ontlasten. Bedoelde Oosthoek, die bij Pasoeroehan een aanvang neemt en tot Straat Bali doorloopt, was reeds in het jaar 1743 aan de Nederlanders afgestaan. Men had 't te Batavia echter steeds te druk gehad om zich aan deze met wildernissen bedekte streek gelegen te laten liggen. Alleen was te Pasoeroehan een flink steenen fort verrezen, welks talrijke bezetting een oog te houden had op de nazaten van den ons bekenden Soerapati, die deze buurt (Malang) nog altijd onveilig maakten. Verder oostwaarts lag het rijk van Balambangan, dat reeds sedert lang het opperbestuur van een der Balische Vorsten erkende en dat ook gedeeltelijk door Balineezen bevolkt was. Tot hiertoe was 't in deze streek vrij rustig gebleven en nog in het jaar 1756 schreef de Gouverneur Hartingh aan de Hooge Regeering: „Baleboangan heeft veel wildernis en zal zig niet ligt in eenige zaken inwikkelen.“ Van het rebellig Malang heette het in 't zelfde schrijven, dat het onnoodig was daarvoor beduchting te hebben. Men zou echter spoedig beter weten.

Het spel begon in Malang en aangrenzende landschappen, waar twee kleinzoons van Soerapati, *Karta Negara* en *Melaja Koesoema*, zich met een' oom van den Soesoehoenan, tevens halve broeder van den Sultan, Singasari geheeten, verbonden hadden om zoowel de Compagnie als de beide Javaansche Vorsten alle mogelijke afbreuk te doen. Hun optreden was van dien aard, dat men zich te Batavia hoogst bezorgd begon te maken. De handen hingen echter slap; de Hooge Regeering zat „in een kennelijk gepeins over het toekomstige te broeden“ en het resultaat was, dat de onzen onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal Mossel en gedurende de eerste jaren van diens opvolger *Petrus Albertus van der Parra* (1761—1775) lijdelijk bleven toezien. Eerst toen in 1766 het bericht inkwam, dat de Engelschen eenige schepen naar Java's oostkust gezonden hadden, terwijl er gegronde vrees bestond dat de Balineezen gemeene zaak met hen maken zouden, veranderde

de Hooge Regeering van houding. Onverwijd werd nu bevel gezonden om alle beschikbare troepen bijeen te trekken en den driedubbelen vijand uit 's Compagnie's „possessie“ te verdrijven. Het lot der Nederlanders op Java hing nogmaals aan een zijden draad en, hoe verzwakt ook, zij toonden opnieuw dat zij niet voor niet het Luctor et Emergo tot hun leus gekozen hadden. Krachtig bijgestaan door Madoereesche en

Petrus Albertus van der Parra.

Soerabajasche hulpbenden en trouw gesteund door de Vorsten van Soerakarta en Djokjokarta, wierpen zij zich als leeuwen in eenen verdelgingsoorlog, die, om kort te gaan, aan de macht der Balineezen voorgoed een einde maakte, terwijl de Malangsche rebellen zoo geslagen werden, dat elke gedachte aan eenen nieuwen opstand uitgesloten bleef. Alles natuurlijk ten koste van duizenden menschenlevens! Tegen het einde van dezen oorlog, die bijna twaalf jaren aanhield, bouwden de

onzen te Banjoewangi het fort Utrecht, dat dreigend zijne vuurmonden tegen Bali gericht hield en aan de andere zijde eene landstreek afsloot, waarvan de Hooge Regeering in haar schrijven naar Holland getuigen moest „dat zij te vuur en te zwaard verwoest was en jaren noodig zou hebben om ten volle tot herhaal te komen!“

Tijdens eene ontmoeting van de Hollanders met de Malang-sche rebellen was een zekere *Pieter Smit*, die zich reeds in 1752 bij onze vijanden had gevoegd, in hunne handen gevallen en naar den Raad van Justitie te Semarang opgezonden. Een andere overlooper, *Hendrik Segers*, ontging zijne straf aan den galg, doordien een tijger hem tot zijn prooi had uitgekozen.

De Compagnie mocht zich dus nu met volle recht beheerscheres van geheel Java noemen. Het had echter, zouden wij haast geneigd zijn te zeggen, ook geen dag langer moeten duren. In hare geldkas was de bodem reeds te zien. Met de land- en zeemacht stond het na den oorlog allertreurigst gesteld. Aan vechten viel niet meer te denken. Zou men nu verder met de verschillende Javaansche vorsten op goeden voet blijven, dan moest de kracht gezocht worden in de diplomatie, een machtig wapen, doch hier niet altijd even gemakkelijk te hanteeren. Vooral niet tegenover het oude Mataram, waar wij naast den Soesoehoenan eenen Sultan zagen optreden, van wiens vroeger gebleken eerzucht niet kon worden verwacht, dat hij zich op den duur rustig zou houden. Aanvankelijk scheen alles goed te gaan. Al spoedig begon Mangkoe Boewana, „altoos bedacht op wat zijne glorie en eerzucht koesterde“, zich echter in te beelden, dat hij eigenlijk gebieders van geheel Mataram behoorde te zijn. Het eerst richtte hij zijne pijlen tegen den onafhankelijken prins Mangkoe-Negara (blz. 161), dien hij zelfs bij de Regeering te Batavia aanklaagde en tot verbanning voordroeg. Daarop moest de Soesoehoenan het misgelden, die zooveel krenkingen te verduren kreeg, dat zijn geduld ten laatste uitgeput raakte. Een oorlog scheen onvermijdelijk. Dank zij evenwel het flink

optreden van den toenmaligen Gouverneur van de Noordkust, Van der Burgh, werden de gemoederen nog bijtijds tot rust gebracht en kwam in April 1774 tusschen beide Monarchen een contract tot stand, waarvan Art. 3 aldus luidde: „Maar dat wij, daarentegen, elkander over en weer zullen laten in de rustige vredige possessie van de Landen, die wij ieder voor zich, volgens de met de Doorluchtige Ned. O.-I. Maatschappij aangegane en nog subsisteerende tractaten van vrienden bondgenootschap, als *in leen bezitten*, en bij de nieuwe registers specifiek opgenoemd, aan Ons *van Harentwege* door den Heer Gouverneur en Directeur voornoemd zijn *toegewezen*; met sincere belofte, dat wij niet alleen, *voor zooverre de Compagnie dit raadzaam en noodzakelijk oordeelen zal*, elkander tegen uitheemsch geweld, binnenlandsche vijanden, rebellen of andere rustverstoorders bijspringen en adsisteeren, maar bovendien ook zorg dragen zullen dat des een des anderen onderhoorigen geen overlast of molest komen aan te doen.“

Hiermede was ook deze wolk over de hoofden van Gouverneur-Generaal en Raden voorbijgedreven. Van der Parra stierf anderhalf jaar later en werd opgevolgd door den Directeur-Generaal *Jeremias van Riemsdijk* (1775—1777.)

Slechts eenmaal maakten wij in onze schets melding van *Tjeribon*, toenmaals ook een afzonderlijk rijk in westelijk Java. Op blz. 113 zagen wij twee prinsen uit dit door zijne ligging belangrijk landschap het Mataramsche hof verlaten om de wijk te nemen naar Bantam, waar zij door den Vorst des lands met open armen ontvangen werden. Deze sluwe Sultan wist zeer goed, dat *Tjeribon* van oudsher een centraalpunt van den Islam op Java was geweest en hoopte heimelijk van de aanwezigheid der beide vorstentelgen gebruik te maken om de gehate kafirs (heidenen) uit Batavia afbreuk te doen. 't Was dan ook door zijn toedoen, dat de twee prinsen uit Mekka den titel van Sultan ontvingen. Voor het oogenblik had de Hooge Regeering er niet op tegen, dat het tweetal daarop het erfdeel hunner vaders ging deelen, doch wist spoedig te bewerken dat deze aan koffie en andere producten

zoo rijke streek aan het oppergezag der Compagnie onderworpen werd. Later trad hier nog een derde afstammeling van den in 1662 overleden Panembahan Giri Laja op, die eveneens den titel van Sultan aannam en zich met een gedeelte van Tjeribon beleend zag. Toen in het jaar 1773 een der drie vorsten kwam te overlijden, dacht de Hooge Regeering er een oogenblik aan zijne erfenis aan zich te trekken. De tijdsomstandigheden waren echter van dien aard, dat men 't beter vond hier vooralsnog geen direct gezag in te voeren. Zoo bleven dan nog de twee overblijvende sultans aan het bestuur, tot tijd en wijle ook hun rijk bij de rechtstreeksche

bezittingen der Nederlanders zou worden ingelijfd. Tot de verplichtingen der Tjeribonsche vorsten behoorde o. a. deze, dat zij jaarlijks een zeker aantal onderhoorigen naar Batavia moesten opzenden, die daar onder de zonderlinge benaming van „modder-Javanen“ bij den arbeid aan de aardwerken gebezigd werden.

Bloeiend suikerriet.

Van Tjeribon naar Bantam reizende moeten wij Batavia passeeren, het middenpunt van de Nederlandsche werkzaamheid

in Indië, waar, ondanks den financiëlen achteruitgang der Compagnie, het vertier gaandeweg grooter werd. In het jaar 1766 had de stad reeds eene bevolking van 15.180 zielen, waaronder ruim 1200 Europeanen (Nederlanders en Duitschers), 2500 Chineezen en 9000 slaven. De grootste bedrijvigheid heerschte echter in de zoogenaamde Bataviasche Ommelanden, waar, naast 380 Europeanen, 30.000 Javanen en 24.000 Chineezen, nog ongeveer 50.000 vreemdelingen uit den Archipel gevestigd waren. Gemengder bevolking kan men zich niet denken. Het grootste gedeelte was werkzaam bij de suiker-

fabrikage, welke tak van nijverheid in dezen tijd zulk een hooge vlucht genomen had, dat de Hooge Regeering op midde-len bedacht was om te grooten toevoer „van die soetigheid“ tegen te gaan. Niet minder dan 6580016 ponden lagen op dit oogenblik in de pakhuizen opgestapeld. Diezelfde Ommelanden hadden van 1744—1766 ruim 300.000 pikoel koffie opgeleverd. Al die zoetigheden konden echter niet verhinderen, dat de stad Batavia zelve, met hare vuile grachten en kwalijk riekende riolen, meer en meer eene plaats werd waar 't inzonderheid voor Europeanen niet uit te houden was. Wel werden door de Hooge Regeering kosten noch moeite gespaard om de spreekwoordelijk geworden ongezondheid van Batavia binnen enge grenzen te beperken, doch alles te vergeefs. Zelfs de in 1757 voor de uitdieping der grachten gestorte 16800 rijksdaalders konden niet verhinderen, dat de stad haar naam van „europeesch kerkhof“ eere bleef aandoen. In het jaar 1769 werden binnen hare veste niet minder dan 2400 ambtenaren der Compagnie, 160 gewone burgers, 600 Christen-inlanders en 1000 Chinezen ten grave gedragen! Volgens dezelfde mededeeling, waaraan wij deze opgave ontleenden, stierven in het jaar van 1775 op 1776 alleen in de hospitalen meer dan 2500 Europeanen. Deze cijfers zeggen meer dan een lang betoog.

Intusschen, hoe erg ook, het was niet de grootste kwaal van Batavia. Hoewel hare poorten des avonds zorgvuldig gesloten, overdag door inlandsche soldaten, des nachts door Europeanen bewaakt werden, was daar toch een vijand binnengeslopen, die een oogenblik bedreigd heeft de stichting van Koen voor Nederland te loor te doen gaan. Hij noemde zich *lichtzinnigheid*. Het is schier niet te gelooven, maar desniettemin droeve waarheid, dat onze landgenooten en hunne medeburgers zich juist in deze kommervolle tijden in een maalstroom van genietingen wierpen, zooals Batavia daarvan later geen voorbeeld heeft gekend. De pronkzucht ging alle perken te buiten. Personen, die van dertig tot tachtig slaven hielden om een behoorlijken staat te kunnen voeren, waren

lang niet zeldzaam. Van zekere mevrouw Valckenier, echtgenoot van een jong geneesheer, lezen wij ergens, dat zij haren eersteling ten doop hield, gedekt door eene spreij waarvan edelgesteenten ter waarde van f 10.000 waren aangebracht. Het door zulk eene weelderige levenswijze verbroken evenwicht tusschen inkomsten en uitgaven werd zooveel mogelijk hersteld door de schandelijkste praktijken, waaraan niet slechts de gewone ambtenaren, maar ook hooggeplaatste personen zich schuldig maakten. De vrome zin der vaderen had plaats gemaakt voor eene publieke onzedelijkheid en zucht naar wereldsch vermaak, die ten slotte zulke afmetingen aannamen, dat de Hooge Regeering, anders ook niet zuiver, zich verplicht achtte daarover haar banvloek uit te spreken. Het lust ons niet hierover verder uit te weiden. Batavia is voor Nederland bewaard gebleven, niet door, maar ondanks zijne toenmalige bewoners! Het was hier een Emergo zonder het Luctor!

Met eene zekere walging keeren wij ons van de hoofdstad af om opnieuw een bezoek te brengen aan Bantam, waar Sultan Alioed'din zijnen vader Aboe'n Naçar was opgevolgd. Sedert onze laatste kennismaking had men zich hier trouw aan de gesloten traktaten gehouden. De schrik zat er danig in. Het kon echter wel niet anders of in zulk onrustig land moesten zich van tijd tot tijd binnenlandsche onlusten voordoen, die, zoo zij elders waren voorgevallen, de Hooge Regeering hoogstwaarschijnlijk onverschillig zouden gelaten hebben. Bantam, zoo dicht bij Batavia gelegen, was en bleef echter een teer plantje, dat met de meeste zorg moest worden bewaakt. Zoodra hier dan ook maar het kleinste wolkje aan den politieken hemel verscheen, waren de Gouverneur-Generaal en zijne Raden er terstond bij om het kwaad in zijn begin te stuiten. Zoo werd in 1763 een van 's Sultans broeders eenvoudig op „suspicie van nauwe conversatie met 's vorsten bijwijken“ naar Batavia ontboden en hem Ambon als ballingsoord aangewezen. Een jaar later liet de verstandhouding tusschen den Sultan en diens Rijksbestierder te wenschen over, terwijl beider handelingen tegenover de bevolking den toets

der rechtvaardigheid niet konden doorstaan. Terstond treedt de Gouverneur-Generaal De la Parra op om den Resident Reynouts op te dragen zoowel den een als den ander „het noodige voor te houden.“ Het gevolg was dat de Rijksbestuurder Tisna Negara naar Edam verbannen werd, waar hij, ver van vrouw en kinderen, die geweigerd hadden hem derwaarts te volgen, zijne verdere levensdagen slijten moest. Van meer belang was de opstand, in het jaar 1777 verwekt door Pangéran Manggala, een halve broeder van den Sultan. Over troepen om vriend Alioed'din te hulp te komen, kon men te Batavia niet beschikken. Toch wist men daar raad. Men schrijft eenvoudig aan Reynouts om den pretendent onder een of ander voorwendsel binnen het fort Speelwijk te lokken en hem dan onder behoorlijk geleide naar het gereedliggend schip „Concordia“ te doen overbrengen. De toeleg gelukt en Prins Manggala krijgt gelegenheid om — nieuwe diplomatieke zet! — voor rekening van zijnen keizerlijken broeder naar Banda uit logeeren te gaan. 't Is curieus in de verdere stukken over deze zaak te lezen, dat „Alioed'din tranen van vreugde schreide over dit vernieuwd blijk van innige genegenheid der Compagnie.“

Gaan wij thans na hoe 't op de Buitenbezittingen gesteld was. Tusschen Atjeh en de Compagnie heerschte nog altijd een gewapende vrede. In het jaar 1744 hadden de onzen aan de toenmaals regeerende Koningin en enkele Rijks grooten en zoo ook in 1754 aan den Sultan eenige geschenken gezonden, zonder dat dit echter meerdere toenadering tusschen beide partijen had teweeggebracht. Toen dan ook in den jare 1761 de Atjehneezen pogingen in het werk stelden om hun gezag langs de Westkust te herstellen, kregen de Gezaghebbers te Padang terstond last om dit met alle hun ten dienste staande mid-delen te beletten.

Die Westkust was ook in andere opzichten eene bron van zorg en ergernis voor de Heeren in Batavia. Men wist eigenlijk niet goed wat er mede aan te vangen. Terwijl op het eene oogenblik bevel gegeven werd om nieuwe posten op te richten, volgde straks de last om reeds gebouwde verster-

kingen te verlaten. Het meest had men met de Engelschen te doen, die geene poging onbeproefd lieten om zich in de gunst der Maleische Vorsten te dringen, wat hun op vele plaatsen maar al te wel gelukte. Zeer verleidelijk was daarom het aanbod van den Franschen Admiraal d'Estaing in 1760 — tijdens den zevenjarigen oorlog met Albion — gedaan om het door hem veroverde fort Marlborough in Bengkoelen aan de Nederlanders af te staan. De energie was er echter bij de Hooge Regeering uit. De aanbieding werd beleefd van de hand gewezen en bijna lijdelijk moest men het in 1763 aanzien, dat onze aartsvijanden opnieuw hun spel op de Westkust begonnen. Ten slotte bleef er voor de Nederlanders weinig meer over dan Padang en de ten zuiden daarvan gelegen kuststrook, waar ons bestuur in 1771 nog een laatste bewijs van wilskracht gaf, door den weerspannigen Sultan van Indrapoera met drie zijner ondergeschikte Hoofden naar Edam te verbannen. Een jaar later kwam het bevel om ook het fort te Pasaman te ontruimen. Voor dit echter ter plaatse bekend kon zijn, was de bezetting, waarschijnlijk op aanstoken van de Engelschen, door de Inboorlingen afgemaakt.

Intusschen bleven de onzen zich op de Westkust handhaven tot in het jaar 1781 de oorlog met Engeland uitbrak en alle daar gevestigde kantoren „zonder dat er een schot was gelost“ door onze oude vijanden in beslag werden genomen. Zij bleven daar tot in 1784 toen, bij den vrede van Parijs, aan Nederland zijne bezittingen werden teruggegeven en onze landgenooten zich opnieuw te Padang kwamen vestigen. Alles werd hier nu weer op den ouden voet teruggebracht en een oogenblik herleefde nog eens weer de vroegere energie, toen in 1787 Atjehneesche roovers onze neerzetting te Priaman hadden afgeloopen, doch met groot verlies werden teruggeslagen. Hoe de Inboorlingen overigens jegens de Hollanders gezind waren, kan blijken uit eene resolutie van die dagen, waarbij aan de gezaghebbers op het hart werd gedrukt om tegenover hen „een voorzichtig wantrouwen te observeeren“ en niemand „dan met behoorlijke voorzorgen voor eigen defensie“ tot zich

toe te laten. Alles saamnemende, kan 't ons dan ook niet verwonderen dat, zoodra de aanschrijving van Prins Willem V uit Engeland in Indië bekend was geworden om al onze posten, ten einde ze voor de Franschen te beveiligen, in handen der Engelschen over te geven, Padang de eerste bezitting in den Archipel was, waar de Nederlandsche vlag naar beneden werd gehaald. Minder dapper dan zijn naamgenoot, schijnt de toenmalige Gezaghebber Chassé weinig of niets tot verdediging van de plaats te hebben in 't werk gesteld. Gelukkig waren de mannen reeds geboren, die dezen smaad op schitterende wijze wreken zouden!

In de Lampongsche districten was de bevolking over het geheel weinig ingenomen met de strijkages, die Bantam voor de Hollanders in Batavia maakte. Men bevond zich hier echter in een der voorraadschuren van de peper en — voor peper hadden Gouverneur en Raden altijd nog oog en oor. Toen dán ook een paar inlandsche prinsen, waaronder Pangéran Aboe-Bakar, het waagden zich tegen hunne bevelen te verzetten, werden zij eenvoudig opgelicht en geboeid naar Bantam overgebracht, om later op een der Bandasche eilanden in de gelegenheid te worden gesteld over hunne euveldaad na te denken.

Met Palembang was na 1747 — blz. 164 — de handel in peper en tin geregeld voortgezet. Van dit laatste product kreeg men soms zelfs te veel naar zijn zin, wat tot allerlei geschrijf tusschen de Hooge Regeering en den Vorst des lands aanleiding gaf. Met de politieke zaken in Palembang lieten de Heeren in Batavia zich zoo weinig mogelijk in. Op een tot hen gericht verzoek om Pangéran Ratoe tot troonsopvolger te benoemen werd „noch ja noch neen“ geantwoord. Evenmin trokken zij er zich iets van aan, toen zich A^o. 1774 in dit rijk het curieuse feit voordeed, dat de Koning tot Keizer en de Kroonprins tot Koning verheven werd. Desnoods tien Keizers en tien Koningen, zoo slechts het monopolie gehandhaafd bleef! Het nieuw gekroonde Hoofd kon desgevraagd kruit en lood, zelfs eenig geschut ten geschenke krijgen, als hij een en ander maar tegen de smokkelaars bezigen en nieuwe pepertuinen wilde doen aanleggen.

Het rijk Djambi, dat nu tot Palembang behoorde, bleef een tooneel van verwikkelingen. In 1761 vond de Hooge Regeering het goed den toenmaligen Vorst af te zetten en den Palembangschen prins Nata Koesoema in zijne plaats aan te stellen. Meer in zijn dan in ons belang werd er bij de hoofdplaats een steenen fort gebouwd, waarin eene bezetting van omstreeks dertig man kwam te liggen.

Op blz. 165 zagen wij hoe in 1745 het rijk Siak aan de Compagnie was afgestaan. Veel bekreunde de Hooge Regeering zich echter niet om deze bezitting, totdat zij in 1755 noodzaak was partij te kiezen tusschen twee broeders, Radja Alam en Sultan Mohamed, die elkander den troon betwistten. Dank zij de hulp der onzen kwam laatstgenoemde aan het bestuur, die daarop aan de Nederlanders toestond op Goentoeng, in de rivier van Siak, een kantoor te vestigen. Heel diep zat zijne dankbaarheid evenwel niet. Integendeel, evenals zijn broeder haatte hij de Hollanders uit den grond van zijn hart, waarvan hij reeds in 1759 het bewijs gaf, door de geheele bezetting van Goentoeng te laten vermoorden. Een tegen hem uitgezonden expeditie had tot gevolg dat hij ijlings naar het binnenland vluchtte en zijn broeder Radja Alam tot Sultan werd aangesteld. Met goedkeuring van dezen kreeg Goentoeng nu weer zijne bezetting, edoch niet langer dan tot 1765. Radja Alam maakte het den onzen zoo lastig, dat het bestuur in Batavia in genoemd jaar niet beters wist te doen dan zich geheel van Siak terug te trekken. Wie in die dagen had durven voorspellen dat uit den verwarden staat van het groote en machtige Siak onze schoone Residentie Soematra's Oostkust zou geboren worden, ware zeker als een profeet die brood eet uitgekreten geworden!

De Riouw-Archipel, oorspronkelijk een deel uitmakende van het Gouvernement van Malaka, had zich lang rustig gehouden, totdat in het jaar 1782, dus tijdens den oorlog met Engeland, de toenmalige onderkoning Radja-Hadji en diens opvolger Radja-Ali tegen de Compagnie optraden, waardoor het uitzenden van eene belangrijke troepenmacht noodzakelijk

werd. Niet dan met de grootste krachtsinspanning gelukte het den onzen het veld te behouden, waarna in 1784 met den Sultan een traktaat gesloten werd, waarbij deze o. a. verklaarde zijn rijk in leen van de Oost-Indische Compagnie ontvangen te hebben. Dus toch nog weer eene overwinning!

Ongeveer op hetzelfde tijdstip dat de Oost-Indische Compagnie hare bezetting te Pasaman (zie boven) introk, verrees op de Westkust van Borneo een nieuwe stad, die bestemd bleek te zijn een der belangrijkste plaatsen in den Archipel te worden. Wij bedoelen *Poentianak*, gesticht door den Arabier *Said Abdoe'r Rahman*, op een gelijknamig eilandje in de Kapoeasrivier. Bedoeld eilandje droeg zijn naam naar een in Indië algemeen bekende en gevreesde geest van het vrouwelijk geslacht en werd daarom door alles wat Maleier heette zorgvuldig vermeden. Onze Arabier, tot hiertoe slechts als zee-roover bekend, liet zich daardoor echter niet afschrikken. Ondanks het spook nam zijne stichting betrekkelijk snel in bloei toe. De Compagnie erkende hem als Sultan en sloot in 1779 een contract met hem, waarbij zij zich verbond *Poentianak* door een fort te zullen beschermen, in ruil waarvoor haar de inlandsche producten tegen billijke prijzen zouden worden geleverd. Veel zijde zouden wij er echter niet bij spinnen. Toen in het jaar 1784 bovengenoemde Radja-Ali van Riouw naar Soekadana de wijk genomen had en zich daar in de zaken van de Westkust begon te mengen, riep onze bondgenoot Abdoe'r Rahman de hulp der Regeering tot zijne verdrijving in, kennelijk met het doel om op die wijze zijn gebied uit te breiden. Eene expeditie volgde, waarvan de uitslag was dat zoowel Soekadana als het naburige Mampawa ten onder werd gebracht, terwijl de zoon van Abdoe'r Rahman, Sjerif Kasim genaamd, zich in 1787 tot Sultan van beide rijken zag aangesteld. De Compagnie had dus een vazal meer, doch dit was dan ook het eenige wat de bemoeiing met de Westkust haar opleverde. Ook na dezen tijd konden de inkomsten de uitgaven bij lange niet dekken, waarom dan ook in 1791 besloten werd dit gedeelte van Borneo prijs te

geven en den Sultan van Poentianak beleefd te verzoeken 's Compagnie's gebouwen aan de meestbiedenden te verkoopen.

Met Bandjarmasin ging 't iets beter. De Residenten hier, gelijk ze genoemd werden, hadden streng in last om zich zoo weinig mogelijk met het Hof in te laten, maar des te ijveriger acht te geven op alles wat met den handel in peper, goud en diamanten in betrekking stond. Dat de Heeren in Batavia overigens niet bang voor den Sultan waren, toonden zij bij meer dan eene gelegenheid. Toen in het jaar 1767 de Engelschen uit Bengkoelen een gezantschap naar Bandjarmasin zonden en de Vorst weigerde met onze vijanden in onderhandeling te treden, werd hem daarover de tevredenheid der Hooge Regeering betuigd, doch hem tevens onder het oog gebracht, dat hij reeds te ver was gegaan met aan de Engelschen audiëntie te verleen. Zoo wisten onze landgenooten, die hier toch slechts over een-en-vijftig dienaren, burgers en soldaten, te beschikken hadden, zich te doen gelden. Meenden de Gouverneur-Generaal en Raden soms dat zij een weinig te ver gegaan waren, dan werd fluks een greep in de anders schrale beurs gedaan om door de toezending van een of ander geschenk den slechten indruk weg te nemen. Als zoodanig moest bij zekere gelegenheid ook dienst doen het fraaie Perziaansche paard, dat duizend rijksdaalders had gekost en aan den kroonprins Ratoe Anom vereerd werd.

Toch zou Bandjarmasin de Compagnie nog eenmaal de handen vol werk geven. Dit was in 1787, toen de oude Vorst kwam te overlijden, van welke gelegenheid *Pangéran Nata*, neef van den wettigen troonsopvolger, gebruik wilde maken om zich van de regeering meester te maken. Zich echter niet sterk genoeg gevoelende, zocht hij hulp te Batavia, waar men het visschen in troebel water nog niet verleerd had en onmiddellijk zijn troepen uitzond. Dank zij onzen bijstand werd de pretendent op den troon geplaatst, die uit dankbaarheid alles beloofde wat dezerzijds van hem gevorderd werd. De troepen waren echter nauwelijks vertrokken of hij vergat zijne beloften,

tengevolge waarvan Bandjarmasin zijne plaats als „lastpost“ voor ons bleef behouden.

Het Gouvernement van Mangkasar was al sedert jaren een schadepost voor de Compagnie en zeker zouden onze landgenooten zich reeds lang uit dit broeinest van politieke verwickelingen hebben teruggetrokken, hadden zij niet in deze plaats den sleutel van de „Grootte Oost“, gelijk de Molukken toen ook wel genoemd werden, gezien, dien zij ter wille van het monopolie niet uit de handen mochten geven. Om die reden werden hier dan ook geregeld twee compagnieën militairen op de been gehouden. In het jaar 1766 vluchtte de Vorst van Goa, Batará Goa II geheeten, naar Soembawa om daar voor afwisseling het bedrijf van zeeroover uit te oefenen. Hij werd echter spoedig gevangen genomen, te Batavia boven de poort naast de hoofdwacht in verzekerde bewaring gesteld en later naar Ceylon verbannen.

In de Molukken, waar de Compagnie voortging hare huishouding te regelen en overal bezuinigingen in te voeren, had men in dezen tijd veel last van Papoesche zeeroovers, die met hunne vaartuigen zelfs tot bij Boeroe kwamen, voor welke brutaliteit zij nu en dan behoorlijk gestraft werden. Waarschijnlijk was dit ook wel de voorname reden waarom in 1774 een zekere Abdoel-Rahman, „Koninkje“ van Waigeoe, naar Batavia gezonden werd om straks op Edam het aantal bannelingen weer met een te vergrooten. De voorgeschreven bezuinigingen vielen natuurlijk weinig in den smaak van 's Compagnie's dienaren, die er slechts eene aanleiding in schijnen gezien te hebben om nog meer dan voorheen op eigen voordeel bedacht te zijn. Wegens het plegen van allerlei wederrechtelijke handelingen werden in 1759 vier Raadsleden op Banda gevangen genomen en naar Batavia opgezonden. Vijf jaren later werd de Gouverneur Pelters op hetzelfde eiland „wegens zekere questieuse poincten van contanten“ tot terugbetaling van een som van f 6000 veroordeeld. En zoo meer. Op de Ambonsche eilanden ging het uitroeien van specerijboonen zijn ouden gang. De Hooge Regeering achtte

die nog altijd van zooveel belang, dat zij in 1762 den Gouverneur Fockens aanschreef om in hoogst eigener persoon de hongri- of verdelgingstochten aan te voeren „ten ware bij absolute onmogelijkheid, wanneer die door twee gecommiteerden uit den politieken Raad zouden moeten geschieden.“ Eervolle opdracht voorwaar!

Op Ternate was de in 1752 gekozen Sultan in 1764 overleden en opgevolgd door prins *Zwaardekroon*, welke vorstelijke telg in 1721 naar dien Gouverneur-Generaal genoemd was. In Batavia had men dit den toenmaligen Gouverneur van Ternate hoogst kwalijk genomen, wat evenwel niet verhinderde, dat in 1759 de zoon van den Sultan van Tidore *op hooger last* den naam van prins *Mossel* en diens jongste kind later dien van prins *Van der Parra* ontving. Op deze wijze meende men nu de vriendschap met de inlandsche potentaten het best te onderhouden. Als groot en klein maar trouw de belangen der Compagnie diende, wilde men dezerzijds niet karig zijn in het geven van tevredenheidsbetuigingen, waarvoor zelfs geen pikoel peper behoefde te worden verkocht. In vergelding daarvoor eischte de Hooge Regeering echter stipte gehoorzaamheid aan hare bevelen. Wie daarin te kort schoot of haar slechts „suspect“ voorkwam, werd onmiddellijk opgepakt en per eerste scheepsgelegenheid naar Batavia opgezonden.

Zoo gingen in de Molukken de zaken geregeld hun gang, totdat Ao. 1796 de Engelsche Admiraal Reinier daar verscheen en zich zonder veel moeite van de Ambonsche en Bandasche eilanden meester maakte. Daarop was Ternate aan de beurt, dat echter gedurende bijna drie jaren door de onzen verdedigd werd en, dank zij vooral het heldhaftig gedrag van den Gouverneur *Budach*, voor Nederland behouden bleef. Als een tweede Van der Werff wilde Budach van geen overgave hooren, al liepen hem ook de tranen over de wangen bij het zien van de ellende, door hongersnood en ziekte onder de bewoners van Ternate aangericht. 't Was dan ook niet meer dan billijk dat de Hooge Regeering hem bij wijze van

belooning tot Buitengewoon Raad van Indië benoemde, gelijk zij zich ook later beijverde het loffelijk gedrag der ingezetenen van Ternate, die zich geruimen tijd met paarden, honden en kattenvleesch hadden moeten voeden, openlijk ter kennis van de Europeanen op Java te brengen.

Ook in de tegenwoordige Residentie Timor was de invloed der Nederlanders gaandeweg grooter geworden. Zij 't ook niet zonder botsingen. In deze door de Portugeezen bewerkte streek schijnt het aantal staatsgevangenen langzamerhand zoo groot te zijn geworden, dat de Hooge Regeering in het jaar 1761 bij een afzonderlijk besluit bepaalde om die lieden voortaan niet meer „in den ketting“ op te zenden. Voor het overige valt van dezen post nog alleen het belangrijk feit mede te deelen, dat de Engelschen, toen zij zich ook van Timor wilden meester maken, dank zij het moedig optreden van den Onder-Commandant *Greving*, genoodzaakt waren onverrichterzake af te trekken.

Het zou zeer zeker een merkwaardige statistiek leveren, indien wij eens konden nagaan hoeveel inlandsche Vorsten en Grooten gedurende de 175 jaren, waarin wij nu de Oost-Indische Compagnie werkzaam zagen, hun verzet tegen de uitbreiding van ons gezag met verbanning naar Ceylon, de Kaap de Goede Hoop en elders geboet hebben. De minst gevaarlijken werden eenvoudig op het herhaaldelijk door ons vermelde eiland Edam geïnterneerd, waar de meesten het hun toegelegde kostgeld in de „lijnbaan“ verdienen moesten. In 1773 was het getal gevangenen hier zoo groot, dat men er geen raad meer mede wist en besloten werd om 40% van hen naar Ceylon over te brengen. Ook het eiland Onrust herbergde een behoorlijk aantal bannelingen. Slechts een enkele maal vonden wij melding gemaakt van Hollanders, die naar Edam of een ander eiland verbannen werden. Wie zich onder hen aan eenig ergerlijk vergrijp schuldig maakte, werd eenvoudig „voor de kost“ of geheel voor eigen rekening naar Nederland opgezonden.

Zoo zijn wij ongemerkt weer aangeland bij Batavia, de

stad, wier weerga, gelijk iemand schreef, onder alle Europeesche neerzettingen in Indië te vergeefs gezocht werd. Wij bezochten haar het laatst in 1769, nog altijd getooid in haren koninklijken mantel, die echter door de miasmen uit de grachten, meer nog door de uitspattingen harer blanke burgerij erg bezoedeld was. De grachten en riolen vinden wij in denzelfden betreuenswaardigen toestand terug. En de burgerij? Deze is van kwaad tot erger vervallen. Laat ons eten en drinken en vroolijk zijn en waar 't kan de kas bestelen, was het wachtwoord van den dag geworden. Wel ging ieder des Zondags nog trouw ter kerk, de vrouwen met twee of meer slaven achter zich, maar met de heiliging van den rustdag was 't voorgoed gedaan. Meer dan door de kerk werden de harten aangetrokken door het pas opgericht tooneel, waaraan echter alle kracht en heerlijkheid ontbrak en dat zich dan ook al spoedig oploste in wat de Hooge Regeering noemde „grootte divertissementen, dans, konst en vliegwerken.“ Het was in dit opzicht zoo treurig binnen Batavia gesteld, dat de Gouverneur-Generaal en Raden in een officieel stuk als voornaamste oorzaak van den achteruitgang der Compagnie opgaven „het schenden van des Heeren dag en het doorbrengen van dien in ijdelheid en wereldsch genot.“ Pogingen, tot keering van het kwaad aangewend, leidden tot niets. Ten laatste meende men het redmiddel gevonden te hebben in de verbetering van het onderwijs van de jeugd, maar ook dit schijnt weinig resultaat te hebben opgeleverd. Zoowel de meisjesschool „voor de dochters van fatsoenlijke lieden“ als de „kostschool ter onderwijzing van de jeugd zonder onderscheid van staat of godsdienst“ verdween bijna even spoedig als zij was opgericht. Toch was 't der Hooge Regeering op dat oogenblik ernst met deze zaak. Vandaar de in 1786 uitgeschreven prijsvraag, luidende: „Welke is de beste inrichting om aan de jeugd te Batavia eene opvoeding te geven, die het meest geschikt is om hun verstand te beschaven, hen in nuttige kunsten en wetenschappen bedreven te maken en hun goede zedelijke gevoelens in te boezemen?“

Leert ons zoo alles, dat 't er in deze dagen donker uitzag onder onze landgenooten te Batavia, wij mogen niet van de stad scheiden zonder ook op een lichtpunt te wijzen. Te midden van de algemeene verdorvenheid werden er nog altijd enkele mannen gevonden, die een oog hadden voor het schoone en goede en de meening waren toegedaan, dat de Nederlanders in Indië nog iets anders te doen hadden dan zich te verrijken en hunne dagen bij dans en spel door te brengen. Dank zij het streven van deze weinigen kwam op den 24 April 1778 het *Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen* tot stand, dat sedert onafgebroken voor de studie van Indische Taal-, Land- en Volkenkunde is werkzaam geweest en Ao. 1878 in een lijvig Gedenkboek een monument mocht stichten voor eenen arbeid, dien wij niet

Gebouw Batav. Genootschap.

aarzelen eene tweede verovering van deze rijke en schoone gewesten te noemen. Wie ooit te Batavia komt en daar een bezoek brengt aan de prachtige gebouwen, binnen wier muren de schatten van Insulinde zijn bijeengebracht, zal verbaasd staan over de enorme werkzaamheid door dit Genootschap, te midden van zonnige en donkere dagen, gelijk de politieke hemel medebracht, aan den dag gelegd. Voornaamste oprichter en eerste Directeur was *Jacob Cornelis Mattheus Radermacher*, wien mannen als Josua van Iperen, Johannes Hooyman, Willem van Hogendorp, Egbert Blomhert en anderen als dirigerende leden trouw ter zijde stonden. Ook de Hooge Regeering liet zich niet onbetuigd. Met beide handen greep zij de gelegenheid aan om door hare goedkeuring „den welvaart der Oostersche volkplantingen van den Staat der Vereenigde Nederlanden“ te helpen bevorderen. Hoe zuinig anders

ook — inzonderheid in dezen tijd — haastte zij zich het Bestuur op deszelfs verzoek „te accordeeren hun programma en andere papieren in 's Compagnie's boekdrukkerij te laten drukken, mits het papier dat daartoe zal worden gebruikt uitkoops in Compagnie's kasse betalende.“ Sedert zijn, zooals wij zagen, bijna 120 jaren verlopen en een foliant zou kunnen worden gevuld met eene bloote vermelding van de stukken in dezen tijd door het Genootschap openbaar gemaakt. Vooral door zijne lijvige „Verhandelingen“ en zijn „Tijdschrift voor Indische Taal-, Land en Volkenkunde“ heeft het meer dan eenig ander lichaam er toe medegewerkt om de kennis van den Maleischen Archipel op de hoogte te brengen, waarop deze thans staat. Wij mochten het daarom deze „eervolle vermelding“ hier niet onthouden.

Als eene historische bijzonderheid teekenen wij aan, dat de man die oprichter en vijf jaren lang de ziel van dit Genootschap was, op zijne terugreis naar Holland in 1783 met zijne vrouw en verscheidene andere passagiers door Chineesche matrozen jammerlijk om het leven werd gebracht.

Terwijl alzoo in het Bataviaasch Genootschap eene heldere ster aan den Indischen hemel verrees, neigde de zon der Oost-Indische Compagnie ter kimme. In het jaar 1778 was de ondergang van het eens zoo machtige handelslichaam nog slechts een kwestie van tijd geworden. De schatten van weleer hadden plaats gemaakt voor schulden en hoezeer men zich in Holland ook geneigd toonde het gevreesde bankroet te voorkomen, de hulp kwam te laat. Enorme voorschotten van *f* 13.000.000, van *f* 8.000.000, van *f* 17.000.000 zelfs verdwenen als waren ze in een bodemloos vat geworpen. Tot overmaat van ramp kwam onze Republiek Ao 1780 opnieuw in oorlog met de Engelschen, die natuurlijk van de gelegenheid gebruik maakten om de hand aan onze rijke Indische bezittingen te slaan en dan ook daarginds aan de Compagnie groote schade berokkend hebben. In het jaar 1789 bedroeg haar nadeelig saldo reeds meer dan *f* 74.000.000, welke som in 1794 het eerbiedwaardig cijfer van honderdtwaalf miljoen

bereikt had. Eene in 1791 naar Indië uitgezonden Commissie, bestaande uit de heeren Mr. S. C. Nederburgh en S. H. Frijkenius, die met den toenmaligen Gouverneur-Generaal *Mr. Willem Arnold Alling* (1780—1796) middelen tot herstel moest aanwijzen, bleek weldra al even onmachtig om den stroom te keeren. Vijf jaren later werd het Bewind der Oost-Indische Compagnie ontslagen en zijne taak overgedragen op een uit 28 leden bestaand „Comité tot de zaken van den O.-I. handel en bezittingen“, doch ook deze maatregel trof geen doel. De gelijkertijd opgetreden Gouverneur-Generaal *Mr. Pieter Gerardus van Overstraten* (1796—1801) zou de laatste zijn in de lange rij van landvoogden, die wij onder verschillende omstandigheden in Indië als dienaren der Compagnie werkzaam zagen. Reeds in de staatsregeling van 1798 werd de val der Oost-Indische Compagnie officieel uitgesproken en verklaard dat de Bataafsche Republiek al hare bezittingen en eigendommen, evenzoo al hare schulden tot zich genomen had. Op den 22^{en} Mei van het jaar 1800 werd bovengenoemd Comité vervangen door eenen „Raad van Aziatische Bezittingen“ en was hiermede de stichting van Prins Maurits en v. Oldenbarneveld van het tooneel verdwenen!

Van het tooneel verdwenen, gestorven zoo men wil, maar niet vergeten! Op haar graf zijn bloemen ontloken, in wier geur wij, nazaten van die stoere mannen van weleer, nog altijd ons verlustigen, en korenaren groeien, wier garven Nederland nog steeds in zijne schuren vergadert. Tot lof van hen, die in het laatst der 18^e eeuw daarginds aan het bestuur waren, moet worden getuigd, dat zij, te midden van eene zee van moeielijkheden, al 't mogelijke hebben gedaan om het veroverd gebied te behouden. Moesten zij ook al ten laatste het schip verlaten, de rijke lading werd geborgen. Dat in het voor de vaderlandsche geschiedenis zoo merkwaardige tijdvak van 1795—1800 onze aartsvijanden, de Engelschen, gelijk wij boven zagen, zich van een gedeelte onzer bezittingen meester maakten, een oogenblik zelfs gedreigd hebben het geheel aan zich te trekken, was waarlijk niet de schuld van de Hooge

Regeering te Batavia, die haren schat met hand en tand verdedigde en zich daardoor den dank van de nakomelingschap heeft waardig gemaakt.

Aan vechten viel niet meer te denken, schreven wij op blz. 176. Men verbeelde zich dan ook den schrik van het Bestuur te Batavia, toen in 1788, bij den dood van den Soesoehoenan Pakoe Boewana III, de tijding daar aankwam dat de eerzuchtige Sultan van Djokjokarta van het plan zwanger ging om zich als Heer van geheel Mataram op te werpen. Gelukkig slaagden de Nederlandsche gezaghebbers er in het kwaad, dat geheel Java opnieuw in rep en roer had kunnen brengen, langs minnelijken weg te stuiten. De rust was daarmee echter nog niet verzekerd. In het traktaat met den nieuwen Soesoehoenan, Pakoe Boewana IV, kwam de aandoenlijke verklaring voor: „Daar zal dan nu, en ten allen dage, een opregte vriendschap en harmonie resideeren tusschen de onderdanen van de Doorlugtige Nederlandsche Oost-Indische Compagnie en de volkeren van Java, om malkanderen in allerlei nood en verleegentheid getrouwelijk met raad en daad bij te staan, elkander best te bevorderen en schaaden af te weren, even alsof één volk waren.“ Schoone woorden, maar weinig gemeend van de zijde van den jongen Vorst, die in 1790 het lang gedragen masker afwierp. Voornamelijk opgezweept door fanatieke mohamedanen of, gelijk zij in officieele stukken van die dagen gewoonlijk genoemd werden „Paapsche drijvers“ en „weinig blijken meer van de macht der Compagnie ziende“, trad dit gekroond hoofd openlijk met het voornemen op om de Hollanders van Java te verdrijven en dit eiland voor den Islam te herwinnen.

Voor den Islam! Reeds een- en andermaal wezen wij er op, hoe dit Damocles-zwaard steeds boven de hoofden onzer landgenooten gehangen heeft. Dat het ook thans niet neerviel, niettegenstaande op dit oogenblik evenzeer in West-Java mohamedaansche woelingen zich baan braken en de Soesoehoenan zich reeds tot eenen aanslag op Batavia gereed maakte, mag waarlijk een wonder heeten. Nog eenmaal echter zegevierde

de Hollandsche diplomatie over de Javaansche. Zelfs wist de Gouverneur van Oost-Java, Greeve, het zoover te leiden, dat de Soesoehoenan „het oprechtste berouw en leedwezen over zijne begane misstappen gevoelde en ijverig naar de herstelling van 's Compagnie's liefde en vriendschap hoopte en wenschte.“ De onderworpenheid van den jongen Vorst was zoo volledig, dat hij niet slechts op verlangen van de Hooge Regeering zijne raadgevers uitleverde, maar ook van een door hem gewenscht huwelijk met een der Djokjokartasche prinsessen afzag, ja openlijk de begeerte uitsprak om door de Compagnie te worden uitgehuwelijkt. Zoo dreef ook deze tweede en laatste wolk aan Java's politieken hemel voorbij!

De laatste, als wij ten minste een klein onweer, dat zich een oogenblik boven Tjeribon saampakte, niet mederekenen. Het verscheen in den persoon van den vroeger verbannen prins *Aria Marta Widjaja*, die in 1794 verlof kreeg om naar zijn vaderland terug te keeren, doch zich hier zoo onrustig gedroeg, dat de Resident zich genoodzaakt zag hem andermaal naar Batavia op te zenden. Hij werd nu voor goed naar Ceylon verbannen, waarmede ook dit dreigend onheil was afgewend. Aan enkele andere Tjeribonsche prins en hoofden, die zich bij den muiteling hadden aangesloten, werd vergiffenis geschonken, omdat zij „trouw en hulde“ op den Koran gezworen hadden.

Omtrent Bantam vinden wij uit dezen tijd opgeteekend, dat de Koning „bij aanhoudendheid blijken van welgezindheid gaf,“ waarom de Hooge Regeering van haren kant al 't mogelijke deed om hem „van hare genegenheid te persuadeeren.“ In het jaar 1782 stond zij hem, op zijn herhaald verzoek, toe incognito, onder den naam van Pangéran Bantam, naar Batavia te komen en hier, naar 't heette, de wonderen door de Hollanders gewrocht met eigen oog gade te slaan. Erg vertrouwen deed men hem echter niet. Hij was dan ook nauwelijks weer in zijn land teruggekeerd of de Gouverneur-Generaal en Raden vonden het noodig Zijne Majesteit ernstig aan te manen, toch geen gehoor te verleenen aan de mohamedaansche geestdrijvers, die, zooals wij boven reeds mededeelden, ook in West-Java den

heiligen oorlog predikten. De „vriend“ werd dus goed in 't oog gehouden en Bantam's Vorst moet zich wel zeer klein gevoeld hebben om zich zoo te laten ringelooeren, als de stukken uit die dagen daarvan getuigenis geven.

Javaansche familie.

Zoo bleef het zwaard in de scheede en danken wij 't, nog eens, aan de bewindsmannen van die dagen dat, al moest ook de Oost-Indische Compagnie te gronde gaan, althans het Nederlandsch gezag over *Java* onverzwakt op de nieuwe Regeering kon worden overgedragen. Bij zooveel ellende, een schoone triomf voorwaar. Luctor et Emergo!

ZEVENDE HOOFDSTUK.

1800—1819.

Wij hebben nu voor goed afscheid genomen van de Oost-Indische Compagnie, wier invloed daarginds zoo groot geweest is, dat de Inboorlingen nu nog, als zij van het Hollandsch Gouvernement spreken, eenvoudig *Koempani* zeggen. Het door dit machtige lichaam onder dak gebrachte gebouw van ons gezag in Indië zal thans door andere handen worden voltooid. Ook in deze nieuwe periode, die wel honderd jaren korter is dan de voorafgaande, maar daarom niet minder rijk aan belangrijke gebeurtenissen, zullen wij onze landgenooten op verovering zien uitgaan. Machtige potentaten, die zich tot het laatste toe tegen de Compagnie verzet hebben en niet geheel door haar konden worden ten onder gebracht, gaan de bittere ervaring opdoen, dat de nieuwe beheerschers van den Archipel nog meer dan hunne voorgangers te vreezen zijn. Het reeds over Bantam, Palembang en Mangkasar — om van andere rijken niet te gewagen — uitgesproken vonnis staat voltrokken te worden. Moge 't ons ook verder gelukken de voornaamste feiten uit dezen nieuwen worstelstrijd zoo te verhalen, dat de lezer zich een juist begrip kan vormen van de wijze waarop het kleine Nederland zich tot een groote koloniale mogendheid heeft opgewerkt.

Onze beknopte Inhoudsopgave voor deze Aflevering begint met den uitroep: Alweer de Engelschen! In de bekende Straat Soenda ligt een eiland, door de onzen „Dwars in den

Weg“ gedoopt, dat aan menig zeevaarder den toegang tot den Maleischen Archipel moeielijk, vaak onmogelijk gemaakt heeft. Als zulk een Dwars in den Weg zijn ook na 1800 de zonen van Albion voor de uitbreiding van het Nederlandsch gezag in de Indische wateren geweest. Thans, bij de intrede van de 19^e eeuw, vinden wij hen met vijf schepen onder kapitein Ball tegenover Batavia geankerd, gereed om zich van deze stad meester te maken en daarna ook de andere havens van Java te blokkeeren. Zij zijn thans gekomen quasi als vrienden, die geen ander doel hebben dan de bezittingen der Bataafsche Republiek uit de handen der Franschen te redden en ze zoolang voor ons in bewaring te houden. De Hooge Regeering was echter weinig met hunne komst ingenomen. Ook de burgerij niet, waarom dan ook alles werd in 't werk gesteld om Batavia in staat van tegenweer te brengen. Een geluk voor de onzen mocht 't heeten, dat op dit moment de Vorsten van Java hun bijzonder gunstig gezind waren. Zoowel de Sultan en de Soesoehoenan als de Hoofden van Madoera boden hunne hulptroepen aan, terwijl de Vorst van Bantam zich haastte de noodige maatregelen te nemen om zijn kust tegen een aanval van de Engelschen te beveiligen. De verdedigers van Batavia behoefden dus niet angstvallig naar rechts en links om te zien. Toch mag 't, bij den slechten staat waarin de Hollandsche land- en zeemacht zich bevonden, betwijfeld worden of zij zich op den duur tegenover den vijand hadden kunnen staande houden. Zooveel is zeker, dat de Hooge Regeering zich zeer verlicht gevoelde, toen in November 1800 de Engelschen eensklaps, men weet niet recht waarom, na eerst nog op de eilanden Edam, Onrust, de Kuyper en Hoorn vreeselijk huis te hebben gehouden, het anker lichtten en naar elders vertrokken. Hoe de gemoederen te Batavia op dit tijdstip gestemd waren, kan blijken uit den brief, door den Gouverneur-Generaal en Raden aan den Aziatischen Raad geschreven en waarvan de slotwoorden aldus luiden: „Want waarlijk, WelEdele HoogAchtbare Heeren! het waater is aan de lippen, en een spoedige gelukkige vrede of een noch

tijdig voldoende ontzet zijn alleen in staat om ons te behouden, en het zoude onverantwoordelijk zijn Hoogst dezelve dit niet rondborstig te verklaren.“

Het blijve aan de Indische krijgsgeschiedenis overgelaten deze eerste blokkade van Batavia in hare bijzonderheden te beschrijven. Hier slechts een paar feiten. Bij eene der landingen door de Engelschen in de buurt van Tjilintjing, ten Oosten van Tandjoeng Pryoek, was de bevolking langs de groote Maroenda naar den vijand overgelopen, voor welk verraad zij later duchtig gestraft is geworden. Bij tientallen werden de inwoners in den ketting geklonken en naar Banjoewangi opgezonden, terwijl last gegeven werd hunne huizen met den grond gelijk te maken, onder verbod „dat daar ooit ofte immer iemand zal mogen wonen.“

Boven gaven wij reeds te kennen, dat ook de burgerij van Batavia een ijverig aandeel aan de verdediging van de stad genomen had. Bij de Regeering regende het plannen, door particulieren uitgedacht, het eene al meer dan het andere geschikt om den vijand afbreuk te doen. Het waren er echter plannen naar! „Hoezeer,“ aldus schrijft de Gouverneur-Generaal, „ons hieruit wel bleek de welwillendheid der ingezetenen, zoo kon het echter niet dan onaangenaam wezen telkens met zulke onuitvoerlijke voorstellen lastig gevallen te worden.“ Om er een einde aan te maken, loofde de Hooge Regeering eene premie van *vijftig duizend* rijksdaalders uit, voor elk vijandelijk schip dat vernield zou worden, mits de kosten van de onderneming niet uit 's lands kas behoeften te worden betaald en van hoogerhand geen enkel soldaat, geen enkel vaartuig daarvoor zou worden beschikbaar gesteld. Dat de premie door niemand werd opgevraagd, behoeft wel geene opzettelijke vermelding. De eenige, die eene belooning ontving, was een zekere *Abdullah*, aanvoerder van de Soembawaneezen, aan wien 't gelukt was in den nacht van 26 en 27 September *negen-en-vijftig* inboorlingen uit de handen der Engelschen te verlossen. „Voor welk manmoedig gedrach“, zoo lezen wij, „en ten blijke van dat genoegene vereerd werd met een sabel met een goud

gevest, en een bandelier met een goude medaillon, waarin gegraveerd was dat die door ons aan hem geschonken was wegens betoonde trouw en dapperheid, — en hem tevens ter hand gesteld een bedragen van vijf honderd spaansche matten in contanten, om onder zijne in voormelde expeditie geemployeerd geweest zijnde manschappen verdeeld te worden.“ Bedoelde onderscheiding werd door den Gouverneur-Generaal in hoogst eigener persoon „in tegenwoordigheid van de stafofficiërs“ uitgereikt.

Waar waren intusschen de Engelschen gebleven? In Februari 1801 vinden wij hen voor Ternate, waar zij in den nieuwen Gouverneur Cranssen een niet minder duchtigen tegenstander vonden als een paar jaren vroeger in Budach. Jammer slechts dat soldaten en burgers, nog gedachtig aan de geleden ellende, voor de verschrikkingen van een tweeden hongersnood terugdeinsden en al spoedig met het verzoek voor den dag kwamen om te capituleeren. Toen de Gouverneur hardnekkig bleef weigeren daaraan gehoor te geven, werd hij eenvoudig door twee leden van den Raad in hechtenis genomen, waarop de Engelschen zich zonder verderen tegenstand van Ternate meester maakten.

Twee maanden na deze gebeurtenis stierf de Gouverneur-Generaal Van Overstraten, betreurd door allen, die in deze dagen nog een oog voor rechtschapenheid en goeden wil hadden. Als zijn tijdelijke opvolger trad *Johannes Sieberg* (1801—1805) op. Omstreeks dezen tijd kwam in Indië het bericht van den vrede van Amiens aan, zoodat onze landgenooten in de gelegenheid gesteld werden de hun door de Engelsche ontnomen posten weer te bezetten. Men was hiermede echter nog niet geheel gereed, toen de oorlog opnieuw uitbrak, van welk feit de Hooge Regeering het eerst door de *Haarlemsche Courant* van 3 Mei 1803 bericht ontving. De door de Nederlanders veroverde grond moest dus nogmaals worden verdedigd tegen de Engelschen, die onmiddellijk bij de hand waren om onze schepen te vernielen en door de insluiting van Batavia, Soerabaja en andere havens schrik en

ontsteltentis onder onze landgenooten te verspreiden. Dat Java ook ditmaal nog voor ons behouden bleef, mag schier een wonder heeten. Veel droeg daartoe zeker ook bij de vriendschappelijke houding onzer inlandsche bondgenooten, van wie de Hooge Regeering getuigen kon, dat zij „ook ditmaal niet afzagen van de tot dusver door hen aan den dag gelegde trouw en goede gezindheid jegens onze natie.“ De geringste vijandelijke beweging in een der groote rijken had voor ons de schromelijkste gevolgen kunnen hebben.

Onder het bestuur van Sieberg werd de binnenlandsche rust op Java slechts een paar malen en dan nog maar voor een oogenblik verstoord. Het eerst in Tjeribon, waar de bevolking hare ontevredenheid over het inlandsch bestuur aan den dag legde op eene wijze, die de Hooge Regeering te Batavia noodzaakte gewapenderhand tusschenbeide te komen. Van meer ernstigen aard scheen aanvankelijk het gebeurde in Bamtam, waar in 1804 de twee jaren vroeger opgetreden Sultan Aboe'n Natsr Mohamad Ishak in zijn eigen paleis verraderlijk vermoord werd. Gelukkig bevond zich op dit tijdstip juist de Vice-Admiraal Hartsinck met eenige oorlogsschepen op de reede en slaagde deze er in verdere nadeelige gevolgen van „deze voorbeeldelooze gebeurtenis, die in den eersten opslag van uitzichtelijke gevolgen scheen te zullen zijn“ te voorkomen. De installatie van den nieuwen Sultan, *Ratoe Bagoes Ishak*, had zonder stoornis plaats. Wettelijke troonopvolger was anders de kroonprins Ali'oed'din, doch deze had uit vrijen wil afstand gedaan „en verzocht van den last der regeering ter zake zijner jonkheid en onervarenheid (voorloopig) bevrijd te blijven.“

In Juni 1805 kreeg Sieberg, op zijn dringend en meermalen gedaan verzoek, eervol ontslag uit zijne hooge betrekking. Hij telde bij zijn aftreden niet minder dan drie en veertig dienstjaren, „alle in laborieuse posten van de Maatschappij doorgebracht.“ Onder de door hem uitgevaardigde bevelen behoort ook de last tot het bouwen van een nieuw Stadhuis te Semarang (afgebrand in 1850), wat ons voor deze benarde

tijden een onverklaarbare weelde zou toeschijnen, wisten wij niet dat ditzelfde gebouw den lande geen cent gekost heeft. Gouverneur-Generaal en Raden hadden n.l. de zeker curieuse bepaling gemaakt, dat de kosten van den bouw gedeeltelijk door de Nederlandsche Residenten met de Javaansche en Chineesche Hoofden zouden worden gedragen. Wat er nog tekort kwam moest door de Weeskamer „uit de ledig liggende gelden zonder betaling van eenige interest“ worden bijgepast!

Als eene andere en zeker meer belangrijke bijzonderheid uit den regeeringstijd van den Gouverneur-Generaal Sieberg vermelden wij hier de invoering van de *vaccine*, waartoe, het moet gezegd worden, niet dan schoorvoetend werd overgegaan, doch die, eenmaal van hoogerhand voorgeschreven, al dadelijk voor deze door de pokken vaak zoo deerlijk geteisterde tropische gewesten, gezegende gevolgen had. De eer van den eersten stoot hiertoe gegeven te hebben komt toe aan den Chirurgijn-majoor *Gaufré*, onder wiens leiding in Mei 1804 tien vrije Javaansche kinderen en zes jeugdige slaven naar Madagaskar werden overgebracht om daar de kunstbewerking te ondergaan. Bij hunne terugkomst te Batavia was de Hooge Regeering echter nog maar half met de nieuwigheid ingenomen en vaardigde zij den last uit om „door tegenproeven de waarde of onwaarde van de *vaccine* te bewijzen, alvorens dezelve in te voeren en in werking te brengen.“ Eerst tegen het einde van bovenvermeld jaar schijnt men te Batavia volkomen van het nut dezer „heilzame uitvinding“ overtuigd te zijn geweest en werd de invoering officieel voorgeschreven. Volledigheidshalve kunnen wij hier nog bijvoegen, hoe een jaar later de *vaccine* ook te Mangkasar en verder in de Molukken werd ingevoerd. Aan bovengenoemden *Gaufré* werd in 1807 voor zijn verdienste in dezen een belooning van 500 rijksdaalders in papier toegekend!

Opvolger van Sieberg was *Albertus Henricus Wiese* (1805—1808), tijdens wiens bestuur de Engelschen voortgingen met onze scheepsmacht te vernielen, tengevolge waarvan de gemeenschap tusschen de verschillende Nederlandsche bezit-

tingen al spoedig totaal verbroken was. Zelfs slaagden onze vijanden er in het bekende Gresik te bemachtigen en zich zoodoende den toegang tot de Straat Madoera en de stad Soerabaja te verzekeren. Zoo stonden de zaken daarginds geschapen, toen, gelijk bekend is, de Bataafsche Republiek in een koninkrijk veranderd werd en *Lodewijk Napoleon* als koning optrad. Hoe Franschgezind velen onzer landgenooten in die dagen ook mogen geweest zijn, in Indië wekte het bericht van de zoogenaamde „verheffing“ weinig vreugde. Een der aanzienlijkste ambtenaren, de 1e Secretaris der Hooge Regeering *Moorrees*, ging in zijne verbittering zelfs zoo ver, dat hij bij gelegenheid van een diner in het paleis van den Gouverneur-Generaal „tot verscheidene malen toe en zoo luidruchtig, dat 't op eenigen afstand is gehoord: „Damn the King“ riep,“ welke onvoorzichtige daad hem zijne betrekking kostte. Een ander beantwoordde een toast op koning Lodewijk uitgebracht, met eene toespeling op den door de Nederlanders afgezworen Philips van Spanje. Vooral onder de officieren was deze vijandige gezindheid jegens de Franschen groot. Een der eerste handelingen van koning Lodewijk op koloniaal gebied was de opheffing van den Raad van Aziatische Bezittingen en deszelfs vervanging door een *Ministerie van Koophandel en Koloniën*.

Het bericht van de verheffing van Zijne Majesteit Louis Napoleon tot Koning van Holland, door de Hooge Regeering te Batavia officieel eene „heuchelijke tijding“ genoemd, werd den 21 Februari 1807 op Java ontvangen, tegelijk met het besluit, waarbij Zijne Excellentie Wiese tot 's konings Luitenant-Generaal en Gouverneur der Indische bezittingen beoosten de Kaap de Goede Hoop benoemd werd. Tot hertoe was deze, gelijk zijn voorganger, slechts „waarnemend“ geweest, waarom dan ook nu zijne definitieve aanstelling onverwijld aan de ingezetenen werd bekend gemaakt.

Hoe streng men onder zijn bestuur in sommige opzichten te werk ging, doch aan den anderen kant weer met gulle hand water in den wijn wist te doen, daarvoor kunnen de

twee volgende staaltjes ten bewijze strekken. In Juli 1805 was een zekere Mozes Levi, burger te Batavia, in ondertrouw opgenomen met de weduwe van Balthazar van Vliet. Zijn joodsche naam deed, gelijk verklaarbaar is, bij den ambtenaar van den burgerlijken stand twijfel ontstaan of de man wel werkelijk Christen was, zooals door hem was opgegeven. Dienaangaande ondervraagd, deelde hij mede, dat hij op rijper leeftijd tot den Christelijken godsdienst was overgegaan en eigenlijk Hermanis van Leeuwen heette. Bij zijne indiensttreding had hij zich echter uit onvoorzichtigheid als Mozes Levi laten inschrijven. Bewijzen tot staving van dit beweren kon hij ongelukkig niet bijbrengen, aangezien „zijn doopcedul en verdere papieren relatief zijn overgaan tot den hervormden godsdienst door de witte mieren aangestoken en vernield waren geworden.“ Het slot van de historie was, dat het huwelijk op hooger last werd uitgesteld, tot tijd en wijle de bruidegom op voldoende wijze zou hebben aangetoond, dat hij werkelijk lid van de Hervormde gemeente was. Desnoods kon hij zich opnieuw laten doopen!

Het tweede geval betrof een zekeren voornamen Arabier Said Hasan Segaff, die wegens bedrog eene „exemplaire straffe“ had verdiend, maar omtrent wien de Hooge Regeering zich verplicht rekende „eenige toegevendheid te gebruiken“, niet alleen omdat hij tot het „mohamedaansche priesterschap behoorde en daardoor in het oog van den inlander voor heilig werd gehouden“, maar ook „omdat van de Saïds, welke onderling ten nauwsten aan elkander zijn geattacheerd, in het tegenwoordig moment te veel partij tot den overvoer van producten moest worden getrokken.“ Eigenlijk vreesde men te Batavia dat de Arabieren „uit wraakzucht“ naar de Engelschen zouden overloopen en daarom ontkwam Said Hasan Segaff aan de welverdiende straf. Wij zijn niet in de gelegenheid den lezer mede te deelen, wat Hermanis van Leeuwen hiervan gezegd heeft.

In een Maleisch verhaal lezen wij het volgende. Toen de Gouverneur-Generaal Wiese het bestuur over Java voerde,

daalde er een onmiddellijk bevel uit den hemel en verscheen de Maarschalk uit Frankrijk, reizende incognito aan boord van een koopvaardij-schip. Hij stapte te Bantam aan wal, reisde van daar naar Batavia, waar hij het Gouvernements-gebouw binnentrad en den Gouverneur-Generaal Wiese op gejaagden toon aldus toesprak: „Van dezen dag af is er niemand die over Java en de andere eilanden beneden den wind regeert buiten mij!“ Daarop vertoonde hij zijne geloofs-brieven uit Holland. De Gouverneur-Generaal Wiese wist niet wat hij zeggen zou, doch gaf terstond de sleutels van het bewind over, waarop hij, nog altijd stom van verbazing, passage nam op een zeilschip en naar Holland vertrok. Zoo werd de Maarschalk Heer en Meester, nadat moeite en ellende het schip beklommen hadden.

Geheel juist kunnen wij dit bericht niet noemen. De waarheid is, dat *Mr. Herman Willem Daendels* (1808—1811) den 1^{en} Januari van het jaar 1808 aan boord van een Amerikaansch vaartuig te Anjer was aangekomen en van daar aan de Hooge Regeering kennis van zijne benoeming tot Landvoogd gezonden had. De Gouverneur-Generaal Wiese had hem daarop een paar hooggeplaatste ambtenaren te gemoet gezonden, die hem naar Batavia geleidden. Door berichten „uit officiële Koninklijke Couranten en langs andere kanalen“ was men hier reeds lang van zijne benoeming onderricht, zoodat Gouverneur-Generaal en Raden dan ook geene zwaarigheid maakten hem, al bevonden zich zijne geloofs-brieven ook nog op een ander vaartuig, het bestuur over te dragen. Deze overdracht had plaats op den 14^{en} Januari in een plechtige vergadering, bij welke gelegenheid lange toespraken gehouden werden, die echter niet bewaard zijn gebleven. Den volke werd deze gebeurtenis „door drie décharges uit het handgeweer en het losbranden van het kanon“ aangekondigd.

Daendels! Ziedaar een naam, die als 't ware de oude geschiedenis van Indië aan de nieuwere verbindt, de naam van een man, die heel wat pennen in beweging heeft gebracht. Boekdeelen zijn er over zijn bestuur geschreven; zelfs heeft

hij zijn eigen geschiedschrijver gehad, zonder dat evenwel nog het laatste woord over hem gesproken is. Het is hier de plaats niet om lang bij zijn persoon stil te staan. Wij herinneren

Daendels.

daarom alleen, hoe Daendels, op en top militair, gemeend heeft op soldatenmanier orde en regelmaat in de verwarde indische huishouding te moeten brengen en daarin in zooverre geslaagd is, dat werkelijk onder zijn bestuur niet slechts heel wat goede dingen tot stand kwamen, maar ook tal van misbruiken werden afgeschaft. Jammer slechts dat hij zich niet ontzag, daarbij op de willekeurige wijze, niet zelden als een tyran, te werk te gaan, waardoor hij de goeden onder onze landgenooten van zich vervreemde en, wat erger was, de inheemsche bevolking, hoofden en minderen, tegen de Hollanders in het harnas joeg. Een mengsel van goed en kwaad,

zouden wij geneigd zijn hem te noemen en hem daarmede gelijkstellen met andere gezaghebbers, die groote dingen tot stand brachten, doch zich in andere opzichten weer klein getoond hebben.

Een der belangrijkste werken, door den ijzeren wil van den Maarschalk in het leven geroepen, is voorzeker de aanleg van den grooten Postweg over Java, die wel duizenden Inlanders van kommer en gebrek deed omkomen, maar afgescheiden daarvan, voor de gemeenschap tusschen de door ons bezette posten van onschatbare waarde was. Daendels zelf noemt het in een zijner brieven „eene importante verbetering der publieke wegen, welke vooral in den Oosthoek en in Tjeribon die van Parijs in fraaiheid evenaren.“

Een ander inlandsch verhaal plaatst hem op een goeden dag aan den voet van den Mëgamendoeng met de beide handen in de zijde en omringd door tal van inlandsche Grooten, die nog maar niet begrijpen kunnen, waarom zij dagelijks met hunne onderhoorigen moeten opkomen om eenen weg over den berg aan te leggen, terwijl zij bovendien nog voor den aanplant van rijst, koffie, enz. te zorgen hebben. „Zoo, begrijpt jelui dat niet?“ snauwt de Maarschalk hun toe. „Dan zal ik 't jelui zeggen. Een land zonder goede wegen, zonder bloeiende koffietuinen, enz. is een dood land. Geen vreemd schip denkt er aan daarheen zijn koers te richten. Bestaan er echter goede verbindingen tusschen de verschillende plaatsen en brengt de grond veel op, dan floreert Java en alle vreemdelingen haasten zich hierheen te komen om handel te drijven. Dan worden de Javanen rijk en als jelui rijk bent, dan ben ik 't ook.“ En als straks de Hadji's en andere bij den mohamedaanschen eeredienst betrokken personen hem komen verzoeken om toch van heeredienst verschoond te mogen blijven, aanzien zij tot vasten en bidden geroepen zijn, dan voegt de Maarschalk hun op bitsen toon toe: „Bidden en vasten kunt gijlieden ook op den berg bij den arbeid; dat is meteen een goed middel om de booze geesten te verdrijven, die nu, zooals beweerd wordt, zooveel menschen wegkapen.“ De hardheid en

strengheid, waarmede Daendels de Inlanders behandelde, was, om er niets meer van te zeggen, weinig in overeenstemming met artikel 29 van zijne Instructie, waarbij ook hem op het hart werd gedrukt om „de meest geschikte middelen te be-ramen, ten einde in de Bezittingen van zijne Majesteit in Oost-Indië het lot van den gemeenen Javaan te verbeteren en te verzekeren.“ Om Instructies heeft de ijzeren Maarschalk zich trouwens nooit veel bekreund. Ook de leden van den Raad van Indië liet hij maar praten. Zijn wil was wet.

Dit toonde hij ook tegenover Bantam, dezen eertijds machtigen staat van West-Java, dien wij in onze schets langzamerhand aan Neerland's zegekar zagen ketenen, om nu eindelijk de veste van den overwinnaar te worden binnengevoerd. Ziehier de aanleiding. Te midden van zijne menigvuldige bezigheden bij de behandeling van Java's binnenlandsche aangelegenheden, vergat Daendels den vijand niet, die daar buiten nog altijd op den loer lag, gereed om zich op deze kostbare bezitting te werpen. Ook in voldoening aan de ontvangen opdracht, welke ditmaal met zijne wenschen strookte, had hij terstond de hand gelegd aan den bouw van vluchthavens voor onze oorlogsschepen. Wat West-Java betreft, koos hij daarvoor de Meeuwenbaai uit, met last aan den Sultan van Bantam om voor dat werk de noodige arbeiders, liefst *vijftienhonderd*, te leveren. De ongezondheid van de streek, nog verergerd door de uitdampingen van den omwoelden bodem, was echter oorzaak dat de Bantammers als muizen stierven en de toezending van nieuw werkvolk gestaakt werd. Daendels, over dit laatste in woede ontstoken, wierp de schuld daarvan op den Rijksbestierder *Warga Diredja* en eischte van den Sultan diens onmiddellijke opzending naar Batavia. Toen hieraan niet werd voldaan, vertrok de Kommandeur Pieter Philip du Puy met een soort van ultimatum naar Bantam, vervat in bewoordingen, zooals die alleen van een autocraat als Daendels konden worden verwacht. Het verwondert ons dan ook niet dat de Sultan nogmaals weigerde. Bovendien ontzag hij zich niet de hem aan-

gedane beleediging te wreken in het bloed van Du Puy, die in het begin van November 1808, met nog een luitenant der infanterie en vier minderen, verraderlijk werd omgebracht. De lijken der slachtoffers werden eenvoudig in de rivier geworpen om ze zoo naar zee te laten afdrijven. Wel beweerde de Sultan later dat hij aan den moord onschuldig was, doch van den blaam, dien te hebben kunnen, maar niet te hebben willen verhinderen, heeft hij zich niet vermogen te zuiveren. In elk geval, het gebeurde was voor den Gouverneur-Generaal voldoende om terstond met een leger van duizend man naar Bantam op te rukken en de ons bekende profetie „Bantam moet vernederd worden“ voor goed in vervulling te doen gaan. De lezer zal ons zeker dank weten, als wij den uitslag van deze belangrijke expeditie met de eigen woorden van den Maarschalk mededeelen.

„Voor het sluiten van dezen (brief),“ aldus schrijft hij bij wijze van postscriptum aan den Minister van Koloniën Van der Heim, „heb ik nog het genoeg UExc. voorloopig bekend te maken met den satisfactoren uitslag mijner optocht jegens den Koning van Bantam, aan wiens hof op eene verraderlijke wijze de Commandeur Du Puy, de Luitenant van de infanterie Koll, een Europeesch en nog drie inlandsche soldaten, bij gelegenheid eener audiëntie zijn om 't leven gebracht.

„De Koning, onder wiens oog deze schanddaad door het beleid van eenen misdadigen rijksbestuurder gepleegd is, wel verre van zich deswegens op eenigerlei wijze te rechtvaardigen, in zijn Dalem (paleis) het resultaat mijner operatiën afgewacht hebbende, heb ik daardoor gelegenheid gevonden zijn verblijf te doen omsingelen, en mij van den Sultan en zijne familie meester te maken, zonder dat daarbij eenig bloed is vergoten.

„Den Sultan, ter zake zijner gepleegd wanbedrijf, van den troon vervallen verklaard hebbende, heb ik mij deze gelegenheid ten nutte gemaakt om het rijk van Bantam, hetwelk te voren in leen werd gegeven en door welke inrigting de Sultans

immer gelegenheid vonden zich aan de verplichte ondergeschiktheid aan het Gouvernement te onttrekken, tot Domain van de Kroon van Holland te verklaren, en wijders, na daarvan de belangrijke Lampongsche provinciën op de kust van Sumatra afgescheiden en onder het onmiddellijk bestuur van het Hollandsch Gouvernement gesteld te hebben, zoomede het oostelijke gedeelte van het Bantamsche Rijk . . . heb ik den tegenwoordigen Kroonprins Pangerang Ratoe Alie Oedien, welke bij de natie bemind en aan de voors. wandaad onschuldig bevonden is, tot Sultan van het alzoo verkleinde Bantamsche Rijk doen uitroepen, onder zoodanig bepaalde instructie en voorwaarde mitsgaders ondergeschiktheid aan den Prefect, als mij ten meeste nutte van Z. M. dienst en tot welzijn van den nog zeer veragterden staat dezer landen noodzakelijk zijn voorgekomen.

„Terwijl ik eindelijk, tot handhaving der waardigheid van het Gouvernement en om anderen tot afschrik te dienen, den voorn. Rijksbestuurder Pangerang Warga di Rédja heb doen fusilleren, en zijn doode lichaam in zee laten werpen, evenals zulks met den vermoorden Commandeur en zijn gevolg is geschied; waarna ik een generale amnestie voor alle voortvlugtige princen en mindere rijksgrooten heb doen uitvaardigen.“

Volledigheidshalve voegen wij hier nog aan toe, dat de afgezette Sultan later naar Ambon verbannen werd.

Na afloop van dezen veldtocht liet Daendels niet na, aan ambtenaren en militairen, die zich daarbij verdienstelijk hadden gedragen, „een bewijs van genoegen en erkentenis te betoonen uit de goederen en gelden, die het recht des oorlogs Hoogstdezelve hadden in handen gespeeld.“ Verder te gaan, dat wil zeggen, ook voor zichzelf iets van den buit te behouden, „gedoogde Hoogstdeszelfs delicatessen niet.“ Althans zoo lezen wij. Het schijnt echter eene uitgemaakte zaak te zijn, dat hij er anderen had voorgespannen om zich den vollen eigendom van het veroverde landschap *Djasinga*, tusschen Batavia en Bantam, te verzekeren. In November 1808 werd hem dit door den

Raad van Indië aangeboden „tot een blijk van dankbaarheid voor de opgemelde, heuchelijke gebeurtenis.“ Veel genot zou de Maarschalk er echter niet van hebben. Uit Holland toch kwam al spoedig het bericht, dat Zijne Majesteit de Koning met de „uiterste bevreemding“ had bespeurd, hoe de Indische Regeering door het wegschenken van het land Djasinga zich een soevereiniteits-recht had aangematigd, hetwelk alleen aan Zijne Majesteit toekwam, weshalve de gift „geannulleerd en buiten effect“ gesteld werd. Hoewel Daendels een traktement genoot van honderdachttien duizend achthonderd gulden en bovendien zijn vroegere bezoldiging als Kolonel-generaal van f 8000 's jaars bleef behouden, moet hem het verlies van het landgoed Djasinga toch zeer ter harte zijn gegaan. Belangeloosheid behoorde zeer zeker niet tot 's mans deugden.

Alvorens zijn vonnis over Bantam te voltrekken, had de Maarschalk den Schout-bij-Nacht A. Buyskes tot Luitenant-Gouverneur-Generaal aangesteld en was hij zelf naar Semarang verreisd om de toestanden in Oost-Java in oogenschouw te nemen. Hij maakte van die gelegenheid gebruik om de verschillende Regenten van Java en Madoera bijeen te roepen en met hen de noodige maatregelen ter verbetering van het bestuur als anderszins te bespreken. Dat hij daarbij zoowel het belang van Nederland als van den inboorling behartigde, valt niet te ontkennen. Hij vergiste zich echter als hij meende, dat allen en alles zoo maar terstond voor zijnen wil zou bukken. Zelfs de hun opgedragen titel van „'s Konings dienaaren“ kon de Regenten er niet toe brengen om zonder meer ja en amen te zeggen op wat de gevreesde man hun zoo schoon wist voor te dragen. Ziehier wat Daendels zelf van deze bijeenkomst mededeelt:

„Hoe moeielijk en verdrietig het ook zij om met den schroom-, valligen Javaan, zelfs met de aanzienlijkste en verlichtste onder dezelve, eenige onderhandeling te voltrekken en de noodige opening van zaken van dezelve te erlangen, zelfs dan wanneer dezelve eenlijk tot verbetering van zijn lot en verlichting zijner bezwaren moet dienen, zoo is het mij echter,

na gedurende meer dan eene maand het noodige geduld daartoe te hebben geoefend, eindelijk gelukt genoegzame inlichtingen te obtineren van ieder dezer regenten in het bijzonder, zoowel omtrent hunne klagten en bezwaren, als ook omtrent hunne inkomsten en uitgaven, om daarna een plan van verbetering te kunnen formeeren, waarmede zij allen volkomen bevredigd, de gemeene Javaan van zijne meest drukkende lasten ontslagen, en 's Gouvernements Kas tevens met een aanzienlijk inkomen is bevoordeeldt.“

Ook de Vorstenlanden, waar de Sultan en Soesoehoenan, rekenende op den verzwakten staat van het Hollandsch Gouvernement, een hoogen toon waren beginnen aan te slaan, kregen hunne beurt. Zoo zachtkens aan was 't hier gebruik geworden om de Residenten aan allerlei voor ons vernederend ceremoniël te onderwerpen. Daendels' eerste daad was hieraan een einde te maken en den Vorsten onder het oog te brengen, dat zij nog altijd slechts vazallen waren, die den Koning van Holland als Heer en Meester te eerbiedigen hadden. Toen hiertegen verzet werd aangeteekend, aarzelde de Maarschalk geen oogenblik, maar trok met 3300 man naar de Vorstenlanden om aan zijne eischen den noodigen klem toe te voegen. Zijn optreden hier kenmerkte geheel den man, die alles voor zijnen wil deed bukken. Hij handelde, gelijk wij ergens van hem lezen, met karakteristieke onstuimigheid, die niet van hardheid en willekeur was vrij te pleiten. Het slot was, dat zoowel de Soesoehoenan als de Sultan zich aan zijn verlangen onderwierp, de laatste het zich zelfs liet welgevallen, dat hij afgezet en door zijnen zoon vervangen werd.

Bij Daendels' komst bestond er aan het hof van den Sultan eene sterke anti-Hollandsche partij, waarvan de jongste zijner drie vrouwen, Ratoe Kentjana Woelan, de ziel was. Toen de Gouverneur-Generaal geen kans zag haar in handen te krijgen, wreekte hij zich op twee van hare voornaamste bondgenooten, de prinsen Nata Koesoema en Nata di Ningrat, die hij naar den Resident of, gelijk toen de titel was, Prefect *Waterloo* te Tjeribon zond als onbewuste overbrengers van het volgende

briefje: „Het Gouvernement kan deze twee prinsen niet openlijk ter dood brengen, maar verlangt te vernemen dat zij niet meer bestaan.“

In datzelfde Tjeribon kwamen van tijd tot tijd weer onlusten voor, waarvan de oorzaak hoogstwaarschijnlijk bij de besturende ambtenaren moest worden gezocht. Wij zouden dit althans opmaken uit de mededeeling van Daendels, dat „deze Prefecture te voren slechts gediend had om eenen daar geplaatsten gunsteling als resident binnen weinige jaren uit het zweet en bloed van den inlander met rijkdommen te overladen, terwijl het Gouvernement steeds de lijdende partij bleef.“ Hoe 't zij, ook hier slaagde de Maarschalk er in de gemoederen tot bedaren te brengen. Of het waar was, wat hij in September 1810 aan Koning Lodewijk schreef, dat „le nom Hollandais, qui était devenu un objet de haine et de mépris pour tous les princes Javans, a repris parmi eux tout son ancienne influence“ mag intusschen wel eenigszins betwijfeld worden. Dat Daendels er den schrik onder had, was waar.

Op deze en andere wijze zien wij den Gouverneur Generaal onvermoeid bezig om de zaken op Java te regelen en tegelijkertijd zich de Engelschen van het lijf te houden. Deze onze vijanden hadden hem in Augustus 1809 officieel doen aanzeggen, dat het eiland Java en de Molukken in staat van blokkade waren verklaard. Reeds hadden zij eene poging gewaagd om in West-Bantam te landen, maar zonder verder gevolg, dan dat eenige gebouwen in brand werden gestoken. Of zij echter op den duur zouden te keeren zijn, was eene vraag, die zelfs de alles overwegende Maarschalk niet durfde beantwoorden.

Voor al niet, omdat men in Holland Java met de geheele Oost scheen te hebben vergeten. Men zond vandaar noch geld, noch schepen, zelfs geen brieven. In October 1809 hooren wij den Gouverneur-Generaal klagen, dat hij reeds sedert ruim 22 maanden in de „kolonie“ vertoefde, zonder nog eene enkele missive in antwoord op zijn herhaald schrijven

ontvangen te hebben. Eerst den 28^{en} November daaraanvolgende kwam de eerste brief van den Minister van Koloniën, waarin deze hem mededeelde, dat zoowel hij als Zijne Majesteit uiterst tevreden over hem waren. Zijne Excellentie had ook nog de vriendelijkheid den Maarschalk te berichten, dat Mevrouw Daendels en de haren in goeden welstand verkeerden. Een jaar later ontving hij een eigenhandig schrijven van koning Lodewijk, waarmede hij bijzonder was ingenomen ook omdat het hem gelegenheid gaf zijn overkropt gemoed voor Zijne Majesteit te luchten. In zijn antwoord beklagt Daendels zich vooral over twee hooggeplaatste staatsdienaren, den Generaal-Majoor *Sandel Roy* en het Lid in den Raad van Indië *Van Polanen*, die hij uit hun ambt had moeten ontzetten en die nu van Amerika uit allerlei pogingen deden om zijn naam te bekladden en de koloniën in handen der Engelschen te spelen. Edoch, brieven waren geen geld, en zoo moest de Maarschalk maar zelf zorgen, dat voor al zijne ondernemingen de noodige fondsen bijeenkwamen. Dat hij daarbij erg eigenmachtig te werk ging, grond aan particulieren verkocht, o. a. geheel Probolinggo voor een miljoen rijksdaalders aan een' Chinees, veel met papieren-geld handelde en zoo meer, wie kan 't euvel duiden? Het ligt echter voor de hand, dat een bestuur, dat zich op die wijze moest trachten staande te houden, zijnen ondergang te gemoet ging. Neerland's kostbare bezitting, van binnen doorknaagd, van buiten belaagd, stond verloren te gaan. De vloek, die daar nog altijd rustte op de rijke erfenis der schuldige Oost-Indische Compagnie, moest voltrokken worden, voordat de Hollanders hun zegevierenden tocht door den Archipel vervolgen konden!

Voor de Buitenbezittingen kon Daendels niet zooveel doen als hij wel gewenscht had. In de Molukken hadden wij in Februari 1810 het verlies van de Ambonsche eilanden te betreuren, die door Kolonel Filt met al den krijgsvorraad aan de Engelschen waren overgegeven. Hoe de Gouverneur-Generaal hiervan dacht, blijkt uit zijnen brief van 26 Mei. „Ik ben niet in staat,“ schreef hij, „na waarde te beschrijven, de veront-

waardiging, waarmede ik over het lafhartig gedrag van den kolonel Filt ben aangedaan, en de gevoelige smart dien het mij veroorzaakt heeft dat het Gouvernement eensklaps van groote resources is beroofd geworden door de bloohartigheid van een enkel man.“ Het verwondert ons dan ook niet dat de schuldige onverwijld voor de Hooge Militaire vierschaar terechtgesteld en kort daarop gefusilleerd werd.

Eenmaal Ambon genomen, viel 't den Engelschen niet moeielijk zich ook van Banda, Ternate, Menado en andere posten meester te maken. Bandjarmasin was reeds in 1809 door de onzen verlaten, terwijl het plan bestond om ook Palembang prijs te geven. Restte dus nog alleen Mangkasar de „sleutel van de Molukken“, die echter niet had kunnen verhinderen dat de Engelschen met volle zeilen de rijke specerij-eilanden waren binnengetrokken.

Zoo stonden de zaken in Indië geschapen, toen daar het bericht van Hollands inlijving bij Frankrijk ontvangen werd. Daendels' vreugde hierover was echter van zeer korten duur. De blijmare werd straks gevolgd door de officieele aanschrijving dat Napoleon den Maarschalk van zijnen post ontslagen en den Divisie-Generaal *Jan Willem Janssens* (1811) tot zijnen opvolger benoemd had. Een paar malen had Daendels zelf om zijn ontslag verzocht. Thans kwam het ongevraagd en wel in termen, die niet den minsten twijfel omtrent 's Keizers wil overlieten. Binnen 24 uren moest het bestuur aan Janssens worden overgegeven. De Maarschalk meende beter verdiend te hebben en ditmaal althans was hij in zijn recht. Even onverwacht als hij op Java gekomen was, zien wij den grooten man thans weer van daar vertrekken, door weinigen betreurd, door velen, Europeanen en Inlanders, met vreugde nagestaard. Wat hij ook tot stand mocht hebben gebracht, genegenheid had hij niet kunnen wekken.

Wij zijn thans genaderd tot het jaar 1811, waarin wij den Gouverneur-Generaal Janssens zien optreden, die in deze qualiteit den 16^{en} Juni zijnen eersten en den 5^{en} October zijnen laatsten brief aan den Minister van Koloniën richtte. Twee

uitdrukkingen in deze missiven karakteriseeren op treffende wijze 's mans positie in Indië. „Ce qui est certain,“ heet het eerst, „c'est que la conservation de la plus belle possession Européenne dépend de l'arrivée de soldats français, d'armes

Generaal J. W. Janssens.

et de fonds“, terwijl hij in zijn laatste schrijven, waarin hij den Minister van Koloniën met het verlies onzer bezittingen in kennis stelt, zich aldus uitlaat: „Je suis profondément malheureux, mais je ne suis que cela.“ Vijf jaren vroeger had hij de kostelijke Kaapkolonie aan de Engelschen moeten overgeven en nu ook Java! Wij kunnen ons zijne diepe smart begrijpen.

Intusschen hadden Janssens en de zijnen zich dapper genoeg verdedigd, doch moesten ten slotte bukken voor de overmacht der Engelschen, die er door allerlei middelen in geslaagd

waren ook de inlandsche Vorsten voor hunne belangen te winnen. Na Java gingen ook Timor, Mangkasar en Palembang in handen van den vijand over. In laatstgenoemd rijk waren alle Hollanders op last van den Sultan vermoord geworden, zonder dat deze daardoor echter zijn doel om van zich van de Westelingen vrij te maken, bereiken kon. Met Neerlands macht en naam scheen 't in den Archipel voor goed gedaan te zijn. Het schoone Insulinde werd een deel van Britsch-Indië onder diens Gouverneur-Generaal *Gilbert Elliot Lord Minto*, onder wien *Thomas Stamford Raffles* met den titel van Luitenant-Gouverneur-Generaal, zich met het bestuur over de voormalige Hollandsche Bezittingen belast zag. Het land der Batavieren geketend aan de zegekar van Napoleon — het erfdeel der Oost-Indische Compagnie een buit geworden van de Engelschen!

NEDERLAND—INSULINDE.

1811—1816.

Daar ligt mijn roem, door Engeland m' ontnomen!
Ik sta beschaamd — 't vervolgt mij in mijn droomen:
'k Hoor dan een Koen en anderen mij vragen:
Waar is de schat, door ons U afgedragen?

De schat is weg, met Nederland verdwenen!
Gij Leeuw en ik, waar bergen wij ons henen?
Wat zie ik daar? Schudt gij niet den grijzen kop,
Als maandet gij: Geef, Mevrouw, de hoop niet op?

De hoop niet op? Zou 't moog'lijk dan nog wezen,
Dat uit dit graf zij eenmaal weer herrezen?
Dat Nederland, door Frank en Brit genomen,
Met Insulind' nog tot ons terug zal komen?

Welaan, mijn Leeuw! ook ik wil 't dan gelooven,
Dat straks weer keert wat nijd ons moest ontrooven!
Wat meerder zegt, mijn geest ziet reeds 't Vaderland,
En Insulind' opgewekt door Godes hand!

Op onzen post! Daar nad'ren zij, verbonden
 Door eene kroon! Geheeld zijn alle wonden.
 De Koning leev'! Zoo klinkt 't door gansch Nederland,
 Straks ook daarginds in Orient, langs' alle strand!

Treurende Ned. Maagd.

Wij willen het voorbeeld van de Nederlandsche Maagd volgen en de vijf jaar van het zogenaamd Engelsch Tusschenbestuur, als niet meer direct de geschiedenis der Nederlanders in Indië rakende, met eenig stilzwijgen voorbijgaan. Alleen teekenen wij hier aan, hoe de groote bekwaamheid van Raffles slechts geëvenaard werd door zijnen haat jegens de Hollanders, die hem geen middel onbeproefd deed laten om Java en de overige bezittingen voor goed aan de Britsche kroon te verbinden. De Europeesche Mogendheden hadden daarover echter anders beschikt. Holland kreeg zijne vrijheid weer. Der

vaderen erf werd zelfs in handen van eenen Koning gesteld, die zich nu ook met het oppergezag over Java en de andere eilanden in den Archipel bekleed zag. Een oogenblik herleefde bij den Luitenant-Gouverneur-Generaal Raffles nog de hoop, Indië voor Engeland te zullen kunnen behouden, toen nl. ook daarginds de tijding werd aangebracht, dat Napoleon Elba verlaten en het lot van Nederland opnieuw in de weegschaal geworpen had. Hij werd echter nogmaals in zijne verwachting teleurgesteld. Men bespaarde hem alleen het verdriet om in eigen persoon Java c. a. aan de Nederlandsche gevolmachtigden te moeten overgeven. In het begin van 1816 werd hij onverwacht van zijnen post afgeroepen en vervangen door *John Tendall*, aan wien nu de taak was overgelaten om het Tractaat, op 13 Augustus 1814 tusschen den Souvereinen Vorst der Nederlanden en den Koning van Groot-Brittannië en Ierland gesloten, ten uitvoer te helpen leggen. Wij doen Raffles, dien wij nog een en andermaal op onze historische wandeling ontmoeten zullen, zeker geen onrecht aan, als wij zeggen, dat hij morrende Buitenzorg verliet. Wij mogen hem bij zijn vertrek den lof echter niet onthouden van onvermoeid voor Indië werkzaam te zijn geweest en daar veel goeds tot stand te hebben gebracht. Ook de Indische Taal-, Land- en Volkenkunde is hem veel dank verschuldigd. Een vraagteeken mag echter geplaatst worden achter zijne ergens terneergeschreven verklaring, dat de Javanen onder zijn bestuur bepaald Engelschen waren geworden. Om dat te kunnen bewerkstellingen behoorde hij, zooals iemand eigenaardig van hem getuigd heeft, te veel tot die Engelschen, die in de eerste plaats Brit en eerst in de tweede plaats mensch zijn.

Tengevolge van Napoleon's optreden had de officieele overdracht van onze bezittingen eerst op den 19^{en} Augustus 1816 plaats. Wij weten niet of de ons bekende Gouvernements-Secretaris Moorrees op dat oogenblik nog te Batavia vertoefde. Zoo ja, dan heeft hij zeer zeker in de eerste rijen gestaan van hen, die het ontplooiën van de vaderlandsche driekleur met uitbundig gejuich begroet hebben. Van Nederlandsche zijde

traden bij de overname op de heeren *G. A. G. P. baron Van der Capellen*, *Mr. C. T. Elout* en de Schout-bij-Nacht *A. A. Buyskes*, die daartoe onder den titel van *Commissaris-Generaal* naar Indië waren uitgezonden. Eerstgenoemde was tevens aangewezen om na afloop als Gouverneur-Generaal op te treden. Hadden deze heeren zich misschien voorgesteld dat zij eenvoudig naar Batavia gekomen waren om, met het Traktaat in de hand, eene gewone boedelscheiding te helpen tot stand te brengen, dan zijn zij daarin zeer bedrogen geworden. Er viel zooveel te schikken en te regelen, er waren zoovele belangen te behartigen, dat het nog tot Jannari 1819 duurde,

Van der Capellen.

alvorens Commissarissen-Generaal hunne taak als afgedaan mochten beschouwen en Baron Van der Capellen den Buiten-

zorgschen troon beklimmen kon. John Bull laat niet gemakkelijk de prooi los, waarvan hij zich eenmaal heeft meester gemaakt!

Er was in de nu vervlogen acht jaren heel wat gebeurd in Indië. Gedurende het Engelsch Tusschenbestuur, waarover wij nu toch met een enkel woord moeten spreken, hadden de Vorsten van Soerakarta en Djokjokarta die, ten spijt van de verklaringen van Daendels en Raffles, Javanen in hun hart gebleven waren, op alle mogelijke wijzen getracht zich van den europeeschen invloed los te maken. Aan den eersten kostte dit echter zijn troon en een gedwongen verblijf op Poeloe Pinang, terwijl de ander het zich moest laten welgevalen, dat ook in zijn rijk een onafhankelijk Prins, Pangéran *Pakoe-Alam* over eene aanzienlijke landstreek werd aangesteld. De opvolger van Sultan Sepoeh, Amangkoe Boewana III, stierf reeds in 1814. Naaste erfgenaam van den troon was prins *Mas Djarot*, die dan ook, met voorbijgang van den later zoo bekend geworden, doch uit een onecht huwelijk geboren oudsten zoon *Dipa-Negara* (wiens eigenlijke naam was *Onto-Wirio*), tot Sultan onder den naam van *Pakoe Boewana IV* werd uitgeroepen. De nieuwe Vorst was op dit oogenblik echter slechts dertien jaar oud en kwam daardoor onder een Regentschap te staan, waarvan bovengenoemde *Pakoe-Alam* het hoofd was. Spoedig bleek evenwel dat deze regeling alles behalve de algemeene goedkeuring wegdroeg. De anti-europeesche partij begon zich opnieuw te roeren en is in en buiten den kraton van Djokjokarta blijven werken, totdat de beroemde maar bloedige Java-oorlog van 1825—'30 voor goed een einde aan alle verzet in het oude rijk van Mataram gemaakt heeft.

Met het ongelukkige Bantam hadden de Engelschen reeds voor goed afgerekend. In dit rijk hield zich een zekere Pangéran Ahmed op, wiens hulp de Engelschen bij hunne blokade van de Java-kust niet versmaad hadden, doch die het hun nu zoo lastig maakte, dat Raffles zich genoodzaakt zag eene expeditie tegen hem uit te zenden. Prins Ahmed werd

gevangen genomen en naar Banda verbannen. Hiermede echter niet tevreden, noodzaakte de Luitenant-Gouverneur-Generaal den op blz. 14 vermelden schijn-Sultan in 1813 om met behoud van zijnen titel en tegen een jaargeld van tienduizend Spaansche matten van zijn gezag afstand te doen en toe te laten dat aan Bantam eene plaats in de rij der gewone Residentiën werd aangewezen. Zoo verdween dan eindelijk het rijk Bantam van het tooneel, het eertijds machtige Bantam, dat in een' worstelstrijd van bijna 220 jaren zijne onafhankelijkheid tegen de gehate Westerlingen had trachten te verdedigen, maar 't nu voor goed moest opgeven. Zelfs bleef aan het door den oorlog verwoeste en totaal verarmde land de schande niet gespaard, dat zijn laatste Sultan, inplaats van op het veld van eer te sterven, zich door den vijand een armzalig pensioen liet toeleggen, als 't ware om hem in staat te stellen den geschandvlekten naam der fiere voorvaders op het nageslacht over te brengen. Waarlijk, de vernedering was groot, de toegebrachte slag zoo doodelijk, dat niemand het woord „verzet“ meer durfde uitspreken en zelfs in 1832 geen traan werd vergoten, toen de laatste drager van den sultanstitel zich door de Hollanders naar Soerabaja zag verbannen om daar zijne verdere dagen te slijten. Zal 't altoos zoo in Bantam blijven? De geschiedenis moet het ons leeren.

Omtrent Tjeribon valt alleen te melden, dat Raffles hier op echt Engelsche wijze korte metten met de Sultans maakte, door hen eveneens op pensioen te stellen en hun gebied bij de bezittingen van den Staat in te lijven, door welke daad de onderwerping van geheel Java een feit geworden was. In het jaar 1851 werd de laatste Sultan, schier als vergeten burger, naar zijn graf gedragen.

Keeren wij na deze korte uitweiding tot Commissarissen-Generaal terug, die het aan de Engelschen mochten dank weten, dat althans de politieke hemel op Java schoon was, zoodat zij zich bijna onverdeeld aan de regeling van de gewone bestuurszaken wijden konden. Een paar opstanden in Krawang en Tjeribon waren gelukkig, hoewel de laatste zich in den

aanvang gevaarlijk liet aanzien, spoedig gedempt. Minder kalm liepen de zaken op de Buitenbezittingen af, waar de overname tot allerlei moeilijkheden aanleiding gaf.

Allereerst op Soematra, waar wij in het jaar 1818 Raffles terugvinden als Luitenant-Gouverneur van Bengkoelen, nog altijd vol haat jegens de Nederlanders en peinzend op middelen om zooveel van den schoonen buit voor Engeland te bemachtigen als maar eenigszins mogelijk was. Aan zijn optreden was 't dan ook hoofdzakelijk te danken, dat onze posten op de Westkust eerst in Mei 1819 aan de Hollandsche gemachtigden werden overgegeven. Evenzoo had hij de hand in de zaken van Palembang. De lezer herinnert zich hoe hier in 1811 op last van den Sultan de Hollandsche loge afgeloopen en de bezetting vermoord was. Algemeen wordt aangenomen dat deze daad van ruw geweld een uitvloeisel was van een schrijven van Raffles aan den inlandschen vorst, waarin hij dezen onomwonden den raad gaf „de Hollanders met hunnen Resident te verjagen en geheel uit den weg te ruimen.“ Toen nu de Engelschen zelve het bestuur over Indië in handen kregen, weigerde de Sultan hun gezag te erkennen, zoodat de Regeering zich genoodzaakt zag eene sterke troepenmacht tegen hem uit te zenden. Op grond nu van deze expeditie, de daarop gevolgde afzetting van Sultan Badroe'd-din en het met diens opvolger Ahmed Nadjmoe'd-din gesloten traktaat, beweerde Raffles dat de Nederlanders geen rechten meer op dit rijk konden doen gelden. Hij ging zelfs zoo ver, van Bengkoelen uit gewapende mannen naar Palembang te zenden, om den Sultan, die zich ook niet aan ons wilde onderwerpen, in zijn verzet bij te staan. De zege bleef echter aan onze zijde. De weerbarstige Nadjmoe'd-din werd in 1818 met zijne familie naar de Preanger-regentschappen verbannen en zijn voorganger Badroe'd-din weer op den troon geplaatst. De moordenaar van zoovele Hollanders dus weer in genade aangenomen! Aan de politiek moet veel worden vergeven, doch dat zij hier eene grove fout beging, zou spoedig blijken.

Wij zouden te uitvoerig worden, wilden wij bij al de pogingen, door Raffles aangewend om de Nederlanders uit hunne rechtmatige bezittingen te verdrijven, stilstaan. Genoeg zij 't daarom hier mede te deelen, hoe hij ons op twee punten eenen slag heeft weten toe te brengen, waarvan wij op het oogenblik nog de gevolgen ondervinden. Gebruik makende van den verwarden toestand waarin het rijk Atjeh zich op dezen oogenblik bevond, slaagde hij in het jaar 1819 er in met den toenmaligen Sultan een traktaat van vriendschap en bondgenootschap te sluiten, waaruit de scheeve verhouding geboren is, waarin Nederland sedert met dit rijk gestaan heeft. Bijna tegelijkertijd heeft hij zijnen naam als 't ware vereeuwigd, door op een onbeduidend, slechts door enkele visschers bewoond eilandje bezuiden Malaka, de grondslagen te leggen van de stad *Singapoera*, niet ten onrechte door hem genoemd „het pistool dat op de borst van Batavia gericht was.“ Wie ooit iets van deze wereldkoopstad gezien of gelezen heeft, die weet hoezeer onze „Koningin van het Oosten“, vooral op het gebied van handel en scheepvaart, door haar overvleugeld is geworden. In 1828 heeft de Indische Regeering getracht de schadelijke gevolgen van de stichting van Singapoera te keeren, door *Riouw* tot eene vrijhaven te verklaren, doch te laat. De handelsstroom, eenmaal ook uit onzen Archipel naar der Britten gloriestad geleid, liet en laat zich niet meer keeren.

In de Lampongsche Districten, de vroegere twistappel tusschen Bantam en Palembang, thans eene rechtstreeksche bezitting van het Gouvernement, heerschte ook nu nog voortdurend onrust, terwijl de kuststreken geregeld door zeeroovers onveilig werden gemaakt. Eene in 1817 door Commissarissen-Generaal daarheen gezondene troepenmacht slaagde er in, inzooverre de orde te herstellen, dat althans aan de binnenslandsche verdeeldheden tijdelijk een einde werd gemaakt.

Die zeeroovers vormden eene ware plaag voor den Archipel. Reeds in de laatste jaren van de Oost-Indische Compagnie had men veel last van hen gehad, zoo zelfs dat de kusten

van het eiland Java geregeld tegen hunne aanvallen moesten worden beschermd. Na 1800 waren het vooral de wateren rondom Soematra, waar zij hun heilloos handwerk uitoefenden. En zij waren te meer te vreezen, omdat zij op menige plaats de hooge bescherming genoten van inlandsche Vorsten, onder wie velen werden aangetroffen, die zich niet te hoog achtten om een aandeel in den behaalden buit tot zich te nemen. Men fluisterde dit zelfs van den Sultan van Riouw, waarom Commissarissen-Generaal zich haastten de oude betrekkingen met dit rijk, en zoo ook met Bangka en Belitoeng, te hervatten. Met Riouw werd in November 1818 een traktaat

Dajak.

gesloten, waarbij de opperheerschappij van Nederland werd erkend en zoowel de Sultan Abdoerrahman als diens onder-

koning plechtig beloofde den zeeroof te zullen te keer gaan.

Reeds in het jaar 1814 hadden de Engelschen de Westkust van Borneo verlaten, zoodat hier van eene eigenlijke overname van het gezag geen sprake was. Toch kostte 't den onzen heel wat moeite en inspanning om in dezen doolhof van afzonderlijke rijkjes, onder deze zeer gemengde bevolking de zaken zoo te regelen, dat met eenig vertrouwen de toekomst kon worden tegemoetgezien. Behalve met de overheerschende Maleiers en de Dajaks, had men hier toch rekening te houden met de Chineezzen die, aangelokt door den enormen rijkdom van den bodem aan diamanten en goud, reeds in 't laatst der 18e eeuw in grooten getale naar de Westkust waren afgezakt, om ook hier hunne bijzondere geschiktheid voor mijnontginning aan den dag te leggen. Aanvankelijk in dienst van de Maleische Vorsten, begonnen zij zich al spoedig

Chineesche Priesters.

sterk genoeg te gevoelen om elk vreemd gezag van zich af te werpen en eene reeks van vrije Chineesche republieken te vormen, zoo goed georganiseerd en zulk eene kracht ontwikkelende, dat zij, die slechts den gedweën en krimpden Chinees van Java kennen, zich daarvan geen denkbeeld vormen

kunnen. Menig Maleisch vorst heeft hier gesidderd voor deze gestaarte zonen van het Rijk in het Midden, terwijl de Indische krijgsgeschiedenis het ons vertellen kan, welke geduchte tegenstanders zij in den loop dezer eeuw voor ons geweest zijn. Wij zullen er later meer van hooren. Voor 't oogenblik alleen dit, dat zij onder het bestuur van Commissarissen-Generaal in 1818 er geen bezwaar in zagen zich als rechtstreeksche onderdanen van de Indische Regeering te laten inschrijven en ten teeken hunner onderworpenheid een hoofdgeld van twee ropijen te betalen. De Sultans van Poentianak en Sambas hadden reeds in 1816 uit eigen beweging gezantschappen naar Batavia gezonden om zich onder bescherming van Nederland te stellen, zoodat hier althans de naar de Westkust afgezonden Commissarissen de baan schoon vonden om ons oppergezag bij traktaat te regelen.

In het jaar 1812 had Raffles den ambtenaar *Alexander Hare* naar Bandjarmasin gezonden, die er in slaagde een verdrag met den Vorst te sluiten, waarbij deze de opperheerschappij der Engelschen erkende. Genoemde Hare bleef er nu als Resident achter en bevond er zich nog, toen de Nederlandsche gemachtigden kwamen om ook hier het gezag over te nemen. Wie echter van vertrekken wilde hooren, de Engelsche Resident niet. Gedurende zijn bestuur had hij zich door den Sultan eene weinig bevolkte landstreek in eigendom laten toewijzen, waarheen hij, met toestemming van Raffles, tal van Javaansche landloopers als kolonisten gezonden had, met het kennelijk doel daar in Moloeko, zooals het land heette, voor zich een onafhankelijk rijk te stichten. Hij rekende echter buiten de vasthoudendheid der Hollandsche gemachtigden Chassé en Kruythoff, die hem noodzaakten Bandjarmasin te verlaten, waarna hij met zijne slaven en slavinnen naar de Keeling of Kokos-eilanden (ten westen van Soematra) vertrokken is.

Tijdens hun bestuur hadden de Engelschen veel te doen gehad met het Gouvernement van Mangkasar, waar de vorst van Boni, Aroe Palakka, weigerde zich aan hun gezag te onderwerpen, zelfs toen zij in 1814 eene vrij sterke expeditie

onder generaal Nightingall tegen hem hadden uitgezonden. Bij de terugkomst der Nederlanders wilde hij wel in onderhandeling met ons treden, doch alleen onder voorwaarde, dat hij dezêrzijs gesteund werd in zijn plannen om zich gezag over de andere Vorsten van Zuid-Selebes te verwerven. Toen echter onze landgenooten weigerden het oor aan zijne voorstellen te leenen, bleef hij in zijne vijandige houding volharden. Aangezien het Gouvernement op dit oogenblik de handen te vol had om kracht bij zijne woorden te zetten, bleef de straoefening tot later uitgesteld.

Geheel zonder bloedvergieten zou echter het herstel van het Nederlandsch gezag niet plaats hebben. Ons verhaal voert ons thans naar de ongelukkige Ambonsche eilanden, waar de door het monopolie der Compagnie zoo zwaar gedrukte bevolking onder het bestuur der meer vrijgeveige Engelschen een weinig tot verademing gekomen was. Wel had men ook nu nog grieven, maar de toestand was dragelijk en de tijd zou verdere verlichting aanbrengen. Doch zie, daar komt op eenmaal de tijding, dat de Hollanders terugkeeren en met hen het monopolie, en met dit monopolie de Resident van Saparoea *J. van den Bergh*, wiens strengheid allen nog versch in het geheugen ligt. De hoofden worden bijeengestoken, de bezwaren overwogen, en — het smeulend vuur ontbrandt. Op denzelfden dag — 17 Mei 1817 — dat de Engelsche Gouverneur Martin Ambon verliet, kwam daar het bericht aan dat Saparoea in vollen opstand was. Het verzet werd geleid door *Thomas Matoesia*, gewezen onder-officier in Engelschen dienst en thans christen-schoolmeester en een zekeren *Reebok*, twee personen, die getoond hebben te weten wat zij wilden. Als eerste slachtoffers vielen de Resident en diens familieleden, terwijl ook de bezetting van het fort Wijk-bij-Duurstede over den kling werd gejaagd. De opstand sloeg nu ook op de omliggende eilanden over en nam spoedig zulke afmetingen aan, dat de in allerijl van Ambon afgezonden troepen niet bij machte waren dien te dempen. Met den aanvoerder Majoor Beetjes sneuvelde de meeste officieren, terwijl het

aantal manschappen, dat aan de slachting ontkwam, uiterst gering was.

Wat nu? In Batavia vond men de zaak zoo bedenkelijk, dat in allerijl de Schout-bij-Nacht Buyskes met schepen en krijgsvolk naar de Molukken gezonden werd. Deze deed eerst nog Ternate aan om hulptroepen van de Sultans van Ternate en Tidore in te nemen, waarna hij zijn koers naar de weerspannige eilanden richtte, die nu weldra onderworpen werden. Er was anders hevig gestreden. Vooral Saparoea, waar o.a. de majoor Meijer en de later op Soematra zoo bekend geworden kapitein Vermeulen Krieger gewond werden, werd dapper verdedigd. Ten laatste waren de beide hoofdopstandelingen echter genoodzaakt zich over te geven, om straks hun verzet met den dood aan de galg te boeten. „Zoo moest,“ lezen wij bij Meinsma, „het Nederlandsch gezag juist in zijne oudste bezitting opnieuw met geweld worden ingevoerd.“ Aan wie de schuld?

Van de goede gezindheid der Ternataansche Vorsten werd boven reeds het bewijs geleverd. Omtrent Timor kunnen wij de eigenaardige bijzonderheid mededeelen, dat hier de overdracht van het gezag geen persoonswisseling ten gevolge had. De onder de Engelschen als Resident gefungeerd hebbende *Hazaert* bleef ook nu met het bestuur belast. In het jaar 1818 werd hij door den Portugeeschen Gouverneur bij Commissarissen-Generaal aangeklaagd wegens machtoverschrijding, eene beschuldiging, die echter later gebleken is valsch geweest te zijn. De bevolking hield zich overigens rustig.

Ten slotte een woord over *Bali*, het land dat onder de Oost-Indische Compagnie in de lotgevallen van Java's Oosthoek zulk een groote rol gespeeld heeft en bestemd was om in de nederlandsch-indische krijgsgeschiedenis van de 19e eeuw menige belangrijke bladzijde te vullen. Blijvende betrekkingen hadden de Nederlanders tot hiertoe niet met de Vorsten van dit eiland aangeknoopt. Onder Daendels en met diens toestemming had zich een zekere *Van der Wahl*, 1e Luitenant-kwartiermeester bij de Cavalerie, met den weidschen titel van

„Resident van wegen Zijne Excellentie den Heer Maarschalk en Gouverneur-Generaal“ te Bandoeng gevestigd, hoofdzakelijk met het doel om hier rekruten voor het leger aan te werven. 's Mans handelingen schijnen echter van dien aard geweest te zijn, dat Daendels hem moest terugroepen. Toen hij weigerde aan dien last te voldoen, werd hij eenvoudig door den inlandschen Vorst geboeid naar Banjoewangi opgezonden. Tijdens het Engelsch Tusschenbestuur waagde Goesti Gedé Karangasem van Boeléléng eene poging om zich opnieuw van Java's Oosthoek meester te maken. Hij kroop echter spoedig in zijne schulp, toen de Generaal Nightingall op zijne reis naar Selebes (zie boven) met zijne troepen Bali aandeed. Onder Commissarissen-Generaal werd de heer H. A. van den Broeck naar het eiland gezonden, hoofdzakelijk met het doel om zich op de hoogte van de binnenlandsche aangelegenheden te stellen. Contracten werden er echter ook ditmaal niet gesloten.

Hoewel in het jaar 1819 nog niet alle zaken met de Engelschen geregeld waren en dezen zelfs nog Bengkoelen met de posten Tapanoeli en Natal bezet hielden, konden Commissarissen-Generaal hunne taak als afgedaan beschouwen. In het laatst van Januari 1819 keerden dan ook de heeren Elout en Buyskes naar Nederland terug, nadat zij veertien dagen vroeger de regeering over Nederlandsch-Indië aan Baron Van der Capellen hadden overgedragen. Bij het optreden van dezen nieuwen Gouverneur-Generaal (1819—1825) waren onze Bezittingen binnen den Archipel als volgt ingedeeld:

- 1e. *Java en Madoera* met zijn twintig Residentiën;
- 2e. *Het Gouvernement van Soematra*, bestaande uit de Residentiën Padang, Palembang, de Lampongs en Bangka.
- 3e. *Het Gouvernement van Mangkasar*;
- 4e. *Het Gouvernement der Molukken*, gevormd door de Residentiën Ambon, Banda, Ternate en Menado;
- 5e. *De Residentie Poentianak* (Borneo's Westkust) en *de Residentie Bandjarmasin* (Borneo's Zuid-Oostkust) en
- 6e. *De Residentie Timor*.

In deze opgave mist de lezer, behalve Bengkoelen, de tegen-

woordige Residentie *Soematra's Oostkust*, die als zoodanig eerst sedert 1873 bestaat, de Residentie *Bali en Lombok*, gevormd in 1882 en eindelijk *Riouw en Onderhoorigheden*, dat op dit tijdstip nog een deel van het Gouvernement van Bengalen uitmaakte.

Toen in het begin van 1817 Commissarissen-Generaal te Batavia aan wal stapten, bevond zich in hun gevolg de Hoogleeraar *Reinwardt*, die aangewezen was om als Directeur van Landbouw, Kunsten en Wetenschappen op te treden en aan wien Neerlandsch-Indië eene stichting te danken heeft, welke alleszins verdient hier met een enkel woord vermeld te worden. Wij bedoelen den prachtigen, wereldberoemden plantentuin van Buitenzorg, waarin, zooals Professor Veth schrijft, alle gewassen van Insulinde, die in onze bakken gekweekt worden, in de open lucht prijken en er zich in een pracht en luister vertoonen, die aan onze broeikasplanten maar al te zeer vreemd zijn. Wie ooit te Batavia komt en al dadelijk een blik op de wonderen der indische plantenwereld wil slaan, verzuime niet een plaatskaartje naar Bogor (Buitenzorg) te nemen om een bezoek aan dezen eenigen tuin te brengen, die de bewondering van landgenoot en vreemdeling heeft gaande gemaakt. Ten einde de waarde van Reinwardt's stichting nog te verhoogen, is deze met een vijftal hoog in 't gebergte aangelegde tuinen in verbinding gebracht, waar planten uit kouder luchtstreken zich op gelijke wijze in haar element kunnen ontwikkelen.

Alvorens dit Hoofdstuk te besluiten, nog een enkel woord over *Batavia*, de wijd en zijd beroemde hoofdstad van Neerlandsch-Indië, die echter, van nabij gezien, haren naam van „kerkhof“ alleszins verdiende. Ongezonder oord viel er daarginds niet aan te wijzen. Het was hiermede zoo erg gesteld, dat in Mei 1804 een der hoogstgeplaatste ambtenaren openlijk het verzoek deed om zijn verblijf buiten de stad te mogen vestigen „uithoofde van de aanstaande komst zijner huisvrouw, zuster en nicht en de beduchting, dat deze geen weerstand zullen kunnen bieden aan de besmette dampkring der stad.“

Hoewel nu reeds vóór Daendels' optreden enkele buitenwijken waren ontstaan, komt aan hem toch de eer toe van met krachtige hand den aanleg eener nieuwe stad, verder van de zee en hare moerassige kust gelegen, te hebben bevorderd. Zoo ontstond Nieuw-Batavia, dat zich, met zijne breed aangelegde wijken, ruime pleinen, prachtige buitenplaatsen, trotsche gebouwen, enz. eerst recht den naam van „Koningin van het Oosten“ heeft waardig gemaakt. Met rechtmatigen trots ziet zij neer op de aan haren voet gelegen Oude Stad, die tegenwoordig nog alleen goed genoeg geacht wordt om kantoren

Groot huis te Batavia met Standbeeld van J. P. Koen.

en winkels binnen haren kring te herbergen. „Stel u voor,“ lezen wij ergens, „een uitgestreken tuin van eenige uren omvang. Verbeeld u dien bedekt met een net van hooger en lager geboomte; verbeeld u dit net met groote mazen en stel u die mazen voor als groote pleinen, als begraafplaatsen, als moestuinen en sawahs, en gij kunt in uwe voorstelling van het tegenwoordig Batavia niet falen. — Maar de gebouwen? — Zij bevinden zich daar, midden in 't geboomte; zij verheffen er zich niet boven, maar verbergen zich tusschen zijn lommer. Slechts enkele publieke gebouwen maken daarop

eene zeldzame uitzondering. Het was ook het plan niet van Batavia's nieuwere bewoners hunne huizen steedsch te bouwen, samengedrongen, met hooge trotsche gevels. De oostersche smaak was er tegen, en de zoo dikwijls door binnenaardsche werkingen beroerde bodem verbood het bovendien ook, verdiepingen op verdiepingen te plaatsen, wilde men zich niet roekeloos het gevaar der aardbeving verhoogen." Ziedaar Batavia zooals het nu in 1819 in wording was.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

1819—1830.

DE tijdvakken krimpen in, de gebeurtenissen vermenigvuldigen zich. Inzonderheid tusschen de jaren 1819—30 zijn de historische feiten zoo talrijk en tevens zoo belangrijk dat het schier eene onmogelijkheid is ze in een dertigtal bladzijden te beschrijven. Even ondoenlijk bijna als de miljoenen te tellen, die de krijsbedrijven uit dezen veelbewogen tijd aan 'slands schatkist gekost hebben. Konden Heeren Commissarissen-Generaal bij hun aftreden er zich op beroemen *veertig* tonnen gouds te hebben overgegaard, de spaarpot zou spoedig blijken een druppel aan den emmer te zijn, waar expeditie op expeditie moest worden uitgerust om ons gezag te verdedigen of daaraan de noodige uitbreiding te geven. In het jaar 1824 bedroeg het nadeelig saldo reeds *negentien miljoen* gulden! En het zal nog erger worden. Waar al die vervlogen schatten voor een goed deel besteed zijn aan Soematra, Borneo en Selebes, die zich als 't ware vereenigd hebben om het gehate juk der Westerlingen van zich af te werpen, daar komt straks Java zijn deel vragen, op welk eiland wij nog eenmaal den Islam zien optreden, dood en verderf predikende aan allen voor wie de vroeger reeds door ons aangehaalde leus niet het voornaamste geloofsartikel uitmaakte. Doch laat ons de gebeurtenissen niet vooruit loopen.

Het zou hier misschien de plaats zijn het een en ander mede te deelen omtrent de verschillende stelsels, door de drie

elkander opvolgende Regeeringen toegepast, ten einde door gedwongen leveringen, landrente, belastingen, verpachtingen, opium-verkoop als anderszins de schatkist in staat te stellen de uitgaven voor het raderwerk van staat, voor leger en vloot te bestrijden. Aangezien echter de eigenlijke staatsinrichting van N.-Indië buiten ons bestek ligt, achten wij het beter dit onderwerp te laten rusten en ons ook verder alleen bezig te houden met wat in engeren zin de Geschiedenis der Nederlanders in den Archipel kan worden genoemd.

Helpen wij thans eerst de Engelschen van de baan. In ons vorig Hoofdstuk hebben wij gezien, hoe dezen nog in het jaar 1819 enkele posten bezet hielden, o. a. Bengkoelen, waar zij het fort Marlborough gebouwd hadden om van daar uit hun invloed over Soematra te doen gelden. Ook nu toonden zij weinig lust dit belangrijk punt los te laten. Kortom, het duurde nog tot het jaar 1824, vóór onze onderhandelingen met Albion zoover gevorderd waren, dat er eindelijk een definitief traktaat tusschen Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden en Zijne Majesteit den Koning van het Vereenigd Koninkrijk van Groot-Brittanje en Ierland tot stand kwam, waarbij „in naam der Allerhoogste en Onverdeelbare Drieëenheid“ en tegen betaling onzerzijds eener ronde som van *een millioen tweehonderd duizend gulden*, aan Nederland al zijne bezittingen *binnen den Archipel* werden teruggegeven. Zijne Britsche Majesteit was wel zoo vriendelijk te verklaren, dat op Soematra nooit ofte nimmer meer een Engelsch kantoor zou worden gevestigd. Alleen moesten de Hollanders niet vergeten hoe nog in 1819 (zie blz. 28) door Raffles een verdrag van vriendschap en bondgenootschap met Atjeh gesloten was, welk verdrag nu wel verviel, maar aan Engeland tóch het recht gaf van ons te eischen, dat wij steeds eene welwillende houding tegenover genoemd rijk zouden aannemen en deszelfs onafhankelijkheid voor de toekomst zouden waarborgen. Dat hier een adder in het gras school, schenen onze Gemachtigden, hartelijk blijde dat eindelijk aan al het geharrewar een einde kwam, niet op te merken; zij vielen dus in den strik hun door Engeland

gespannen, een' strik dien wij bijna vijftig jaren lang om den hals zouden dragen en waarvan ons eerst de oorlogsverklaring van 1873 verlost heeft. Wij komen hierop later terug.

Intusschen had het Bestuur in Indië niet lijdelijk de komende dingen afgewacht. Integendeel. Men zat daar reeds tot over de ooren in de expeditie's, noodig geworden door de houding van sommige vorsten en anderen, die het nog eens wagen zouden zich aan de heerschappij der Nederlanders te onttrekken, expeditie's waarin het Indisch leger van die dagen, ook al werd het niet altijd door wetenschappelijk opgeleide officieren aangevoerd, wonderen van moed, trouw en beleid heeft aan den dag gelegd. 't Is ons eene behoefte dit hier vooraf mede te deelen, omdat de beknoptheid, waaraan wij in deze schets gebonden zijn, ons geen gelegenheid zal geven lang bij belangrijke feiten en personen stil te staan.

Wenden wij ons dan het eerst naar de Westkust van Soematra, waar de onzen bij het vertrek der Engelschen een viertal posten bezet hielden met Padang als middenpunt. Met de zoogenaamde Bovenlanden hadden wij vooreerst niet veel te maken. Hier lag, zooals de lezer weet, het oude rijk van Minangkabau, de bakermat van de eigenlijke Maleiers, dat in 't begin dezer eeuw nog zijn eigen oppervorst of Jangdi-pertoean had, met wien twee andere vorsten de regeering deelden. Inwendige verdeeldheden zouden echter spoedig dit reeds verzwakt rijk in duigen doen vallen. De stoot kwam van de zijde van den Islam, welke godsdienst hier reeds vroegtijdig werd ingevoerd, echter zonder diep genoeg door te dringen om geen plaats te laten voor gewoonten en gebruiken, die strijdig met de leer van de Halve Maan moesten worden genoemd. De ketterijen bleven bestaan, ook toen het getal van hen, die den voorgeschreven pelgrimstocht naar Mekka ondernamen om den zoo begeerlijken titel van *Hadji* machtig te worden, toenam. Toch zou van dien kant de hervorming komen. Omstreeks het jaar 1805 zien wij een drietal Maleiers de heilige stad verlaten, geheel onder den indruk van wat zij daar gezien en gehoord hebben en zich in stilte

voornemende om in hun vaderland het zoo schromelijk verwaarloosde geloof van den Profeet in eere te herstellen. Nauwelijks in de Padangsche Bovenlanden teruggekeerd of *Miskin*, *Soemanik* en *Piabang*, zoo heette het drietal, begonnen het land in hunne witte pelgrimskleeding door te trekken, het overal luide verkondigende hoe Allah's toorn zou nederdalen op allen, die niet getrouw de vijf dagelijksche gebeden verrichtten en zich aan het genot van opium schuiven, hanengevechten, dobbelspelen enz. bleven overgeven. Zij en hunne aanhangers, wier aantal spoedig aangroeide, gingen in hunnen ijver zelfs zoover, dat zij aan de mannen het dragen van den Arabischen tulband en aan de vrouwen dat van den sluier voorschreven. Ondanks die gestelde eischen, waarbij later nog kwam geheele onthouding van tabak, sirih (betel), bedwelvende dranken, enz., sloten zich telkens opnieuw velen bij de hervormingspartij aan, die sedert onder den naam van *Padri* (priester) bekend is geworden en aanvankelijk *Bondjol* in de schoone en vruchtbare vallei van Alahan Pandjang tot hoofdzetel gekozen had.

Natuurlijk vond de partij ook hare tegenstanders. In de eerste rij stonden de bovenbedoelde Vorsten, die zich in hunne macht bedreigd zagen en met geweld den stroom keeren wilden. Te vergeefs echter. Aan twee der machthebbenden kostte hun verzet het leven, terwijl de derde, Radja Moening, naar de Oostkust ontvluchtte om daar de droeve mare te verspreiden, dat 't met het rijk van Minangkabau gedaan was. De *Padri's* hadden nu vrij spel. Intusschen waren enkele andere voorname Maleiers naar Padang uitgeweken, om daar eerst bij Raffles en, toen deze, hoewel hij maar al te veel zijn oog op de Padangsche Bovenlanden gevestigd hield, de zaak niet aandurfde, bij de Hollanders hulp en steun te zoeken. Na lang aarzelen en nadat de Maleische hoofden zich, zooals zij voorgaven, namens Radja Moening verbonden hadden om alle tot Minangkabau behorende landen aan het Nederlandsche Gouvernement te zullen afstaan, ging de Resident Du Puy er toe over om gunstig over hun verzoek te adviseeren, waarop

Landschap met watermolen op Sumatra.

in het laatst van 1821 de Luitenant-Kolonel A. T. Raaff met eene vrij talrijke troepenmacht naar het tooneel van den binnenlandschen strijd werd uitgezonden. Hiermede nam eigenlijk de bekende Padri-oorlog een aanvang, die, zooals de lezer weet, met tusschenpoozen tot het jaar 1837 heeft voortgeduurd en de wonderschoone Padangsche Bovenlanden tot eene streek heeft gemaakt, waar de graven onzer dapperen als gezaaid liggen. Eerst in 1825 slaagde de Resident en Militaire Kommandant H. J. L. de Stuers er in, met de meeste Padri-hoofden eene overeenkomst te sluiten, die wel geen blijvenden vrede bracht, doch ten minste tijdelijk de vijandelijkheden deed staken. Wij dankten dezen uitslag gedeeltelijk ook aan zekeren Arabier *Said Salimoe'l Djafrid*, aan wien 't gelukt was in November van genoemd jaar een gezantschap van Padri's naar Padang te brengen. Alleen de Hoofden van Bondjol bleven nog in hun verzet volharden. Het Indisch Gouvernement was echter verplicht hen voor 't oogenblik te laten begaan, omdat het zijne troepen elders in het vuur moest brengen. Wij zullen straks zien waar.

Thans vraagt *Palembang* onze aandacht, waar wij in 1818 Mahmoed Badroë'd'din, den moordenaar onzer landgenooten, onder bescherming van de Hooge Regeering opnieuw den troon zagen bestijgen. In plaats van zich nu recht dankbaar te betoonen, liet hij geene gelegenheid voorbijgaan om ons den voet dwars te zetten. En dit niet slechts in zijn eigen land, maar ook op het aan Palembang onderhoorige *Bangka*, waar de Hoofden geregeld door hem tegen de Hollanders werden opgestookt. Het einde was eene nieuwe expeditie in 1819, die echter niet tot het beoogde doel leidde. De zaken namen nu zulk een ernstige wending, dat men te Batavia tot de overtuiging kwam, alles op 't spel te moeten zetten om de eer der vlag te redden en tevens den inmiddels op *Bangka* vermoorden Resident Smissaert te wreken. Men ging zelfs zoo ver van den verbannen Vorst Nadjmoe'd'din (blz. 27) in den arm te nemen en dezen in belooning voor de door hem te verleen hulp niet slechts vergiffenis te schenken, maar hem

bovendien het uitzicht te openen, dat zijn zoon op den troon zou worden geplaatst. Dit geregeld zijnde, vertrok in 1821 eene nieuwe expeditie naar Palembang onder bevel van den Generaal-Majoor Merkus de Kock, die 1500 man troepen en eene vloot van 32 oorlogs- en transportschepen. bemand met 2600 koppen, te zijner beschikking had. Ditmaal waren de onzen gelukkiger. Na korten tegenstand gaf Badroe'd'din zich onvoorwaardelijk aan de Hollanders over, die hem op Ternate gelegenheid gaven over de wisselvalligheid van 's werelds grootheid na te denken. Onder den naam van Nadjmoe'd'din II werd nu bovenbedoelde prins op den troon geplaatst en hoopte men vooreerst met Palembang te hebben afgedaan. Het zou echter spoedig blijken dat men nog lang niet aan het einde was.

De jonge Vorst, hoezeer met de beste bedoelingen jegens ons gezind, miste, zooals weldra aan 't licht kwam, alle zelfstandigheid, waarvan zijn vader, niet tevreden met den hem verleenden titel van *Soesoehoenan*, behendig gebruik maakte om zijn oude spel met de Hollanders te spelen. Ook ditmaal bleken de onzen hem echter te sterk te zijn; in het laatst van 1824 werd hij opnieuw gevangen genomen en naar Batavia overgebracht — waar hij kort daarop kwam te overlijden, — terwijl zijn zoon in Augustus van het volgende jaar als een totaal berooid zwerveling in onze handen viel. Aan dezen werd Banda tot verblijfplaats aangewezen, waarheen wij hem zien vertrekken als den laatsten Vorst uit een — waarom het te ontkennen — roemrijk geslacht, dat wij in 1596 zijne onafhankelijkheid tegenover Bantam zagen verdedigen (blz. 16) en nu na ruim twee eeuwen, evenals de beheerschers uit laatstgenoemd rijk, het veld moet ruimen voor hen, die als „flamingo's“ den Archipel waren binnengekomen om al wat daar groot en machtig genoemd werd voor zich in het stof te zien kruipen. De Hooge Regeering vond het namelijk goed het Sultanaat in Palembang voor altijd af te schaffen. Dientengevolge verhuisden dan ook de rijkssieraden naar de hoofdstad van Nederlandsch-Indië, waar zij naast de

teekenen der macht en majesteit van het ongelukkige Bantam eene plaats in eene der zalen van het ons bekende Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen gevonden hebben.

Dat ook deze krijgstochten tegen Palembang ons heel wat volk gekost hebben, onnoodig het te zeggen. Onze landgenooten wreekten zich later nog o. a. door vijf aanzienlijke volgelingen van den Vorst ter dood te veroordeelen en hen „om de straf te verhoogen“ te doen *onthalzen*. De meening schijnt dus toen reeds te hebben geheerscht, dat een geloovig mohamedaan zich niets ergers denken kan dan zonder hoofd voor Allah te moeten verschijnen. Van Moslems, die hun land tegenover „ongeloovigen“ verdedigen, weten wij echter beter.

Tijdens onze gespannen verhouding met Palambang was onder de Boegineezen van Riouw een opstand uitgebroken, die een zeer gevaarlijk karakter droeg, doch gelukkig, dank zij het flink optreden van den ons reeds bekenden garnizoenskommandant *Vermeulen Krieger*, geene verdere gevolgen had. In het jaar 1824, na het sluiten van ons traktaat met Engeland, werd Riouw geheel van Malaka afgescheiden, terwijl onze zaakgelastigden er in slaagden met Sultan Abdoe'rahman en diens Onderkoning Radja Djafar contracten te sluiten, waardoor onze invloed in dit gedeelte van den Archipel zeer toenam. Ook op Bangka werden de uitgebroken onlusten spoedig door bekwame aanvoerders als de Luitenant-Kolonels Keer en Riess gedempt.

En thans iets anders dan wapengekletter en krijgsrumoer. Toen de expeditie onder Merkus de Kock nog in de rivier van Batavia vertoefde, verbreidde zich op eenmaal de mare dat op de vloot de *cholera* was uitgebroken, welke vreeselijke ziekte binnen een paar dagen reeds zestig slachtoffers gemaakt had. Een oogenblik dacht de Gouverneur-Generaal Van der Capellen er aan de expeditie uit te stellen, doch bij nadere overweging vond men dit beter van niet. Mogelijk oordeelde de Hooge Regeering, hoe een tocht in open zee beter dan het verblijf aan land de nog gezond gebleven manschappen

tegen besmetting beveiligen kon. Hoe dit zij, nauwelijks had de vloot de rivier verlaten of de ziekte nam af, en schijnt zich gedurende dezen veldtocht niet meer te hebben vertoond. Intusschen blijft het een treurig historisch feit, dat deze geesel der menschheid in genoemd jaar zijn intrede op Java gedaan heeft, waar hij sedert, gelijk ook in andere deelen van Indië, jaarlijks zijne slachtoffers bij tien- en honderdtallen is komen opeischen. Opmerking verdient dat de *begebloek*, gelijk de inlanders deze vreeselijke ziekte ook wel noemen, na elke expeditie van eenig belang ook de slagvelden bezoekt, doch zich van de gewone hyena's daardoor onderscheidt dat zij hare woede aan de levenden koelt. In de berichten van het indisch oorlogsterrein vinden wij steeds uitsluitend het aantal gesneuvelden en gewonden opgegeven. Wie telt echter de duizenden, Inlanders en Europeanen, militairen en burgers, die, nadat de troepen in de kazerne zijn teruggekeerd, als slachtoffers van de cholera gevallen zijn en nog voortdurend vallen?

Helaas, dat in dit wonderschoone land naast de rozen ook zulk een doorn moet staan. En hij vormt niet de eenige schaduwzijde, die het verblijf binnen de tropen voor onze landgenooten oplevert. Blootgesteld aan eene ziekte, welke binnen enkele oogenblikken aan het sterkst gestel, aan het kostbaarst leven een einde maakt, wandelen zij bijna overal op eenen bodem, zoo vulkanisch van aard, dat de weerga schier nergens ter wereld wordt teruggevonden. Hevige uitbarstingen, dood en verwoesting rondom zich verspreidende, komen er menigvuldig voor. Uit het tijdvak waarover wij thans handelen dagteekent o. a. de eruptie van den Tambora op het eiland Soembawa, zoo hevig van aard, dat zij nauwelijks door de uitbarsting van den Krakatau overtroffen is. In het jaar 1817 braakte de Idjen op Java's oostkust zijne gloeiende massa's uit; in 1818 de Goentoer in de Preanger Regentschappen; vijf jaren later de Galoenggoeng in dezelfde Residentie, ongeveer tegelijkertijd met den Goenoeng-Api in de Bandagroep. En zoo meer. Aardbevingen zijn daarginds aan de orde van

den dag. De mensch raakt aan alles gewoon, anders zou het voorzeker een onverklaarbaar iets zijn, hoe inlanders en vreemdelingen zoo rustig en kalm van den eenen in den anderen dag kunnen gaan. Het is dezelfde macht der gewoonte, die de bewouers van rivieroeveren zorgeloos het hoofd doet neerleggen, hoewel zij bij ervaring weten, dat het kalme water, waarin zij pas hun bad genomen hebben, binnen een uur tijds tot eenen stroom kan aanwassen. die straks zijn boeien verbreekt en alles, huizen, boomen, menschen en dieren in zijn dolle vaart medesleept. Naast de rozen dus meer dan één doorn! Indië gelijkt in dit opzicht veel op een zijner vruchten, heerlijk van smaak, maar zoo kwalijk riekend, dat 't eene overwinning op zichzelf kost om er van te genieten. 't Is de *doerian*, welk woord zou kunnen worden vertaald door de „gedoornde“ en dus ons Hollandsch spreekwoord op niet onaardige wijze illustreert.

Op bl. 30 spraken wij over de Chineezzen op de Westkust van Borneo, een energiek volkje, dat zich, toen de Vorsten van Poentianak, Sambas en Mampawa de Nederlandsche opperheerschappij erkend hadden, gewillig het opgelegde hoofdgeld van twee ropijen liet welgevallen, maar al dadelijk verzet begon aan te teekenen, toen de Indische Regeering door verhooging van den zout- en opiumprijs hare inkomsten trachtte te vermeerderen. Reeds in de eerste helft van 1819 kwamen de Chineezzen van Mandor en Montrado openlijk tegen ons in opstand. Kort daarop deden zij zelfs een aanval op de hoofdplaats Poentianak, die wel door de bezetting werd afgeslagen doch aan de Nederlanders het bewijs geleverd had, hoe hier in die gestaarte mijnwerkers een vijand was opgestaan, met wien te rekenen viel. Ongelukkig voor de onzen waren juist de beschikbare troepen naar Palembang, zoodat het October 1820 moest worden, alvorens versterking naar de Westkust kon worden gezonden. Thans volgt een lange reeks van onderhandelingen en gevechten, de eerste gevoerd door Mr. Tobias, de laatste grootendeels geleid door den Luitenant-Kolonel De Stuers, die echter maar ten halve aan het doel beantwoordden.

In April van het jaar 1823 onderwierpen de meeste Chineesche hoofden zich aan de hun mondeling gestelde voorwaarden, doch nauwelijks maakten onze hier en daar verspreide troepen zich gereed om op Poentianak terug te trekken, of zij deden als ware er niets afgesproken. Met afwisselend geluk werd nu opnieuw tegen de Chineezzen geageerd en nog was de strijd in vollen gang, toen in het begin van 1825 te Poentianak de tijding werd aangebracht dat Java in opstand was. Aangezien de vijand nogal belangrijke verliezen geleden had, werd hij niet ongeneigd bevonden opnieuw allerlei schoone beloften af te leggen, waarna alle nog strijdbare manschappen naar het hoofdeiland werden ingescheept. De Chineezzen hadden intusschen zooveel gewonnen, dat zij voorloopig geen hoofdgeld behoefden te betalen en naar hartelust opium en zout konden binnensmokkelen. Ook met hen zouden de onzen echter later afrekenen.

In het overig gedeelte van dit groote eiland, voorzoover het althans aan Nederland behoorde, bleef de rust tijdens het bestuur van Van der Cappellen zoo tamelijk gehandhaafd. Alleen bleek ook hier al weer hoe het zelfbestuur van inlandsche Vorsten zich op den duur moeielijk verdraagt met het oppergezag eener Westersche Mogendheid, die ook de welvaart der inheemsche bevolking naast den bloei van handel, nijverheid en scheepvaart bevorderen wil. Zoo kon dan ook een nieuw contract, in 1823 door Tobias met Sultan Soleiman van Bandjarmasin gesloten, niet verhinderen, dat er eene gisting onder diens volk ontstond, welke te eeniger tijd tot uitbarsting komen moest. In het jaar 1824 trad een zekere Kendet, Hoofd van de landschappen Doesoen en Bakoempai, openlijk tegen zijnen Meester op en aangezien deze zich niet sterk genoeg gevoelde om hem tot rede te brengen, werd deze taak aan onze soldaten overgelaten. Gebrek aan de noodige troepenmacht was oorzaak dat het tot 1825 duurde alvorens de laatste verschansing der opstandelingen werd ingenomen, bij welke gelegenheid Kendet mede in handen der Nederlanders viel. Omstreeks dezen zelfden tijd stierf

Sultan Soleiman, die opgevolgd werd door zijnen zoon Sultan *Adam*, met wien nieuwe, voor ons voordeelige overeenkomsten gesloten werden.

Boven noemden wij ook Selébes onder de eilanden, waar pogingen werden aangewend om zich aan het gezag der Nederlanders te onttrekken. Vooral het bekende Boni maakte 't ons voortdurend lastig. Later traden ook Soepa en Tanette vijandig tegen ons op. Uit laatstgenoemd rijk werd in 't jaar 1819 zelfs, onder aanvoering van zekeren *Aboe-Bakar*, een aanval op Gouvernementsgebied gedaan, die wel, dank zij de dapperheid onzer troepen onder den Luitenant-Kolonel De la Fontain, geene verdere gevolgen had, doch in elk geval aan de Indische Regeering het bewijs gaf, hoe zwak 't nog met onzen invloed buiten de hoofdplaats Mangkasar geschapen stond.

Erg op zijn gemak was men te Batavia zeker niet, ook toen men daar wist dat Aboe-Bakar overwonnen en gesneuveld was. De tijdsomstandigheden gedoogden echter niet krachtig tegen Zuid-Selebes op te treden. Gouverneur-Generaal en Raden herademden een oogenblik op het bericht dat de toenmalige Vorst van Boni — 1823 — overleden en opgevolgd was door diens zuster *Aroe-Datoe*, van welke vrouw men zich betere dingen voorstelde. Hoe zag men zich daarin echter bedrogen! Toen n.l. in genoemd jaar de Commissaris Tobias naar Selebes gezonden werd om eenige wijzigingen in het bestaande Traktaat van Boengaja te brengen, bleek het hof al even weinig gezind zich naar de wenschen der Hollanders te voegen. Zelfs de komst van Van der Capellen, die in 1824 op zijne reis door de Molukken ook Mangkasar (zie later) bezocht, vermocht geene verandering in de vijandige houding van Boni, Soepa en Tanette te brengen. Wel zond eerstgenoemd rijk een gezantschap naar de hoofdplaats om Zijne Excellentie te begroeten, doch toen het er op aankwam het nieuwe traktaat met hunne handteekening te bekrachtigen, vroegen de Boniërs verlof om naar hun land terug te keeren en nadere bevelen van hunne Vorstin te gaan vragen. Zij

lieten zich niet meer te Mangkasar zien. De twee andere rijken hadden in 't geheel geen afgevaardigden gezonden.

Wat nu? De zaken op haar beloop laten en zich met de onderteekening door de andere Vorsten tevredenstellen, zou gelijk staan met het inrukken aan de brandwacht, terwijl uit de puinhoopen nog herhaaldelijk vlammen oprijzen. Dan liever van den nood eene deugd gemaakt, de oogen gesloten voor het steeds toenemend gebrek aan geld en getracht de weerspannigen met geweld van wapenen tot onderwerping te brengen. Eene in Juli 1824 onder aanvoering van De Stuers naar Tanette uitgezonden expeditie slaagde volkomen. Minder gelukkig was Kapitein Buys, aan wien de taak was opgedragen om Soepa te tuchtigen. De plaats bleek onneembaar, ook toen Kolonel De Stuers de leiding op zich had genomen. Het gevolg van dit laatste was, dat de Boniërs aan onze macht begonnen te twijfelen en nu zelve tot den aanval overgingen. Niet dan met groote moeite gelukte het aan de onzen hen van het Nederlandsch grondgebied, waar zij reeds waren binnengedrongen, terug te drijven.

Nog eens, wat nu? De Gouverneur van Mangkasar Van Schelle wist niets beter te doen dan zijn mede-Commissaris voor de Selebessche zaken naar Batavia om versterking te zenden. Hoewel men hier nog de handen vol had met de Padri's, Palembang en Borneo, besloot de Hooge Regeering eene talrijke expeditie, sterk ruim 3300 man, naar Mangkasar uit te zenden. Het bevel daarover werd opgedragen aan den Generaal-Majoor Van Geen, van wien men verwachtte, dat hij als een tweede Speelman de zaken op Selebes in orde zou brengen. Nu, hij heeft dapper genoeg gestreden. Belangrijke plaatsen als Sindjai en het later nog meer bekend geworden *Badjoa*, werden, hoe hardnekkig ook verdedigd, ingenomen. Het vechten op indisch terrein, waar onze troepen vaak den weg moeten *zoeken*, terwijl de vijand met elk pad, met elken schuilhoek nauwkeurig bekend is, was echter vooral in dien tijd een hoogst bezwaarlijk werk. Men wist niet eens waar de hoofdplaats Boni gelegen was en toen men haar eindelijk

met veel moeite en niet zonder verlies gevonden had, bleek het dat de Vorstin Aroe-Datoe met de haren naar het binnenland was gevlucht. Eene poging om haar door schoone beloften terug te lokken, mislukte. Onze dappere troepen hadden alleen dit succes, dat de Boniërs zich nu voorloopig rustig hielden, waardoor Generaal Van Geen gelegenheid kreeg tegen Soepa op te rukken, welke plaats nu door de Hollanders genomen werd. Daarop volgde de onderwerping van den Vorst, die thans ten volle bereid bevonden werd eene overeenkomst met het Gouvernement aan te gaan.

Straks maakten wij ter loops melding van de reis van Van der Capellen door de Molukken. Tot de verdiensten van dezen Gouverneur-Generaal mag zeer zeker ook gerekend worden zijn streven om in eigen persoon de toestanden in de verschillende deelen onzer Bezittingen in oogenschouw te nemen om naar bevind van zaken zijne plannen en voorstellen tot verbetering in te richten. Met dit doel had hij in de jaren 1820 en 1822 eene reis over Java gemaakt en bij die gelegenheid ook de Vorstenlanden bezocht, waar 't in de laatste jaren zoo tamelijk rustig gebleven was. Weerkenners hadden echter kunnen voorspellen, dat de heerschende stilte blijken zou slechts de voorbode van een' naderenden storm te zijn. Tot recht verstand van hetgeen later volgen zou, teekenen wij hier aan, hoe in het laatst van 1823 in Djokjokarta Sultan Amangkoe Boewana IV — naar men fluisterde door vergif, maar zeer zeker tengevolge van een verregaand losbandig leven — kwam te sterven. Opvolger was zijn tweejarige zoon Mènol, onder den titel van *Amangkoe Boewana V*. Hij werd onder eene dubbele voogdij geplaatst, eenerzijds van het Gouvernement, vertegenwoordigd door den Resident en den Rijksbestuurder, anderzijds van eenen zuiver inlandschen Raad, waarvan o. a. zijn oom, de ons reeds bekende *Dipo Negoro* deel uitmaakte. Deze schijnt de stille hoop gekoesterd te hebben, dat hem althans bij deze gelegenheid de landsregeering zou worden opgedragen. Men beweert zelfs dat de Resident Nahuys hem daarop uitzicht gegeven had. Ook ditmaal

zag hij zich echter door zijne onwettige geboorte den toegang tot den troon afgesloten, wat, van achteren gezien, misschien zeer te bejammeren is.

Ongeveer terzelfdertijd was in Soerakarta de Soesoehoenan overleden en opgevolgd door *Pakoe Boewana VI*. Op het oogenblik dat de storm, waarop wij boven doelden, losbreekt, vinden wij dus in de beide rijken een nieuw bestuur aan het hoofd, welke omstandigheid niet zonder invloed op de nu volgende gebeurtenissen geweest is.

Volgen wij thans voor een oogenblik den Gouverneur-Generaal op diens reis naar en door de Molukken. Zooals de lezer zich misschien herinnert, was hij de tweede Landvoogd, die dit meer afgelegen deel van den Archipel met een bezoek vereerde. Ditmaal golden het echter gansch andere redenen. Terwijl toch, gelijk wij op blz. 63 zagen, de Gouverneur-Generaal Van Diemen in 1636 en 1638 eenig en alleen naar de Ambonsche eilanden toog om er ons aangerand gezag te herstellen en wraak te oefenen over het geschonden monopoliestelsel der O.-I. Compagnie, werd Baron Van der Capellen slechts door de zucht gedreven om den druk, die daar nog altijd op de Molukken lag, zooveel mogelijk te verzachten. Op 18 Februari 1824 van Batavia vertrokken, kwam het hooge gezelschap den 3^{en} Maart op Ambon aan, waar de honneurs door den Gouverneur Mr. P. Merkus werden waargenomen. Later kregen ook Banda en Ternate een bezoek. Natuurlijk ontbrak 't nergens aan de noodige feestelijkheden. Waar men echter ook vertoefde, overal werden de inlandsche dansen en volksvermakelijkheden afgewisseld door belangrijke beraadslagingen met inlandsche Hoofden, waarvan, want wij mogen niet uitvoerig zijn, het resultaat was, dat zoowel op Ambon als op de beide andere hoofdeilanden bij het vertrek van den Gouverneur-Generaal eene publicatie werd afgekondigd, die als muziek moest klinken in de ooren van eene bevolking, welke door schendige handen van vrijheid en goed beroofd was geworden. Gaat 't den lezer als ons, dan zal 't hem, dien wij tot getuige gemaakt hebben van de schande-

lijkheden die daar in de Molukken al zijn voorgevallen, goed doen te hooren wat de Gouverneur-Generaal Van der Capellen den Amboneezen als afscheidswoord toeroept:

„Volkeren van Amboina, van Hitoe, van Seram, van Boeroe en van de verdere eilanden hierom gelegen!

„Toen wij voor acht jaren ons Vaderland en onzen Koning verlieten, om in Zijnen naam de uitgestrekte landen, in deze zeeën gelegen, te regeeren, ontvingen wij reeds van Hem den last om bijzonder ook uwen toestand te onderzoeken.

„Hij wilde, dat wij ook u deelachtig zouden doen worden de zegeningen die alle volkeren onder Zijne heerschappij genieten. Hij wilde ook voor u een weldoend Vader worden, zooals Hij voor alle Zijne onderdanen is, onder welke gij het geluk hebt te behooren.

„Veel was er voor ons te doen, om aan onze bestemming te beantwoorden. Wij hebben echter uwe belangen daarom niet uit het oog verloren, maar door anderen doen onderzoeken wat voor uw geluk, voor uwe rust en voor uwen voorspoed gedaan kan worden.

„Thans zijn wij zelf in uw midden gekomen, en deze komst moet u allen reeds een waarborg zijn geweest voor de belangstelling, welke wij voor uwe welvaart en de welvaart uwer kinderen gevoelen.

„Wij hebben ons door eigene oogen willen overtuigen, of de berichten die ons, op onzen last, door anderen gegeven zijn, en of de meening die wij zelf ons van uwen toestand gevormd hadden, met de waarheid overeenstemden.

„Wij hadden gewenscht, dat dit anders ware geweest; maar wij hebben, tot ons diep leedwezen, uw lot beklagenswaardiger gevonden, dan wij ons hadden kunnen voorstellen.

„Gij zijt arm, terwijl de Voorzienigheid de rijkste voortbrengselen aan uwen grond geschonken heeft; gij zijt afhankelijk van alle andere volkeren, terwijl gij de vruchten van eigen vlijt en nijverheid niet hebt leeren kennen; gij slijt uwe dagen in ourust, in gedurige twisten en oneenigheid onder u zelve en met uwe naburen, omdat gij de weldaden van rust, recht en rechtvaardigheid niet kunt waardeeren; gij haat en miskent het wettig gezag der Hoofden uit uwe oude geslachten

gesproken, omdat hunne belangen niet de uwe zijn; gij onttrekt u aan de regeering der wetten, omdat gij derzelver beschermend vermogen niet weet op prijs te stellen;

„Gij drijft eenen gevaarlijken en schadelijken sluikhandel, omdat gij de veiligheid en voordeelen van eenen vrijen handel niet hebt ondervonden; gij hebt eenen afkeer van allen arbeid, omdat gij het denkbeeld van dwang en verplichting daarvan niet kunt afscheiden; gij zijt ten prooi aan de roofzucht der lafhartigste volken, die uwen moed en uwe krachten zouden vreezen, zoo gij eensgezind uwe have en goed, uwe vrouwen en kinderen wist te verdedigen.

„Menigvuldig en groot zijn deze rampen! Vele oorzaken hebben daartoe bijgedragen, waaraan echter gijzelfden grootendeels onschuldig zijt. Wij weten dat en zullen het den Koning, uwen en onzen Heer doen vernemen. Wij zijn dan ook niet tot u gekomen om u te bestraffen, maar om u op te beuren en te redden.

„De middelen, die daartoe noodig zullen zijn, vorderen eene langere overweging dan wij in dit oogenblik, gedurende ons kortstondig verblijf in uw midden, daaraan kunnen besteden. Hetgeen echter onze hand nu reeds dadelijk te doen vindt, is reeds voor u door ons gedaan, of zal terstond geschieden, opdat gij onverwijld de vruchten daarvan moogt inoogsten.

„Uwe nagelboomen, die gij thans uwe zorg niet waardig acht, omdat zij uwe moeite en den arbeid daaraan besteed, niet beloonden, zullen reeds dit jaar dierbaar voor u worden, door de meer zekere en grootere voordeelen, die gij en uwe Hoofden daarvan zult hebben.

„Zonder arbeid kunnen menschen noch maatschappijen bestaan. De arbeid die nuttig is, moet echter doel en belooning hebben. Wij zullen geenen nutteloozen arbeid van u vorderen en geenen arbeid onbeloond laten.

„De leverantiën die het Gouvernement vooreerst nog van u zal vergen, zullen reeds van dit oogenblik af aan, voor u gemakkelijk en voordeeliger gemaakt worden. Men zal niets om niets van u verlangen; alles zal aan u tegen billijke en redelijke prijzen betaald worden, opdat gij uw eigen voordeel daarin leert kennen en ook daardoor de lust tot vrijwilligen arbeid in u opgewekt worde.

„De *Hongi*, die zoo lang en zoo zwaar op u gedrukt heeft, zal slechts de herinnering van geledene rampen bij u overlaten; zij zal, van dit oogenblik af aan, niet meer bestaan en voor altijd vernietigd zijn.“

Hoewel hiermede nog niet alle grieven waren weggenomen zeggen wij 't toch gaarne zeker schrijver na, dat de reis van Van der Capellen naar deze streken gewis voor de geschiedenis der Molukken een merkwaardig feit zal blijven, dewijl daarmede de eerste stap werd gedaan tot hervorming in deze gewesten, die zeker wel het meest den druk van 's Compagnie's geest van monopolie en uitsluiting hebben gevoeld.

Terwijl de Gouverneur-Generaal zoo in het groot trachtte wel te doen, vond hij op zijne reis bovendien nog herhaaldelijk gelegenheid om zijn goed hart tegenover enkele personen te toonen. Tijdens het Engelsch Tusschenbestuur was een Javaansch prins, Mangkoe-Boemi, broeder van den Soesoehoenan, naar Ambon verbannen, waar hij zich op het oogenblik nog bevond. Toen nu uit een op hooger last ingesteld onderzoek bleek, dat bedoelde prins eigenlijk onschuldig veroordeeld was en slechts tot zondebok voor den Vorst gediend had, aarzelde Van der Capellen geen oogenblik hem te doen aanzeggen, dat 't hem vrijstond met zijne familie naar Java terug te keeren. Dubbele vreugde voor den zeven-en-vijftigjarigen Javaan, die zich nu bovendien zag vrijgemaakt van het denkbeeld — een schrikbeeld voor iederen Inboorling, — dat vreemde handen in vreemden bodem zijn graf delven zullen! Wij kunnen ons dan ook voorstellen, hoe hij bij zijn vertrek met betraande oogen zal zijn nagestaard door den ouden Sultan Sepoeh van Djokjokarta (blz. 25), die in het jaar 1817 van Poeloe Pinang naar Ambon was overgebracht. Gelukkig sloeg ook voor hem spoedig het uur der verlossing en schonk de Gouverneur-Generaal hem verlof om zich met de zijnen te Soerabaja te gaan vestigen. Weinig zal hij echter gedroomd hebben, dat hij op zijn ouden dag nog eens een rol in de geschiedenis van zijn vaderland spelen zou.

Eene tweede welwillende daad van den Landvoogd gold eenen 89-jarigen schoolmeester van Ambon, aan wien bij gelegenheid van de laatste audiëntie onverwacht werd medegedeeld, dat hem zijn vol maandgeld van *f* 32 als pensioen was toegelegd, terwijl hij tevens voor eene gratificatie van *f* 200 in aanmerking zou komen.

's Konings vertegenwoordiger had oogen voor alles. Tijdens een bezoek aan de kerk van den bekenden prediker Kan bemerkende, dat het graf van den beroemden kruidkundige *Rumphius* (1637—1706) schromelijk verwaarloosd was, werd terstond bevel gegeven een gedenkteeken op te richten ter eere van de nagedachtenis van den man, die, in zijne betrekking van Opperkoopman bij de Oost-Indische Compagnie, nog tijd gevonden had om zich hoogst verdienstelijk jegens de wetenschap te maken.

Uit 's Landvoogds bezoek aan Ternate stippen wij alleen aan het voor de indische geschiedenis hoogst merkwaardig feit, dat Zijne Excellentie bij gelegenheid van een officieel diner gezeten was tusschen de Sultans van Ternate en Tidore, nazaten van de eens zoo machtige potentaten uit de Molukken, die 't zich nu eene hooge eere rekenden aan de rechter- en linkerzijde van den Meester uit Batavia te mogen plaats nemen. Hoe gaarne had Sultan Badroe'd'din van Palembang (blz. 44), dat voorrecht met hen gedeeld! Hem werd echter alleen eene particuliere audiëntie verleend en bij wijze van hooge gunst verlot geschonken om voortaan vrijelijk, alleen gevolgd door een europeesch soldaat, uit wandelen te mogen gaan.

Nu wij toch in de Molukken zijn, willen wij nog even mededeelen, dat, kort vóór de komst van den Gouverneur-Generaal op Ambon, onze landgenooten eene kleine expeditie hadden uitgezonden naar de noordkust van Seram, waar een zekere Radja Djilolo, afkomstig van Tidore, zich met zijne zeeroovers eene vaste woonplaats gekozen had. Erg gelukkig waren wij niet tegenover hem. Integendeel. Om grooter kwaad te voorkomen, achtten de onzen het geraden in onderhandeling met hem te treden en aan zijnen broeder prins Asgar, die

vroeger reeds naar Japara verbannen was, niet slechts de vrijheid terug te geven, maar dezen tevens toe te staan zich onder den titel van Sultan mede op Seram te vestigen.

Tijdens de afwezigheid van Van der Capellen werd het bestuur te Batavia waargenomen door den Legerkommandant *Merkus de Kock*, aan wien reeds in 1822 de titel van Luitenant-Gouverneur-Generaal was verleend. Juist in dezen tijd kwam

H. Baron Merkus de Kock.

daarginds het bericht aan van de oprichting der *Nederlandsche Handelsmaatschappij*, eene naamlooze vennootschap van koophandel, aan welke bij contract de levering en verzending van goederen en personen van Gouvernementswege werd opgedragen. De totstandkoming van deze Maatschappij, die hare werkzaamheden met een kapitaal van f 37.000.000 aanving,

was een doorn in het oog van de Indische kooplieden, met eenig recht bevreesd dat het monopolie van den handel in hare handen zou overgaan. Ook de Indische regeering toonde zich weinig met haar ingenomen. Intusschen, het Koninklijk besluit had gesproken; te Batavia werd eene factory opgericht en — de Maatschappij, van wier optreden de machthebbenden in Holland zich gouden bergen voor de schatkist hadden voorgespiegeld, heeft boven alles voor zichzelf en hare aandeelhouders goede zaken gemaakt. Op het oogenblik bestaat zij nog, doch zijn in hare verhouding tot het Gouvernement belangrijke wijzigingen gebracht. Zij is nu niet meer dan gewoon commissionair, die tegen een bepaald commissieloon de door de Regeering in Nederland ten verkoop bestemde goederen afscheept, vervoert, opslaat, beheert en in veiling brengt. In Indië wordt zij vertegenwoordigd door de te Batavia bestaande factory, terwijl op andere belangrijke plaatsen in den Archipel agentschappen en gewone kantoren gevestigd zijn.

De overeenkomst van het Hollandsch Gouvernement met de Nederlandsche Handelmaatschappij had hoofdzakelijk ten doel, gelijk wij reeds met een enkel woord te kennen gaven, verbetering te brengen in den treurigen toestand waarin de indische geldmiddelen verkeerden. Wel vloeyde daarginds de bron van inkomsten nog altijd mildelijk, maar de tijdsomstandigheden waren oorzaak, dat de uitgaven van jaar tot jaar hooger stegen. De door ons beschreven krijgstoerusting hadden schatten verslonden. En het zou nog erger worden. Toen in het laatst van 1824 de Gouverneur-Generaal Van der Capellen te Batavia terugkeerde en deze waarschijnlijk reeds plannen had gemaakt om van zijn bekomen verlof tot repatriëeren zoo spoedig mogelijk gebruik te maken, waren daar juist de eerste berichten ontvangen van de spanning, welke aan het hof te Djokjokarta heerschte. Hoewel niemand nog recht begreep wat er eigenlijk broeide, werd toch eene bestuursverandering op dezen oogenblik zeer ongewenscht geacht. Vandaar dat Baron Van der Capellen eerst op den 1^{en} Januari 1826 zijn hooge waardigheid nederlegde, ditmaal *op last* van Zijne

Majesteit Willem I, die inzonderheid het financieel beleid van Zijnen dienaar meende te moeten afkeuren. Tijdelijk opvolger was de Luitenant-Gouverneur-Generaal De Kock, terwijl eenige maanden later de Burggraaf *Leonard du Bus de Ghisignies*, onder den titel van Commissaris-Generaal en met den bepaalden last daarginds bezuinigingen in te voeren, naar Indië werd uitgezonden.

Zoo keerde dan Van der Capellen naar Nederland terug, als iemand van wien vriend en vijand getuigen moest, dat hij het goed met Indië meende, maar als een staatsman die zijnen roem overleefd had. Geheel zonder bitterheid zal zijne rust wel niet geweest zijn. 't Lijdt echter geen twijfel, dat hij aan gene zijde van den Oceaan vele vrienden achterliet, bij wie zijn aandenken in gezegende herinnering gebleven is. 't Was dan ook voorzeker niet uit haat of nijd, toen in hetzelfde jaar 1826 de eerste voor particuliere rekening te Soerabaja in de vaart gebrachte *stoomboot* naar hem genoemd werd. Zoo werd zijn naam, wat dan ook zijn gebreken mogen geweest zijn, te land en te water in eere gehouden!

Thans zijn wij genaderd tot de belangrijkste gebeurtenis uit dit elfjarig tijdstip, wij zouden geneigd zijn te zeggen, de belangrijkste gebeurtenis, die er nog ooit uit de geschiedenis der Nederlanders in Indië te vermelden viel. Veel was daar reeds voorgevallen; bloedige oorlogen hebben wij er zien voeren; van schitterende wapenfeiten, zoo van Hollandsche als van Inlandsche zijde, zijn wij getuigen geweest, maar een strijd zooals de *Java-oorlog* van 1825—30 ons te aanschouwen geeft, moet zonder weerga worden genoemd. 't Is of wij het oude Mataram nog eenmaal zijne laatste krachten zien inspannen om Java voor de Javanen en het erfdeel van Sénapati Soeta Widjaja (blz. 44) voor den Profeet te herwinnen. Boekdeelen zijn over dezen oorlog geschreven, schier op elke bladzijde den naam dragende van *Dipo Negoro*, de ziel van den opstand tegen het Nederlandsch gezag, den held uit de Javaansche volksverhalen, aan wien ook onze landgenooten den tol hunner bewondering niet hebben kunnen onthouden.

De geschiedenis der Nederlanders in Indië is eigenlijk slechts eene aaneenschakeling van militaire expeditie's. Bij tientallen zagen wij de Vorsten daarginds tegen de onzen in het krijt treden, om hunne vrijheid en onafhankelijkheid te verdedigen. Geen hunner heeft echter, zooals terecht door iemand is opgemerkt, onzen landgenooten blijvende belangstelling kunnen inboezemen. Het moet ons opzettelijk worden medegedeeld, wie eenmaal den scepter van Bantam en Palembang, van Bandjarmasin en Mangkasar in handen hebben gehad, want zelfs hunne namen zijn bij ons in het vergeetboek geraakt. Vraag echter den eersten den besten schooljongen wie Dipo Negoro was en hij zal u weten te verhalen van den „Javaanschen oproerling“, wiens bestrijding aan het indisch leger 30.000 man en aan het Gouvernement miljoenen schats gekost heeft.

Was Dipo Negoro dan een „oproerling“ zonder meer? Zeer zeker niet. 't Blijft echter hoogst moeilijk van zijn persoon, drijfveeren en handelingen eene juiste verklaring te geven. Wij doen hem misschien het meeste recht als wij hem de type noemen van den echten Javaan uit die dagen, in wien de oude europeanen-haat ontwaakt en over wien de geest van den Islam vaardig geworden is. Deze twee elementen samen hebben dezen Javaanschen Hamlet, gelijk hij in een pas verschenen werk genoemd wordt, tot eenen tegenstander gemaakt, zoo geducht, als er ooit een tegen onze troepen het zwaard getrokken heeft. Dat hij zich ten slotte gewonnen moest geven, willen wij gaarne aan de dapperheid onzer europeesche en inlandsche troepen toeschrijven. Het staat echter te bezien of de Java-oorlog niet nog grooter afmetingen zou gekregen hebben, ware Dipo Negoro een man uit één stuk geweest, die wist wat hij wilde en wiens veldheersblik hem in staat gesteld had van elk gunstig moment gebruik te maken om den onzen afbreuk te doen. Dat was hij echter niet. Integendeel. Als wij hier en daar zijn persoon beschreven vinden, dan komen wij tot de overtuiging dat hij iemand van een zeer weifelend karakter was, die liefst anderen voor zich

liet denken en handelen en dan ook hoofdzakelijk door anderen in dezen strijd geleid is geworden.

De boven aangehaalde vergelijking van Dipo Negoro met den Deenschen prins steunt voornamelijk op een in Javaansch dichtmaat opgesteld verhaal „van den oorsprong en het begin van den oorlog van Dipo Negoro,“ waarin ons hoogst belangrijke bijzonderheden omtrent het karakter van dezen „opstandeling“ worden medegedeeld. Daaruit, gelijk uit een door hemzelf opgestelde rijkroniek, zou blijken, dat hij vóór alles vroom mohamedaan geweest is, wiens hoogste wensch was zijn leven geheel naar de voorschriften van den Islam te kunnen inrichten. Medevoogd, zooals wij zagen, van Sultan Amangkoe Boewana IV (blz. 51), ergerde hij zich vreeselijk aan de lichtzinnigheid, welke haren intocht in den kraton had gedaan en werkelijk alle palen te buiten ging. Bij het Europeesch bestuur was dit laatste niet onbekend. Wat meer zegt, de ambtenaren, de hoogstgeplaatste niet uitgezonderd, deden er dapper aan mede. Van den toemaligen Resident lezen wij ergens, hoe deze van oordeel schijnt geweest te zijn, dat een pleziertmakend Sultan een gemakkelijker leenman voor de Regeering was, dan een ernstig, werkzaam mensch. Het gevolg van een en ander was, dat de betergezinde en met de Hollanders minder ingenomen lieden, waaronder Dipo Negoro en Mangkoe Boemi, zich zooveel mogelijk van het hof verwijderd hielden. Bij eerstgenoemde nam de wrevel toe, toen in 1823 de Sultan kwam te sterven en hij opnieuw, nu ter wille van eenen tweejarigen prins, van de troonsopvolging werd uitgesloten. Of hij op dat oogenblik reeds heerschzuchtige plannen koesterde, valt moeielijk te zeggen. Zooveel is zeker, dat al spoedig het oog van velen, die zich met de bestaande toestanden niet konden vereenigen, op hem als op eenen verlosser gevestigd was.

Die steeds toenemende onzedelijkheid aan het hof zou het gros van Dipo Negoro's aanhangers nog wel door de vingers hebben gezien. Er waren echter nog andere grieven. Tengevolge van minder verstandige bestuursmaatregelen was de

bevolking van Djokjokarta in de laatste jaren zeer in welvaart achteruitgegaan, terwijl de grondbezitters onder den adel duchtig in hunne inkomsten besnoeid waren. Dit laatste tengevolge van een besluit van den Gouverneur-Generaal Van der Capellen, waarbij aan de prinsen en grooten uit het rijk eenvoudig verboden werd hunne landerijen voortaan voor langer dan *drie jaren* en met een geldelijk voorschot van hooger dan zes maanden aan particulieren, geen Javanen zijnde, te verhuren. Op zichzelf misschien een zeer verstandige maatregel, doch die hier geheel zijn doel miste door de bepaling, dat bestaande contracten, met deze wet in strijd, na 31 Januari 1824 niet meer van kracht zouden zijn. Het spreekt van zelf dat de landhuurders, Europeanen en Chineezzen, voor hunne rechten opkwamen en schadevergoeding vroegen voor de kapitalen, door de meesten **hunner** reeds aan de eigenaren voorgeschoten. Niemand kon of wilde die echter terugbetalen — de rest **laat** zich begrijpen. Ontevredenheid allerwegen.

Bij deze meer algemeene grieven voegde zich voor Dipo Negoro nog eene persoonlijke veete tegen den Resident Smissaert, die hem op eene partij bij den Rijksbestierder openlijk beleedigd en zich later niet ontzien had over een door genen hoog vereerd graf eenen weg te laten aanleggen. Het trof wel ongelukkig voor de Indische Regeering, dat zij in deze kritieke tijden vertegenwoordigd werd door ambtenaren, die meer aan zichzelf dan aan de staatszaken dachten en zich, als men hun eindelijk de oogen voor het naderend gevaar tracht te openen, van alles afmaken met de officieele mededeeling, dat Dipo Negoro algemeen bekend stond als iemand, die van tijd tot tijd gekweld was door zinneloosheid!

Zinneloosheid! Ja, maar dan eene zinneloosheid, geboren uit een diep gekrenkt Javaansch gemoed en gevoed door een mohamedaansch fanatisme, dat dezen weifelenden man ten slotte doet uitroepen: „Ik wil niet, maar ik kan niet anders, Allah beveelt mij!“

Allah beveelt mij! Bij de beoordeeling van den Java-oorlog

mag vooral niet over het hoofd worden gezien, dat hij van den kant der Javanen terstond gestempeld is tot een *prang sabil Allah*, den heiligen oorlog tegen ongelovigen. Hieruit laat het zich toch alleen verklaren, hoe Dipo Negoro's optreden ook door hen, bij wie geene bepaalde grieven jegens onze landgenooten bestonden, met vreugde, met geestdrift werd begroet. De drom zijner aanhangers vermeedert nog als hij zich door zijne vrienden laat bewegen om als *Sultan van Java* op te treden en zich tooit met titels, die in onze taal klinken als *Dienaar Gods, Verlosser, Opperste der geloovigen, Stedehouder van Gods Gezant, Aanvoerder in den heiligen oorlog op Java*.

Zoo was dan de teerling gevallen. Wij kunnen er natuurlijk niet aan denken den nu volgenden strijd in bijzonderheden te beschrijven. Bij al de jammeren, daardoor over een groot gedeelte van Midden-Java gebracht, mag het als een geluk beschouwd worden, dat de Soesoehoenan van Soerakarta, misschien wel bevreesd geworden voor dat „Sultan van Java“, onze zijde koos niet alleen, maar gedurende het geheele verloop van den oorlog zijne troepen met ons te velde deed trekken.

Hoe ernstig men te Batavia de zaken inzag, bleek uit het feit, dat niemand minder dan de Legerkommandant, de Luitenant-Gouverneur-Generaal De Kock, aan het hoofd der troepen naar de Vorstenlanden gezonden werd. Bij zijne komst aldaar vond hij den opstand reeds in vollen gang. Zelfs hielden de benden van Dipo Negoro den kraton ingesloten. Ook het daarbij gelegen Fort Vredeburg, waarheen veiligheidshalve de jonge Sultan was overgebracht, werd door hen omsingeld en een wonder mag het heeten, dat de daarin gelegerde troepen zich twee maanden lang tegen eenen overmachtigen vijand wisten staande te houden. Zij werden ten laatste verlost door Generaal Van Geen, die met zijne soldaten van Selebes (blz. 49) teruggekeerd en regelrecht naar Djokjokarta was opgemarcheerd. Hoewel spoedig daarna ook nog andere voordeelen op den vijand werden behaald, slaagde men er

niet in den opstand, die integendeel steeds grooter uitbreiding verkreeg, te dempen. Ook de herstelling van Sultan Sepoeh (blz. 54) op den troon (1826) leidde niet tot het gewenschte doel. Het Gouvernement begreep dan ook dat andere maatregelen moesten worden genomen, wilde men niet de rust over geheel Java in gevaar brengen.

Oosterface van het fort Vredeburg te Djokjakarta.

Behalve de Generaals De Kock en van Geen hebben ook nog andere bekende aanvoerders als Cochijs, Le Bron de Vexela, Sollewijn en Michiels zich als dappere soldaten doen kennen. Aan de zijde van Dipo Negoro waren 't vooral twee personen die, als zij niet onze vijanden geweest waren, zeer zeker den eernaam van helden zouden hebben verworven. De een was een zekere *Kjai Modjo*, priester van beroep, de geestelijke leider van den opstand, terwijl de ander, de nog jeugdige *Sentot*, zoon van een' gewezen hoofdregent van Madioen, iemand van adellijke afkomst, zich als de eigenlijke legeraan-

voerder heeft doen kennen. Wij zouden hen kunnen noemen: de alles regelende en alles overziende uitvoerders, van wat daar woelde in het brein van Dipo Negoro, zonder wier steun deze misschien nooit meer dan een lastig dweeper zou geworden zijn.

Intusschen gingen onze troepen voort met den vijand, overal waar zij hem aantroffen, uit zijne schuilhoeken te verjagen. Veel verder kwam men daarmee echter niet. Op de eene plaats verslagen, dook hij elders weer op, waardoor ons leger, dat bovendien veel van koortsen te lijden had en ook door de cholera bezocht werd, geregeld werd afgemat. Dit deed den Generaal De Kock besluiten tot het bekende *bentengstelsel*, waardoor men hoopte, zooals bekend is, den vijand binnen steeds enger grenzen in te sluiten. Zeer kwam den onzen daarbij te stade de overkomst in Juni 1827 van ruim 3000 versche troepen uit Nederland, die, tegelijk met talrijke inlandsche hulpstroepen, regelrecht naar het oorlogsterrein gezonden werden. De opstandelingen werden nu langzamerhand zoo in 't nauw gebracht, dat Dipo Negoro zich in Augustus van genoemd jaar gaarne tot eene samenkomst met den inmiddels in Djokjokarta verschenen Commissaris-Generaal Du Bus liet bewegen. De door hem gestelde eischen, waartoe o. a. behoorde dat hem de titels van Sultan en van *Panatagama* (regelaar van het geloof) zouden worden verleend, waren echter van dien aard, dat zij niet konden worden ingewilligd. De strijd begon dus opnieuw.

Een gelijken uitslag had een tweede wapenstilstand in het laatst van 1828. Evenzoo een derde, die aanvankelijk beter resultaat beloofde, doordien het aan de troep van Le Bron de Vexela gelukt was zich van den persoon van Kjai Modjo meester te maken en deze nu zelf uit Batavia zijnen Meester tot onderhandeling had aangespoord. Het hooge hart van Dipo Negoro wilde echter niet buigen. Zoo duurde de oorlog met kracht voort, totdat in de tweede helft van 1829 de pretendent-Sultan van Java, reeds danig in het nauw gebracht, nu ook zijn voornaamsten steun verloor in Sentot, die zich in October

aan de Hollanders overgaf en met al zijne volgelingen in Nederlandschen dienst overging. Zoo van zijne rechter- en linkerhand beroofd, wist Dipo Negoro, in wien velen ondanks alles nog steeds den Panatagama vereerden, terwijl niemand er aan dacht den prijs van f 50.000, op zijn hoofd gezet, te willen verdienen, onze troepen nog tot in Februari 1830 bezig te houden. Thans geeft hij echter den strijd op en zijn ver-

Dipo Negoro.

zoek om een onderhoud met den Luitenant-Gouverneur-Generaal te mogen hebben, ingewilligd zijnde, zien wij hem met een tamelijk groot gevolg *Magelang* binnen trekken, waar het laatste bedrijf van dit bloedig drama zal worden afgespeeld.

Veel is er over deze bijeenkomst en de gevolgen daarvan geschreven. Zooveel staat vast, dat Dipo Negoro met de

grootste welwillendheid en voorkomendheid door de onzen ontvangen en bejegend is. Aangezien juist de vasten was ingevallen, stond De Kock hem eene volle maand toe om zich naar hartelust aan zijne godsdienstige verplichtingen te wijden. Ook lijdt het geen twijfel, dat de Hooge Regeering de beste bedoelingen met hem had, bevreesd als zij was een martelaar van hem te maken. De weg stond dus voor Dipo Negoro open om voor zich en de zijnen de voordeeligste conditiën te bedingen. Toen echter de poeasa (vastenmaand) voorbij was en de gevraagde bijeenkomst eindelijk plaats vond, kwam hij opnieuw met zulke hooge eischen voor den dag, dat 't voor iedereen duidelijk was hoe zijn ongeluk hem niets geleerd had. Hij zou en hij moest Sultan worden. Op die wijze niet met hem tot eenige schikking kunnende komen, besloot de Legerkommandant, liever dan het spel opnieuw te beginnen en na den stelligen last van de Regeering te Batavia om hem in geen geval te laten ontsnappen, maar desnoods zich van zijn persoon te verzekeren, van den nood eene deugd te maken en Dipo Negoro eenvoudig aan te zeggen dat hij zich als zijn gevangene te beschouwen had. Tevens werd hem medegedeeld dat hij ter beschikking van den Gouverneur-Generaal zou worden opgezonden. Alzoo geschiedde het. De Javaansche Hamlet, die geen poging waagde om door eigen hand te sterven, terwijl ook geen zijner nog talrijke volgelingen in de nabijheid de kris voor hem uit de scheede trok, liet zich gewillig naar Batavia voeren. Zooals de lezer zich herinnert is hij daarop naar Menado verbannen, welke plaats later op eigen verzoek voor Mangkasar werd verruild, waar hij in het jaar 1855 gestorven is. Tot aan zijnen dood bleef hij de rechtzinnige Mohamedaan, de hooghartige prins uit het vorstengeslacht van Mataram. Wij herinneren ons eens gehoord te hebben, hoe een jong officier, op zijne doorreis Mangkasar aandoende, den man verlangde te zien, die vroeger zooveel van zich had doen spreken. Bij Dipo Negoro binnentredende, liet deze hem echter niet eens den tijd zijn compliment te maken, door hem op hoogen toon toe te voegen,

hoe hij het wagen durfde *zonder handschoenen aan*, voor hem, prins van Javaanschen bloede, te verschijnen!

De dertig duizend mannen, door ons in den oorlog verloren, zijn niet teruggekeerd. Wat echter de door het Gouvernement betaalde miljoenen schats betreft, die werden ruimschoots vergoed door den afstand van grond, waartoe en Djokjokarta en Soerakarta na het totstandkomen van den vrede veroordeeld werden en welke over zulk eene groote uitgestrektheid liep, dat wij er onze vier tegenwoordige residenties Kediri, Madioen, Bagelen en Banjoemas uit vormen konden. Dat ook het met ons bevriende en trouw aan onze zijde gestreden hebbende Soerakarta eene veer moest laten, moge een verstandige diplomatieke zet zijn geweest, billijk kunnen wij het niet noemen. Zoo dacht er ook de Soesoehoenan over, die, liever dan de jaarlijksche schadevergoeding van f 264.000 te accepteren, heimelijk zijnen kraton verliet om op eene afgelegen plek aan de geesten te gaan vragen wat hem in deze omstandigheden te doen viel. Zijn vertrek strookte echter niet, zooals zich trouwens begrijpen laat, met de inzichten van 's Gouvernements vertegenwoordigers, die hem onmiddellijk deden achterhalen en naar Semarang opzonden, vanwaar hij door de Regeering naar Amboina verbannen werd. Pakoe Boewana VI had eigenlijk op eene belooning gerekend en wij behoeven dus niet te vragen met welke gevoelens hij de reis naar de Molukken gemaakt heeft. Wij kunnen niet anders dan medelijden met hem hebben.

Terwijl zoo het krijgsumoer op Java weerklonk, werd door de onzen eene vreedzame overwinning behaald in den oostelijksten uithoek van den Archipel, waarvan wij thans nog met een enkel woord melding maken. De lezer herinnert zich uit onze eerste aflevering den luidruchtigen *Papoea*, die daar in het gezelschap van tal van Maleiers het paleis te Amsterdam binnentreedt. Het was naar zijn vaderland, Nieuw-Guinea, dat in 1826 de luitenant-ter-zee D. H. Kolff werd uitgezonden om de Nederlandsche vlag te vertoonen en de noodige opnemingen te doen. Waarschijnlijk naar aanleiding

van diens rapporten, maar zeer zeker uit vrees dat de Engelschen zich op dit eiland vestigen en daardoor den Molukschen handel bedreigen zouden, besloot de Indische Regeering in 1828 een paar oorlogsschepen naar de Tritonbaai op de zuidwestkust te zenden en hier eene landbouwonderneming op touw te zetten. Het bij deze gelegenheid gebouwde fort werd *Du Bus* gedoopt. Het klimaat van de

Papoea van N.-Guinea.

streek bleek echter zoo ongezond te zijn, dat van de achtergelaten manschappen de een na den ander bezweek en de geheele neerzetting binnen weinig jaren moest worden opgegeven. Teekenen wij hierbij nog aan, dat het Indisch Gouvernement zich sedert weinig aan Nieuw-Guinea heeft laten gelegen liggen, wat wij om zijne eigenaardige bewoners en de

omstandigheid, dat Engelschen en Duitschers daar in den laatsten tijd belangrijke kolonies gesticht hebben, niet anders dan betreuren kunnen.

Kleine expeditie's van minder vredelievenden aard hadden plaats naar enkele punten van de Buitenbezittingen, waar men overigens, met het oog op den Java-oorlog, de zaken

Papoea van N.-Guinea.

zooveel mogelijk hun beloop moest laten. Had het Gouvernement de handen vrij gehad, zeer zeker zou het zijne troepen nog eens weer hebben uitgezonden tegen de ons bekende Padri's, die van tijd tot tijd opnieuw onrust stookten en aan wie het geweten werd, dat in 1827 de luitenant Bergman en twee jaren later de op blz. 42 vermelde Said

Salimoe'l Djafrid, bekend onder den schoonen naam van „Vredevorst“, moorddadig om het leven kwamen. Ook op de Westkust van Borneo had de onmacht van het Indisch bestuur schromelijke gevolgen. Ieder handelde hier zooals hem goeddacht. Eerst in het jaar 1828, toen de Sultan van Matan zich niet alleen openlijk met de zeeroovers verbonden, maar op brutale wijze de Nederlandsche vlag had gehoond, begreep men te Batavia dat langer uitstel noodlottig voor onzen invloed kon worden, waarom in allerhaast een oorlogsschip werd uitgerust om den schuldigen Vorst te straffen. Veel hulp ondervonden de onzen hierbij van zekeren *Radja Akil*, afkomstig uit Siak, die dan ook, toen de expeditie gunstig was afgelopen, met het Sultanaat over Matan belast werd. Hij vestigde zijnen zetel te Soekadana, dat een tijdlang den naam van *Nieuw-Brussel* gedragen heeft.

Hiermede stappen wij van dit tijdvak af, dat wij de periode van krijgstoerusting en — bezuinigingen zouden kunnen noemen. Dat de laatste hoog noodig waren, laat zich begrijpen. 't Is echter zeer de vraag of de Burggraaf Du Bus de Ghissignies wel altijd even gelukkig was in de middelen, daartoe door hem uitgekozen. Zooveel is zeker, dat de bodem in de ledige schatkist er niet door werd bedekt en andere bronnen van inkomsten moesten worden opgespoord, om in het nijpende geldgebrek te voorzien. Zoo was de weg gebaad voor het bekende *Cultuur-stelsel*, waarbij wij in een volgend Hoofdstuk hopen stil te staan.

NEGENDE HOOFDSTUK.

1830 — 1845.

DE gevangenneming van Dipo Negoro, waardoor een einde kwam aan de laatste stuiptrekking van het oude Mataram, had plaats onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal *Johannes Graaf van den Bosch* (1830—33), die den 16 Januari 1830 Du Bus de Gisignies was opgevolgd. Deze laatste had niet veel genoeg van zijnen arbeid beleefd. Hoewel voortdurend ijverig in de weer om overal bezuinigingen in te voeren, kon niets verhinderen dat de schuldenlast met den dag grooter werd. Ook de zorg door hem besteed aan de uitbreiding der cultures op Java, zijn besluit van 1827 waarbij de vroegere bepalingen omtrent den landverhuur in de Vorstenlanden (blz. 36) werden ingetrokken, de oprichting van de *Javasche bank* in Januari 1828 leidden niet tot het gewenschte doel. In laatstgenoemd jaar zag de Regeering in Holland zich genoodzaakt eene nieuwe leening van *f* 15.000.000 ten behoeve van de Bezittingen te sluiten, waardoor hun schuldenlast tot bijna *f* 38.000.000 opklom. Wij kunnen het dan ook den Commissaris-Generaal niet geheel euvel duiden, dat hij, des strijdens moede, een en andermaal zijn verzoek om ontslag indiende en blijde was toen in October van laatstgemeld jaar de tijding kwam, dat het Zijne Majesteit behaagd had Graaf Van den Bosch, gewezen Commissaris-Generaal van West-Indië, tot Gouverneur-Generaal te benoemen. Omstandigheden waren echter oorzaak dat het nog tot Januari 1830 duurde, alvorens

Du Bus het bestuur aan den nieuwen Landvoogd kon overdragen. Zoo moest hij dus nog bijna den geheelen Java-oorlog, waardoor niet slechts ons gezag op dit eiland in groot gevaar werd gebracht, maar tevens miljoenen schats gemoeid waren, medemaken.

Laat ons, alvorens Graaf Van den Bosch met zijn bekend Cultuurstelsel aan het werk te zien, even nog een blik werpen op de Buitenbezittingen, die, tengevolge van de ernstige ontwikkelingen op Java maar vooral om redenen van zuinigheid, in de laatste vijf jaren, zoo tamelijk aan hun lot waren overgelaten. Het noodzakelijk gevolg van die verwaarloozing was, dat de Nederlandsche invloed in sommige deelen veel geleden had. Zoo o. a. in het meermalen door ons besproken Palembang, waar sedert de afschaffing van het Sultanaat de door ons aangestelde Rijksbestierder of Ferdana-mantri deed alsof hij de Sultan was, die niets met de Hooge Regeering te Batavia had uit te staan. Zoowel in de hoofdplaats als in de binnenlanden werd door hem al 't mogelijke in 't werk gesteld om de bevolking van ons afkeerig te maken. Toen ook na 1830 het Gouvernement niet bij machte bleek om krachtig tusschenbeide te treden, werd de overmoed der Palembangers met den dag grooter. Het slot was dat in 1837 een formeele opstand tegen het Nederlandsch gezag in de Moesi-Oeloe uitbrak, die aan den Adsistent-Resident Boogaardt het leven kostte. Thans kon langer dralen noodlottig worden. In haast werd nu eene expeditie naar de binnenlanden van Palembang uitgezonden, tengevolge waarvan de rust hersteld en ons gezag opnieuw erkend werd. Om herhalingen te voorkomen, besloot het Gouvernement te Tebing-Tinggi een militairen post te vestigen, eene daad die zoowel den Rijksbestierder als de bevolking buiten de hoofdplaats het noodige ontzag inboezemde. Voorloopig bleef 't nu in Palembang rustig.

Twee jaren voor het bovenvermelde was de Kolonel Michiels met eene kleine troepenmacht naar Djambi gezonden, welks Sultan Mohamed Fachroe'd'din het stoute plan had opgevat om alle Nederlanders van Zuid-Soematra te verdrijven.

Bij de komst onzer soldaten kroop hij echter spoedig in zijn schulp en was nog blijde een nieuw verdrag te mogen sluiten, waarbij de belangrijke haven- en handelsplaats *Moeara-Kompeh* aan ons werd afgestaan. Rust kende men echter in Djambi niet, en daarom handelde het Indische Gouvernement nog maar het verstandigst met dit rijk in 1839 bij Palembang in te lijven.

In de niet minder woelige Lampongsche-Districten werd ons gezag bedreigd door eenen zekeren Radèn Imba Koesoema, die niet naar vertoogen wilde luisteren en daarom eveneens door de wapens tot onderwerping moest worden gebracht. Door onze troepen achtervolgd, wist hij nog juist bij tijds naar Lingga (Riouw) te ontsnappen, doch werd hij kort daarop door den Sultan aldaar uitgeleverd.

Zoo zijn wij vanzelf aangeland in den Riouw-archipel met zijne zee van eilanden, uitgezochte schuilplaatsen voor de zeeroovers, die hier nog altijd de wateren en kustlanden onveilig maakten. Hoewel de Sultan hiervan niet onkundig was, werd door hem weinig of niets gedaan om die plaag te bestrijden. De Indische Regeering achtte 't dan ook in 1836 noodig met hem en den Onderkoning eene nieuwe overeenkomst te sluiten, waarbij zij zich andermaal verbonden de veiligheid van den Riouw-Archipel met alle hun ten dienste staande middelen te zullen bevorderen.

Over die zeeroovers hebben wij reeds vroeger (blz. 28) het een en ander gezegd. Zij waren en bleven eene ware plaag voor Indië, ook toen het Gouvernement zoogenaamde kruisbooten, dat zijn goed bewapende en met inlanders bemande vaartuigen, had in de vaart gebracht om geregeld jacht op hen te maken. In het jaar 1834 werd er zelfs eene vrij sterke scheepsmacht onder den Kapitein ter zee Anemaet naar de Oostkust van Borneo uitgezonden om aldaar een der meest beruchte zeerooversnesten uit te roeien. Niets vermocht echter het kwaad te stuiten. Bijna geene streek in den Archipel, de wateren rondom Java zelfs niet uitgezonderd, waar niet van tijd tot tijd geheele vloten van deze zeeschuimers verschenen,

alles roovende wat onder hun bereik viel, om straks in hunne, voor onze schepen meestal ontoegankelijke schuilhoeken den behaalden buit in veiligheid te brengen. Menschenroof was daarbij niet uitgesloten. Integendeel. Bij tientallen werden schepelingen en strandbewoners gevangen genomen om later, niet zelden na eene reeks van martelingen te hebben ondergaan, in eenen of anderen afgelegen hoek van den Maleischen Archipel als slaven te worden verkocht. De lezer kent misschien het aandoenlijk verhaal van *J. A. Muller*, die met vier andere Hollanders en een gelijk aantal Inboorlingen gedurende drie maanden tot een gedwongen verblijf onder zeeroovers op een der eilanden in de buurt van Timor veroordeeld is geweest. Bedoelde personen behoorden tot de bemanning van de eerste Gouvernements-stoomboot in Indië, welk vaartuig onder den naam van „Willem de Eerste“ in 1836 in de vaart werd gebracht, doch reeds het volgende jaar op eene klip bij de Lucipara-eilanden schipbreuk leed. Terwijl nu de opvarenden, ruim honderd in getal en daaronder ook de Gouverneur van Ambon *De Stuers* met familie, hun leven op de klip trachtten te redden, werden Mulder en de zijnen met eene sloep uitgezonden om op Ambon of Timor hulp te gaan zoeken. Ongelukkig vielen zij echter in handen van brutale zeeroovers, die zich van hunne personen en bezittingen meester maakten en alleen door het uitzicht op een hoogen losprijs van hun voornemen konden worden afgebracht om ook deze Hollandsche gevangenen ergens als slaven aan den man te brengen. Zoo werden de ongelukkigen ten laatste op Bima aan wal gezet, waar de Nederlandsche ambtenaar de vriendelijkheid had hen vrij te koopen. Als wij het verhaal hunner lotgevallen lezen, aarzelen wij geen oogenblik het den schrijver na te zeggen, dat ieder mensch voor zulke bijzondere en onaangename ontmoetingen moge bevrijd blijven!

Doch hervatten wij den draad van ons verhaal. Het was dus niet zonder oorzaak, dat het Indisch Gouvernement nogmaals bij den Sultan van Riouw op beteugeling van den zeeroof aandrong. Het werd daartoe echter ook nog door bijzondere

redenen gedreven. Eerstens was de hoofdplaats van dit rijk, zooals reeds op blz. 28 door ons is medegedeeld, in 1828 tot eene vrijhaven verklaard, waaruit voor ons de verplichting volgde om te zorgen, dat de vaartuigen, die deze plaats wel wilden aandoen, vrijelijk konden in- en uitgaan. Alleen op die wijze zou de concurrentie met Singapoera tot iets goeds kunnen leiden. Althans zoo redeneerde men te Batavia. Wij weten echter reeds, dat de stad van Raffles in de tien jaren van haar bestaan zulk eene vlucht genomen had, dat zij zich door niets meer van hare plaats liet verdringen. Doch er was meer. Juist in het belang van Singapoera was 't voor onze Engelsche naburen eene hoogst gewichtige zaak, dat in de daarheen leidende vaarwaters de grootst mogelijke veiligheid heerschte. Nu hadden zij zich wel bij Art. 5 van het bekende Traktaat verbonden om evengoed als de Nederlandsche Regering „krachtdadig bij te dragen tot het beteugelen der zeerooverij in de Oostersche zeëen“, doch zij vonden het nu, gelijk later, vrij wat gemakkelijker en voordeeliger om onze landgenooten met die taak te belasten. Hunne kooplieden klaagden steen en been over verliezen hun door de zeeroovers toegebracht. In plaats van nu zelf handelend op te treden, wendde het Engelsch bestuur zich met vertoogen tot de Neerlandsch-Indische Regeering, die op hare beurt, gelijk wij zagen, den Sultan van Riouw tot verantwoording riep en in 1839 wel zoo vriendelijk was dezen eene jaarlijksche toelage van f 20000 te verleen en om hem in staat te stellen beter toezicht op zijne duizend en een eilanden te doen uitoefenen. Zoo kostte deze zaak ons weer een handvol geld, zonder dat dit door eenig voordeel werd opgewogen. Later vinden wij diezelfde Engelschen en dienzelfden zeeroof in de wateren van Atjeh terug.

Dat men zich te Batavia over 't geheel zoo weinig met de Buitenbezittingen bezig hield, viel geheel in den smaak van de Chineezzen op Borneo's Westkust, wier houding langzamerhand van dien aard was geworden, dat het hoog tijd werd hen tot de orde te roepen. Voor dit laatste ontbraken

echter het noodige geld en de noodige troepen, zoodat het Gouvernement er zich bij bepalen moest van tijd tot tijd een Commissaris naar de Westkust af te vaardigen, hetgeen echter de zaak maar verergerde. Wel beloofden de Chineezzen telkens beterschap en vonden zij alles goed wat hun van onzentwege werd voorgesteld, doch nauwelijks was de Commissaris weer vertrokken of zij gingen op de oude wijze voort, tot schrik van de Dajaks, die zij als hunne ondergeschikten behandelden, tot ergernis van de Maleische Vorsten, wien het zonder onze hulp aan de noodige macht ontbrak om die woelige zonen van het Hemelsche rijk binnen de perken te houden. Onder die omstandigheden werden er op de Westkust van Borneo langzamerhand toestanden geboren, waarvan wij nu alleen zeggen kunnen, dat zij aan onze landgenooten eene zee van jammeren berokkend hebben.

Omtrent Zuid-Selebes valt uit de jaren 1830—40 slechts het belangrijk feit te vermelden, dat het rijk van Boni eindelijk in 1838 geneigd bevonden werd om tot het vernieuwd Bongaaisch traktaat toe te treden. Hoezeer het den vorst ernst daarbij was, bleek twee jaren later toen hij 1600 man troepen zond om den Vorst van Tanette, die het beneden zijne waardigheid vond als vazal van de Hollanders bekend te staan, te helpen bestrijden. Dank zij dien steun, slaagde Majoor Hendriks er vrij spoedig in Lapataoe, gelijk de weerspannige vazal heette, uit zijn rijk te verjagen. Hiermede was de rust in de onderhoorigheden van Mangkasar weer hersteld. Tot hoelang?

In de Molukken hield de bevolking zich over het geheel rustig, ook toen de door Baron Van der Capellen in uitzicht gestelde zegeningen nog op zich lieten wachten. Alleen op Seram maakten de door ons aangestelde Sultan en zijne roovers het zoo bont, dat het Gouvernement in 1832 besluiten moest het nieuw gevestigde rijk te ontbinden. Aan prins Asgar werd nogmaals Java tot verblijfplaats aangewezen.

Over eene poging om op Nieuw-Guinea een landbouwonderneming met eenen militairen post op te richten, waaraan de

naam van *Merkus-oord* gegeven werd, hebben wij aan het slot van het vorig hoofdstuk met een enkel woord gesproken. In 1836 werd deze neerzetting ingetrokken en het aan Nederland toebehoorend gedeelte van dit groote eiland verder overgelaten aan de hoede van enkele hier en daar langs de kust geplaatste *merkpalen*, voorzien van een opschrift, dat voor de Inboorlingen was wat wij Latijn zouden noemen en daarom misschien wel aanleiding heeft gegeven, dat zij aan deze stomme vertegenwoordigers van het Nederlandsch gezag langzamerhand eene plaats onder hunne volksgoden hebben ingeruimd. Of die palen er op 't oogenblik nog staan, kunnen wij niet met zekerheid zeggen. Wij weten alleen, dat het Indisch Gouvernement zich na 1836 weinig aan Nieuw-Guinea heeft laten gelegen liggen, wat ook hierom te betreuren valt, omdat Engelschen en Duitschers in het onder hun protectoraat staand gedeelte van het eiland met betrekkelijk weinig moeite bloeiende kolonie's gesticht hebben. Wat er van onze zijde nog voor het land van den schoonen paradijsvogel is geschied, kwam van den kant der voorstanders van de Protestantsche zending, in wier dienst nu reeds sedert bijna veertig jaren tal van mannen en vrouwen zijn werkzaam geweest om den moordlustigen en hoogst onbeschaafden Papoea met de zegeningen van het Christendom bekend te maken.

Intusschen kon op de Buitenbezittingen niet alles met trak-taten, commissie's en kleine expeditie's worden afgedaan. Wij zijn den lezer nog altijd het slot schuldig van den Padri-oorlog, dien wij tot in 1825 gevolgd hebben, op welk tijdstip een tijdelijke stilstand was ingetreden. Voor wij echter dit onderwerp vervolgen, een enkel woord over Generaal van den Bosch en zijn Cultuurstelsel.

Op blz. 72 spraken wij over den groote schuldenlast, die op onze Oost-Indische Bezittingen rustte en de onmacht van Du Bus om de ledige schatkist gevuld te krijgen. Daarbij kwam nog, dat zich boven het moederland wolken begonnen saam te pakken, die 't onwaarschijnlijk maakten, dat men vandaar uit nog langer door leeningen als anderszins in het

nijpend gebrek zou kunnen helpen voorzien. Vandaar de aanstelling van Generaal van den Bosch, aan wien Zijne Majesteit de Koning onbeperkte volmacht verleende om door invoering en uitbreiding van op hoog gezag verplicht gestelde culturen de inkomsten van den Staat te vermeerderen. Uitbreiding gold de reeds bestaande teelt van koffie, indigo en suiker, invoering die van tabak, peper, thee, kaneel en cochennille. Het spreekt vanzelf, dat voor dit alles, afgezien van

Indigo-plant, koffieplant, kaneelboom.

de fabriekmatige bewerking van suiker en indigo, handen noodig waren en aangezien de stichting van Hollandsche kolonie's op Java voor goed van het programma verdwenen was, schoot er niets anders over dan den Javaan met de zorg voor de opgenoemde cultures te belasten. Om dezen het stelsel zoo smakelijk mogelijk te maken, werd in het nieuwe Regeerings-Reglement van 1830 voorgeschreven, dat de aankweeking van de Gouvernementsproducten niet in den weg

mocht staan aan de teelt van genoegzame voedingsmiddelen. Aan den Inboorling zou dus de noodige tijd gelaten worden om inzonderheid zijn onmisbare rijst te verbouwen. Bovendien was bepaald, dat de bevolking wel een vijfde gedeelte van hare landerijen moest afstaan, doch dat zij niet alleen voor de opgeleverde producten eene belooning ontvangen, maar tevens in vergoeding van de betaling der door Raffles ingevoerde en tot hiertoe nog in stand gehouden *landrente* zou worden vrijgesteld. Neemt men nu in aanmerking, dat het presteeren van heerendiensten geheel en al past in de Javaansche maatschappij en het opbrengen van belasting in geld weinig in den smaak valt van Inlanders, die altijd met kontanten overhoop liggen, dan zou men geneigd zijn het door Van den Bosch ingevoerde en door zijne opvolgers uitgebreide Cultuurstelsel een zegen voor Java en eene hoogst billijke bron van inkomsten voor het Gouvernement te noemen. Voegen wij hier terloops bij, dat de gedwongen cultuur vooral na het jaar 1840 schatten heeft opgebracht, tot 1875 niet minder dan f 781.000.000 d. i. bijna f 22.000.000 's jaars!

Maar als alles zoo gepast en zoo billijk was, hoe kwam 't dan, dus vragen wij, dat zoowel in Nederland als daar ginds in Indië zich spoedig na de invoering stemmen tegen het Cultuurstelsel verhieven? Het antwoord is niet ver te zoeken. Achter hen die slechts den treurigen financiëlen toestand der schatkist, verergerd nog door den oorlog met België, op het oog hadden en die voor geen middelen terugdeinsden om 's lands pakhuizen gevuld te krijgen, stonden mannen, even vaderlandslievend als de rest, maar die tegelijkertijd een open oog hadden voor het welzijn van den Javaan, dat naar hunne meening niet aan den rijkdom van Nederland mocht worden opgeofferd. Wetende dat de bovenvermelde belofte om den inboorling van de betaling der landrente vrij te stellen, niet, althans niet overal werd nagekomen, terwijl de uitgeschreven heerendiensten langzamerhand tot zulk eene hoogte werden opgevoerd, dat den landbouwer geen tijd genoeg overbleef om voor zich en de zijnen de noodige voedingsmiddelen te

verbouwen, keurden die mannen een stelsel af dat, hoe winstgevend ook, den toets van rechtvaardigheid en billijkheid niet kon doorstaan. Bij den nijpenden nood liet het zich echter verklaren, dat hunne stem voorloopig bleef als die van eenen roepende in de woestijn. Eerst later zou de mildere geest, die uit hen sprak, zich baan breken en straks krachtig genoeg blijken te zijn om eene instelling, waarvan het vele goede niet valt te miskennen, doch waarvan op schromelijke wijze misbruik gemaakt werd, grootendeels uit den weg te ruimen. Zooals bekend is, behoort op het oogenblik op Java nog alleen de koffie tot de gedwongen Gouvernements-cultures en is deze nu zoo geregeld, dat zij niet langer drukkend voor den Inboorling kan worden genoemd.

Maar, zoo vraagt de lezer op zijn beurt, hoe gedroegen de Javanen zich onder dit alles? Lieten zij zich het harde juk maar zoo gewillig op de schouders leggen? Reeds een en andermaal hadden wij gelegenheid de opmerking te maken, hoezeer de oude fierheid en onafhankelijkheid van deze eilanders, door hen nog meermalen tijdens het eerste optreden der Nederlanders op schitterende wijze aan den dag gelegd, langzamerhand heeft plaats gemaakt voor eene gedweehed en onderworpenheid, waarvan de weerga bij geen der andere indische stammen wordt teruggevonden. Bovendien hadden de scheppers van het Cultuurstelsel gerekend op 's volks onbegrensden eerbied voor een ieder en een iegelijk, die door geboorte of ambt boven hen staat. Het Gouvernement had er dus groot belang bij in de allerste plaats de inlandsche Hoofden voor zijne zaak te winnen, welk doel het trachtte te bereiken door hunne traktementen gedeeltelijk uit de opbrengst van ambtelijke landerijen te doen bestaan, doch hun bovendien zoogenaamde cultuurpercenten te verzekeren, waardoor hun inkomen van de meerdere of mindere productie van den bodem werd afhankelijk gemaakt. Hoe goed de Regeering op dit punt gezien heeft, is dan ook gebleken uit den grooten ijver door Regenten en andere machthebbenden ten opzichte van de cultuur van koffie, suiker, enz. aan den dag gelegd. En alsof

dat alles nog niet genoeg ware, werd aan de Regenten toegestaan *barisans*, eene soort van inlandsche, door het Gouvernement bezoldigde schutterij op de been te houden, de schoonste gelegenheid voor deze op praal en pracht verzotte oostersche gezaghebbers om zich nog meer dan tot hiertoe het aanzien van Vorsten te geven, terwijl zij nu tevens de noodige macht bij de hand hadden om hunne onderhoorigen, waar dezen zich misschien tegen den druk mochten willen verzetten, in bedwang te houden. Ook aan de europeesche ambtenaren, in wier gouden band om het hoofddeksel de toenmalige Javaan nog altijd de godenkleur aanbad, werd eene percentsgewijze belooning voor de in hunne afdeeling geleverde producten uitbetaald. Gaarne zouden wij hier willen bijvoegen, dat van dezen kant een dergelijke prikkel eenvoudig overbodig was en onder de europeesche vertegenwoordigers van het Hollandsch gezag nooit iemand gevonden is, die door onrechtmatige opdrijving van heerendiensten als anderszins zich er toe heeft willen leenen om het Cultuurstelsel voor den kleinen man drukkender te maken, dan oorspronkelijk in de bedoeling lag. De feiten weerspreken dit echter.

Op die wijze zag de gewone Javaan zich alzo als door een kordon omgeven, terwijl zijne aangeboren traagheid en slaafsche zin hem van elke poging om door den kring heen te breken deden afzien. Alleen in de Residentiën Tjeribon, Bantam, Bagelèn en Pasoeroehan gaf het ingevoerde stelsel aanleiding tot ongeregelheden, die echter spoedig met geweld werden onderdrukt en zich niet herhaald hebben. Moeielijker te dempen was een opstand in Krawang, Mei 1832, die echter alleen zijdelings met het Cultuurstelsel in verband stond. De muitelingen hier waren gepreste Chineesche werklieden, die men genoodzaakt had met tot dwangarbeider veroordeelde misdadigers op het landbouw-etablisement te Tjilangkap te arbeiden. Zij gevoelden zich hierdoor hoogst beleedigd en het einde van de zaak was, dat de 360 Chineezzen het werk staakten, moordende en brandende de streek doortrokken en zich, nadat zij zelfs het residentiehuis in de hoofdplaats aan

de vlammen hadden prijs gegeven, te Tandjoeng-poera, op de grenzen van Batavia, geregeld verschansten. In allerijl werd nu, om erger te voorkomen, eene vrij talrijke troepenmacht onder Michiels tegen hen uitgezonden, die een waar bloedbad onder hen aanrichtte. Niet minder dan tweehonderd Chineezzen boetten hun verzet met het leven. Gelukkig hielden hunne landgenooten elders zich rustig, anders waren de gevolgen niet te overzien geweest.

In Juni 1833 maakte Generaal Van den Bosch van 's Konings machtiging gebruik om als Commissaris-Generaal op te treden. Hij hoopte daardoor meer in de gelegenheid te zijn de werking van het door hem ingevoerde stelsel na te gaan en tevens zijne aandacht te kunnen wijden aan Soematra, omtrent welk

Het vroegere Paleis van den Gouverneur-Generaal te Buitenzorg.

eiland grootsche plannen door hem gekoesterd werden. Volledigheidshalve voegen wij hieraan toe, dat hij in het begin van 1834 naar Nederland terugkeerde, waar hij spoedig na aankomst tot Minister van Koloniën werd benoemd, in welke

betrekking hij de op Java begonnen taak heeft trachten voort te zetten. Zijn opvolger als Landvoogd was *Jean Chrétien Baud*, die echter slechts waarnemend is geweest en in 1836 de plaats moest ruimen voor *Dominique Jacques de Eerens* (1836—40), onder wiens bestuur enkele belangrijke gebeurtenissen plaats grepen, waarvan wij beneden hopen melding te maken.

Terwijl de waarnemend Gouverneur-Generaal Baud in 1834 eene reis over Java maakte, ten einde op zijne beurt met eigen oog de werking van het Cultuurstelsel te kunnen gadeslaan, werd op den 10^{en} October van dat jaar zijn paleis te Buitenzorg door eene hevige aardbeving totaal vernield. Bij den wederopbouw had men de voorzichtigheid de bovenverdieping weg te laten, een maatregel die algemeen in Indië wordt toegepast en met het oog op de voortdurende vulkanische werking van den bodem hoogst verstandig moet worden genoemd. Het nieuwe paleis heeft nu echter in de breedte gewonnen, wat het in de hoogte moest verliezen. Het is er trouwens niet minder schoon door geworden. Met zijn prachtig park en aangrenzenden plantentuin (blz 35) vormt het, nog meer dan vroeger, een waardig verblijf voor den Stedehouder onzer Koningin, alleszins geschikt om Oostersche vorsten binnen zijne muren te ontvangen als dezen den „Grooten Heer“ hunne opwachting komen maken. Hoewel het paleis in 1837 opnieuw betrokken was, kunnen wij niet met zekerheid zeggen of het ook de hooge eer genoten heeft van onzen onvergetelijken *Prins Hendrik* te herbergen, die in dit jaar als adelborst aan boord van het oorlogsfregat de *Maas* eene reis door Nederlandsch-Indië maakte en in het laatst van Augustus te Batavia den eersten steen van het Fort Prins Frederik gelegd heeft. Overbekend is hoe de toen nog jeugdige vorstentelg, zoowel in de hoofdplaats van Neerlandsch-Indië als elders in den Archipel, op Madoera en te Mangkasar aller hart, ook van Inlanders, wist te winnen, terwijl het zeer zeker de daarginds ontvangen indrukken zijn geweest, die Hem sedert zooveel belang deden stellen in alles wat het welzijn van Indië betref. Zijn naam is vooral verbonden aan de ontginning van het eiland Belitoeng

en de Stoomvaartmaatschappij „Nederland“, waarvan de eerste schatten aan Holland heeft opgeleverd, terwijl door de andere de afstand tusschen Moederland en Koloniën tot een minimum werd teruggebracht.

En thans naar de Westkust van Soematra, waar door de onzen nog een strijd moet worden gestreden zoo hevig, maar ook zoo roemrijk, dat onze bewondering voor het Nederlandsch-Indische leger, reeds uitermate opgewekt door den bloedigen Java-oorlog, er nog hooger door gestemd zal worden. Gelijk de lezer zich herinnert, hadden de meeste Padri-hoofden in 1825 vrede met ons gesloten. Alleen die van Bondjol, de meest fanatieken van allen, waren ongeneigd gebleken om met de Hollanders in onderhandeling te treden. De zaken op de Westkust waren dus nog bij lange niet in orde, toen tengevolge van den opstand op Java en ook wel een weinig uit zuinigheid enkele door ons bezette posten werden ingetrokken. De Padri's zagen daarin een bewijs van zwakte en lieten geene gelegenheid voorbij gaan om de afvallige broeders ontrouw te maken aan de jegens het Gouvernement afgelegde belofte. Weldra gingen zij zoover van een ieder, die zich niet goedschiks aan hunne strenge eischen onderwierp, als ongeloovige ter dood te brengen, terwijl vrouwen en kinderen als slaven naar de Oostkust werden verkocht. Eenmaal weer beheerschers van een groot gedeelte van de Bovenlanden, trachtten zij hunnen invloed ook elders, tot zelfs in de naburige Bataklanden uit te breiden. De geringe macht, die door de onzen kon worden ontwikkeld, was niet in staat de Maleiers, voor zoover dezen aan hunne oude instellingen, gebruiken en gewoonten nog wenschten trouw te blijven, behoorlijk tegen de hervormingspartij te beschermen. Wel weerden onze postcommandanten zich uitstekend, maar met geen ander gevolg dan dat menig dapper officier, menig moedig soldaat zijn leven aan het vaderland moest ten offer brengen. In de jaren 1828 en '29 hadden de zaken voor ons reeds zulk een ernstigen keer genomen, dat 't zeer te bezien stond of wij ons op den duur wel zouden kunnen handhaven. Gelukkig deden zich te elfder uur bond-

genooten voor ons op, die wij wel meer in de Geschiedenis der vestiging van het Nederlandsch gezag tot steun van onze betrekkelijk geringe macht zagen optreden.

In de eerste plaats vermelden wij als zoodanig de oneenigheid, welke langzamerhand tusschen de voornaamste Padrihoofden was ontstaan, ten gevolge waarvan zij zich in partijen verdeelden, die ieder afzonderlijk aan den strijd deelnamen. Dit was echter het eenige niet. De lezer herinnert zich de strenge eischen door de Padri's aan de volgelingen van den Profeet gesteld, eischen, die misschien bij den gedweeën en volgzaam Javaan ingang gevonden hadden, maar den rechtgeaarden, onafhankelijken en aan zijne gebruiken gehechten Maleier tot verzet moesten prikkelen. Maar ook bij de aanhangers van de nieuwe secte kon de reactie niet uitblijven. Zij trad, zij 't ook op zeer gematigde wijze, aan het licht in 1829, toen twee andere Hadji's, *Toewankoe Hadji Ibrahim* en *Toewankoe Hadji Nan Garang*, uit Mekka terugkeerden en als apostelen van eene meer gematigde richting optraden. Hierdoor bestonden er eigenlijk drie partijen, die elkander vijandig waren en aan de onzen gelegenheid schonken om met eenige meerdere kalmte den afloop van den kostbaren Java-oorlog af te wachten.

Dat het optreden van Hadji Ibrahim en Hadji Nan Garang en de afbreuk, die zij de partij van de eigenlijke Padri's wisten toe te brengen, met vreugde door onze ambtenaren werden begroet, kan blijken uit den brief door den Resident van Padang, Mac Gillavry aan de nieuwe Mekkagangers gericht. Curiositeitshalve, maar tevens als bewijs tot welke middelen ons bestuur in Indië soms genoodzaakt wordt zijne toevlucht te nemen, deelen wij dit schrijven in zijn geheel mede.

„Brief van den Resident van Soematra's Westkust aan Toewankoe Hadji Ibrahim en Toewankoe Hadji Nan Garang, mitsgaders de overige Hadji's, welke onlangs van Mekka zijn gekomen en de ware leer van den Profeet Mohamed verkondigen, die aldaar tevens de hooge wijsheid verkregen hebben om licht en den zuiveren islam te verspreiden.

„Zegen zij Ulieden, omdat Gij rechtvaardig zijt en God vreest.

„Na deze mijne zegewenschen geuit te hebben zend ik U dit geschrift, opdat Gij, Hadji's, zult overtuigd worden van de goede gezindheid van het Nederlandsch Gouvernement, jegens allen die de ware leer van den Profeet verkondigen, en afkeerig zijn om zich ten koste van menschenbloed schatten te verzamelen, gezag aan te matigen en ongelukken te verspreiden.

„Het heeft mijn hart met blijdschap vervuld dat Gijlieden als verlichte mannen de wijzen te Mekka hebt geraadpleegd, ten einde te vernemen of de godsdienstige leer, welke Toewankoe Pasaman en de overige Toewankoe's, die zich Padri's noemen, in deze landen verkondigen, de ware leer is, die de Profeet bevolen heeft, en dat Gijlieden alsnu de overtuiging gekregen hebt dat die leer veel misdadigs in zich bevat, en strijdig is met de voorschriften van den Koran, in het boek Terkab voorkomende.

„Het Gouvernement heeft sedert verscheidene jaren met diep leedwezen gezien, dat de Padrische Toewankoe's in hunne blinde en overdreven godsdienstwoede zichzelf bezondigen door de Maleiers dezer landen, welke de leer van Mohamed zijn toegedaan, met moord, roof en verwoesting te vervolgen. Het heeft alle mogelijke middelen in het werk gesteld die Toewankoe's tot hunnen plicht terug te brengen en met dezen tractaten van vriendschap aangegaan, ten einde het bloedvergieten te doen ophouden en zodoende vrede en geluk, zoowel onder de Padri's als onder de Maleiers te verspreiden, doch dit alles heeft niet mogen baten, want de Toewankoe's schenden die tractaten, door steeds voort te gaan met de kampoengs der Maleiers te vernielen, de mannen te vermoorden en de vrouwen en kinderen als slaven te verkoopen. Het is mij bekend, dat Gijlieden, die handelingen der Padrische Toewankoe's hebt afgekeurd, hen tot gematigder gevoelens hebt trachten over te halen, doch tot loon van dit alles U hunne vijandschap hebt op den hals gehaald.

„Het Gouvernement verneemt dus met blijdschap dat de ware geloovigen zich aan Uw zijde geschaard hebben en dat de Padri's, die niets dan rijkdom en gezag beoogen, door

Ulieden verslagen worden. Daar Uwe bedoelingen en die van het Gouvernement één zijn, is het noodig dat wij elkander verstaan, opdat Gijlieden weet wie Uwe vrienden zijn; dat is de reden dat ik Ulieden dezen brief schrijf.“

Het antwoord bleef niet uit. Het luidde als volgt:

„Aan enz.

„Wij, de twee Hadji's, die ondersteund worden door Hoogere Macht, Toewankoe Hadji Ibrahim, benevens Toewankoe Hadji Nan Garang, hebben een brief ontvangen door tusschenkomst van Fakir van Kamang; den inhoud hebben wij begrepen.

„Voorts wenschen wij den rechten weg te doen gaan op de wereld tot in eeuwigheid, omdat wij bezocht hebben het land dat wèl bestuurd wordt, dat is Mekka en Medina, benevens de vier Imams; ook hebben wij de rechtsoefeningen gezien van vorsten en daarom hebben wij zulks overwogen.

„Voorts hebben wij in vroeger dagen eene belofte gedaan aan den vorst van Pagarroejoeng (de oudste hoofdzetel der Maleiers).

„Nu is de Resident gekomen en wij hopen daarom dat het land rustig zal worden. Wij wenschen dat Mijnheer zich voor eerst maar zal stilhouden, zoolang wij handelen; het volk van de L. Kota's is gerust, zoowel wat regeering als het land aangaat, omdat wij het recht bepalen.

„Wij moeten Mijnheer nog zeggen dat wij Mijnheer verzoeken, om ons, indien het eenigszins mogelijk is, met geld te willen helpen zooveel als Mijnheer goeddunkt; dan kunnen wij handelen en oorlogvoeren met macht. Daarom verzoeken wij geldelijke hulp van den heer Resident, die nu te Padang is.“

Of het nu kwam omdat het gevraagde geld niet gezonden werd of uit welke oorzaak ook, zooveel is zeker, dat de gevoerde correspondentie niet tot het gewenschte doel leidde. Wat meer zegt, de Padri's begonnen nu weer gaandeweg in macht toe te nemen; zelfs drongen zij tot de kuststreken door, waar 't den onzen heel wat moeite kostte de bezette plaatsen uit hunne handen te houden. Het werd dus meer dan tijd voor het Indisch Gouvernement om met de lang

gevolgde taktiek: niet aanvallenderwijze op te treden, maar langs minnelijken weg de orde te herstellen, te breken. Gelukkig slaagde de Resident Elout, opvolger van Mac Gillavry, er in den Commissaris-Generaal Van den Bosch van de noodzakelijkheid daarvan te overtuigen, zoodat deze in Februari 1832 een vrij talrijke troepenmacht naar Padang uitzond. Hiermede vangt de derde periode van den Padri-oorlog aan, welke nogmaals vijf jaren duurde en aan het einde waarvan eene nieuwe schitterende zegepraal op de rol onzer Indische krijgsgeschiedenis kon worden geboekt. Onwillekeurig komt ons hier Atjeh voor den geest en vragen wij, wanneer ook dit rijk voor het alles overweldigend zwaard onzer landgenooten bukken zal?

Doch ter zake. Aanvankelijk scheen alles ten onzen voordeele te zullen afloopen. Zelfs Bondjol, nog altijd de hoofdzetel der Padri's, viel in onze handen. Het had er echter al den schijn van, als werd de bezetting van deze plaats door de Hollandsche kafirs door de bevolking van de westkust voor heiligschennis aangezien. Tenminste, zonder dat daarvoor andere afdoende redenen zijn op te geven, stonden op eenmaal overal de Maleiers tegen de Nederlanders op en werden onze soldaten uit hunne belangrijkste stellingen, Bondjol niet uitgezonderd, verdreven. De bezetting van het fort Amerongen ontkwam slechts aan de algemeene slachting, doordien zij op het laatste oogenblik uit hare hachlijke positie verlost werd door de troep van Luitenant Poland, den bekenden *Toontje Poland*, een ongeletterd en weinig beschaafd man, die echter, ondanks al zijne eigenaardigheden, zich eene niet onwaardige plaats onder de dappere officieren van het Indische leger veroverd heeft.

Het Gouvernement had A gezegd en moest nu ook B zeggen. Reeds in Juni 1833 werd de Generaal-Majoor Riess met 1100 man naar de Westkust gezonden, terwijl enkele weken later zelfs de Commissaris-Generaal Van den Bosch op het oorlogsterrein verscheen. Een onder de persoonlijke leiding van dezen laatste gerichte aanval op Bondjol werd echter door den vijand afgeslagen. Aangezien de terugtocht der onzen wel iets

van eene vlucht had, kon 't niet anders of de overmoed der Maleiers moest toenemen. En de zaak werd er niet beter op, toen ook het fort Amerongen in hunne handen viel, terwijl van onzen kant voor 't oogenblik weinig of niets gedaan werd om het geleden échec te wreken. Dit laatste was grootendeels een gevolg van verschil van gevoelen tusschen den militairen kommandant Bauer en den Resident Francis van Padang, welke laatste van oordeel was dat nogmaals de weg van minnelijke schikking moest worden ingeslagen. Eerst in het begin van 1835 werd besloten om met alle beschikbare krachten tegen Bondjol op te rukken en nu kan de lezer zich een denkbeeld vormen van de macht door de Padri's ontwikkeld, als wij hem mededeelen, dat voor de belegering, want zoo moet men 't noemen, van deze versterkte plaats niet minder dan *twee en een half jaar* noodig zijn geweest. Men kan er tevens, zonder dat wij cijfers en namen noemen, het aantal slachtoffers uit berekenen, die hier in de schoone vallei van Alahan-Pandjang hun heldenmoed met den dood moesten bekoopen. Op den 16^{en} Augustus 1837 trok de ons bekende Michiels, die het bevel over de troepen van Cleerens had overgenomen, de veroverde, doch door den vijand verlaten stelling binnen. Aan den dapperen aanvoerder der Padri's, zekere *Toewankoe Imam*, was het eveneens gelukt zich door de vlucht te redden. Een paar maanden later kwam hij zich echter vrijwillig in onze handen stellen, waarop het Gouvernement goed vond hem naar Ambon te verbannen. Op de plek, waar de grond zich zat gedronken had aan het bloed van Hollanders en Maleiers, werd nu het fort „Cochius“ gebouwd, dus genoemd naar den toenmaligen legerkommandant, die kort te voren mede op het oorlogsterrein verschenen was.

Met den val van Bondjol was ook de kracht van den opstand gebroken. De Padri's verdwijnen nu langzamerhand van het tooneel en wat eenmaal (blz. 41) enkele Maleische hoofden aan het bestuur te Padang beloofd hadden, dat n.l. al de landen tot Minangkabau behorende, aan het Nederlandsch Gouvernement zouden worden afgestaan, kon thans

eerst in vervulling gaan. Niemand had echter in 1820 kunnen voorspellen, dat wij ze zoo duur zouden moeten koopen. Zij 't ook in zeker opzicht niet te duur, indien wij ten minste in aanmerking mogen nemen, dat met de verovering van den laatsten zetel der Padri's het gezag van het Gouvernement zich voor goed in deze streken gevestigd heeft en wij thans, na zestig jaren, met rechtmatigen trots wijzen mogen op een *Gouvernement van Soematra's Westkust*, dat, na Java, zonder eenigen twijfel, de schoonste bezitting der Nederlanders in den Maleischen Archipel uitmaakt.

Het is hier misschien de plaats om er eens op te wijzen, hoezeer de vestiging en uitbreiding van ons direct gezag schier onmiddellijk en overal aan land en volk ten goede komt. Waar dit maar plaats heeft, zien wij al spoedig handel, landbouw en nijverheid een vlucht nemen, zooals daarvan nergens onder het despotisch en willekeurig bestuur der inlandsche Vorsten ook maar in de verste verte een voorbeeld valt aan te wijzen. Het groote geheim hiervan ligt bij de door ons ingevoerde wetten en bepalingen, waardoor den Inboorling vrijheid van leven en bezitting wordt gewaarborgd, een voorrecht dat buiten de door onze ambtenaren bestuurde gewesten tot de ongekende dingen behoort. Opmerkelijk is ook hoezeer de bevolking onder die verbeterde toestanden geregeld in zielental toeneemt. Een frappant voorbeeld hiervan levert Java, dat tijdens het Gouverneurschap van Daendels door ruim *vier miljoen zeshonderd duizend* inlanders bewoond werd. Sedert is dit getal geregeld toenomen en wel in:

1824 tot ruim	6.400000	zielen;
1832 " "	7.300000	" ;
1834 " "	7.500000	" ;
1838 " "	8.200000	" ;
1850 " "	9.584000	" ;
1854 " "	10.581000	" ;
1862 " "	13.380000	" ;
1893 " "	24.326000	" .

Zeiden wij boven, hoe met den val van Bondjol de kracht van den opstand gebroken was, daarmede is natuurlijk niet beweerd, dat alles in de Bovenlanden zoo maar op eenmaal tot rust kwam. Daarvoor was het verzet te algemeen, de invloed van den godsdienst te groot geweest. Het met zoo woedende kracht losgebroken vuur bleef hier en daar nog geruimen tijd voortsmeylen, terwijl op menige plaats de invoering van de nieuwe orde van zaken alleen onder bescherming van de bajonetten geschieden kon. Zoo, bijvoorbeeld, in de Afdeelingen Batipoe, Agam en Tanah-Datar, waar in het begin van 1841 opnieuw een opstand losbrak, die een oogenblik aan eene herhaling van den Padri-oorlog deed denken, doch gelukkig in den aanvang kon worden gestuit. Ook een paar andere opstanden van geringer beteekenis werden de onzen spoedig meester.

Als eene bijzonderheid van den Padri-oorlog kunnen wij hier nog mededeelen, hoe de groote veldheer van Dipo Negoro, Alibasa Prawira Dirdjo, meer bekend onder den naam van *Sentot*, met zijne barisans aan onze zijde gestreden heeft. Meer om hem van Java verwijderd te krijgen, dan omdat men veel van zijne hulp verwachtte, had Generaal Van den Bosch hem vergunning verleend zijn 1800 man naar Soematra over te brengen. Het bleek echter spoedig dat zijne eerezucht op den duur schadelijk voor ons gezag onder de Maleiers zou kunnen worden, waarom het Gouvernement het straks beter vond hem in vredesnaam maar weer naar Java te doen terugkeeren. Het had anders een merkwaardig historisch feit kunnen worden als de eerste veldheer van Dipo-Negoro met zijne Javanen in de gelegenheid was geweest aan den triomf der vroeger zoo hardnekkig door hem bevochten Nederlanders deel te nemen!

Als een uitvloeisel van den Padri-oorlog moet ook nog beschouwd worden het verzet van zekeren Toewankoe Tamboesi, die zich te Daloe-Daloe gevestigd had en zich van daaruit gezag over een gedeelte der nog heidensche Bataklanden aanmatigde. Hoewel hij tot de meer gematigde volge-

lingen van den Profeet behoorde, achtte hij zich toch ten volle gerechtigd oorlog te voeren tegen hen, die er nog niet toe gekomen waren om in Mohamed den Gezant van Allah te huldigen, m. a. w. nog volbloed kafirs waren. Het Gouvernement kon echter moeielijk toelaten, dat op de grenzen van het pas met zooveel inspanning veroverd gebied roof- en moordtochten plaats grepen, waarom de inmiddels tot Civiel en Militair Gouverneur benoemde Michiels in 1838 met eene sterke legermacht tegen Daloe-Daloe oprukte en zich van deze plaats meester maakte. Van Toewankoe Tamboesi werd sedert niets meer vernomen. Waarschijnlijk had hij in den strijd het leven verloren.

In langen tijd vernamen wij niets van de Atjehneezen. Waren dezen tijdens onze verwickelingen met de Westkust rustige toeschouwers gebleven? Dan zouden zij hunne natuur verloochend hebben! De kans was bovendien te schoon om hunnen haat te koelen jegens de Hollanders, die hen een en andermaal noordwaarts hadden teruggedrongen en van wie zij bovendien vreezen moesten, dat hunne troepen, eenmaal overwinnaars in het vaderland der Maleiers, niet rusten zouden voor zij zich ook van alle Maleische kuststaten hadden meester gemaakt. Reeds in het jaar 1831 hadden Atjehneesche zee-roovers zich in Ajer-Bangis genesteld. Later verbonden zij zich met de Padri's om Tapanoeli en andere plaatsen aan te vallen. Ook ditmaal trokken zij echter, zooals wij straks zullen zien, aan het kortste eind. Na den gelukkigen afloop van den Padri-oorlog deed zich intusschen voor ons Bestuur de moeielijke vraag op, door welke middelen die lastige naburen, die van roof en diefstal leefden en zich zelfs niet ontzien hadden het Nederlandsche schip de „Dolfijn“ af te loopen, tot rede te brengen. In elke andere omstandigheid zou het Indisch Gouvernement zeer zeker niet geaarzeld hebben den strijd aan te binden met een rijk, dat ons altijd in den weg had gezeten, gelijk het ook voor den vervolge zeer zeker niet zou nalaten de grootsche plannen van Generaal Van den Bosch met Soematra te dwarsboomen. Maar, als een dreigend spook stond daar

nog altijd het Traktaat van 1824, waarbij de onzen zich te kwader uur tegenover Engeland verbonden hadden de onafhankelijkheid van Atjeh te zullen eerbiedigen. Voor het oogenblik viel er dus niets anders te doen dan eene Commissie naar den Sultan te zenden en dezen rekenschap van zijne handelingen af te vragen. De afgezonden heeren Van Loon en Ritter werden beleefd ontvangen, doch dit was ook alles wat zij verkregen. Er zat nu niet anders op dan den Sultan met geweld te dwingen zijn volk terug te trekken uit al zulke plaatsen, die niet rechtstreeks tot het grondgebied van zijn rijk behoorde. Het gevolg was een hardnekkige strijd om het bezit van Tapoes, Baroes, Singkil, enz., die tot in het jaar 1840 aanhield en eindigde met de verdrijving der Atjehneezen uit laatstgenoemde kustplaats, waardoor zij meteen binnen de grenzen van hun land werden teruggedrongen. Iets wat zij ons nooit vergeven hebben.

„Het valt lichter landen te veroveren dan die met beleid en naar vaste beginselen te regeeren,“ heeft de ons bekende Vermeulen Krieger ergens geschreven. Inzonderheid was dit van toepassing op de Westkust van Soematra, waar onze ambtenaren met eene bevolking te doen hadden, welke, wij wezen er reeds op, bij lange niet zoo gemakkelijk te leiden was als die op Java en nog meer dan deze van hare gehechtheid aan voorvaderlijke zeden en gewoonten zou doen blijken. In de Bovenlanden zit ons bovendien eene maatschappelijke instelling, de zoogenaamde Soekoe-verdeeling, in den weg, die met haar matriarchaat (de stamhoorigheid van den kant der moeder), haar eigenaardig erfrecht, enz. zoowel met den Islam als met onze Westersche begrippen in strijd was. Dat ons bestuur er niettemin in geslaagd is hier, ondanks alles, zich het rustig bezit van zooveel vruchtbare en volkrijke landschappen te verzekeren, mag zonder overdrijving als eene tweede overwinning worden aangemerkt. Ook het gevaar, dat de naburige en onafhankelijke Bataklanden voortdurend voor de rust onder de Maleiers opleverden, is langzamerhand geweken, of althans zeer verminderd. Boven wezen wij op de groote voor-

deelen, welke de invoering van ons direct gezag overal voor land en volk oplevert. Daartoe mag zeker ook gerekend worden de omstandigheid, dat de grenslanden, voor zoover zij nog van ons onafhankelijk zijn, òf zich tegen den nieuwen staat van zaken komen verzetten en ons gelegenheid aanbieden een nieuw stelsel van bestuur in te voeren, òf, als door jaloerschheid gedreven, zich vrijwillig onder onze bescherming komen stellen. Zoo is het aldoor in den Archipel gegaan, zoo ging 't ook hier, waar, inzonderheid in de laatste jaren, tal van Bataksche landschappen, hetzij tengevolge van kleine expeditie's, hetzij geheel op eigen verzoek, bij onze rechtstreeksche bezittingen werden ingelijfd.

Tot de plannen van Generaal Van den Bosch behoorde ook het bezetten van enkele voorname punten op Soematra's Oostkust, ten einde ons van den handel met de binnenlanden te kunnen meester maken. Met dat doel werden dan ook in 1838 met de Hoofden van Indragiri, Koewantan en Kampar overeenkomsten aangegaan, welke nu wel niet terstond tot het beogde doel leidden, doch als het glore kunnen worden beschouwd van eenen schoonen dageraad, die ook aan deze zijde van het eiland over het Nederlandsch gezag zal opgaan.

Zooeven noemden wij het jaar 1838. Ook nog in een ander opzicht zou dit een merkwaardige datum worden in de Geschiedenis der Nederlanders in den Maleischen Archipel en wel door de oprichting van het *Tijdschrift van Nederlandsch-Indië*, dat dit jaar zijn zestigjarig bestaan vieren mag. Hoewel ten deele ook een strijdschrift, heeft het niet minder dan het vroeger door ons vermelde Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen tot vermeerdering onzer kennis van Insulinde bijgedragen. Voornaamste oprichter en eerste redakteur was *Dr. W. R. Baron van Hœvell*, destijds predikant te Batavia, die tien jaren later zijne oppositie tegen het heerschend regeeringsbeleid met verbanning moest boeten. In Nederland, waar hem spoedig eene plaats in de vergadering van de Tweede Kamer der Staten-Generaal werd

ingeruimd, heeft hij echter ruimschoots gelegenheid gevonden om voor zijne toen reeds door velen gedeelde beginselen propaganda te maken.

Drie jaren vroeger (1845) was onder denzelfden Gouverneur-Generaal *Jan Jacob Rochussen* (1845—1851) ook een

Jan Jacob Rochussen.

Rooms-Katholiek priester verbannen en wel niemand minder dan de Bisschop van Batavia *Grooff*, die zich de vrijheid veroorloofd had op eigen gezag pastoors aan te stellen, zonder daarvoor vooraf, gelijk de wet voorschreef, de machtiging des Konings in te roepen. Door de Indische Regeering aangeschreven

om de door hem te Batavia, Semarang en Soerabaja afgezette en door anderen vervangen priesters in hun ambt te herstellen, tot tijd en wijle de gebruikelijke aanvraag bij zijne Majesteit zou hebben plaats gehad, weigerde de Bisschop hieraan te voldoen, waarop hem door den Gouverneur-Generaal het recht van verblijf in Neerlandsch-Indië ontzegd werd. Zijn opvolger was de bekende pastoor *Vrancken*, Bisschop van Colophon i. p. i.

De lezer houde 't ons ten goede dat wij de geschiedenis een weinig zijn vooruitgelopen. In het jaar 1840 stierf de Gouverneur-Generaal De Eerens en werd tijdelijk opgevolgd door *C. S. W. Graaf van Hogendorp*, die een jaar later het bestuur over Indië overdroeg aan *Mr. P. Merkus* (1841—44). Deze, destijds lid van den Raad van Indië, was juist van Soematra teruggekeerd, werwaarts hij in 1839 als Regeerings-Commissaris vertrokken was met de zeer moeilijke opdracht om in de door ons veroverde gewesten het bestuur en de administratie zoo te regelen, dat zoowel het Gouvernement als de onderworpen bevolking de meeste vruchten van den nieuwen staat van zaken plukken mocht. Uit den tijd van zijn kortstondig bestuur valt omtrent Java, waarheen wij thans voor een oogenblik terugkeeren, geene andere bijzonderheid te vermelden, dan dat hier het Cultuurstelsel gaandeweg werd uitgebreid niet alleen, maar ook meer en meer aan zijn doel: stijving van de schatkist beantwoordde. Intusschen bleef het roepen uit Holland om geld en nog eens geld aanhouden. Het was het begin en het einde van elke ministrieële missive van het Binnenhof. En niet zonder reden. De naar Holland afgescheepte ladingen aan koffie, suiker, indigo, tabak enz. waren nog altijd onvoldoende om te verhinderen, dat de Regeering in het Moederland zich telkens opnieuw in schulden moest steken bij de ons bekende Handelmaatschappij, welk lichaam gaarne leende, maar natuurlijk zorg droeg dat hare eigene belangen daarbij geene schade leden. De schuld werd echter op het laatst zoo groot, dat de Maatschappij op betaling begon aan te dringen. Dit gaf den Minister Van den

Bosch in 1839 aanleiding om bij de Staten-Generaal een wetsontwerp tot eene leening van niet minder dan 56 milioen in te dienen. Zijn voorstel werd evenwel met 39 tegen 12 stemmen afgewezen, wat Zijne Excellentie de portefeuille kostte en hem bovendien de gelegenheid benam om verder in het belang van het Cultuurstelsel werkzaam te zijn. Zijne taak werd nu overgenomen door den Minister *Baud*, die daarbij in den nieuw optredenden Gouverneur-Generaal Merkus een ijverig medewerker vond. Alle ijver zou evenwel niet hebben gebaat, had niet de Indische Regeering bij voortduring steun gevonden bij de inlandsche hoofden, onder wie met den dag de smaak toenam voor een stelsel, waardoor hunne inkomsten vermeerderd, hun aanzien aanmerkelijk verhoogd werd. Dank zij die medewerking schreed de instelling van Generaal Van den Bosch met rassche schreden naar het toppunt van haren bloei, dien het onder den volgenden Gouverneur-Generaal bereiken zou.

En de Javaan? Nog altijd gehoorzaam en gedwee. Kalm en zwijgend liet hij de machthebbenden bevelen, dragende zijn juk zonder morren, zonder openlijk verzet. Wij herhalen nogmaals, nergens elders zouden kwellingen en afpersingen, die allerwegen, vooral van den kant der inlandsche hoofden, plaats vonden, zoo geduldig verdragen zijn als hier. Daarbij kwam nog, dat reeds onder het bestuur van Van den Bosch de noodzakelijkheid was ingezien om het kostbare kleinood Java zoowel tegen binnen- als buitenlandsche vijanden te kunnen verdedigen, tengevolge waarvan een nieuw plan tot versterking van het eiland ontworpen werd, dat voor dien tijd zeer zeker hoogst geschikt kon worden geacht, doch deze groote schaduwzijde had, dat de meeste werken in heerdienst moesten worden verricht. De lasten der bevolking werden daardoor dus nog aanmerkelijk verzwaard. Onder die omstandigheden mag het een wonder heeten, dat de welvaart onder Javanen en Soendaneezen eer toe- dan afnam, terwijl het zielental, gelijk wij boven zagen, gaandeweg grooter werd. Of er echter in die dagen veel Javanen gevonden werden, die

Bruidegom en huwelijksgeschenken.
(Residentie Soerakarta.)

zich zoo prachtig uitdossen en zooveel kostbare geschenken om zich heen verzamelen konden als onze bruidegom hier, mag betwijfeld worden!

Wij meenen ergens gezegd te hebben, dat onze landgenooten op hunnen tocht door den Archipel overal de zonen van Albion moesten ontmoeten. Ook na het Traktaat van 1824, waarbij alles zoo mooi geregeld scheen, heeft dit niet geheel opgehouden. Tijdens het bestuur van den Gouverneur-Generaal De Eerens vinden wij op de Westkust van Borneo een zekeren *James Brooke*, zeekapitein van beroep, die met zijnen landgenoot Raffles dit gemeen had, dat hij de Hollanders haatte en zijn leven er voor zou hebben opgeofferd als hij den Maleischen Archipel aan de Engelsche kroon had kunnen helpen hechten. Geen kans ziende zich met fatsoen ergens binnen het aan Nederland toegewezen gebied te vestigen, wilde hij toch zooveel mogelijk op de grenzen blijven en bracht hij met dat doel in 1839 een bezoek aan het in de buurt van Sambas gelegen stadje *Serawak*, toenmaals eene bezitting van den Sultan van Broenei en bestuurd door diens stedehouder Pangéran Hasim. Deze laatste, op dat tijdstip met de bevolking uit de binnenlanden overhoop liggende, bood den vreemdeling alles, zelfs de regeering over het land aan, indien hij hem met zijne scheepsbemanning tegen de muitelingen wilde te hulp komen. Toen nu de gevraagde hulp verleend was en de bondgenoot om zijne belooning kwam, trachtte Pangéran Hasim zich op alle mogelijke wijzen van de zaak af te maken. Onze Engelschman wist hem echter te beduiden dat dit niet aanging en het einde van de geschiedenis was, dat James Brooke in September 1841 tot Radja van Serawak werd uitgeroepen, in welke hoedanigheid hij zich spoedig door den Sultan van Broenei erkend zag.

Hoewel nu deze gebeurtenis buiten ons eigenlijk gebied plaats vond, maakten wij er melding van, omdat het voorbeeld van Brooke weldra navolging vond bij eenen anderen Engelschman, *Murray* genaamd, die in het jaar 1844 een poging aanwendde om in Koetei op Borneo's Oostkust een

zelfstandig rijkje te stichten. 's Mans ongelukkig uiteinde — hij werd door de inboorlingen vermoord — bracht ons een oogenblik in conflict met Engeland, doch schonk tegelijkertijd aan de Indische Regeering eene schoone gelegenheid om zich in dit gedeelte van het eiland te doen gelden. Het kostte haar weinig moeite om met den sultan van genoemd rijk eene overeenkomst te sluiten, waarbij deze officieel de opperheerschappij van Nederland erkende. Van dit oogenblik af dagteekent onze goede verstandhouding met Koetei, die sedert niet verbroken is en van welke gezegende gevolgen voor land en volk de reis van twee Koeteische prinszen in 1897 door Nederland en Europa en hunne tegenwoordigheid bij de kroningsfeesten in Amsterdam en 's-Gravenhage blijken dragen.

TIENDE HOOFDSTUK.

1845—1860.

MOESTEN wij vroeger de opmerking maken, hoe de Geschiedenis der Nederlanders in Indië feitelijk slechts een aaneenschakeling is van expeditie's, de lezer wijte het ons niet als wij ook dit hoofdstuk met de beschrijving van zulk een krijgstoct aanvangen. En voorwaar niet een van de minst belangrijke. Nauwelijks hadden de onzen de rust op Java hersteld en waren zij zegevierend uit den strijd tegen de Soematanen te voorschijn getreden, of oostwaarts kondigde het gerommel van den donder opnieuw een naderend onweer aan. Ditmaal kwam het van den kant van „Jong Holland“, het „Indisch Zwitserland“, het „Sicilië van het Oosten“, onder welke benamingen het eiland *Bali* bij de verschillende schrijvers bekend staat. Hoe gaarne zouden ook wij, die het van nabij gekend hebben, eene poging wagen om den lof zijner schoonheid te bezingen. 't Is daarvoor hier echter de plaats niet. Alleen mag de opmerking niet achterwege blijven, hoe onze aandacht hier getrokken wordt door een eiland, dat in menig opzicht tot de belangrijkste deelen van den Archipel mag gerekend worden. Vooral uit een *geschiedkundig* oogpunt verdient het den naam van „Klein-Java“, gelijk het ook genoemd is, ten volle. Groot is het anders niet; het heeft nauwelijks eene oppervlakte gelijk aan die van onze twee noordelijkste provinciën Groningen en Friesland. Op het oogenblik, waarop wij ons thans bevinden, was het

bovendien verdeeld in niet minder dan negen op zichzelf staande rijkjes, wier Vorsten voortdurend met elkander overhoop lagen. Nemen wij dit alles in aanmerking, dan blijft het een bijna onverklaarbaar iets, hoe ditzelfde kleine Bali tegenover ons eene kracht heeft weten te ontwikkelen, schier eenig in de geschiedenis der vestiging en uitbreiding van ons gezag in Indië.

Den lezer van deze onze historische schetsen zijn de Balineezen niet geheel vreemd meer. Een en andermaal zagen wij dit volk ingrijpen in de gebeurtenissen op Oost-Java, totdat zij A° 1777 door onze troepen tot over Straat Bali werden teruggedrongen, waar zij zich sedert meer uitsluitend met hunne eigene zaken hebben bezig gehouden. Zij verlangden dit ook te blijven doen, toen in het jaar 1817 de Commissaris *Van den Broek* op hun eiland verscheen om namens de Indische Regeering handelsbetrekkingen met hen aan te knopen. Evenzoo in 1824 bij de zending van onzenwege van zekeren *Pangéran Saïd Hasan*, die in last had de vroegere werving van balische soldaten opnieuw in 't leven te roepen. Als bij onderlinge afspraak namen de Vorsten tegenover het Hollandsch bestuur eene zeer gereserveerde houding aan. Alleen die van *Badoeng* had er in 1827 niet op tegen, dat zich een „Gezagvoerder van het Nederlandsch Gouvernement“ in zijne hoofdplaats kwam nederzetten. Eerst in 1841 gelukte het aan den Regeerings-Commissaris *Huskus Koopman* met elk der negen Radja's een kontrakt te sluiten, waarbij zij niet alleen onze Souvereiniteit erkenden, maar ook beloofden in den vervolge het zoogenaamde *strand- of kliprecht* (waarbij gestrande vaartuigen, met al wat er op en aan was, de bemanning zelfs niet uitgezonderd, tot wettig eigendom van den heer des lands verklaard werden) niet meer te zullen toepassen. Het Nederlandsch oppergezag schijnt hun overigens nogal koud gelaten te hebben. Zij hadden daarvoor trouwens niet eens officieël geteekend! Minder gemakkelijk viel 't hun echter van het *tawan-karang* (kliprecht) af te zien. Zooveel is zeker, dat het reeds in 1844 op een onder Nederlandsche

vlag varend schip opnieuw werd toegepast. De meest onwillige in dezen was *Goesti Madé Karangasem*, radja van *Boelèlèng*. Of, liever gezegd, hijzelf niet, maar zijn rijksbestierder *Goesti Ktoet Djlantik*, een Balinees van top tot teen, hoogmoedig en verwaand gelijk deze inlanders kunnen zijn, maar tegelijkertijd, zooals Generaal Booms ergens van hem getuigt „*caractère énergique, cœur ardent de patriotisme, un de ces adversaires qu'il est difficile mais glorieux de vaincre*“.

Een klein staaltje van 's mans karakter. Bij gelegenheid dat de Regeerings-Commissaris zich bij den Vorst van Boelèlèng bevond om dezen met de eischen van het Gouvernement bekend te maken en de Radja, een hoogst onbeduidend man, niet goed wist wat te doen of te zeggen, zou Goesti Ktoet Djlantik het schrijven van den Gouverneur-Generaal driftig ter hand hebben genomen, waarna hij den wijsvinger naar den mond bracht om dien daarop over de zwarte letters te strijken en den Commissaris brutaal toe te voegen: „kijk, mijnheer! zoo doe ik met die mooie letters van u: probeer dit nu ook eens (op een lontarblad wijzende) met de onze!“ ¹⁾

Moeielijk dus, maar roemrijk zulk een tegenstander te overwinnen. En wij hebben hem, dezen afgod van alle Balineezen, overwonnen. Echter niet op eenmaal. In het midden van 1846 was de houding van Boelèlèng van dien aard geworden, dat de Gouverneur-Generaal Rochussen besluiten moest eene expeditie onder bevel van den Luitenant-Kolonel *Bakker* naar dit rijk uit te zenden. Den 26^{en} Juni kwam de vloot tegenover de hoofdplaats ten anker en — drie dagen later wapperde de Nederlandsche vlag boven de poeri (paleis) van den weerspannigen vorst. „Ons dapper Indisch leger,“ zoo kon men spoedig lezen, „en onze heldhaftige marine hebben nieuwe lauweren geplukt. De expeditie is door het schitterendst succes gekroond. De eer van Nederland, miskend door den Koning

¹⁾ Zooals bekend is, schrijven de Balineezen nog altijd op bladen van den lontarboom, waarbij zij zich van een scherp mesje bij wijze van pen bedienen.

van Bali, is gered en de schending van de verdragen, waarbij deze prins de Nederlandsche souvereiniteit erkende, streng gestraft.“

De eer gered? Ja, voor het oogenblik. Was ook al de Radja in zijn schulp gekropen, niet alzo Goesti Ktoet Djlantik, die wel het Fransche spreekwoord *reculer pour mieux sauter* niet kende, maar toch meesterlijk de kunst verstond om door tijd te winnen de bereiking van zijn doel gemakkelijk te maken. Nauwelijks had hij dan ook zijne maatregelen genomen, o.a. door zich bij *Djagaraga* duchtig te versterken, of de kleine bezetting, door ons in Boelèlèng achtergelaten, moest het misgelden. Straks ontzag hij zich zelfs niet een onder Nederlandsche vlag varend schip op de oude manier voor goeden buit te verklaren. Zijn meesterstuk bestond echter hierin, dat hij de meeste andere Radja's van Bali, en daaronder inzonderheid die van *Karangasem* en *Kaloengkoeng*, tegen ons in het harnas wist te jagen. Wij kunnen 't ons begrijpen, dat de Indische Regeering er hoogen prijs op stelde de hand te kunnen leggen op den man, die zich op die wijze aan haar deed kennen. De Balineezen beter kennende, had zij echter vooraf moeten weten, dat aan den eisch om zijne uitlevering geen gevolg zou worden gegeven. Er zat nu niets anders op dan eene *tweede* expeditie naar Bali te zenden, die dan ook in het begin van 1848, onder den Generaal-Majoor *Jhr. C. van der Wijck*, derwaarts vertrok, maar, helaas! onverrichterzake terugkeerde. Ditmaal was de eer niet gered. Hoewel de bevelhebber over *drie duizend* man beschikken kon, bleek de uitgezonden macht toch te gering te zijn om zich van het bovengenoemde *Djagaraga* meester te kunnen maken. Om kort te gaan, na een verlies van 12 officieren en 172 minderen aan dooden en gekwetsten, waren onze troepen genoodzaakt zich weer in te schepen en werd het kort daarop, toen de verwachte versterking uitbleef, noodig geoordeeld den terugtocht naar Java aan te nemen.

Zoo volgde vanzelf in 1849 de *derde* Balische expeditie, ditmaal beter toegerust, het aantal dapperen bovendien als 't ware nog vertienvoudigd door de gedachte dat het bloed

der gevallen kameraden, maar bovenal de eer der vlag moest gewroken worden. Aanvoerder was ditmaal de ons bekende Generaal-Majoor *Michiels*, van wien wij hier al terstond willen mededeelen, hoe hij aan de vele lauweren, door hem op Soematra en elders geplukt, ook nog deze toevoegde, dat hij als overwinnaar het onneembaar geachte Djagaraga binnentrok. Op den 16^{en} April kondigde een saluut van 21 schoten aan, dat onze troepen roemrijk hadden gezegevierd. Aan den Radja was het, evenals aan Goesti Ktoet Djlantik, gelukt zich bijtijds uit de voeten te maken. Zij ontgingen echter hunne straf niet. Beiden werden kort daarop in Karangasem vermoord.

Na alzoo, want wij mogen niet uitvoerig zijn, Boelèlèng getuchtigd te hebben, vertrok de opperbevelhebber met zijne dappere schaar naar de Oostkust van het eiland om nu ook met den Radja van *Karangasem* af te rekenen. Hier voegden zich niet minder dan 4000 Balineezen van het naburige Lombok bij onze troepen, een historisch feit, dat met het oog op de gebeurtenissen van den jongsten tijd, wel waard is vermeld te worden. Dank zij ook die hulp, gaf Karangasem zich zonder slag of stoot aan de Hollanders over. Ook zijn Radja viel door moordenaarshanden, terwijl diens rijk later tot een win-gewest van Lombok gemaakt werd.

Restte nu nog *Kaloengkoeng*, het gebied van den *Déwa-agoeng*, wiens voorgangers steeds als geestelijk en wereldlijk Hoofd van Bali hadden geposeerd en die ook nu nog gaarne zich als zoodanig deed gelden. Beducht voor zijnen invloed, trachtte hij zich de onzen met fraaie woorden van het lijf te houden. De landing der troepen te *Koesamba* leverde hem echter al spoedig het bewijs, dat het ons ook hier ernst was. Vóór echter nog naar de hoofdplaats kon worden opgerukt, hadden wij het verlies te betreuren van Generaal *Michiels*, die bij eenen nachtelijken overval door een geweerkogel het leven verloor. De held van Djagaraga zou dus geen getuige zijn van de geheele onderwerping van Bali aan het Nederlandsch gezag. Zooals wij vroeger reeds mededeelden, hebben zijne vrienden en vereerders een prachtig monument op het

naar hem genoemd plein te Padang te zijner eere opgericht. Een dergelijk monument siert het Waterlooplein te Batavia als een „Hulde aan de nagedachtenis van den Generaal-Majoor *A. V. Michiels*, civiel en militair Gouverneur ter Westkust van Soematra, geboren 30 April 1797 te Maastricht, gesneuveld den 25 Mei 1849 te Kasoemba (Koesamba) op het eiland Bali.“ En zijn standbeeld? Het staat in een der nummers

Michiels' Monument.

van de officiële Javasche Courant uit die dagen, waarin wij omtrent Michiels het volgende lezen: „Zelden heeft in N.-Indië iemand meer uitgeblonken door dapperheid en roemrijke wapenfeiten, zelden iemand in daden van burgerlijk bestuur meer schranderheid en doorzicht aan den dag gelegd.“

Na het sneuvelen van Michiels trad de Luitenant-Kolonel *J. van Swieten* als bevelhebber op. Hoewel deze aanvankelijk meende eerst nadere bevelen uit Batavia te moeten afwachten alvorens den tocht naar Kaloengkoeng's hoofdplaats voort te zetten, was de houding van den Déwa-agoeng van dien aard, dat uitstellen noodlottig had kunnen worden. De noodige maatregelen werden daarom genomen om aanvallenderwijs te werk

te gaan, wat al dadelijk zulk een indruk maakte, dat de „Soesoehoenan van Bali“ zijne onderwerping liet aanbieden. Toen dan ook op 12 Juni de nieuw benoemde opperbevelhebber, *Hertog Bernard van Saxon-Weimar* met versche troepen op het oorlogsterrein verscheen, schoot er voor 'Zijne Hoogheid niets anders te doen over dan de overwinning te constateeren en de volgende proclamatie uit te vaardigen: „Soldaten! Het is met een waar gevoel van vreugde, dat ik aan de officieren, onder-officieren, soldaten en matrozen der Land- en Zeemacht kan bekend maken, dat de oorlog tegen de Balische Vorsten geheel en al ten voordeele van het Nederlandsche Gouvernement is geëindigd.

„Deze roemvolle uitkomst is men alleen aan uw dapperheid, aan uw krijgstucht en het beleid uwer bevelhebbers verschuldigd. Gij hebt eene nieuwe, eervolle bladzijde aan de krijgsgeschiedenis van het indische leger gehecht.

„Het heeft mij leed gedaan geen getuige van uwe heldendaden te hebben kunnen zijn; zij zullen echter niet minder onuitwischaar in mijn geheugen bevestigd blijven.

„Leve de Koning!“

Bali onderworpen! De vraag bleef thans nog alleen over, op welke wijze blijvende vruchten van onze overwinning te plukken waren. Aan Van Swieten komt de eer toe deze quaestie op de meest verstandige en afdoende manier te hebben opgelost. Nadat op 15 Juli 1849 alle balische Radja's in eene plechtige vergadering te Badoeng een traktaat hadden onderteekend, waarbij zij erkenden dat hun land een deel van Neerl-Indië uitmaakt en zij zich hoofd voor hoofd verbonden zich ten opzichte van het strandrecht, den slavenhandel, enz. geheel naar onze inzichten te zullen gedragen, meende Van Swieten, dat wij ons daarmede voorloopig moesten tevreden stellen, zonder verder eene poging te doen ons met de binnenlandsche aangelegenheden in te laten. Hoe goed hij den toestand inzag heeft de uitkomst geleerd. Alleen in 't jaar 1858, toen een der Boelèlèngsche districtshoofden in verzet kwam, is het Indisch Gouvernement verplicht geweest nogmaals eene kleine

expeditie naar Bali uit te zenden, maar overigens is dit eiland, zonder gewapende macht, ¹⁾ langzamerhand tot een wingewest geworden, waar ons gezag algemeen erkend wordt en het bestuur aan een Nederlandsch Resident is toevertrouwd.

Ten bewijze hoe dapper er door onze troepen gevochten was vermelden wij hier alleen, dat na afloop van de tweede en derde Balische expeditie aan *tien* officieren van de Land- en Zeemacht de Militaire Willems-Orde 3e klasse, en aan *zeventig* officieren en *zeven en veertig* onderofficieren en minderen die der 4e klasse werd toegekend. Bovendien werden *tien* officieren in de orde van den Nederlandschen Leeuw benoemd, terwijl het aantal *eervolle vermeldingen* mede bijzonder groot was. Aan de vele dapperen onder de *Afrikaansche* en *Inlandsche* officieren en minderen, die men toenmaals nog niet voor betooning van „beleid“ in staat achtte, werden de Zilveren of Bronzen Medaille voor „moed en trouw“ uitgereikt. ²⁾

Keeren wij thans naar Java terug, waar het intusschen ook niet volkomen rustig was toegegaan. Ruim twee maanden na het optreden van den Gouverneur-Generaal Rochussen brak in het woelige Bantam, op het landgoed *Tji Kandi-Oedik* een opstand uit, die wel niet dadelijk tegen het Nederlandsch gezag gericht was, doch als de voorbode van meer ernstige onlusten moest beschouwd worden. Ditmaal gelukte het nog aan den Resident om zich zonder de hulp van troepen van de muitelingen meester te maken, die straks den moord op den landheer *Camphuis* en de zijnen gepleegd met den dood boeten zouden. Van meer belang was echter de opstand in 1850, verwekt door den Patih van Serang *Djaja Karta*. Waarschijnlijk lang voorbereid, had deze weldra zulk dreigend aanzien gekregen, dat de Indische Regeering genoodzaakt

¹⁾ De opstand der *Bandjareezen* in 1868, als meer tegen den inlandschen Regent dan tegen ons gericht, laten wij hier buiten bespreking.

²⁾ Een enkel vroeger geval uitgezonderd, is men er eerst na de *Lombok-expeditie* toe overgegaan om ook *Inlanders* met de Militaire Willems-Orde te begiftigen. Wel vreemd dat het zoo lang moest duren, vóór men tot de ontdekking kwam, dat een *Oosterling* ook „beleid“ aan den dag kan leggen.

was eene expeditie onder den Luitenant-Kolonel De Brauw naar Bantam te zenden. Hoewel onze soldaten er in slaagden een der hoofdzetels van de opstandelingen te bemachtigen, wist *Hadji Wachia*, het fanatiek hoofd der rebellen, zijne aanhangers elders te verzamelen en het noordwestelijk deel van de Residentie zoo in rep en roer te brengen, dat De Brauw naar Batavia om versterking moest zenden. Eerst nadat deze was aangekomen, slaagde hij er in de opstandelingen te verslaan en de rust in het gewest tijdelijk te herstellen. Aan enkele hoofden, en daaronder *Hadji Wachia*, was het echter gelukt naar de Lampongs te ontkomen om daar betere tijden af te wachten.

Nog eenmaal komen wij terug op de uitspraak van *Vermeulen Krieger* (blz. 92), dat het lichter is landen te veroveren dan die met beleid en naar vaste beginselen te regeeren. Daaraan gedachtig, wenschen wij een oogenblik stil te staan bij de gewichtige taak, die daarginds in onze Oost voor de *burgerlijke ambtenaren* is weggelegd. Op blz. 5 wezen wij er op, hoe in de door ons veroverde gewesten de wagen van Staat van tijd tot tijd uit het spoor geraakt, maar ons dapper indisch leger dan ook altijd gereed is om het civiel gezag weer op het rechte pad te helpen. Dit moeten echter, zal het goed zijn, uitzonderingen blijven. Regel behoort te zijn, dat het Indisch Gouvernement steeds mannen tot zijn dienst heeft, die, volgens de in het Regeerings-Reglement neergelegde beginselen, het bestuur zoo weten te voeren, dat Hoofden en volken geen aanleiding vinden om zich ontevreden te betoonen. De vraag, wie tot ambtenaren bij het zoogenaamd *Binnenlandsch-Bestuur* benoemd werden, is dus lang geene onverschillige. Hoewel het onder de Oost-Indische Compagnie niet aan aanschrijvingen ontbrak om den Inlander goed te behandelen, eerbied voor diens gewoonten en instellingen te betoonen, werd er toch op het gehalte der „dienaren“ weinig of niet gelet. Wie eenmaal op de rol was ingeschreven, kon tot de hoogste rangen opklimmen. Ook in den eersten tijd van 1800 maakte men zich daarmee niet druk. Eerst na

het herstel van het Nederlandsch gezag in Indië begon men een flauw begrip te krijgen van de noodzakelijkheid, dat ook de ondergeschikte ambtenaren in alle opzicht voor hunne taak berekend behoorden te zijn. Het duurde echter nog tot het jaar 1837 vóór men tot het besef kwam, dat de kennis van land en volk iemand niet komt aanwaaien, maar aangeleerd moet worden. Er werd toen n.l. te *Soerakarta* een Instituut opgericht, echter nog meer met het hoofdzakelijk doel om toekomstige ambtenaren in de gelegenheid te stellen zich met de Javaansche taal vertrouwd te maken. Deze inrichting is echter slechts kort in stand gebleven.

Zoo stonden de zaken, toen in 1843 de toenmalige Minister van Koloniën het radikaal besluit nam, dat voortaan niemand tot ambtenaar bij de Rechterlijke Macht of het Binnenlandsch Bestuur in Indië zou worden benoemd, die niet zijne opleiding aan de Delftsche Academie, welke gedeeltelijk in eene Indische Inrichting herschapen was, ontvangen had. Onder de Europeesche bevolking van Indië wekte dit besluit de diepste verontwaardiging. In Mei 1848 gaf het zelfs aanleiding tot eene monstermeeting te Batavia, de zoogenaamde „Politieke Vergadering“, welke echter voor het oogenblik geen ander gevolg had, dan dat een der hoofdmannen, de bekende *Dr. Van Hoëvell* zich genoodzaakt zag Indië te verlaten. De stoot was intusschen gegeven en wij zullen later zien tot welke veranderingen en verbeteringen hij ten slotte aanleiding gegeven heeft.

De meer liberale beginselen die zich in dezen tijd begonnen te doen gelden, misten ook in Holland op Koloniaal gebied hunne uitwerking niet. Hun invloed sprak zich reeds uit in de Grondwet van 1848, waarbij aan de Staten-Generaal een grooter aandeel in het beheer van 's lands bezittingen en koloniën werd toegestaan. Van belang was ook de daarin opgenomen bepaling, dat de Reglementen op het beleid der Regeering in Neêrlandsch-Indië voortaan door de Wet zouden worden vastgesteld. De beteekenis hiervan trad duidelijk in het licht bij het nieuw ontworpen Regeerings-Reglement van 1854, waardoor wel niet aan alle eischen der nieuwe

begripen werd voldaan, doch dat niettemin voldoende voorschriften bevatte, ten bewijze dat het Indisch Schip van Staat een ander vaarwater was binnengeloodst. Inzonderheid wijzen wij op de artikelen, die betrekking hebben op de Gouvernementscultures, de heerendiensten, het onderwijs, enz., waaruit het ernstig streven spreekt om in onze koloniale huishouding ook het welzijn van den Inboorling niet uit het oog te verliezen.

Na deze korte uitweiding vervolgen wij den draad van ons verhaal. Onder het bestuur van Rochussen en diens opvolger

Van Twist.

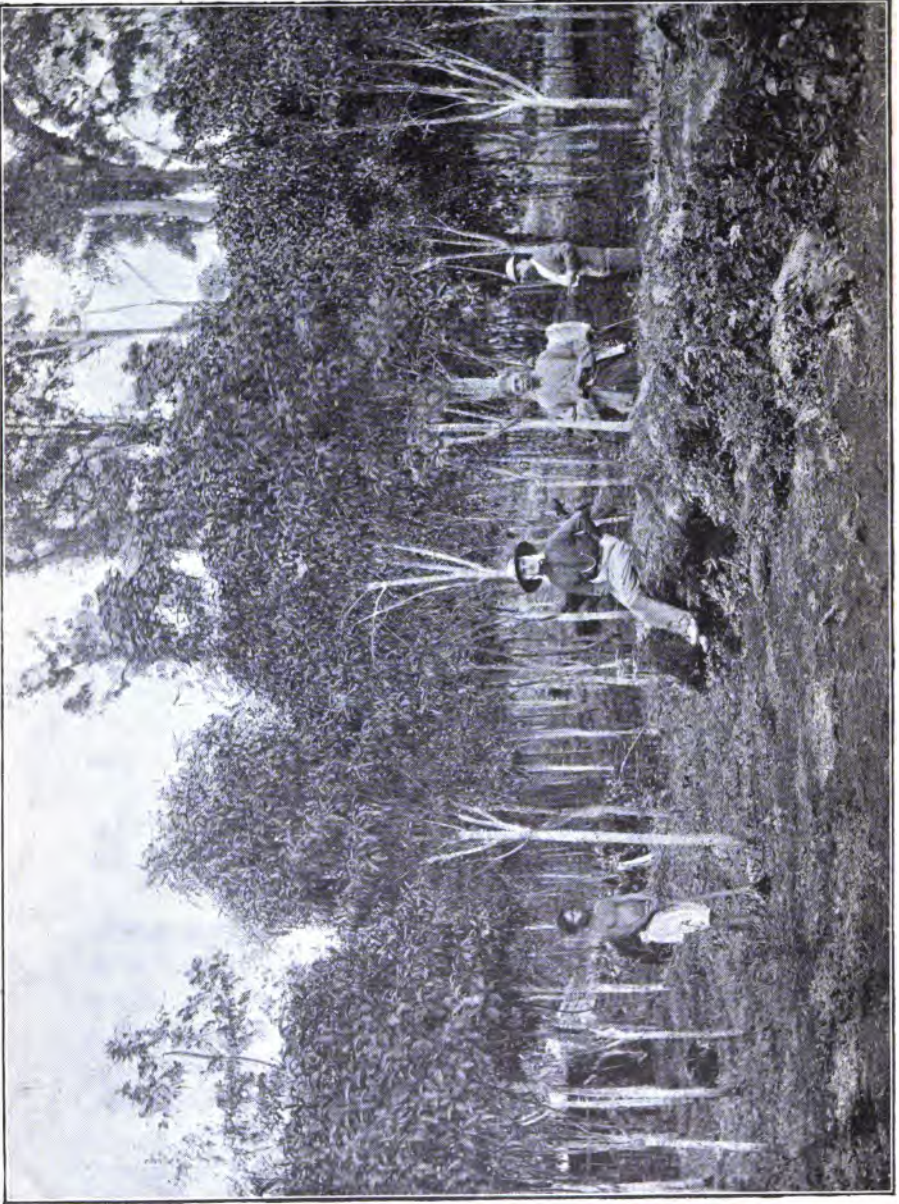
Mr. Albertus Jacob Duymaer van Twist (1851—1856), bleef de rust op Java verder zoo goed als ongestoord voortduren, wat aan beide Landvoogden gelegenheid schonk om een bezoek aan de Buitenbezittingen te brengen. In de Vorstenlanden was de naderwerking van den Java-oorlog nog altijd zoo groot, dat 't schier als eene gewone gebeurtenis beschouwd werd, toen in 1854 de Sultan van Djokjokarta door diens broeder Adipati Mangkoe Boemi, onder den titel van *Amangkoe*

Boewana VI, werd opgevolgd. Even kalm ging het in 1858 te Soerakarta toe, waar op dat tijdstip een nieuwe Soesoehoenan, *Pakoe Boewana VIII*, den troon zijner vaderen beklom. Ook op het naburige Madoera kon in Januari 1855 de derde *Panembahan* van Soemenap zonder eenig politiek bezwaar worden geïnstalleerd. Nog eens, Java genoot een ongekende rust. Alles bukte en boog daar voor de Hooge Regeering te Batavia, de opvolgster van de „Koempani“, gelijk zij toen nog bij voorkeur door de Inlanders genoemd werd. Alleen woelde onder zijnen bodem nog altijd het vuur van tal van vulkanen

en daarboven — de nooit getemde Islam, die niet ophield van uit Mekka zijne kampvechters naar het groote eiland af te zenden. De vorige Regeeringen waren hiervoor niet blind gebleven. Vandaar in 1825 het besluit, dat ieder die de pelgrimsreis naar de heilige stad der mohamedanen verlangde te ondernemen, zich daarvoor tegen betaling van f 110 een pas behoorde aan te schaffen. Het Gouvernement hoopte door dezen maatregel het getal *hadji's* tot een minimum te beperken. Sedert was die bepaling van kracht gebleven. Zoodra echter in Indië meer vrijzinnige begrippen gehuldigd werden, duurde het niet lang of men oordeelde de beperking in strijd met het beginsel van godsdienstvrijheid en aarzelde de Gouverneur-Generaal Duymaer van Twist niet haar af te schaffen. Het gevolg was, dat het aantal bedevaartgangers onmiddellijk toenam, waarmede als vanzelf eene verhoogde godsdienstige beweging onder de bevolking gepaard ging, welke A^o 1855 in Bantam en A^o 1859 in de Preanger-Regentschappen tot eenig verzet aanleiding gaf.

Vóór wij Java verlaten, een paar bijzonderheden, die nu wel niet strikt genomen tot de geschiedenis behoren, maar toch voor ons koloniaal beheer van genoegzaam belang zijn om hier vermeld te worden. Terwijl, zooals wij reeds te kennen gaven, de gedwongen cultures langzamerhand weer werden ingekrompen, had in het jaar 1854 de invoering plaats van de *kinateelt*, die ook wel voor Gouvernementsrekening zou geschieden, maar op hooggelegen bosch- en woeste gronden, niet tot eenige dèsa behorende en, wat vooral de nieuwigheid was, door vrijwillige arbeiders. De resultaten hebben, zooals de lezer weten kan, de verwachting overtroffen. Voor het jaar 1895 vinden wij de bate voor 's lands schatkist op niet minder dan f 120.000 geschat. Sedert hebben zich ook particulieren met den aanplant van kina beziggehouden. Deze kostbare plant deed haren intocht in den Archipel ongeveer een jaar nadat te Batavia de eerste *Tentoonstelling van voortbrengselen der natuur mitsgaders van landbouw en nijverheid* gehouden was.

In het jaar 1856 kwam de eerste telegraphische verbinding

Kina-plantasje.

op Java tot stand en wel tusschen Batavia en Buitenzorg. Sedert is dit eiland door een net van telegraaf-draden overdekt geworden, terwijl geleidelijk ook verbindingen met Soematra, Soematra—Europa eenerzijds en met Australië anderzijds, zijn tot stand gekomen. De jongste verbinding is die tusschen Java—Mangkasar, via Boelèlèng. De vraag in hoeverre deze vernietiging van afstanden in elk opzicht een zegen voor het administratief en staatkundig beheer onzer Bezittingen kan worden genoemd, zou het onderwerp eener afzonderlijke studie kunnen uitmaken. Volgens sommigen werkt zij schadelijk op de zelfstandigheid der ambtenaren, die vaak met andere menschenkinderen gemeen hebben, dat zij ongaarne de verantwoordelijkheid van ingrijpende maatregelen dragen en die liever aan anderen overlaten.

Eene niet minder nuttige verbinding was reeds in 1850 tot stand gekomen, toen de Indische Regeering met den heer *W. F. A. Cores de Vries* te Soerabaja eene overeenkomst aanging voor het onderhouden eener geregelde *stoomvaart-gemeenschap* in den Indischen Archipel. Jaren lang heeft het kantoor van genoemden heer op voortreffelijke wijze in den dienst tusschen de voornaamste plaatsen in Indië voorzien. Later is de concessie overgegaan op de *Indische Stoomvaart-Maatschappij*, totdat nu in 1891 de *Indische Pakketvaart* in werking trad, welke eene overeenkomst met de Regeering gesloten heeft, ten gevolge waarvan op het oogenblik tot zelfs de meest afgelegen streken van den Archipel geregeld door een stoomschip bezocht worden. Om den lezer een denkbeeld te geven van de bedrijvigheid, welke sedert het vergaan in 1837 van de stoomboot „Willem I“ door het stoomwezen in de Indische wateren is ontstaan, deelen wij hier alleen mede, hoe tegenwoordig, behalve door de talrijke vloot van laatstgenoemde Maatschappij, nog geregeld door ongeveer *zestig* stoomschepen, onder verschillende vlag, de gemeenschap tusschen de eilanden in den Archipel onderhouden wordt.

In het belang van den handel werd in het jaar 1846 *Mangkasar* en twee jaren later *Menado* met *Kema* tot *vrijhavens*

verklaard, terwijl in 1854 het, wij zouden haast zeggen ongehoorde feit plaats greep, dat *Ambon, Banda, Ternate* en *Kajéli* (op Boeroe) zich voor den vrijen handel zagen opengesteld. Aan de totale vernietiging van het monopolie-stelsel der vaderen ontbrak nu nog slechts de opheffing van de gedwongen levering van specerijen op de Banda-groep, die dan ook later (1863) gevolgd is.

Ten bewijze hoe Indië, nadat het de kluisters van dat monopoliestelsel heeft afgeworpen, zich langzamerhand, om 't zoo te noemen, tot een wereldstaat is gaan ontwikkelen, teekenen wij hier nog even aan, dat in het jaar 1856 voor het eerst vreemde Consuls daarginds werden toegelaten. Thans, na veertig jaar, zijn, met Amerika, de meeste rijken van Europa, en zoo ook China, Japan, Siam, enz. door Consuls-Generaal, Consuls en Agenten te Batavia en elders vertegenwoordigd.

Dat men in Holland met klimmende belangstelling de veranderde toestanden in Indië gadesloeg, behoeft wel geen opzettelijke vermelding. Inzonderheid ontwaakte hier de zucht naar meerdere kennis van Neerland's twaalfde provincie, wier schatten nog altijd het moederland bleven toestroomen, doch omtrent wier hulpbronnen, bevolking, enz., men nog slechts gedeeltelijk op de hoogte was. Als een uitvloeisel van dat verlangen beschouwen wij, onder meer, de oprichting in 1851 van het *Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Neêrlandsch-Indië*, dat sedert onafgebroken en op de meest loffelijke wijze op dit terrein is werkzaam geweest. In de lange reeks van „Bijdragen“ en „Afzonderlijke Werken“ vindt de belangstellende lezer een schat van wetenswaardigheden over Insulinde, dat nog altijd de trots van het kleine Nederland uitmaakt.

Thans wordt onze aandacht weer gevraagd door de *Buitenbezittingen*, waar het in deze periode vrij onrustig toeging. Onrustig in tweërlei opzicht. In de eerste plaats denken wij ook hier alweer aan de vele vulkanische uitbarstingen, die alom schrik en ontsteltenis te weeg brachten. In het jaar

1852 werd o. a. *Banda* daardoor grootendeels verwoest, terwijl de eruptie van den vuurberg *Awoe* op het eiland *Groot-Sangi* (1856) zoo hevig was, dat zij door die van het jaar 1892 nauwelijks overtroffen werd. Eveneens had Ternate het in 1855 zwaar te verduren gehad. Maar ook boven den grond woelde het schier alom.

Allereerst op *Soematra*, Neerland's toekomstige glorie, waar echter in 1853 de vreeselijkste aller ziekten, de *Cholera*, haar intrede had gedaan om er zich, gelijk op Java, voor goed te vestigen. Na het jaar 1840 (blz. 92) waren de onzen niet meer in directe aanraking met *Atjeh* geweest. Zoolang echter slavenhandel en zeeroof in de wateren van Noord-Soematra bleven voortduren, kon de Indische Regeering niet altoos de oogen gesloten houden. Daarvoor zorgden trouwens ook de Engelschen wel, wier klachten voor en na gehoord werden en in 1854 het Gouvernement deden besluiten een schip naar *Atjeh* te zenden om er onze vlag te vertoonen en den Sultan op een en ander opmerkzaam te maken. *Alaoe'd'din Mantsoer Sjah* ontving echter onze gezanten zoo onheusch, dat het veel op eene belediging geleek. Zijne houding veranderde intusschen, toen in 1856 een grooter oorlogschip, het fregat „Prins Hendrik“ op zijne reede verscheen. Zelfs liet hij zich toen bewegen tot het schrijven van eenen brief aan den Gouverneur-Generaal, waarin de onzen tot het sluiten van een traktaat werden uitgenoodigd. Hoewel men er te Batavia niet onkundig van bleef, dat de slimme Sultan tegelijkertijd eene missive naar Singapoera had afgezonden, waarin hij bij zijne Engelsche vrienden om raad aanklopte, werd toch in 1857 de toenmalige Gouverneur van de Westkust *Van Swieten* naar *Atjeh* afgevaardigd om over een dergelijk Traktaat van vrede, vriendschap en handel te onderhandelen. De overeenkomst kwam nu werkelijk tot stand en in Holland achtte men haar van zooveel gewicht, dat haar in de Bijlagen van de Nederlandsche Staats-Courant een plaats werd ingeruimd. Dat *Atjeh* daarin echter als eene van ons onafhankelijke mogendheid optrad, was iets dat misschien aan veler aandacht ontsnapte,

doch voor de ingewijden eene profetie van toekomstige ontwikkelingen wezen moest. Generaal Van Swieten had dan ook niet zijn laatste bezoek aan den vorstelijken Kraton gebracht!

Konden de Atjehneezen ons moeilijk vergeven, dat wij hen van de Westkust verdrongen hadden (blz. 92), hunne verbittering kreeg nieuw voedsel in hetzelfde jaar 1857, toen de Indische Regeering genoodzaakt werd zich in de zaken te mengen van het rijk *Siak*, op de Oostkust, in welks onderhoorigheden Atjeh reeds sedert lang rechten had doen gelden, die nu door eene overeenkomst tusschen het Gouvernement en den Sultan Siak Sri Indrapoera ernstig bedreigd werden. Aanleiding tot dit optreden onzerzijds gaven de handelingen van zekeren Engelschman *Wilson*, die als bondgenoot van den Sultan tegen diens broeder was opgetreden en nu tot belooning voor den bewezen dienst eischen had gesteld, wier inwilliging een tweeden *Radja Brooke* (blz. 96) van hem zou hebben gemaakt. Dit ging echter den Sultan te ver, waarom deze zich tot de Indische Regeering wendde, met dit gevolg dat Siak nogmaals en nu voor goed de Nederlandsche Souvereiniteit erkende.

De James Brooke's verreezen als uit den grond. In het ons bekende rijk *Djambi* trad als zoodanig op de Amerikaan *Walter Gibson*, die echter eveneens zijne grootsche plannen in rook zag verdwijnen. Intusschen had zijne verschijning het Indische Gouvernement eene gewenschte aanleiding gegeven om zich nog eens weer in de zaken van Djambi te mengen. Toen echter elke poging onzerzijds om den in 1855 opgetreden Sultan *Ratoe Jahja Tsafioe'd'din* tot erkenning van de Nederlandsche Souvereiniteit te bewegen, op diens onwil afstuitte, waren wij voor onze eer verplicht de beslissing aan de wapenen over te laten. Eene in 1858 onder den Majoor *Van Langen* uitgezonden expeditie slaagde naar wensch. Op den 6^{en} September van dit jaar trokken onze troepen den hardnekkig verdedigden kraton binnen. *Tsafioe'd'din* gevlucht zijnde, werd diens oom *Nasroe'd'din* tot Sultan aangesteld en aan dezen

van Gouvernementswege een ambtenaar met den titel van *Politiek Agent* toegevoegd.

Ons laatste optreden in *Palembang* (blz. 42) scheen niet voldoende geweest te zijn om den weerspannigen Rijksbestierder geheel tot inkeer te brengen. Zooveel is zeker, dat hij sterk verdacht werd de hand te hebben gehad in de onlusten, welke Ao. 1851 eene nieuwe expeditie naar de binnenlanden noodig maakten. Voornaamste hoofd van den opstand was een zekere *Tyang Alam*, die onze troepen tot in 1856 wist bezig te houden. Ten laatste gaf hij zich in onze handen over, waarop hij naar Java werd verbannen, waarheen de Rijksbestierder hem reeds was voorgegaan.

In de *Lampongsche Districten* had zich *Radèn Intan*, zoon van den in 1834 verbannen *Radèn Imba Koesoema* (blz. 34), met den ons bekenden Bantammer *Hadji Wachia*, (blz. 110) verbonden om de bevolking tegen het Gouvernement op te zetten. Ook hier kon alleen een snel en krachtig optreden onzerzijds grooter onheil voorkomen. In Juli 1856, kort na het optreden van den Gouverneur-Generaal *Charles Ferdinand Pahud* (1856—1861), werd dan ook een expeditie onder den Kolonel *J. A. Waleson* naar de Lampongs gezonden, welke er in slaagde de hand op de voornaamste muiters te leggen, waarop de onderwerping der overigen spoedig volgde.

In het eigenlijk *Gouvernement van Soematra's Westkust* bleef de rust sedert bewaard. Alleen moesten een paar malen kleine expeditie's worden uitgezonden naar de Bataksche Grenslanden, waar de bevolking zich moeielijk in de nieuwe toestanden kon schikken. Tot dit Gouvernement behoorde toen reeds het eiland *Nias*, waar sedert het jaar 1818 een Nederlandsche Posthouder gevestigd was. Hadden de Atjehneezen den naam van geregeld slavenhandel op de eilanden langs de Westkust te drijven, het was vooral op *Nias* waar zij steeds hun grootsten voorraad opdeden, waarbij enkele inlandsche Hoofden hun trouw de behulpzame hand boden. Aangezien alle pogingen van het Gouvernement om aan dien handel een einde te maken, vruchteloos bleven, besloot Generaal Van Swieten in 1856 tot

krachtiger maatregelen over te gaan. De alstoen onder Majoor *Orena* uitgezonden troepenmacht slaagde er echter niet in, de weerspannige Hoofden tot onderwerping te brengen. Later zagen de onzen zich zelfs genoodzaakt, ook tengevolge van ziekten onder het achtergelaten garnizoen, zich tijdelijk van Nias terug te trekken.

Bij de opheffing van het Sultanaat in Palembang was ook het tinrijke *Bangka* aan het Gouvernement vervallen, dat zich haastte de exploitatie van dat kostbaar produkt geheel aan zich te trekken. Zooals de lezer weet, heeft de mijnontginning op dit eiland sedert onafgebroken voor rekening van den lande plaats gevonden en mag zij nog altijd een der rijkste bronnen van inkomsten genoemd worden. De jaarlijksche opbrengst toch bedraagt steeds gemiddeld 110.000 pikoel, wat een netto ontvangst van ruim twee en een half millioen gulden vertegenwoordigt! In het jaar 1848 werden onze belangen hier zeer geschaad door eenen opstand, verwekt door zekeren *Amir*, zoon van den moordenaar van Resident *Smissaert* (blz. 43), die onze troepen ruim twee jaren wist bezig te houden, doch toen gevangen genomen en naar Timor verbannen werd. Sedert is de bevolking hier rustig gebleven.

Dat ook het naburige eiland *Belitoeng* onmetelijke schatten van tinerts in zijnen grond bevatte, was ontsnapt aan de loerende blikken van de mannen van Jan Compagnie. Ook in de eerste jaren na 1800 dacht niemand er aan, dat daar onder dien dorren bodem voor millioenen waarde lag opgestapeld. Het fraaiste van de zaak was echter dat, toen in het jaar 1850 Zijne Koninklijke Hoogheid *Prins Hendrik* en *Baron Van Tuyl*, door een stukje tin in het museum van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen op Belitoeng opmerkelijk gemaakt, concessie voor de ontginning van het eiland hadden aangevraagd, de uitgezonden deskundige met het bericht terugkwam, *dat er geen tin aanwezig was bevonden*. Gelukkig werd men spoedig beter ingelicht. In het jaar 1860 ging de verleende concessie over op de toen opgerichte naamlooze vennootschap, de „Billiton-Maatschappij“,

welke sedert hare aandeelhouders rijk gemaakt en aan het Gouvernement eene niet onbelangrijke bate bezorgd heeft. Volgens de jongste overeenkomst geniet 's lands schatkist 62.5 pCt. van de winst, wat gemiddeld op een half millioen 's jaars kan worden geschat.

In de Residentie *Riouw* kregen de onzen het opnieuw te kwaad met den Sultan, die in 1855 en later in 1857 zich zonder voorkennis van het Gouvernement naar Singapoera begaf en ook in andere opzichten zich niet ontzag de bepalingen van het met hem gesloten traktaat te schenden. In laatstgenoemd jaar werd hij daarom van den troon vervallen verklaard en zijn oom, *Solejman Badaroe'l Alam Sjah*, tot Sultan aangesteld. De onttroonde Vorst nam daarop de wijk naar Soematra's Oostkust, waar hij zich met eene bende Soeloesche zeeroovers verbond om vijandelijkheden tegen de Nederlanders te bedrijven. Hij en zijne handlangers, waartoe ook de Vorst van het landschap *Reteh* behoorde, werden echter spoedig door onze zeemacht tot rede gebracht. Hetzelfde had in 1856 plaats gehad met de Chineezzen op de Battam-eilanden (*Riouw*), onder wie oproerige bewegingen ontstaan waren.

Van meer ernstigen aard was de rustverstoring op de *Westkust van Borneo*. Reeds vroeger wezen wij er op, hoe hier in dit gedeelte onzer bezittingen door het brutaal optreden der Chineesche mijnwerkers toestanden geboren waren, waarin straks alleen door een bloedbad verbetering zou kunnen worden aangebracht. Aangezien dit oproerig volk zich noch aan mondelinge noch aan schriftelijke overeenkomsten stoorde, zag de Indische Regeering zich in 1854 genoodzaakt eene talrijke troepenmacht naar Borneo uit te zenden. Dit was het begin van eenen langdurigen en hoogst ernstigen strijd, waarin bekende aanvoerders als *Andresen*, *De Brabant* en anderen zich zeer verdienstelijk maakten, doch waarin opnieuw het bewijs geleverd werd, hoe gevaarlijk het kan worden als men zijnen vijand te licht acht. De Chineezzen verweerden zich uiterst dapper. Zij ontleenden hunne kracht hoofdzakelijk aan de onder hen bestaande geheime genootschappen, waaronder

het zoogenaamde *Sam Tjam Foei* of „Drievingeren-verbond“ vooral op den voorgrond trad. Alleen door een toeval kwamen de Hollanders in het bezit van de statuten en de ledenlijst van dit verbond, waardoor zij in staat gesteld werden, vriend van vijand te onderscheiden en zich straks van de brandpunten van het verzet meester te maken. Het duurde echter nog tot het jaar 1857, vóór gezegd kon worden dat het verzet der Chineezen gebroken en de rust in de door hen bewoonde afdeelingen hersteld was. Nadat nu ook nog in 1859 eene op- roerige beweging onder de Maleiers en Dajaks in Sintang door de troepen van Overste Nauta onderdrukt was, kon het Gouvernement er aan gaan denken het administratief beheer van Borneo's Wester-Afdeeling op hechte grondslagen te vestigen.

Zoo zien wij het Nederlandsche gezag op de groote en kleine eilanden van den Archipel langzaam maar zeker voort- schrijden, steeds voorafgegaan door de bajonetten onzer troepen, wier hulp ook na dezen onophoudelijk door het civiel bestuur zal worden ingeroepen. En als wij hier nogmaals een woord van hulde brengen aan ons dapper Indisch leger, op 31 December 1895 saamgesteld uit 16300 Europeanen, 56 Afrikanen, 2800 Amboneezen en 19400 Javanen, Madoereezen, Boegineezen, Menadoneezen, Maleiers en Alfoeren, dan ver- geten wij daarbij onze *zeemacht* niet, die nooit op het appèl ontbreekt om haar deel van de behaalde triomfen op te vra- gen. Wat Indië aan haar te danken heeft, daarvan kunnen ook de *zeeroovers* getuigen, die, in den tijd waarover wij boven handelden, nog altijd voortgingen, soms met geheele flotilles gelijk in 1855, den Archipel te bezoeken, maar bij menige gelegenheid moesten ondervinden, dat er met de Ne- derlanders „te water“ al evenmin als met de Nederlanders „te land“ te spotten viel.

Voortgaande met ons overzicht van de Buitenbezittingen, zouden wij onze lezers thans moeten voeren naar *Bandjarmasin* en *Mangkasar*, in welke laatste plaats in Maart 1855 de Gou- verneur *Van der Hart* door moordenaarshanden gevallen was.

Aangezien echter de van hier te vermelden gebeurtenissen deels vóór, deels na 1860 spelen, willen wij de bespreking ervan liever tot een volgend hoofdstuk uitstellen. Wij hebben trouwens voorloopig genoeg wapengekletter vernomen. Het wordt tijd ons met vreedzamer zaken bezig te houden.

De thans door ons behandelde periode loopt van 1845 tot 1860. Schitterender slot laat zich voor de geschiedenis der Nederlanders in den Archipel wel niet denken, dan wat daar op den eersten Januari van laatstgenoemd jaar plaats vond. Op dien dag toch werd alom het Koninklijk besluit in werking gebracht, waarbij de *slavernij* in Nederlandsch-Indië was afgeschaft. Dat men tijdens het bestaan der Oost-Indische Compagnie den handel in slaven als iets zeer geoorloofds beschouwde, de Hooge Regeering te Batavia zonder blikken en blozen overeenkomsten met Aziatische Vorsten aanging voor de levering van soldaten en huisbedienden, moet geschreven worden op rekening van eenen tijd, waarin voor onze tegenwoordige begrippen van broederliefde en menschenmin geen plaats was. Verwondering mag het echter baren, hoe ook na 1800 en niettegenstaande de lessen ons door de Engelschen gegeven, zich zoo weinig stemmen verhieven tegen eenen handel, die al zeer slecht strookte met den naam van „Christelijke natie“, op ander gebied zoo vaak en zoo gaarne door ons volk in de weegschaal geworpen. Dat de slavernij echt oostersch was, dat zij geheel en al past in de huishouding der millioenen Aziaten, over wie zich ons gezag uitstreckte, en dientengevolge hare instandhouding ons niet schaden kon in de achting der aan ons onderworpen stammen, moge waar zijn. Daartegenover staat en stond echter de achting voor onszelven, die wij eenvoudig met voeten getreden hebben door toe te laten, dat onder het oog der Regeering en met hare toestemming natuurgenoeten als gewone koopwaar van de eene hand in de andere overgingen. En zulks tot het jaar onzes Heeren 1860 toe! Deed het ons vaderlandslievend hart goed telkens en telkens op roemrijke daden onzer voorgangers in den Archipel te mogen wijzen, hier staan

wij weer voor een van die donkere vlekken, waarvan de historiebladen onzer verrichtingen aan gene zijde van den Oceaan niet vrijgebleven zijn

Doch, waartoe geklaagd. Nadat reeds in het Regeerings-Reglement van 1854 bepaald was, dat uiterlijk op den 1^{en} Januari 1860 de slavernij in geheel Nederlandsch-Indië zou zijn afgeschaft en maatregelen „tot voorbereiding en geleidelijke trapsgewijze uitvoering van die afschaffing“ waren voorgeschreven, brak eindelijk de heugelijke Nieuwjaarsdag aan, waarop het Koninklijk woord door den Archipel weerklonk en het *mardaheika* (vrij) de harten van duizenden en nog eens duizenden in dankbare beweging bracht. Dat hiermede niet op eenmaal aller banden verbroken waren, lag ditmaal niet aan het Gouvernement, maar aan de omstandigheid, dat zijn *direct gezag* zich slechts over een gedeelte van den Archipel uitstreckte en Neerlandsch-Indië binnen zijne grenzen tal van inlandsche Vorsten had aan te wijzen, die in het zelfbestuur over hun gebied gelaten waren en voor wie dus het Koninklijk besluit geen bindende kracht had. Inmiddels lag het op den weg der Indische Regeering om door overreding als anderszins ook die potentaten voor de zaak te winnen en te harer eere zij gezegd, dat zij onvermoeid in die richting is werkzaam geweest. Dank zij haar streven werd de slavernij sedert in het *Gouvernement van Soematra's Westkust* (1876), in *Djambrana* op het eiland Bali (1877), in het Sultanaat van *Batjan* (1878), in *Tidore* en *Ternate* (1879) en in het landschap *Boelèng* (1884) voor goed opgeheven en te verwachten is dat zij ook elders spoedig tot de geschiedenis zal behooren.

Geen slaven meer onder de Insulaners, maar *Christenen* van hen gemaakt, die zich met ons verheugen mogen in al de zegeningen door het Evangelie over de menschheid gebracht! Ziedaar op het oogenblik de leuze van duizenden onder onze landgenooten, naar wier oordeel Nederland door het verwaarloozen der geestelijke belangen van den Inboorling eene schuld op zich geladen heeft, die wij, erfgenamen van die rijke wingewesten, hebben af te doen. Het is hier de

plaats niet na te gaan, wat vóór 1800 door onze vroede en vrome voorvaderen gedaan is om de Indianen, gelijk men ze toen noemde, met de Christelijke religie bekend te maken. Van hoogerhand geschiedde daarvoor niet bijster veel. Waar hier en daar, inzonderheid in de „Grootte Oost“ gedoopt werd en men pogingen zag aangewend om de jeugd in de beginselen van den gereformeerden godsdienst te onderwijzen, ging dit hoofdzakelijk uit van particulieren, predikanten, catechiseermeesters en krankbezoekers, onder wie er enkelen geweest zijn, die zich op dit gebied werkelijk verdienstelijk gemaakt hebben. Eerst tegen het einde van de 18^e eeuw begon zich in ons vaderland het streven te openbaren om de bekeering der Inlanders met kracht en meer stelselmatig ter hand te nemen. Eene eerste vrucht was de oprichting in 1797 van het *Nederlandsch Zendeling-Genootschap*, dat kort geleden zijn honderdjarig bestaan vieren mocht en, om dit hier niet onvermeld te laten, met dankbaarheid en rechtmatigen trots op eenen rijk gezegenden arbeid kan terugzien. Staat daar niet zijn alom geroemde, schier geheel gekerstende *Minahassa van Menado* daar als een monument van wat de christelijke liefde in het verschroeid tropenland heeft weten tot stand te brengen?

Met dat al, voor wat men tegenwoordig onder de „Zending“ verstaat, scheen de ware tijd nog niet aangebroken. De meer algemeene deelneming openbaarde zich eerst vijftig jaren later, toen genootschap op genootschap opgericht en zendeling op zendeling werd uitgezonden om daarginds onder mohamedanen en heidenen het Christendom te prediken. Natuurlijk ontbraken de tegenstanders niet. Ook de Indische Regeering stak hare weinige ingenomenheid met de zending niet onder stoelen of banken. De vrees, dat de „verlichting“ en „beschaving“ van den Inboorling ons gezag in gevaar zouden brengen is lang het stokpaard geweest, waarop de bestrijders van de „zendingen“ gereden hebben. Eerst in den laatsten tijd, nu niemand meer de oogen kan sluiten voor de resultaten in de *Minahassa*, in *Modjo-Warno* op Java en andere plaatsen verkregen, is eene kentering in dezen ingetreden. Ook bij hoogerhand

begint de vooringenomenheid voor waardeering plaats te maken.

Om den lezer een overzicht te geven van wat er in onzen tijd in Indië op het gebied van den Christelijken godsdienst verricht wordt, laten wij hier eenige officieële opgaven volgen. Zooals bekend is, vormen de verschillende in Indië vertegenwoordigde *Protestantsche* gemeenten één kerkgenootschap, welks predikanten door den Koning benoemd worden, terwijl het algemeen beheer aan een te Batavia gevestigd College onder den naam van *Bestuur der Protestantsche kerken in Nederlandsch-Indië* is opgedragen. Het aantal predikantsplaatsen bedraagt op het oogenblik 39. Sedert het jaar 1870 stelt het Gouvernement voor den dienst in de talrijke, voornamelijk in de Minahassa en de Molukken gevestigde *inlandsche* gemeenten europeesche *hulppredikers* aan, van wie er thans 25 in functie zijn. Hoe uitgebreid sommiger werkkring moet wezen, blijkt genoegzaam, als men slechts weet, dat de aan hunne zorgen toevertrouwde gemeenten te zamen ruim 260.000 zielen tellen. Daarnaast staan de eigenlijke *zendings-gemeenten*, zooals die op *Java*, *Soematra* (Bataklanden), *Nias*, de *Zuid- en Oosterafdeeling van Borneo*, de *Sangi- en Talaöer-eilanden*, *Halmaheira*, *Nieuw-Guinea*, *Timor* en elders worden aangetroffen en wier aantal, groot en klein, 437 (waarvan 136 op Java) bedraagt. Op 31 December 1895 waren in den Archipel *honderd elf* Zendingen (Hollanders en Duitschers) werkzaam, terwijl de door hen en hunne inlandsche helpers bediende gemeenten bijna 120.000 zielen sterk waren. Eerbiedwaardige cijfers voorzeker, die echter geheel in 't niet verdwijnen als men daartegenover stelt, dat alleen Java met zijn 18000 christenen door ruim 25.500.000 inlanders bewoond wordt!

Ook de *Roomsch-Katholieke Kerk*, die veel meer dan de Protestantsche onafhankelijk is van de Regeering, heeft in Indië hare pastoors en missionarissen. Door den Paus wordt een *Bisschop in partibus infidelium* benoemd, die tevens pastoor van Batavia is en als pauselijk vicaris de mindere geestelijken benoemt, verplaatst en ontslaat. In het geheel zijn op het

oogenblik in den Archipel werkzaam: 14 pastoors, 11 onder-pastoors, 17 hulppriesters en 7 missionarissen. Het aantal Europeanen dat den Katholieken godsdienst belijdt, bedraagt ongeveer 23000, dat der Inlanders 29000. De eigenlijke missionarissen zijn gevestigd te *Singkawang* (Westerafdeeling van Borneo), op *Klein-Key*, *Timor* en *Soemba*.

Volgens Art. 123 van het Regeerings-Reglement moeten de Christen-leeraars, priesters en zendelingen voorzien zijn van eene door of namens den Gouverneur-Generaal te verleenen bijzondere toelating, om hun dienstwerk in eenig bepaald gedeelte van Nederlandsch-Indië te mogen verrichten.

Van de Zending in Indië sprekende, moet ook melding gemaakt worden van het A^o. 1814 opgericht *Nederlandsch-Bijbel-Genootschap*, dat door zijne kostbare vertalingen van de Heilige Schrift in het *Maleisch*, *Javaansch*, *Soendaneesch*, *Mangkasaarsch*, *Boegineesch*, *Butaksch* enz. en taalkundige geschriften het werk der zendelingen veel vergemakkelijkt heeft.

In Art. 125 van het meermalen aangehaald Regeerings-Reglement lezen wij, dat het *Openbaar Onderwijs* een voorwerp is van de aanhoudende zorg van den Gouverneur-Generaal. Dit brengt ons op het onderwerp *Onderwijs*, waaromtrent wij hier in 't algemeen kunnen zeggen, dat daaraan tijdens de Oost-Indische Compagnie, gelijk ook in de eerste jaren van 1800 al bitter weinig zorg besteed werd. In het jaar 1624 liet de Gouverneur-Generaal Carpentier te Batavia eene school voor europeesche en inlandsche kinderen bouwen, maar alles was nog zoo primitief ingericht, dat de resultaten ook bij grootere belangstelling van den kant der ouders moeielijk iets konden te beteekenen hebben. De in 1644 opgerichte Latijnsche school stierf uit gebrek aan deelneming. Zoo was en bleef het onderwijs in alle opzichten slecht. Dit moet in 't algemeen ook gezegd worden van wat in de Molukken en elders aan de „Indiaansche jeugd“ geleerd werd. Het onderricht droeg hier een uitsluitend godsdienstig karakter en was er in 't geheel niet op ingericht om blijvende vruchten voor de algemeene ontwikkeling der leerlingen te

dragen. Eerst onder het bestuur van Kommissarissen-Generaal werd dit onderwerp met meer ernst ter hand genomen. De door hen gemaakte bepalingen, waardoor het onderwijs beter geregeld en het aantal scholen aanmerkelijk zou worden uitgebreid, zijn echter grootendeels krachteloos gemaakt door het „batigslot“-systeem, dat, zooals wij zagen, jaren lang onze koloniale politiek beheerscht heeft. Zoo bleef dan ook de zorg voor het onderwijs bewaard voor den „nieuwen“ tijd, dien wij met het jaar 1850 over Indië zagen aanbreken. Nu zullen wij de laatsten zijn om te beweren dat de Indische Regeering al dadelijk met hart en ziel zich aan dit gedeelte harer taak gewijd heeft. De waarheid is, dat het openbaar onderwijs in Indië, zoo voor Europeanen als Inlanders, slechts langzaam, wij zouden haast zeggen: voetje voor voetje tot de hoogte gekomen is, waarop het thans staat. En die hoogte is nog niet bijster hoog. Inzonderheid is het inlandsch onderwijs ook na 1854, gelijk wij ergens lezen, het stiefkind van het Indisch Gouvernement gebleven. Zooals de cijfers zullen uitmaken.

Nog onder het bestuur van den Landvoogd Pakud werd — September 1860 — te Batavia het *Gymnasium Willem III* opgericht, dat oorspronkelijk bestemd was tot vorming voor hooger onderwijs en tevens tot opleiding voor maatschappelijke betrekkingen. In het jaar 1867 is het echter in zooverre van karakter veranderd, dat het eenvoudig als eene *Hoogere Burgerschool* met vijfjarigen cursus werd ingericht, vereenigd met eene Afdeling B, bestemd ter opleiding van ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur. Sedert is ook te Semarang en te Soerabaja zulk een Hoogere Burgerschool tot stand gekomen. Verder heeft men te Batavia een H. B. S. met driejarigen cursus voor meisjes en eene Burger-avondschool te Soerabaja. Het aantal Gouvernements lagere scholen voor Europeanen bedraagt op Java 121, op de Buitenbezittingen 38, te zamen met \pm 14000 leerlingen. Daarnaast bestaan er nog 19 particuliere scholen met 2900 leerlingen. Voor het onderwijs aan Inlanders vindt men op Java 391 Gouvernements- en particuliere scholen (de laatste gedeeltelijk gesubsidieerd) en op de

Buitenbezittingen 744 (de Zendingscholen hieronder gerekend), respectievelijk met 57616 en 66200 leerlingen. De onderwijzers voor de Gouvernmentsscholen, tot deze categorie behoorende, worden voor hunne taak opgeleid op de *Kweekscholen*, zooals er een te *Bandoeng*, een te *Probolinggo*, een te *Fort de Kock* en een op *Ambon* aanwezig is. ¹⁾ Verder bestaan er nog op Java drie Gouvernmentsscholen voor zonen van Inlandsche hoofden en eene dergelijke te *Tondano* (Menado), terwijl van particuliere zijde de bekende *Depoksche school*, de *kweekschool* van het Nederlandsch Zendeling-Genootschap en de *kost- en dag-school* voor dochters van Inlandsche hoofden en andere aanzienlijken, beide te *Tomohon* (Menado) in aanmerking komen. Neemt men dit alles bij elkaar en weet men daarbij dat voor het Europeesch onderwijs *drie* en voor het inlandsch vijf *inspecteurs* met een gelijk aantal *adjunct-inspecteurs* zijn aangesteld, dan zou men geneigd zijn te zeggen, dat wij boven onbillijk waren in ons oordeel en er in Indië heel wat voor het onderricht aan de blanke en bruine jeugd gedaan wordt. De aangegeven cijfers zijn echter alleen mooi — in het *Koloniaal Verslag*. Op den keper beschouwd, en vooral het aantal inwoners (32 millioen!) in aanmerking genomen, zijn zij als niets. De zaak nauwkeurig bekijkende, denkt men onwillekeurig aan een oostersch spreekwoord, waarbij het bekende Nederlandsche: „Al draagt een aap een gouden ring — het is en blijft een leelijk ding“ gevarieerd wordt door: „Al steekt men een gewonen bamboestok in een scheede om hem voor eene piek te laten doorgaan — het is en blijft een bamboestok“.

¹⁾ De Kweekschool te *Bandjarmasin* is in 1891, die te *Padang-Sidempoean* in 1893 opgeheven, terwijl die te *Mangkasar* in 1895 tijdelijk gesloten werd.

ELFDE HOOFDSTUK.

THANS onze op blz. 123 afgebroken reis langs de Buitenbezittingen hervattende, komen wij het eerst in het rijk van *Bandjarmasin*, dat, zooals de lezer zich herinnert, een groot gedeelte van Zuid-Borneo tot ver in de binnenlanden innam. Wij hebben het in onze schets tevens leeren kennen als den eenigen inlandschen Staat van beteekenis — Atjeh nog buiten bespreking gelaten — waarmede de mannen van Jan Kompanie evenmin als hunne opvolgers nog reë hadden kunnen schieten. Thans zal echter ook zijne beurt komen. Bij ons laatste bezoek in 1825 vonden wij hier Sultan *Adam* aan de regeering, over het geheel een weinig beteekenend man, die, ouder geworden, aan den leiband liep van zijne vrouw *Ratoe Kamalasarî* en het aan zijn hof voortdurend zoo druk had, dat er geen tijd voor hem overbleef om zich met de eigenlijke staatszaken bezig te houden. Onkundig van wat er buiten de hoofdplaats gebeurde, was hij geheel op de hoogte van de omstandigheid, dat er zich onder zijn oog drie partijen gevormd hadden, die als 't ware hunkerden naar zijn dood en elk voor zich reeds een pretendent als troonopvolger gereed hielden. Officiëel was als zoodanig aangewezen prins *Tamdjid'illah*, die echter het ongeluk had van uit eene Chineesche moeder geboren te zijn en daarom bij velen geen genade vinden mocht. De groote meerderheid stemde voor 's Sultans kleinzoon *Hidajat'oellah*, die zich ook door persoonlijke eigenschappen gunstig boven zijn halfbroeder en een derden

pretendent *Praboe Anom*, zoon van meergemelde Ratoe Kamasari, onderscheidde. Eene schoone gelegenheid voor de Indische Regeering om de oude taktiek, visschen in troebel water, weer eens ter hand te nemen! Jammer slechts, dat de eerste voorwaarde om dat te kunnen doen ontbrak. Wat daar aan het hof en in de binnenlanden woelde, schijnt geheel ontsnapt te zijn aan de aandacht van den Resident en diens ondergeschikte ambtenaren, zoodat men te Batavia in het geheel niet op de hoogte was, veel meer in den waan verkeerde, dat in Bandjarmasin alles op rolletjes liep.

Men zou spoedig beter weten. In het jaar 1857 kwam Sultan Adam te sterven en zonder verder naar den wensch der bevolking te vragen werd prins *Tamdjid'illah* tot zijnen opvolger aangewezen, terwijl *Hidajat'oellah* zich met het ambt van Rijksbestierder moest tevredenstellen. Deze zag zich daardoor in zijne verwachtingen deerlijk bedrogen en toonde dit al dadelijk door zijne residentie te *Martapoera* te vestigen, buiten het oog dus van den Nederlandschen Resident en meer in de nabijheid van de Dajaksche Hoofden, wier sympathie voor het Bandjarmasinsche hof en zijne Hollandsche vrienden nooit groot geweest was. Terwijl nu de Sultan rustig in de hoofdplaats zijne dagen sleet en al een groot staatsstuk meende begaan te hebben, toen hij in 1858 den bovenvermelden *Praboe Anom* tot verbanning naar Java voordroeg, werd in de binnenlanden in alle stilte een opstand voorbereid, die met bloedige letters in de annalen onzer Indische krijgsgeschiedenis staat aangeteekend.

In het vorig Hoofdstuk maakten wij even melding van eenen opstand onder de Maleiers en Dajaks in de Afdeeling Sintang op Borneo's Westkust. Het was bij deze gelegenheid, dat de Regeering te Batavia het eerst bericht kreeg van wat daar buiten de hoofdplaats Bandjarmasin tegen den Sultan en zoo ook tegen ons werd op touw gezet. Onmiddellijk vertrok het stoomschip *Ardjoeno* naar laatstgenoemde plaats om te onderzoeken wat er van de zaak was en zie — er was niets. Althans volgens den Resident. Er waren echter nauwelijks

veertien dagen verlopen, toen deze zich reeds genoodzaakt zag onverwijd troepen van Java aan te vragen. Geheel het land bleek nu in beroering te zijn. De ons bekende Hidajat'oellah, die zich nog altijd te Martapoera ophield, wist aanvankelijk den schijn aan te nemen, alsof men hem van alles onkundig gelaten had. Spoedig bleek echter maar al te duidelijk, dat hij het volkomen eens was met de opstandelingen, die terstond tot dadelijkheden waren overgegaan. Als eerste slachtoffers hunner lang gekoesterde wraak vielen de Nederlandsche geëmployeerden bij de steenkolenmijnen te Goenoeng Djabak en Kalangan. Straks waren de in Poeloe Petak gevestigde Duitsche zendelingen aan de beurt, van wie er vier met vrouwen en kinderen op de gruwelijkste wijze vermoord werden. Hoofdaanvoerders van den opstand waren de Inlanders *Antasari* en zekere Demang *Lehman*, wier voornaamste streven schijnt geweest te zijn den Sultan te ontronen en Hidajat'oellah, die nog in hetzelfde jaar 1859 het masker afgeworpen en zich in de binnenlanden had teruggetrokken, in diens plaats aan te stellen. In het laatst van December dreven zij de driestheid zoo ver, dat zij het op de rivier geankerde stoomschip *Onrust* overvielen en de bemanning schier tot den laatsten man toe om het leven brachten.

Zoo was dan weer het oogenblik aangebroken dat de wagen van Staat buiten het spoor liep en onze dappere landsverdedigers moesten te hulp worden geroepen om het kwaad te herstellen. Een oogenblik verbeeldde men zich nog te Batavia de gemoederen tot bedaren te zullen brengen, indien slechts aller ergernis, Sultan Tamdjid'illah, van het tooneel verwijderd was, maar te laat. Noch diens vertrek naar Java, noch de uitgevaardigde proclamatie dat Bandjarmasin voortaan niet meer door het Gouvernement aan eenig inlandsch Vorst in leen zou worden afgestaan, kon de opstandelingen van hun voornemen afbrengen. Tien dagen na bedoelde proclamatie had het gebeurde met het schip *Onrust* plaats, een maar al te welsprekend antwoord, dat de onzen, al waren zij nog zoo blind geweest, omtrent de bedoelingen van Lehman en de zijnen niet in 't onzekere

laten kon. En zoo ving dan de *Bandjarmasinsche krijg* aan, die ongeveer drie jaren geduurd en ons de zwaarste verliezen berokkend heeft. Meer dan ergens anders hadden onze troepen hier met de moeilijkheden van het terrein te kampen, waardoor gemeenlijk een krachtig en vereend optreden verhinderd werd, terwijl wat ons hinderde juist de kracht van den vijand uitmaakte. Eerst in Maart 1862, op welk tijdstip Hidajat'oellah zich eindelijk overgaf en naar Java verbannen werd, kon de opstand gezegd worden geëindigd te zijn. Wel keerde de rust niet op eenmaal in het uitgestrekte rijk terug; wel wisten Lehman, Soerapati en anderen onze troepen nog lang bezig te houden, maar de een na den ander viel in onze handen en met het jaar 1866 brak voor beide partijen de lang gewenschte vrede aan. Het dapper Indisch leger had nieuwe lauweren geplukt, al waren zij dan ook duur betaald met het leven van honderden kameraden, die hun graf in den moerassigen bodem van Zuid-Borneo gevonden hebben.

Intusschen had de Indische Regeering geen gras over de zaak laten groeien, maar reeds in 1860 Bandjarmasin als zelfstandig rijk opgeheven en bij onze rechtstreeksche bezittingen ingelijfd. Hiermede had ook dit Sultanaat het lot gedeeld van Bantam en Palembang en vonden zijne rijkssieraden later den weg naar de prachtige zalen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, waar zij lang mogen bewaard blijven als stomme getuigen van wat Neerland's zonen ook in deze eeuw in het Orienten der vaderen gewrocht hebben.

Volledigheidshalve deelen wij hier nog mede, hoe het in 1870 zekeren *Wangkang* gelukte in Bandjarmasin een nieuwen opstand te verwekken, die echter reeds in het volgende jaar door onze troepen gedempt werd. Deze bekende rebel sneuvelde bij de inneming van eene versterking te *Soengi-Doerahman*.

In denzelfden tijd dat onze troepen in de Zuiderafdeeling van de tegenwoordige Residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werden beziggehouden, waren niet minder dan twee belangrijke expeditiën noodig om ons gezag op Zuid-Selébes te handhaven. Het was hier wederom *Boni*, zoo vaak

reeds door ons vermeld, dat ons vijandig in den weg trad. Hoewel dit rijk zich in 1838 bij het Traktaat van Bongaja had aangesloten, konden zijne vorsten maar niet vergeten, dat hunne voorgangers eenmaal den toon in den grooten statenbond hadden aangegeven, terwijl zij het nu moesten aanzien, hoe in alles aan het Neerl.-Indisch Gouvernement de eerste plaats werd ingeruimd. Reeds omstreeks het jaar 1851 was de toen regeerende vorst *Aroeng Poegi* begonnen met eene uittartende houding tegenover de Hollanders aan te nemen. Straks dreef hij den overmoed zoo ver, dat hij de Nederlandsche vlag *omgekeerd* naast de Bonische liet uithangen. Te Batavia dacht men er dan ook ernstig aan hem wegens een en ander tot de orde te roepen. Overwegingen van allerlei aard waren echter oorzaak, dat de straoefening voorloopig bleef uitgesteld, wat natuurlijk de zaak niet verbeterde. Ook de dood van Aroeng Poegi in 1857 bracht geene verandering ten goede in de houding der Boniërs. Integendeel. Diens weduwe *Amil Hadi Akil Hadia*, die na hem den troon beklommen had, was ons zoo mogelijk nog vijandiger gezind en streefde er niet minder naar om haar land zijne oude plaats op Zuid-Selébes te hergeven. Thans kon verder uitstel noodlottig worden. In het begin van 1859 vertrok dan ook de eerste expeditie onder den Generaal-Majoor *Steinmetz*, naar de oostzijde van het westelijk schiereiland, waar Boni gelegen is. Zingende van „Prinses Amalia, wij gaan naar Badjoa“ (blz. 50), gingen onze soldaten aan boord, om een paar dagen na hunne aankomst op Selébes zegevierend de ook ons bekende strandplaats binnen te rukken. Thans lag de hoofdplaats Boni aan de beurt, die echter niet zoo gemakkelijk te nemen was. Voet voor voet werd de toegang tot deze heilige koningsstad door den vijand verdedigd, bij eene van welke gelegenheden de opperbevelhebber eene belangrijke wonde ontving, die hem noodzaakte het kommando aan den kolonel *Waleson* over te dragen. Na heel wat verliezen geleden te hebben, maakten onze troepen zich ten laatste ook van Boni meester. Zij vonden echter de plaats door de bewoners verlaten en 't mocht maar eene schrale

belooning voor de geleden verliezen en de doorgestane vermoeyenissen genoemd worden, als zij straks bij 't licht der in brand gestoken stad hunne kwartieren betrekken kunnen.

Boni alzoo genomen, maar de Boniërs ons ontsnapt. Slechts een van de Rijksgrooten of „Kiesheeren“, *Aroe Palakka* genaamd, had zich bij de onzen aangesloten en is ook later trouw aan onze zijde gebleven. Voor het oogenblik zit er voor onze troepen niet anders op dan ijlings naar Badjoa terug te keeren en daar eene afwachtende houding aan te nemen. Hier stond echter een andere vijand op hen te loeren, op wien de krijgsraad bij het nemen zijner beslissing misschien niet gerekend had. Als een maaier trok de engel des doods door de reeds zoozeer gedunde gelederen en zelden zullen op een expeditie dagen van ellende doorleefd zijn als hier over onze landgenooten en hunne inlandsche medestrijders aanbraken. Gelukkig besloot de bevelhebber nog bijtijds om in vredesnaam den terugtocht naar Java aan te nemen, anders zou zeker het getal van hen, die deze onherbergzame kust levend verlaten mochten, uiterst gering zijn geweest.

Zich voor goed terugtrekken heeft echter nooit in het woordenboek der Nederlanders in Indië gestaan. De Boniërs hadden zich dan ook deerlijk vergist als zij een oogenblik gedacht hebben, dat de als onweerstaanbaar gewaande Koempuni het ditmaal had opgegeven. Gedurende een half jaar mogen zij zich met dat denkbeeld vroolijk maken, maar dan verschijnt de Luitenant-Generaal *Van Swieten* aan het hoofd eener tweede expeditie om hun het lachen af te leeren. En zij hebben het afgeleerd. Reeds in het begin van 1860 lag het machtige Boni gebonden aan onze voeten en werd bovengenoemde prins *Aroe Palakka* met toestemming van den Rijksraad tot Vorst, in plaats van de nog altijd voortvluchtige *Amil Hadi Akil Hadia* — bij haar volk ook als *Basé Kadjoeara* bekend — aangesteld. De gevoerde strijd droeg voor het Indisch Gouvernement deze goede vrucht, dat zijn gebied in sommige deelen van Zuid-Selébes werd uitgebreid, terwijl onze invloed in de andere op zichzelf staande rijkjes aan-

merkelijk toenam. Pogingen om zich tegen dien invloed te verzetten bleven natuurlijk ook hier niet uit. Zoo o. a. in Mandar, waar de bevolking zich, tegen alle uitgevaardigde bevelen in, voortdurend aan strandroof en slavenhandel schuldig maakte en in 1867 door kracht van wapenen tot onderwerping moest worden gebracht. Van meer ernstigen aard was in 1868 het verzet in de aan ons onderhoorige bergregentschappen, waarbij een zekere Kraeng *Bonto-Bonto* een voorname rol speelden. Hoewel het aan de onder Majoor *Van Veenhuizen* uitgezonden troepen niet gelukte zich van dezen ondernemenden muiteling meester te maken, zag hij zich toch eindelijk genoodzaakt den strijd op te geven en als balling buiten zijn eigenlijk vaderland rond te zwerven. Sedert is het op Zuid-Selébes vrij rustig gebleven, waarvan de gezegende gevolgen voor handel, landbouw en nijverheid niet zijn uitgebleven.

Een toonbeeld van rust en orde vormde in dezen tijd reeds de *Minahassa van Menado*, wier grootendeels tot het Christendom bekeerde bevolking geen reden vond om zich over de ingevoerde bestuursbepalingen te beklagen. De hier in het leven geroepen toestanden op maatschappelijk gebied hebben er zeker veel toe bijgedragen, dat ons gezag zich ook in de andere deelen van het noordelijk schiereiland van lieverlede zonder schokken heeft kunnen uitbreiden. In 1864 werd Menado van het Gouvernement der Molukken losgemaakt en tot eene zelfstandige Residentie verheven.

En de *Molukken*? vraagt de lezer. Dit land van belofte uit den tijd der Oost-Indische Compagnie, dit paradijs van weleer, was en bleef gebogen zooals eene ijzeren hand het eenmaal had terneergedrukt. Pogingen om de schoone eilanden-groepen weer uit hun verval op te heffen, hadden weinig of geen succes. Nadat in het jaar 1860 met de slavernij ook de perkhoorigheid op de Banda-groep was afgeschaft, werd in 1863 de verplichte levering en teelt van kruidnagelen en een jaar later die van de specerijen opgeheven, waarvoor op Ambon eene belasting in geld van hoogstens *f* 5 per huisgezin en op

de Banda-eilanden eene grondbelasting op de perken in de plaats trad. Hiermede was, gelijk wij vroeger reeds opmerkten, de laatste stoot toegebracht aan het *monopoliestelsel*, echter zonder dat de daardoor aan de bevolking berokkende schade ook maar eenigszins werd weggenomen. Nog in onzen tijd vormen de Molukken het minst bevoorrechte gedeelte van den Archipel, dat aan het Gouvernement voor de schatten van weleer weinig meer dan schadeposten heeft aan te bieden. Eene rustige streek, maar zonder welvaart!

In administratieven zin van *Molukken* sprekende, heeft men tegenwoordig uitsluitend te denken aan de talrijke eilandengroepen, ten zuiden van de Seramsche zee gelegen. In het jaar 1866 toch is het toenmalig *Gouvernement van de Molukken* opgeheven en in twee afzonderlijke Residentiën *Ternate* en *Ambon* gesplitst. De eerste omvat hoofdzakelijk de onderhoorigheden der drie bestaande Sultanaten *Ternate*, *Tidore* en *Batjan* en levert voor ons deze bijzonderheid op, dat het Gouvernements-gebied er zich tot enkele stukken gronds bepaalt, terwijl al het overige rechtstreeksche bezitting der drie Sultans vormt. De met deze potentaten gesloten traktaten zijn echter zoodanig ingericht, dat hunne macht binnen enge grenzen beperkt is. Zelfs heeft het Gouvernement het recht om, zoodra het zulks verkiest, zelf de teugels van het bewind in handen te nemen. Als wij thans de toestanden in deze oostelijkste Residentie gadeslaan en ze vergelijken met den tijd toen de Sultans hunne talrijke en sterk bemande vloten uitzonden om hun gezag over de Groote Oost te doen gelden, vergeten wij nog eenmaal het kwaad door de mannen van Jan Compagnie hier aangericht, om alleen eerbied te gevoelen voor wat door hen met betrekkelijk geringe kracht is tot stand gebracht.

Als wij boven zeiden, dat in de Molukken algemeen rust heerschte, dan was dit niet volkomen juist. Wij hadden namelijk eene uitzondering moeten maken met het eiland *Seram*, den lezer van blz. 56 bekend, waar in deze periode woelingen plaats vonden die een en andermaal het optreden onzer

troepen noodzakelijk maakten. De Alfoersche bevolking van dit eiland is van oudsher gesplitst in twee afzonderlijke stammen, de *Oeli-Siwa* en *Oeli-Limu*, waarvan de eersten in het kleinste, westelijk gedeelte gevestigd zijn en de anderen in het midden en oosten hunne woonplaats hebben. Wat getalsterkte aangaat, zijn de *Oeli-Siwa* ver in de minderheid, wat evenwel niet wegneemt, dat zij zich steeds meer dan de overige bevolking hebben kunnen doen gelden. Zoowel onder de Oost-Indische Compagnie als later zijn zij het altijd geweest, met wie de onzen het aan den stok kregen. Hunne eigenaardige kracht ontleenden zij aan het onder hen bestaand *Kakian-verbond*, een soort van geheim genootschap, dat onder de leiding van priesters staat en alle mannelijke leden van den stam ten nauwste aan elkander verbindt. Oorspronkelijk misschien opgericht tegen de Ternataansche overheersching, heeft het verbond zich later hoofdzakelijk gekeerd tegen hen, die den Islam of het Christendom op de westkust van Seram wilden invoeren. In de jaren 1856 en '57 traden de *Oeli-Siwa* openlijk op tegen allen, die met het Hollandsch Gouvernement in eenige betrekking stonden. Inzonderheid moesten het de door inlandsche christenen bewoonde stranddorpen misgelden, waarom de Indische Regeering het noodig vond den bekenden Majoor *De Brabant* met eenige troepen naar Seram af te zenden. Men slaagde er echter niet in de oproerige Alfoeren tot onderwerping te brengen. Wel werden enkele door hen, opgeworpen stellingen genomen, doch nauwelijks was de militaire macht weer vertrokken of het spel langs de kust begon opnieuw. Zoo moest dan in 1860 de dappere *De Brabant*, die inmiddels tot Luitenant-Kolonel bevorderd was en van wien het bekend is, dat hij tegenover eene vijandelijke benteng geen andere taktiek kende dan deze: „Zij er uit en wij er in!“, andermaal in 't vuur. Door de mededeelingen van een paar gevangenen Alfoeren op de hoogte gebracht van de voornaamste schuilhoeken der opstandelingen, aarzelde hij niet de binnenlanden in te trekken, waar, gelijk later op de noordkust, door onze troepen zoo duchtig werd huisgehouden, dat het verzet tegen

ons voor het oogenblik gebroken was. Later, in 1865 en '66 hebben deze Alfoeren het nog eens gewaagd het hoofd op te heffen, doch ook nu werden zij zoo gevoelig voor hunnen overmoed gestraft, dat zij zich sedert rustig gehouden en aan het burgerlijk bestuur de gelegenheid gelaten hebben de maatschappelijke toestanden in de aan ons onderworpen deelen van Seram langzamerhand naar behooren te regelen.

In de Residentie Timor, waartoe behalve het grootste westelijk gedeelte van het hoofdeiland, ook *Roti*, *Soemba*, midden- en oost-*Flores*, enz. behooren, treffen wij nog altijd de *Portugeezen* aan, wier gebied echter in 1859, volgens een in dat jaar tusschen Nederland en Portugal gesloten verdrag, aanmerkelijk was ingekrompen. Sedert bezaten en bezitten zij nog alleen het bekende *Timor-Dilli* en het ten noorden daarvan gelegen eiland *Kambing* en schijnt de tijd niet ver meer, dat zij zich ook van hier zullen terugtrekken. Terwijl de Residentie Timor uit een administratief oogpunt van geringe beteekenis is, levert zij door hare ligging als anderszins eigenaardige bezwaren op, die het aanwezig zijn van eene kleine troepenmacht noodzakelijk maken.

Zoo van de Kleine Soenda-eilanden naar Java terugkeerende, komen wij langs *Lombok*, dat wij later nog zullen bezoeken en *Bali*, waar de door Van Swieten gesloten traktaten uit den jare 1849 gunstig hebben gewerkt en de invloed van het Indisch Gouvernement reeds zoo is toegenomen, dat wij er een paar Nederlandsche ambtenaren gevestigd vinden. In het jaar 1868, tijdens het bestuur van den Gouverneur-Generaal *Mr. Pieter Mijer* (1866—1872) kwam onverwachts de naam van het eiland nog eens weer op aller lippen, toen de tijding de rondte deed, dat er opnieuw eene expeditie naar Bali zou worden uitgezonden. Het bleek echter spoedig dat het uitgebroken verzet van zeer lokalen aard was. Bovendien was het niet rechtstreeks tegen ons gericht. Een der Hoofden van het District *Bandjor*, een Brahmaan *Ida Madé Rahi* geheeten, had aan den Vorst van Boelèlèng de gehoorzaamheid opgezegd en deze, geen kans ziende zijn gezag te doen gelden, was

bij het Gouvernement om hulp komen aankloppen. Nu wilde het ongeluk dat eene onder Majoor *Heemskerck* uitgezonden troepenmacht er niet terstond in slaagde zich van het goed versterkte *Bandjar* meester te maken. Daardoor werd onder onze landgenooten in Indië de vrees voor de „moordende“ Balineezen nog eens weder levendig, terwijl het Gouvernement zich haastte versche troepen onder Kolonel *De Brabant* naar het oorlogsterrein te zenden. Thans was de beurt aan de opstandelingen om zich bezorgd te maken. Slechts een paar dagen na zijne aankomst in de landingsplaats Tamoekoes had onze held zijn „wij er in en zij er uit“ op *Bandjar* toegepast en daarmee aan het verzet een einde gemaakt. De troepen keerden naar Java terug, waarheen kort daarop ook de gevluchte aanvoerders van den opstand werden opgezonden.

Ida Madé Rahi c. s.

Zoo keerde de rust op Bali terug, waar sedert geen soldaat meer is gezien, totdat de gebeurtenissen op Lombok ook dit eiland weer meer op den voorgrond deden treden.

Kolonel *De Brabant*, later als Generaal gepensioneerd, behoorde tot die kranige officieren van het Nederlandsch-Indische leger, die, om het zoo eens te noemen, met de „koloniale“ muts op het hoofd daarginds zijn aangekomen en zich op het veld van eer tot de hoogste rangen hebben opgewerkt.

Zooals men weet, is tegenwoordig voor zulke „zelf-gemaakte“ mannen de weg afgesneden. Er is daar nu slechts plaats voor wetenschappelijk opgeleide officieren, aan wie bovendien het vooruitzicht geopend blijft om nog eens naar Holland terug te keeren, ten einde hunne algemeene en krijgskundige kennis op de Hoogere Krijgsschool als 't ware te volmaken. Volgens deskundigen moet deze verandering werkelijk eene groote verbetering worden genoemd en wij, leeken, leggen ons gaarne daarbij neer. Toch blijven het kranige figuren, die onwetenschappelijke mannen, die met ongeëvenaard succes voor de eer onzer vlag op Soematra en Java, op Borneo en Selebes en waar niet al gevochten hebben!

Terwijl *Ida Madé Rahi* en de zijnen naar de Preanger-Regentschappen, hun ballingsoord, doorreizen, gaan wij te Batavia aan wal en begeven ons het eerst naar de oude stad, om daar even aan het zoogenaamde „Stadhuis“ af te stappen en een oogenblik het *Wapen van Batavia* in oogenschouw te nemen: *een uitgetogen zwaard, een lauwerkrans dragende!* Welsprekender kan het niet. In die eenvoudige afbeelding ligt de geheele geschiedenis der Nederlanders in Indië en van Batavia's grootheid als besloten. Wat wij daar zijn, wat de „Koningin van het Oosten“ boven alle Indische steden verheft, het is gewonnen door het *zwaard*, gekocht met het bloed onzer dapperen en waar de sedert 1815 bestaande Militaire Willemsorde slechts aan enkele gelukkigen ten deel valt, daar zien wij hier in dien *lauwerkrans* het geheele Indische leger geridderd en daaraan de hulde gebracht, waarop het volle aanspraak heeft.

Het laatst bezochten wij Batavia in de jaren 1809 en '10, toen Maarschalk Daendels hare poorten wijd opende om aan de burgers gelegenheid te geven de verpestende dampen der grachten te ontvluchten en daarbuiten in de schoone omgeving hunne woningen op te slaan. Sedert dien tijd is Oud-Batavia meer en meer door de Europeanen verlaten geworden en heeft zich zuidwaarts in de schaduw van prachtig geboomte eene nieuwe stad ontwikkeld, die eigenlijk geen stad kan genoemd

worden, maar meer eene aaneenschakeling is van paleizen en luthuizen, waartusschen hier en daar inlandsche kampoengs als verscholen liggen. (Zie Hoofdstuk VII.) Men moet Batavia met eigen oog aanschouwd hebben om zich een denkbeeld van zijne eigenaardige pracht en schoonheid te kunnen vormen. Beschrijvingen doen in dezen niets. Haar indo-europeesch karakter spreekt zich vooral uit in de bevolking, welke uit de vreemdsoortigste bestanddeelen is saamgesteld. Volgens de laatste officiële opgave bestond zij namelijk uit 9423 Europeanen van allerlei nationaliteit, 76751 Inlanders (Soendaneezen, Javanen, Maleiers, enz.), 26433 Chineezzen, 2828 Arabieren en 132 andere vreemde Oosterlingen (Mooren en Bengaleezen), totaal 115567 zielen. In die getallen zijn niet begrepen onze mannen van de land- en zeemacht, die slechts voor een gedeelte uit Europeanen bestaan en er niet weinig toe bijdragen om de staalkaart van Batavia's bewoners nog bonter te maken dan zij op zichzelf reeds is. Van alle andere hoofdplaatsen in Indië onderscheidt zich Batavia nog hierdoor, dat men er geen *inlandsch* bestuur aantreft, gelijk trouwens in de geheele Residentie geen *Regenten* voorkomen. De reden hiervan is, dat het grootste gedeelte van de Residentie uit zoogenaamde *Particuliere landerijen* bestaat, wier aantal ongeveer *vierhonderd* bedraagt en binnen wier grenzen de eigenaars of landheeren schier onbeperkt gezag uitoefenen. Onder die landerijen komen er enkele voor met eene uitgestrektheid van ongeveer *dertig duizend* bouws ¹⁾ of 15 millioen vierk. Rijnlandsche roeden. In het Buitenzorgsche ligt er zelfs een, n.l. het landgoed *Tjipamingkis Tjimapak*, dat 74889 bouws groot is!

In Mei 1869 mocht Batavia haar 250-jarig bestaan vieren, bij welke gelegenheid de Gouverneur-Generaal Mijer den eersten steen legde van het voetstuk, waarop in September 1876 het standbeeld voor *Jan Pieterszoon Koen* verreezen is. Wie voor die welverdiende hulde aan den grondvester onzer

¹⁾ Een *bouw*, afgeleid van het Javaansche *baos*, is gelijk aan 14.19299 M².

macht in Indië het ruime, te midden van het moderne Batavia gelegen *Waterlooplein* heeft uitgekozen, meldt de geschiedenis niet. Professor Veth, in zijn prachtig werk „Java“, had daarvoor liever de plek zien aangewezen, waarop eenmaal het fort stond, dat door Koen's „moed en beleid voor Nederland behouden en de kern werd van het oude Batavia,“ en zeer

Jan P. Koen.

zeker zullen velen het daarin met hem eens zijn. Mogelijk wilden onze feestvierende landgenooten aan *Prins Mangkoe Negara* en *Pangéran Ngabéhi*, zoon van den Soesoehoenan, die de plechtigheid der steenlegging met hunne tegenwoordigheid vereerden, het gezicht besparen van het vroegere *Jakarta*, waar weleer de helden gezeteld waren, die met hunne voorvaderen den strijd om het bezit van Java hebben aangeboden. Is dit zoo, dan kon men het nergens beter brengen dan op het plein, waar sedert 'het jaar 1828 ook de zuil staat, op welks top de *Leeuw van Waterloo* prijkt, den rechtersvoerpoot om den wereldbol geslagen, als symbool van de macht door Nederlanders eenmaal in Oost

en West tentoongespreid. Opmerkelijk vinden wij het, dat veertien dagen na bovenvermelde plechtigheid de stad Batavia bezoek kreeg van *Sir Harry St. George Ord*, Gouverneur van de *Straits-Settlements*, een landgenoot van *Raffles*, die er zich nu met eigen oog van kon overtuigen hoe het pistool door dezen op de borst van de Koningin van het Oosten gericht (blz. 28), niet zooveel kwaad heeft gedaan als wel in de bedoeling lag.

Aan hooge gasten was in dezen tijd waarlijk geen gebrek. In 1871 werd Batavia bezocht door den eersten Koning van Siam *Somdet Phra Paramendr Maha Chulalongkorn*, dezelfde

die in 1897 zijne reis door Europa maakte, en een jaar later van Zijne Keizerlijke Hoogheid *Grootvorst Alexis* van Rusland. Voor zoover deze en andere vorstelijke personen ook eenen tocht over Java maakten, moet het hunne aandacht getrokken hebben, hoezeer overal onder de bevolking eene betrekkelijke beschaving en welvaart heerscht en het groote eiland met zijne miljoenen bewoners zich door een handvol ambtenaren besturen laat. Natuurlijk zullen hunne gastheeren niet hebben nagelaten er hun op te wijzen hoe, ten opzichte van dit laatste, het groote geheim van onzen invloed gelegen is in het feit, dat ons Gouvernement over den Inlander regeert door tusschenkomst van diens eigen Hoofden, die daartoe met de meeste zorg worden uitgekozen en zeer goed weten, dat zij voor de rust in hunne afdeeling aansprakelijk zijn. Het was daarom goed gezien van de Indische Regeering, om dit hier nog oven mede te deelen, toen zij in 1867 de traktementen van de Regenten en andere inlandsche bestuurders verhoogde. Jammer slechts, dat daarmede gepaard ging eene inkrimping van de heerendiensten, waarop zij tot dusverre aanspraak hadden. Daardoor ontnam men iets aan den luister, dien zij naar buiten konden verspreiden en waarop deze Oosterlingen zoo bijzonder gesteld zijn. Intusschen eischt de waarheid te erkennen, dat de genomen maatregel nergens tot feitelijk verzet heeft aanleiding gegeven.

Doch keeren wij tot Batavia terug. Wat zou Jan Pieterszoon Koen, wat zouden de andere kampioenen voor de eer onzer vlag in de Oostersche wateren opkijken, als zij thans de hoofdplaats van Neerlandsch-Indië mochten aanschouwen, eertijds een nauw ingesloten „kasteel“ aan de boorden van de Tjiliwong, thans eene wereldstad, die naar rechts en links met de voornaamste havens van Europa, Azië, Amerika en Australië in verbinding staat. En hoe zijn de afstanden sedert bekort! Op den 25^{en} October van hetzelfde gedenkwaardige jaar 1869 stak de Gouverneur-Generaal de eerste spade in den grond voor een aan te leggen spoorweg tusschen Batavia en Buitenzorg en na dien tijd is Java met een ijzeren net

als overdekt geworden. Zien wij verder hoe van de zeezijde de afstanden zijn ingekrompen. Wij herinneren ons de lange en vermoeiende tochten, die onze voorvaderen te maken hadden vóór zij Straat Soenda binnenliepen. Reizen van een jaar en langer behoorden niet tot de zeldzaamheden. Thans hoort men al klagen als voor den overtocht van Nederland naar Java meer dan ééne maand noodig is. In September 1871 kwam de eerste boot van de Stoomvaartmaatschappij „Nederland“ te Batavia aan, eenige jaren later die van de „Rotterdamsche Lloyd“ (om van andere maatschappijen niet te spreken) en sedert is de reis naar Neerland's twaalfde provincie als een spelevaart geworden, waarvoor reeds retourbiljetten worden uitgegeven!

De straks vermelde spoorwegverbinding tusschen Batavia en Buitenzorg, aangelegd voor rekening van de Indische Spoorweg-Maatschappij, was niet de eerste op Java. Reeds in 1867 had diezelfde Maatschappij een aanvang gemaakt met de exploitatie van een gedeelte der lijn Semarang-Vorstenlanden, welke sedert in haar geheel voltooid is en aansluit aan de *Staatsspoorwegen*, waarover wij in een volgend Hoofdstuk spreken moeten. Onwillekeurig denken wij hier aan de reis, die de Gouverneur-Generaal Van Imhoff (blz. 159, Dl. I) in zijne logge staatsiekoets maakte om uit Semarang een bezoek aan zijnen vriend den Soesoehoenan te brengen. Wat zijn de tijden veranderd!

Tot een van de voorsteden van Batavia behoort *Salemba*, waar, zooals wij vroeger reeds met een enkel woord mededeelden, in 1860 het Gymnasium Willem III werd opgericht, dat in 1868 in een Hoogere Burgerschool met vijfjarigen cursus herschapen is. Tevens werd daaraan toegevoegd eene afdeeling voor onderricht in de Taal-, Land- en Volkenkunde van N.-Indië. Reeds voor dien tijd was een einde gemaakt aan de grief, waarover op blz. 111 gehandeld is, zoodat nog in 1865 het eerste zoogenaamd Groot-Ambtenaars-examen in Indië kon worden afgenomen. Sedert is dit van jaar tot jaar voortgezet, zoodat zonen van Europeesche ouders niet langer

genoodzaakt zijn in Holland te gaan studeeren om voor plaatsing bij het Binnenlandsch Bestuur in aanmerking te kunnen komen. Nu wij toch in onze schets er toe gekomen zijn om zoowat over alles te spreken, wat den lezer belang kan inboezemen, willen wij hier even mededeelen, dat het Groot-Ambtenaars-examen, zooals het tegenwoordig te Delft ('s-Gravenhage) en te Batavia wordt afgenomen, de volgende vakken omvat: 1. Geschiedenis van N.-Indië; 2. Land- en Volkenkunde van N.-I.; 3. Godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken van N.-I.; 4. Staatsinstellingen van N.-I.; 5. Maleische taal; 6. Javaansche taal. Sedert het jaar 1896 is de cursus over drie jaren verdeeld, onder bepaling dat tot het tweede studiejaar alleen zij worden toegelaten, die een voldoende examen hebben afgelegd in: a. Aardrijkskunde van N.-Indië; b. Indische wetboeken; c. Inleiding tot de godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken van N.-I.; d. Beginselen van de Maleische taal; e. id. van de Javaansche taal. Voor hen, die den Staat bij de *rechterlijke macht* in Indië verlangen te dienen, wordt het zoogenaamd *faculteits-examen* vereischt, loopende over de vijf volgende vakken: 1. Mohamedaansch recht en de overige volksinstellingen en gebruiken in N.-Indië; 2. Staatsrecht en inrichting van 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen; 3. Land- en Volkenkunde van den O.-I. Archipel; 4. Maleische taal; 5. Javaansche taal. Bij eene dergelijke opleiding kan het Indisch Gouvernement met grond verwachten, dat zijne ambtenaren bij de twee belangrijkste takken van dienst mannen zijn, die niet slechts het zwaarwichtige hunner taak gevoelen, maar tevens voldoende op de hoogte zijn om in hun verkeer met den Inboorling zich niet aan de voornaamste van alle inlandsche wetten, de *Adat*, te bezondigen. Als een verblijdend feit mag hier dan ook worden geconstateerd, dat het corps indische ambtenaren tegenwoordig oneindig hooger staat dan een veertig jaar geleden. Dat er onder hen nog eens een enkele wordt aangetroffen, die, zooals dezer dagen in de couranten vermeld stond, zijne waardigheid tegenover de Inlanders door een „knielt neder, gij apen!“

meent te moeten ophouden, bewijst slechts den regel. En de regel is goed.

De wel ietwat vreemde benaming van „Groot-Ambtenaars-examen“ schijnt behouden te blijven, omdat er in Indië ook nog een „Klein-ambtenaars-examen“ bestaat voor hen, die den staat in meer ondergeschikte betrekkingen wenschen te dienen. Vereischten hiervoor zijn: het rekenen, de beginselen der Nederlandsche taal en het schrijven van een goede duidelijke hand. Hoog gaat het dus niet.

Wij wenschen thans met een enkel woord een onderwerp te bespreken, waarover in onze schets nog niet gehandeld is, hoewel het zeker niet tot de onbelangrijkste zaken uit de geschiedenis der Nederlanders in Indië behoort. Wij bedoelen het *muntwezen*, die bron van ergenis van de elkander opvolgende Regeeringen, waarover een boekdeel zou zijn vol te schrijven. In den eersten tijd van de Oost-Indische Compagnie rekende men algemeen met den Spaanschen reaal van achten, ter waarde van 48 stuivers of *f* 2.40. Naast dezen reaal en zijne onderdeelen waren daarginds echter allerlei Hollandsche munten naast Indische en Japansche in omloop, te veel om op te noemen. Het werd er niet beter op, toen de Compagnie in 1727 het recht verkreeg om geld met haar eigen stempel te doen aanmunten en de Archipel overstroomd werd door eene zee van duiten, die op het oogenblik nog niet geheel is opgedroogd. Ook na 1800 werden de koperen duiten bij ontzaglijke hoeveelheden, zoo in Indië als in Nederland, aangemunt. Alleen van 1816—1843 niet minder dan 4700 miljoen stuks! Eerst de *muntwet* van 1854 kwam een einde maken aan den warwinkel, die in dit opzicht daarginds bestaan heeft. Het muntstelsel is toen met dat van het moederland in overeenstemming gebracht, terwijl wat er nog aan haperen mocht in 1872 en 1877 nader geregeld werd. Tegenwoordig geschiedt de aanmunting van speciën voor Indië uitsluitend in Nederland. Als *standpenningen* heeft men daar nu: het gouden tienguldenstuk, de rijksdaalder, den gulden en den halven gulden, alle volkomen overeenstemmende met de gelijknamige munten

in Nederland. Verder als *pasmunt*: kwartjes, dubbeltjes, stuivertjes en koperen stukken van $2\frac{1}{2}$, 1 en $\frac{1}{2}$ cent, welke alle het opschrift Nederlandsch-Indië dragen, terwijl de waarde in Maleische (Arabische) en Javaansche karakters is aangegeven. Op de centen b.v. staat: *sapèrsaratoes roepijah*, d. i.: $\frac{1}{100}$ gulden. Een der bepalingen van de nieuwe muntwet hield in, dat de bestaande koperen duiten binnen vijf jaren buiten omloop moesten zijn gebracht. Boven gaven wij echter

Sloet van de Beele.

reeds te kennen, dat de wet in dezen gedeeltelijk een doode letter gebleven is, aangezien op het oogenblik nog overal, inzonderheid op de Buitenbezittingen, tal van duiten in circulatie zijn.

Gedurende het tijdvak van 1860—1872 bleef de rust op Java bijna ongestoord bewaard. Zelfs in het anders zoo onrustige Bantam, waar het in dezen tijd zoo kalm toeging, dat in 1864 ter hoofdplaats Serang eene ethnologische en nijverheidstentoon-

stelling kon worden gehouden. Van die rust maakte de Gouverneur-Generaal *Sloet van de Beele* in 1863 gebruik om eené reis door Midden-Java te maken. In het laatst van 1865 werden ook Bantam, Oost-Java, Bali en Madoera door hem bezocht, een half jaar nadat Zijne Excellentie een kort bezoek had gebracht aan *Ambarawa*, *Banjoebiroe* en *Willem I*, welke militaire plaatsen hevig door aardbevingen waren geteisterd geworden. Ook zijn opvolger Mr. P. Mijer heeft tijd en gelegenheid gevonden om met eigen oog de toestanden in Midden- en Oost-Java gade te slaan. Natuurlijk ontbrak het niet aan pruttelaars, die het nut van deze uit den aard der zaak dure reizen niet konden inzien. Het ligt echter voor de hand, dat een persoonlijk onderzoek van den Landvoogd, zoo het althans goed wordt ingericht, een gunstigen invloed op den gang van zaken buiten Batavia kan uitoefenen.

Het behoeft wel geene opzettelijke vermelding, dat de handelingen der Hooge Regeering ook op ander gebied nu bij dezen dan bij genen afkeuring vinden. Dank zij het door ons vroeger besproken Regeerings-Reglement van 1854, waarin uitdrukkelijk wordt gezegd, dat het door de *drukpers* openbaren van gedachten of gevoelens geen andere belemmering mag ondervinden dan tot verzekering van de openbare orde gevorderd wordt, heeft tegenwoordig ieder het recht zijne meening over de gebeurtenissen van den dag publiek te maken. Alleen moet men daarmede in Indië voorzichtiger zijn dan bij ons te lande, aangezien het toezicht op de drukpers er uit den aard der zaak strenger is. Aan gelegenheid om zich te doen hooren ontbreekt het overigens niet. Behalve ettelijke maandelijksche tijdschriften en eenige weekbladen, worden in Indië in de Nederlandsche taal niet minder dan *negentien* couranten uitgegeven, waarvan een gedeelte dagelijks, de overige twee- of driemaal 's weeks verschijnen. Daarnaast telt men nog een dertiental bladen, die in het Javaansch of Maleisch of wel tegelijk in beide talen zijn opgesteld. Nog eens, gelegenheid te over, ook voor den Inlander, om te zeggen wat men

op het hart heeft. Alleen drage men zorg niet met de „openbare orde“ in strijd te komen.

Zeiden wij boven, dat de rust op Java bijna ongestoord bewaard bleef, wij dachten bij dat *bijna* in de eerste plaats aan wat in het jaar 1860 in Midden-Java, meer bepaald in Semarang is voorgevallen. Vele lezers begrijpen reeds wat wij bedoelen. Een enkele onder hen is misschien nog ooggetuige geweest van den *Opstand der Zwitsers*, die bij het eerste uitbreken zulk dreigend aanzien had, dat schrik en ontsteltenis zich alom van de gemoederen meester maakten. Ziehier enkele bijzonderheden. Door den Bandjarmasinschen krijg en de Bonische expeditie had het Indische leger zware verliezen geleden. Vooral het europeesch gedeelte was zeer gedund, en had dringend aanvulling noodig. Vandaar werving op groote schaal in Nederland, echter meest van vreemdelingen, waaronder inzonderheid tal van Zwitsers voorkwamen, die in de Krim en onder Garibaldi in Italië gevochten hadden en zich nu, door allerlei schoone beloften verleid, gemakkelijk bij troepen voor de Oost lieten aanwerven. Onder hen moet een viertal zijn voorgekomen, dat van hooggeplaatste zijde was „aanbevolen“ en waarvan er dan ook twee niet lang na aankomst in Indië tot den officiersrang bevorderd werden. De beide anderen voelden zich natuurlijk ten zeerste verongelijkt en van hen zou dan ook oorspronkelijk het plan zijn uitgegaan om zich met geweld eene onafhankelijke positie te verzekeren. Hun inblazingen vonden maar al te gretig gehoor bij de overige mede in hunne verwachtingen bedrogen Zwitsers, allen volslagen avonturiers, die bovendien door heimwee verteerd werden en in die gemoedsstemming tot alles in staat waren. Ongelukkig had het legerbestuur de fout begaan van deze talrijke vreemdelingen, in plaats van hen over den Archipel te verspreiden, grootendeels in drie niet ver van elkander verwijderde garnizoenen, Semarang, Banjoebiroe en Solo, te plaatsen, zoodat zij gemakkelijk de hoofden bij elkander steken en, zonder dat iemand het merkte, hunne boosaardige plannen om de Hollanders te vermoorden en zich

van het gezag meester te maken, konden voorbereiden. In den avond van 17 Augustus 1860 brak de bom te Semarang los en vreeselijk zouden de gevolgen zijn geweest, hadden de militaire autoriteiten, zoo onverwachts door de mededeelingen van eenen halfdronken Zwitser tot handelen geroepen, ook maar een oogenblik het hoofd verloren. Alles was echter terstond op zijn' post. Ook de Leger-Commandant, Generaal *Van Swieten*, die onmiddellijk per draad den last uitvaardigde om de bedreigde plaatsen in staat van beleg te verklaren en straks een twaalftal belhamels *onder nadere goedkeuring* van den Gouverneur-Generaal, die zich juist op reis bevond, aan den galg liet hangen. Dit bracht den schrik onder de oproermakers, die zich nu gewillig hunne reispas naar rechts en links lieten uitreiken en zich sedert in de verspreide garnizoenen — men had er zelfs naar Timor gezonden — vrij rustig gehouden hebben. De verleden jaar overleden Luitenant-Generaal *H. P. J. Hennis* was destijds Commandant te Semarang en ontving van de burgerij, na het bedwingen van den opstand, een *eeresabel*, welk huldeblijk door hem zeker niet minder dan de hem voor deze gelegenheid verleende Militaire Willemsorde zal zijn op prijs gesteld.

Eene andere rustverstoring had negen jaren later plaats, en wel te *Bekasi* in de Ommelanden van Batavia, ruim ééne maand vóór de viering van het 250-jarig bestaan der hoofdstad, bij welke gelegenheid de Adsistent-Resident *Mr. De Kuijper* met enkele anderen door ontevreden Inlanders vermoord werd. Gelukkig slaagde het Bestuur er spoedig in de onrustige gemoederen tot bedaren te brengen, zoodat het lang voorbereide feest kon doorgaan. Intusschen had het gebeurde bij velen opnieuw de overtuiging levendig gemaakt, hoe achter deze en andere kleine rustverstoringen de nooit rustende Islam werkzaam was. Men kwam nu ook te weten, dat in dezen tijd onder de Inlanders de oude profetie van *Djojo-Bojo* van mond tot mond ging, dat nog eenmaal een Javaansch Vorst den troon der vaderen beklimmen zou. Vreesden wij niet te veel in herhalingen te vervallen, wij zouden geneigd zijn hier

nogmaals op het gevaar te wijzen, dat ons van dien kant op Java blijft bedreigen, een gevaar des te grooter, omdat de Islam daar werkt als de bekende indische *witte mieren*, die het houtwerk geheel doorknagen, maar het omhulsel ongeschonden laten, — tot tijd en wijle eene onvoorzichtige hand het voorwerp aanraakt en dit ineen doet vallen!

Zoo hebben wij onze wandeling door den Archipel al weder volbracht en mochten wij opnieuw waarnemen, hoezeer onze invloed daar ginds gaandeweg toenam. Waar zich van tijd tot tijd nog eenig verzet vertoonde, zooals b.v. in de *Toratea-landen* op Selebes (1863), op *Nias* (1863), in de *Pasemah-landen* op Soematra (1866), op het eiland *Si-Beroet* (1870), daar kostte het aan de onzen betrekkelijk weinig moeite om de bevolking er van te overtuigen, dat er met de Koempani niet te spotten viel. Dit moesten ook enkele vorsten op Soematra's oostkust ondervinden, die, van tijd tot tijd door de Atjehneezen gesteund, openlijk tegen het Gouvernement in verzet kwamen, maar niet alleen genoodzaakt werden het hoofd in den schoot te leggen, doch tevens mede oorzaak waren, dat in 1873 het geheele rijk van Siak met al zijne Onderhoorigheden zich oploste in de Residentie *Soematra's Oostkust*, op het oogenblik een der belangrijkste deelen onzer bezittingen in den Archipel. Belangrijk vooral door de hooge vlucht, die de landbouw aldaar sedert de vestiging van ons gezag genomen heeft. Om den lezer hiervan een denkbeeld te geven, deelen wij alleen mede, dat er op het oogenblik meer dan *tweehonderd* ondernemingen in exploitatie zijn, verspreid over de verschillende Afdeelingen, doch waarvan alleen in de Afdeeling *Déli* een honderdzestigstal wordt aangetroffen. Het hoofdproduct is *tabak*, doch wordt in den laatsten tijd hier en daar ook *koffie* verbouwd. Zoolang de inlandsche Vorsten nog, onder onze opperheerschappij, in het zelfbestuur over hun rijk gelaten zijn, moeten ook met hen de contracten voor de ontginning van den grond gesloten worden. Echter vereischt elke concessie de goedkeuring van het Europeesch bestuur.

De uitbreiding van ons gezag op West- en Oost-Soematra was en bleef, wij wezen er vroeger reeds op, een doorn in het oog van de *Atjehneezen*, die hier steeds een belangrijke rol gespeeld hebben en zich nu opnieuw binnen hunne eigene grenzen zagen teruggedrongen. Een weinig meer eerbied voor hunne verkregen rechten zou ons misschien niet geschaad hebben. Nu gaven wij hun slechts eene reden te meer om verstoord op ons te zijn en op middelen te doen peinzen om ons nadeel te berokkenen. Vroeg of laat moest het op een tweegevecht uitloopen. In het jaar 1871 waren de Engelschen,

Kota-Radja.

aan wie wij onze bezittingen op de Westkust van Afrika hadden afgestaan, er eindelijk toe overgegaan om Artikel zooveel van het Traktaat van 1824 te laten vallen en af te zien van alle vertoogen tegen de uitbreiding van het Nederlandsch gezag in eenig gedeelte van het eiland Soematra. Met andere woorden, Engeland gaf ons vrijheid van handelen tegenover Atjeh, mits wij zorgden dat de onder Britsche vlag varende schepen niet langer last hadden van Atjehneesche zeeroovers en zijn handel op de Oostkust door de uitbreiding van ons gezag geen schade leed. Albion had zich alzoo

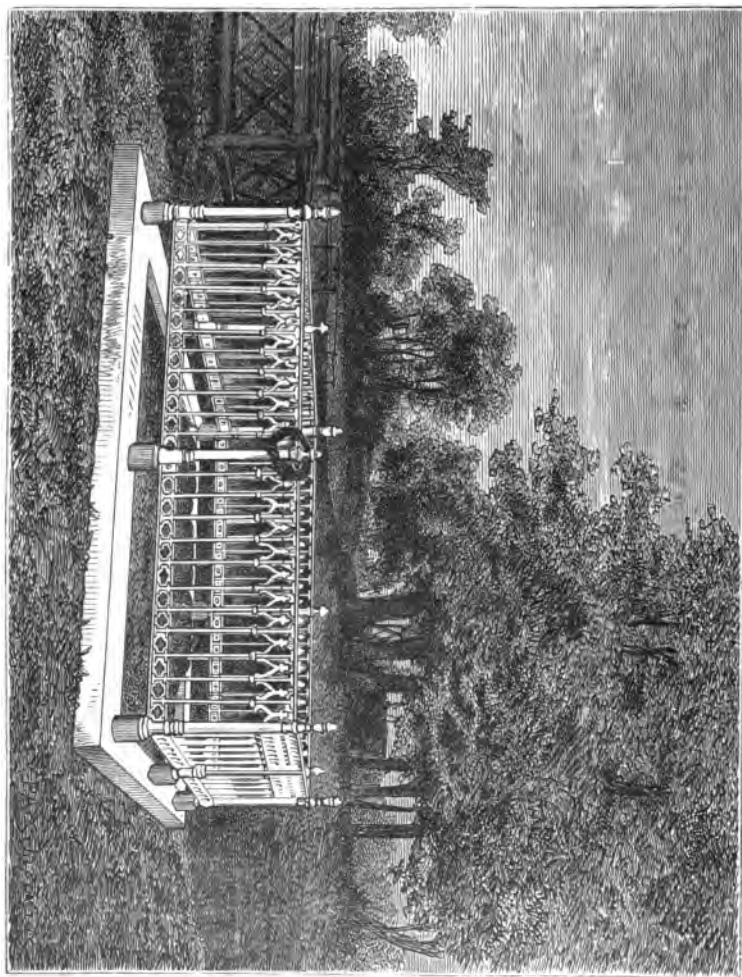
behoorlijk gedekt en de kastanjes voor ons in het vuur laten liggen.

En zoo komen wij als vanzelf tot den *Atjeh-oorlog*, waarvan wij in een volgend hoofdstuk enkele bijzonderheden zullen hebben mede te deelen, doch waarvan wij nu reeds moeten zeggen, dat hij het treurigst slot vormt dat zich op het oogenblik voor de Geschiedenis der Nederlanders in Oost-Indië denken laat. 't Is waar, in naam hebben wij ook hier overwonnen. Of troont daar niet in den voormaligen kraton van de machtige sultans, thans *Kota-Radja* geheeten, reeds sedert jaren een *Nederlandsch* Gouverneur? Staat niet het gewoone gebied der vorsten van Noord-Soematra officieel bekend onder den naam *Gouvernement van Atjeh en Onder-woonigheden*? En toch zijn wij er nog niet. De oorlog met onze aartsvrijand, in 1873 begonnen, duurt (1898) nog altijd voort. Op het oogenblik, waarop wij dit schrijven, zijn de couranten nog vol van ontmoetingen tusschen onze troepen en de *Atjehneezen*, van welke laatsten in den letterlijken zin der waards gezegd kan worden, dat zij elken duim gronds van hun vaderland tegen ons verdedigen. Dus ruim *vijf en twintig* jaren of meer dan eene kwart-eeuw lang! Wat hij ons gekost heeft? Rekenmeesters van beroep hebben ons de uitkomsten voorgecijferd, die uit 's lands schatkist betaald zijn. Het bestaat ook, meenen wij, eene opgave van het aantal *avonturen*, die in den loop dezer vijf en twintig jaren uit *overmoedigheid* of zucht naar avonturen naar den vijand *op* overgelopen. Ook de graven op het hier afgebeelde kerkhof van *Petjoet*, met zijn prachtig monument aan de *overmoedigheid* van den Generaal-Majoor *Pel* gewijd, en op ongeveer tien minuten gaans van *Kota-Radja* gelegen, kunnen misschien nog geteld worden. Waar is echter de man, die ons zeggen kan hoeveel dapperen elders in het groote *Atjeh* hun graf gevonden hebben of daarbuiten aan hunne wonden of bekomen ziekten overleden zijn?

Bij de aankondiging van deze Geschiedenis werd o. a. gezegd, dat velen in den lande er zich wel eens aan wagen

een oordeel te vellen over den Atjeh-oorlog. Vraagt de lezer soms hoe wij er over denken, dan moeten wij hem verwijzen naar wat op blz. 84, Deel I gezegd is. Verder dan het daar ge-

Kerkhof van Pekjoet.

plaatste vraagteeken mogen wij niet gaan. Als geschiedschrijvers kunnen wij echter wel mededeelen, hoe, naar het oordeel van velen, de schuld van den langen duur van den Atjeh-oorlog grootendeels bij de Hollanders ligt. Hadden wij, zoo redeneert

men, de oude, elders als goed bewezen taktiek gevolgd en de Atjehneezen, na hun eerst de kracht van onzen arm te hebben doen gevoelen, langs vreedzamen weg de zegeningen van ons bestuur leeren kennen, de zoo vaak besproken „pacificatie“ van Noord-Soematra ware reeds lang tot stand gekomen. Door dat beste van alle stelsels te verlaten, zijn wij zelven oorzaak geweest dat de Atjeh-oorlog ontaard is in eenen strijd op leven en dood, een bloedig drama, zeggen anderen, waarin een aan overwinningen gewoon leger en een volk, dat zich niet onderwerpen wil, de hoofdrollen vervullen. Al dit napleiten baat echter weinig meer. Laat ons hopen, dat het ware middel tot bevrediging van land en volk spoedig gevonden worde en men ten onzent een ieder en een iegelijk, die de Atjeh-zaak nog langer door allerlei stelsels stelselmatig tracht te bederven, den lande verwijst!

TWAALFDE HOOFDSTUK.

1872 tot op heden.

DA hetgeen in het vorig Hoofdstuk in 't algemeen over den Atjeh-oorlog gezegd is, zou thans eene geregelde beschrijving van dezen vijf-en-twintigjarigen strijd, die onder den Gouverneur-Generaal *Mr. James Loudon* (1872—'75) begonnen, onder diens opvolgers *Mr. Johan Willem van Lansberge* (1875—'81), *Frederik 'sJacob* (1881—'84), *Otto van Rees* (1884—'88), *Mr. Cornelis Pijnacker Hordijk* (1888—'93), en *Jhr. Carel Herman Aart van der Wijck* (1893—) is voortgezet, dienen te volgen. De lezer begrijpt echter, dat wij er niet aan denken kunnen meer dan enkele hoofdpunten aan te stippen en wij voor de rest naar de talrijke geschriften moeten verwijzen, waarin deze eenige kamp uit de geschiedenis der Nederlanders in Indië meer of minder uitvoerig beschreven staat. Folianten kunnen daarover worden gevuld.

Het nieuwe traktaat met Engeland in 1871 gesloten zijnde, lag 't op den weg der Indische Regeering om klaren wijn te schenken tegenover Atjeh, welks Sultan nog altijd voortging de zeerooverij in de wateren van Noord-Soematra te begunstigen of althans ongestraft te laten. De geopende onderhandelingen brachten echter al spoedig aan het licht, hoe er aan diens hof een geest heerschte, waarvan weinig goeds voor eene vreedzame oplossing der hangende quaestie kon worden verwacht. Het slot van de zaak was dan ook, dat in Maart 1873 de Vice-President van den Raad van Neerlandsch-Indië, de

heer *F. A. Nieuwenhuijzen*, als Gouvernements-Commissaris met een soort van ultimatum naar Atjeh vertrok, als op den voet gevolgd door eene sterke troepenmacht onder den Generaal-Majoor *I. H. R. Köhler*, en reeds den 8^{en} April daar-aanvolgende zien wij onze dapperen tegen den goed versterkten vijand in het vuur gaan. De rest van dit eerste treffen is bekend. Nadat de *Masjid Raja* of hoofdtempel van Atjeh genomen en de Opperbevelhebber Köhler op het onverwachts gesneuveld was, oordeelde de krijgsraad het ongewenscht de operatie voort te zetten en werd besloten om onverwijld naar Java terug te keeren.

London.

Waarom? Hier vraagt de lezer meer dan wij zeggen kunnen. Er is over dien terugtocht zooveel gesproken en geschreven, dat het voor leeken in de zaak moeielijk is de waarheid te weten. Vast staat alleen, dat wij van geen mooie markt waren thuis gekomen, ook al hadden de onzen eenige oorlogschepen achtergelaten om de kust van Groot-Atjeh te blokkeeren.

Om de fout, of hoe anderen het noemen willen, te herstellen, was niet minder noodig dan de haastige overkomst naar Indië van den reeds op zijne lauweren rustenden Luitenant-Generaal *Van Swieten*, dien wij straks, November 1873, aan het hoofd van eene tweede expeditie naar Atjeh zien

trekken. Ditmaal waren wij gelukkiger. Op den 6^{en} Januari 1874 viel bovengemelde tempel nogmaals in onze handen en zeventien dagen later trokken onze troepen zegevierend den door den vijand verlaten Kraton binnen, welke nu terstond in orde gebracht en tot hoofdvestiging, onder den naam van „Kota Radja“, werd ingericht. De bijtijds gevluchte Sultan kwam nog in dezelfde maand te overlijden. Hiermede scheen onze hoofdrekening met Atjeh vereffend te zijn en meende men het overige aan den tijd te kunnen overlaten, waarom dan ook in April Generaal Van Swieten met de hoofdmacht naar Java terugkeerde, terwijl Kolonel *I. L. J. H. Pel* als militair, tevens civiel bevelhebber met de noodige bezetting in Kota Radja achterbleef.

Thans begint echter eerst de lijdensgeschiedenis. Toen nl. in November 1875 Generaal Pel, na een verlof van drie maanden, in welken tijd de Kolonel *Wiggers van Kerchem* zijne plaats had ingenomen, in Atjeh was teruggekeerd, hadden de Atjehneezen reeds sedert lang zulk eene vijandige houding tegenover ons aangenomen, dat de Regeering te Batavia het noodig oordeelde opnieuw handelend en met kracht tegen hen op te treden. Van dit oogenblik dagteekent onze strijd tegen de *Moekims* (onderdeelen van Groot-Atjeh), die, om er hier niets anders van te zeggen, door den vijand met eene onverschrokkenheid aanvaard en een moed volgehouden is, welke waarlijk bewondering verdienen. Op den 24^{en} Februari 1876 hadden de onzen den dood te betreuren van den Generaal-Majoor Pel, die in Maart d.a.v. door den Generaal-Majoor *Wiggers van Kerchem* als militair, tevens civiel bevelhebber werd opgevolgd. Nog in hetzelfde jaar trad deze echter weder af om plaats te maken voor den Generaal-Majoor *G. M. Diemont*, tijdens wiens bestuur Kota Radja de eer genoot van een bezoek van den Gouverneur-Generaal Van Lansberge. Ons nieuw operatieplan had intusschen zulk een goede uitwerking gehad, dat verscheidene Atjehneesche Hoofden den Landvoogd hunne opwachting in den voormaligen Kraton kwamen maken. Bij deze gelegenheid hield Zijne Excellentie eene hartige toespraak

waarin hij er bij allen op aandrang hunne medewerking tot eene vredelievende vestiging van het Nederlandsche gezag te verleen. Tevens beloofde hij hun — ook om aan het loopend praatje, als zouden de Hollanders het alleen op den Islam gemunt hebben, een einde te maken, — dat de door ons verwoeste Masjdjid Raja op 's Gouvernements kosten weer zou worden opgebouwd.

Het scheen dus, dat betere dagen in aantocht waren. Men rekende echter wel een weinig buiten den afkeer, dien de volbloed Atjehnees jegens ons bleef koesteren en inzonderheid buiten het in hooge mate opgewekt mohamedaansch fanatisme, dat in den gevoerden strijd slechts den prang sabil Allah, den heiligen oorlog, zag en zelfs niet door de belofte van eenen kostbaren tempel tot andere gedachten te brengen was. Althans, aan het vechten kwam geen einde. Tijdens het bestuur van den Kolonel (later Generaal) *K. van der Heijden*, die in 1877 tot civiel en militair bevelhebber werd benoemd en in het volgende jaar, bij de instelling van een Gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden, als eerste *Gouverneur* optrad, had de onderwerping' plaats van den beruchten Arabier *Habib Abdoel Rahman al Zair*, die ons veel kwaad had gedaan, wat echter niet verhinderde dat hij later met een goed jaargeld naar zijn land aan de Roode Zee is teruggezonden. Ook in andere opzichten namen onze zaken in Atjeh onder den Gouverneur Van der Heijden een beteren keer, zoo zelfs dat de Indische Regeering in 1881 het oogenblik gekomen achtte om aldaar een zuiver burgerlijk bestuur onder den heer *A. Pruijs van der Hoeven* in te voeren. Het was hetzelfde jaar waarin de door ons opgebouwde Masjdjid Raja op plechtige wijze, in tegenwoordigheid van een groot aantal Hoofden, in het bezit der bevolking gesteld werd.

Een zuiver burgerlijk bestuur alzoo, maar — gesteund door een flinke troepenmacht, welke nog altijd noodig was om ons den vijand van het lijf te houden. In het jaar 1883, tijdens het kortstondig bestuur van den Gouverneur *P. F. Lagias Tobias*, werd Kota-Radja ook bezocht door den Gouverneur-

Generaal 's Jacob, die aanleiding vond om aan een aantal inlandsche Hoofden, als blijk van tevredenheid, geschenken en eeretekenen uit te reiken. Hoe goed echter ook bedoeld, de aan velen verleende onderscheiding kon niet verhinderen dat de strijd voortduurde en het Gouvernement zich nog in het volgende jaar genoodzaakt zag opnieuw een militair, tevens civiel Gouverneur (Kolonel *H. Demmeni*) aan het hoofd te plaatsen. Tevens werd het noodig geacht onze troepen binnen bepaalde grenzen, de zoogenaamde *Postenlinie*, te concentreren en de havens van Atjeh voor allen in- en uitvoer, straks ook de noordkust voor de prauwvaart en vischvangst te sluiten. Door laatstbedoelde maatregelen hoopte men de Radja's in de verschillende staatjes te noodzaken zich van verdere vijandelijkheden te onthouden. De onder ons zoo zeer verlangde pacificatie van Atjeh liet echter op zich wachten.

Opvolgers van Demmeni waren de Kolonels *H. K. F. van Teijn* (1886—'91), *F. Pompe van Meerdervoort* (1891—'92) en de Generaal-Majoor *C. Deijkerhoff* (1892—'96), die er echter, hoe verdienstelijk zij zich ook gedragen hebben, al evenmin in slaagden aan den voor onze troepen afmattenden en voor de schatkist zoo kostbaren oorlog een einde te maken. In September 1893 kwam het sedert zoo berucht geworden Atjesch Hoofd *Toekoe Oemar* zijne onderwerping aanbieden en werd van zijne toen waarlijk niet te versmaden diensten gebruik gemaakt om de XXV, XXVI en XXII Moekims van vijanden te zuiveren. Twee en een half jaar later vond deze sluwe inlander, die door de onzen met allerlei eerbewijzen overladen was en zelfs den hoogdravenden titel van *Toekoe Djohan Pahalawan Panglima Prang besar van het N.-Indische Gouvernement* ¹⁾ ontvangen had, het goed ons andermaal den rug toe te keeren en opnieuw in de rij onzer felste tegenstanders plaats te nemen. Op het oogenblik bevindt hij zich daar nog en wat die tegenstanders ook onder den opvolger van Deijkerhoff, Kolonel *C. P. J. van Vliet* (1896—begin 1898)

¹⁾ Dat is ongeveer: Toekoe de held, de dappere, opperbevelhebber in den grooten oorlog van het Gouvernement!

durfden bestaan, daarvan waren in die dagen de couranten zoo vol, dat wij er hier gevoelig over zwijgen kunnen. Wie er over schrijven wil, hij vindt stof voor een boekdeel achter die eenvoudige, weemoedige woorden uit de troonrede van 1897, luidende: „Ik breng warme hulde aan den moed en de

Toekoe Oemar.

volharding van het Nederlandsch-Indische leger, door de vloot krachtig gesteund, de offers diep betreurende, die nog steeds gevorderd worden om in Atjeh, ten bate van rust en vrede, onze macht duurzaam te vestigen.“

1898! Het kroningsjaar onzer veelbeminde Koningin Wilhelmina, wier lieflijk beeld ons Luctor et Emergo op het titelblad mag dragen! Zal de Keizerin van Insulinde Hare eerste troonrede openen met de koninklijke boodschap: Atjeh heeft zich aan Onze voeten neergeworpen? Een oogenblik heeft men het gehoopt. Het was het oogenblik

toen de reeds met roem bekende Kolonel *J. B. van Heutsz* als Gouverneur van Atjeh optrad en zijn *Pedir-storm*, gelijk wij het ergens vonden genoemd, uitdacht en in persoon mede hielp uitvoeren. Dat zou de laatste slag zijn! En? De storm heeft uitgewoed; zijn uitwerking was niet zonder beteekenis; met eenig recht kon de Luitenant-Kolonel Koster te Segli in een heildronk op Hare Majesteit de Koningin zeggen: *Het daghet in het Oosten*, maar, meer dan een licht morgenrood hebben onze oogen nog niet mogen aanschouwen. Dat Toekoe Oemar nog steeds voortvluchtende is, achten wij eene zaak van betrekkelijk weinig beteekenis en ontnemt niets aan de groote verdiensten van Kolonel Van Heutsz, die onder meer aan de vredelievende Atjehneezen opnieuw het bewijs heeft geleverd, dat alleen de kwaadwilligen onzen sterken arm te vreezen hebben. Zoolang wij echter nog niet vernomen hebben dat *de* oorlogspartij — en dit is niet Toekoe Oemar! — het hoofd in den schoot geworpen heeft, zoolang blijven wij, in allen eerbied, met den man uit de gewijde bladen zuchten: de morgen, ach wanneer?

Zooals de lezer weet, is — om dit hier nog even te herinneren — onder den militairen Gouverneur in Groot-Atjeh een Adsisistent-Resident met het civiel bestuur belast, aan welken ambtenaar ook de Controleur van de onder-afdeeling Poeloe Wèh ondergeschikt is. Voorts heeft men de Onderhoorigheden langs de Noord- en Oostkust onder eenen Adsisistent-Resident en twee Controleurs, gevestigd te Teloek Semawé, Edi en Segli, en die langs de Westkust onder eenen Adsisistent-Resident te Poeloe Raja en eenen Controleur te Melaboeh. Tusschen Groot-Atjeh en deze Westkust liggen de zoogenaamde Zuidelijke neerzettingen, waartoe ook het bekende Lehong, het eigenlijk vaderland van Toekoe Oemar, behoort. De geheele oppervlakte van het Gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden wordt officieel opgegeven als 966.6 vierk. geografische mijlen te bedragen, dat is dus ruim anderhalfmaal de grootte van Nederland.

Voor wij nu voorgoed van dit land langs Soematra's noord-

kust afstappen, nog even de *historische* mededeeling dat op den 2^{en} September, heuglijke gedachtenis! te Weltevreden (Batavia) rondom het fort Frederik Hendrik (bl. 84) het *Wilhelminapark* geopend en daarbinnen een *Atjeh-monument* onthuld is, dat, blijkens een op het voetstuk geplaatst opschrift, eene hulde daarstelt van Koning Willem III, van Nederland en Neerlandsch-Indië aan de grondleggers van het Nederlandsch gezag op Soematra. Heilig, zegt een ander opschrift, is ons de nagedachtenis der gevallenen!

Thans vragen andere onderwerpen onze aandacht. Nadat in het midden van 1866 daarginds een nieuw wetboek van strafrecht voor Europeanen was afgekondigd, trad op 1 Januari 1873 (het jaar waarin de Hertogen van *Saxen-Coburg-Gotha* een bezoek aan Batavia brachten) een dergelijk wetboek voor Inlanders in werking. Ontwerper van dit laatste was de heer *Mr. T. H. der Kinderen*, destijds Lid van den Raad van Indië, die zich ten opzichte van de rechtspleging zeer verdienstelijk heeft betoond. Alleen is de opmerking gemaakt, dat deze en andere voor den Inboorling bestemde wetten en reglementen te veel op westerschen leest geschoeid zijn en daarin te weinig rekening gehouden wordt met de Adat, d. i. de geschreven of niet geschreven gewoonte-wet der inheemsche bevolking, welke Adat voor ons Westerlingen wel niet te gebruiken is, maar geheel en al past in de huishouding van stammen, tot wie de verlichting nog niet is doorgedrongen. Bij hen onze rechtsbegrippen te willen invoeren, wordt door velen met het spannen van het paard achter den wagen gelijk gesteld. Wij vertrouwen dan ook wel, dat vele ambtenaren bij de toepassing van het nieuwe strafwetboek — dat later, meenen wij, nog weer gewijzigd is — water in hun wijn zullen gedaan hebben. Intusschen blijft het te wenschen, dat overal in den Archipel de rechtspleging in handen kome van Nederlandsche rechters, waardoor een einde zal worden gemaakt aan de vele ongerechtigheden, die in landen, waar de bevolking nog niet aan ons direct gezag onderworpen is, op het punt van het recht gepleegd worden.

Het zou een onbegonnen werk zijn, wilden wij melding maken van alles, wat in dit laatste tijdperk voor den Inlander in 't bijzonder en voor de ontwikkeling van Indië als Neerland's twaalfde provincie in 't algemeen is tot stand gebracht. Zonder veel vertoon, zonder dat menige Europeaan er iets van bemerkte, heeft die ontwikkeling in deze vijf-en-twintig jaren eene vlucht genomen, die werkelijk verbazing wekt. Niet weinig hebben daartoe zeker medegewerkt de wetenschappelijke expeditie's, aldaar door particulieren, met of zonder directe ondersteuning van het Gouvernement, ondernomen. Eene der belangrijkste hiervan was zonder twijfel die van het *Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*, A^o 1877 tot onderzoek van Midden-Soematra op touw gezet en waarbij mannen als *Veth*, *Schouw Santvoort*, *Van Hasselt* en anderen zich buitengewoon verdienstelijk hebben gemaakt. Aan hen danken wij voornamelijk onze kennis van dit gedeelte van het groote eiland, welks overrijke hulpbronnen tot hiertoe nog niet of nog slechts ten deele bekend waren. Van groot belang en rijk in zijne gevolgen is ook de tocht geweest (in 1870) van den ingenieur De Greve naar de toen ontdekte Ombilin-velden (Ombiliën) in de Padangsche Bovenlanden, waarvan het Gouvernement in 1891 de exploitatie op zich genomen heeft. In laatstgenoemd jaar ondernam de Hoofdingenieur IJerman een verkenningstocht dwars door Midden-Soematra, ten einde een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid om bedoelde kolenvelden door eenen spoorweg met de Oostkust te verbinden of op andere wijze eenen afvoerweg daar te stellen. De onuitvoerbaarheid hiervan gebleken zijnde, heeft het Gouvernement naar de westzijde een spoorbaan doen aanleggen, zoodat de Bovenlanden nu van Padang uit kunnen worden bereikt. In verband met de op het oogenblik reeds in vollen gang zijnde exploitatie is bovendien in de buurt van laatstgenoemde plaats en wel in de Koninginne-baai — voorheen Brandewijns-baai geheeten — de kostbare Emma-haven aangelegd, welke op den 1^{en} October 1892 voor het gebruik werd opengesteld. Tegenover de bedrijvigheid op Soematra's Westkust, door bedoelde

ontginning in het leven geroepen, staat in de in 1873 tot eene afzonderlijke Residentie verheven Oostkust de bewerking van den bodem ten behoeve van de tabakscultuur, die hier in korten tijd eene ongehoorde vlucht genomen heeft. Op het oogenblik worden daar ruim *tweehonderd* ondernemingen aangeetroffen, die aan tal van Europeanen, Chineezeezen en Inlanders eene goede betrekking en arbeid verschaffen en wier eigenaars, onder goedkeuring van het Gouvernement, met de inlandsche Vorsten de noodige kontrakten hebben aangegaan.

Ook het Nederlandsch gedeelte van Borneo heeft zijne wetenschappelijke expeditie's op grooter en kleiner schaal gehad. Dank zij den arbeid, den moed en de volharding van mannen als Prof. Molengraaff, Dr. Nieuwenhuys en anderen is onze kennis van dit eiland, ook wat vroeger nooit bezochte streken betreft, belangrijk uitgebreid en daarmede de weg gebaad om ook dit gedeelte onzer Bezittingen in de algemeene ontwikkeling te doen deelen.

Het optreden van het Gouvernement als mijnontginner, maar meer nog de door de mannen der wetenschap gedane ontdekkingen, hebben bij onze landgenooten daarginds in den laatsten tijd niet weinig den lust opgewekt om zich een deel van den enormen rijkdom van Insulinde's bodem aan goud, steenkolen, petroleum, enz. toe te eigenen. Tal van mijnontginningen zijn reeds in volle werking, terwijl eene bloote opsomming van concessiën tot het doen van mijnbouwkundige ondernemingen, door de Indische Regeering of inlandsche Vorsten verleend, geheele bladzijden zou vullen. Volgens het weekblad *Insulinde* zouden in ééne maand niet minder dan 3000 aanvragen tot vergunning zijn ingekomen!

Ook ten opzichte van de meer afgelegen deelen van den Archipel is onze kennis in de laatste vijf-en-twintig of twintig jaren enorm vooruitgegaan. Dank zij den arbeid van enkele ambtenaren of van opzettelijk tot onderzoek uitgezonden mannen — wij noemen alleen *De Clercq*, *Wichmann*, *Martin*, *Ten Kate* — liggen de kuststreken van Nederlandsch-Nieuw-Guinea, de Aroe- en Kei-eilanden, enz. als een geopend

boek voor ons. En waar alzoo ambtenaren en particulieren den weg gebaad hebben om ook deze zoolang vergeten hoeken voor het licht te brengen en ze, hopen wij, in de elders zich baanbrekende ontwikkeling te doen deelen, daar heeft ook het Gouvernement zijn' goeden wil getoond, door bedoelde eilanden in het net der Anno 1891 geopende *Pakketvaart* op te nemen. Hoe onbeduidend op het oog, kan deze maatregel voor handel en nijverheid, voor de veiligheid van personen als anderszins belangrijke gevolgen hebben.

Voor wij voorgoed van de wetenschappelijke expeditie's afstappen, nog even het verhaal van eene, die niet aan het beoogde doel beantwoordde en in een bloedbad eindigde. Wij bedoelen den tocht, in December 1889 op last en voor rekening van het Indisch Aardrijkskundig Genootschap naar de Zuidkust van Flores ondernomen om te onderzoeken of het gerucht waarheid bevatte, dat de bodem van dit eiland zoo rijk aan *tinerts* zijn zou. De uitgezonden Commissie vond echter de bevolking, zoowel hier als later op de Noordkust, weinig gezind om den blanken man naar de schatten van haren grond te laten graven. Zij kwam geregeld daartegen in verzet en nam ten laatste zulk eene dreigende houding aan, dat het Indisch Gouvernement het voor zijne eer noodig oordeelde, eene kleine troepenmacht naar Flores uit te zenden. Het geheele geval kostte ons het leven van een jeugdig officier en enkele minderen, doch leidde niet, zooals wij officieel vinden opgeteekend, tot het vinden van tinertshoudende gronden. Op het oogenblik weet men dus nog niet wat er van Flores' rijkdom aan genoemd metaal te denken is. Wel kunnen wij mededeelen, dat de tweeledige expeditie nog na-weeën heeft gehad en wel in den opstand — Januari 1891 — van de Berg-Endehneezen, die onder aanvoering van hun Hoofd, *Baranoeri* genaamd, de zuidkust van Flores in rep en roer brachten. Eerst nadat hunne voornaamste kampoeng Manoe-Ngoh-oh door Hr.-Ms. stoomschepen *Java* en *Van Speyk* duchtig beschoten was, volgde de onderwerping.

Ook nog op ander gebied dan wetenschappelijke expeditie's

en mijnonderzoekingen zijn de laatste vijf-en-twintig jaren voor de ontwikkeling van Indië hoogst vruchtbaar geweest. Wij denken aan het jaar 1878, toen de Gouverneur-Generaal Van Lansberge tegenwoordig was bij de opening van den eersten Staatsspoorweg op Java, loopende tusschen Soerabaja en het oostelijk daarvan gelegen Pasoeroehan. Sedert zijn nog twintig jaar verlopen en op het oogenblik is het eiland over bijna zijne geheele lengte en hier en daar ook in de breedte, door een net van ijzeren banen als bedekt geworden, zoodat men, per scheepsgelegenheid te Batavia aankomende, terstond zijne reis per spoor tot Solo, Semarang, Kediri, Soerabaja, ja tot Bezoeki op de Oostkust kan voortzetten. De meeste lijnen behooren tot de zoogenaamde Staatssporen, verdeeld in Ooster- en Westerlijnen, die eene gezamenlijke lengte beslaan van 1123 K.M. en aan opname en aanleg de eerbiedwaardige som van ruim f 92.000.000 gekost hebben. Rest nog de verbinding tusschen Batavia en Bantam aan de eene en Bezoeki met Banjoewangi aan de andere zijde, welke trajekten echter ook reeds zijn opgenomen en binnen een paar jaar eveneens in exploitatie zijn zullen. En wie beweert dan nog dat er in Indië niets gedaan wordt? Bovendien, waar de spoor ons nog niet brengen kan, daar bieden tal van particuliere tramondernemingen, meest door stoom bediend, den reiziger gelegenheid om zijn tocht naar meer binnenlands gelegen plaatsen voort te zetten.

Dezer dagen hoorden wij iemand, het is bijna ongelooflijk, op Indië doelende, van „dat Apenland“ spreken. Zoo'n man zouden wij den raad willen geven daarginds eens een kijkje te gaan nemen. Als hij nog een paar jaar wacht, dan kan hij misschien logies bestellen per *telephoon*, die op Java zelf reeds in de meeste belangrijke plaatsen is ingevoerd. Alleen ontbreekt op het oogenblik nog de internationale verbinding, maar ook deze komt. De eerste Gouvernements-telephoondienst werd in Maart 1884 geopend en tegenwoordig spreekt men op Java van de telephoon alsof men in Europa ware. Aan verschillende personen is daar concessie verleend

voor den aanleg van nieuwe verbindingen en die ontbreken er nog maar aan om geheel Java naast onze deur te brengen.

Wie vijf-en-twintig jaar geleden eene reis naar Batavia maakte, beliep de kans dat hij, na een misschien aangenamen en hoogst voorspoedigen tocht over den Oceaan, op de reede bij het binnenvaren van de monding der ons bekende Tjiliwong in de hevige branding zijn leven kwam te verliezen. Menige passagier heeft daar op het laatste moment zijn graf in de golven gevonden. Ook dit gevaar bestaat echter niet meer. Na lang wikken en wegen en niet voordat genoemde rivier voor de scheepvaart totaal onbruikbaar geworden was, is het Indisch Gouvernement er eindelijk in 1877 toe overgegaan om ten oosten van de stad bij Tandjoeng Prijoek — de „Potten-kaap“ — nieuwe havenwerken aan te leggen, die wel ontzaglijk veel gekost hebben, maar tot hertoe uitstekend aan het doel beantwoorden. Deze haven, die in 1882 gereed kwam, is door een scheepvaartkanaal en zoo ook door eene spoorweglijn met de hoofdstad Batavia verbonden. Aan deze lijn dachten wij, toen wij boven zeiden, dat reizigers terstond bij het aan wal stappen hunne reis over de geheele lengte van Java kunnen voortzetten. Wie had dit in 1875, toen Mr. James Loudon het bestuur aan den Gouverneur-Generaal Van Lansberge overdroeg, durven voorspellen!

Over de telegraphische verbinding van Java met Europa (1871), Australië (1871) Mangkasar via Boelèlèng (1888) en Madoera (1889) meenen wij vroeger reeds gesproken te hebben. Uit het eerste gedeelte onzer schets van de geschiedenis der Nederlanders in Indië herinnert de lezer zich den naam Djohor, toen en ook nu nog een der aanzienlijkste rijken op het schiereiland Malaka. 't Is ons niet bekend of de Vorsten van dezen Maleischen staat ook iets doen aan historische studiën. Anders moet het den tegenwoordigen *Maharadja*, die in Mei 1881 een bezoek aan Java bracht en thuis misschien hoofdzakelijk over het groote Albion hoort spreken, opgevallen zijn wat gróotsche dingen het kleine Nederland op

Java en daarbuiten heeft tot stand gebracht. Het doet ons vaderlandsch hart goed, hierop met enkel woord te mogen wijzen.

Natuurlijk is en was daarginds niet alles goud wat er blinkt. En nu denken wij niet bepaald aan de feilen, die ons bestuur over Javanen, Maleiers, enz. aankleven en door echte en onechte specialiteiten op koloniaal gebied behoorlijk wereldkundig worden gemaakt. Wij hadden meer op 't oog de Indo-europeesche bevolking, die daar, schier onbewust van de groote hervormingen welke Indië ondergaat, onbekommerd voortwandelt te midden van de doornen, waarop wij vroeger (bl. 47) gewezen hebben en die daar in het land van den Orang-oetan en den Paradijs-vogel nog altijd tusschen de rozen groeien. In den officieëlen Regeerings-Almanak van Nederlandsch-Indië vindt men in chronologische orde de voornaamste gebeurtenissen op staatkundig en maatschappelijk gebied opgesomd. En nu is het opmerkelijk, hoe weinig jaartallen daar uit de laatste kwart-eeuw voorkomen, waarop geen afzonderlijke vermelding van heerschende ziekten voorkomt. Voor onze soldaten is 't meestal de *berri-berri*, eene vreemde, lastige kwaal, waarvoor het ware kruid nog niet gewassen schijnt; voor de burgers de *cholera*, die nog altijd voortgaat hare slachtoffers te maken; voor het vee de *pest*, welke het vooral op de karbouwen, die trouwe huisvrienden, zouden wij haast zeggen, van den Javaan gemunt heeft. In het jaar 1873 kreeg Indië bezoek van de *knokkelkoorts*, eene vreemdsoortige ziekte, die, als zat zij in de lucht, algemeen heerschte en overal schrik en rouw veroorzaakte. En dit zijn nog niet de eenige doornen. Hevige, verwoesting en dood om zich heen verspreidende overstromingen kwamen op Java, Soematra en elders herhaaldelijk voor. Vergeten wij ook niet het onderaardsche vuur, dat daar op de meeste eilanden nog altijd als een gevangene zich wringt onder zijn banden en zich tracht los te maken. Hevige uitbarstingen als van den Kloet (1875), den Sendoro (1882), den Seméroe (1885), den Galoenggoeng (1894) kwamen op Java geregeld voor. Daar-

buiten waren het vooral de eruptie van den Makjan (1890) in de Residentie Ternate en van den Awoe (1892) op Groot-Sangi, die schrik en ontsteltenis onder de omwonende bevolking teweegbrachten. De laatste kostte naar schatting aan niet minder dan 2000 menschen het leven, terwijl 20000 andere van have en goed beroofd werden. De geleerden schijnen het er nog niet over eens te zijn of de ons allen nog versch in het geheugen liggende catastrophe van 6 Januari 1898 op het eiland Ambon aan vulkanische werking dan wel aan iets anders moet worden toegeschreven. Het onomstootelijk bewijs is echter geleverd, dat ook de bevolking daar op een bedriegelijken bodem wandelt.

En nu zween wij nog van de uitbarsting van den *Krakatau* (Rakata) in Mei, maar vooral op 27 Augustus van het jaar 1883, de vreeselijkste van alle eruptie's, die daarginds sedert menschenheugenis hebben plaats gegrepen. Na 1680, toen deze berg ook van zich had doen hooren, hadden de geleerden hem een plaatsje onder de „rustende“ vulkanen aangewezen. Het op bl. 105 door ons aangehaalde Fransche spreekwoord is echter ook hier op sprekende wijze toegepast geworden. De uitbarsting was zoo hevig, dat o. a. te Batavia, op eerbiedigen afstand van Straat Soenda gelegen, velen in de meening verkeerden, dat de wereld verging. Later is gebleken dat een groot gedeelte van de Westkust van Bantam en van de Zuidkust van Soematra totaal verwoest was en niet minder dan *vier-en-dertig duizend* personen door den zeevloed of anderszins het leven verloren hadden! Verschrikkelijk voorwaar! Welke verwoestingen de verraderlijke *Krakatau* echter ook moge hebben aangericht, hij heeft niet kunnen te niet doen de oud-Hollandsche liefdadigheid, die, zoodra de eerste schrik voorbij was, terstond vaardig werd en binnen enkele dagen ruim een millioen guldens tot leniging van den nood op het altaar der menschenliefde bijeenbracht. Ook Ambon weet van haar te spreken.

Wie daarginds in Indië bij het offeren zijner gave op dankbaarheid bij de *Bantammers* mocht hebben gerekend, heeft

zich deerlijk bedrogen gezien. Nog geen vijf jaren waren na de boven vermelde catastrophie verlopen, toen te *Tjilegon*, niet ver van de verwoeste kust, ter plaatse waar sedert de zetel van het Afdeelings-bestuur gevestigd is, door mohamedaansche geestdrijvers een tooneel werd opgevoerd, dat in werkelijkheid bloedig mag worden genoemd. Met den Adsisistent-Resident Gubbels en diens gezin werden op het onverwachts verscheidene andere Europeanen en inlandsche ambtenaren, in het geheel *achttien* personen, moorddadig omgebracht. Gelukkig kon de van Batavia uitgezonden militaire macht nog tijdig genoeg optreden om grooter slachting te voorkomen. Het doel van de opstandelingen toch was, gelijk later gebleken is, om alle Europeanen en de hun toegedane inlandsche Hoofden in Bantam te vermoorden en in West-Java, waar eenmaal Padjadjaran den scepter zwaaide, een zuiver mohamedaansch rijk

te stichten. De meeste belhamels zijn later in onze handen gevallen om door de Omgaande rechtbank te *Tjilegon* (zie afbeelding) of door den Rechter te Batavia tot dwangarbeid, verbanning of de doodstraf door den galg veroordeeld te worden.

Als een historisch feit, dat misschien velen onzer lezers belangrijk zal toeschijnen, deelen wij hier nog even mede, hoe de te Rotterdam gevestigde Nederlandsche Zending-Vereeniging heeft gemeend wraak op de ondankbare Bantammers te moeten nemen, door zendelingen tot hen af te vaardigen om hen met de zegeningen des Christendoms bekend te maken.

Een opstand die veel bloed kost en veel te denken geeft, noemden wij het in de Inhoudsopgave voor deze Schetsen. Het voorgevallene te Tjilegon stond namelijk niet alleen. Juist in dezen tijd openbaarde zich over geheel Java onder de mohamedaansche bevolking een meer opgewekt godsdienstig leven, waarvan enkele geestdrijvers partij trokken om de Javanen tegen het wettig gezag in opstand te brengen. Gelukkig echter bleek het gros der bevolking vooralsnog ongezind om zich door hen te laten meeslepen, terwijl overal de militaire macht tijdig bij de hand was om de raddraaiers onschadelijk te maken. Bestond er dus voor het oogenblik geen bepaalde grond voor de europeesche bevolking om zich zoo ongerust te maken als zij volgens officiële mededeeling in Augustus 1888 gedaan heeft, de woelingen van den Islam gaven stof tot nadenken en — voorzichtigheid. Gelijk zij thans nog doen. Het gevaar dat ons van dien kant dreigt, wordt er niet minder door, nu het zielental der bevolking op zoo buitengewone wijze toeneemt en de welvaart van den kleinen man zich, althans in vele Residentie's, in omgekeerde orde daarmee verhoudt. Eene hongerige maag is altijd geweest en zal altoos blijven een gewillig instrument in de hand van behendige volksleiders. Un homme averti en vaut deux, zeggen alweer de Franschen, en 't is wel noodig dat wij ons tegenover zulk eene macht verdubbelen.

Zoo over Java, waar in November 1889 eenige Chineezen te Djokjokarta de rust trachtten te verstoren, ronddolende, zouden wij haast de Buiten-bezittingen vergeten, die toch ook, zij 't misschien niet in die mate, recht hebben op onze belangstelling. Reeds boven wezen wij er met een enkel woord op,

hoe dit gedeelte van Neerlandsch-Indië, waartoe sedert 1882 ook de eilanden Bali en Lombok, tot hiertoe een onderdeel van de voormalige Residentie Banjoewangi, behooren, in ontwikkeling en uitbreiding van ons gezag is vooruitgegaan. In enkele streken ging dit als vanzelf, elders eerst na eenig militair machtsvertoon, dat in zulk een uitgestrekt gebied wel nimmer achterwege zal kunnen blijven. Zoo o. a. in September 1873 in de Residentie Bengkoelen, waar de bevolking tegen ons in opstand kwam en de heeren *Van Andel* en *Castens*, de eerste Adsistent-Resident, de tweede Controleur, als slachtoffers van hunnen dienstijver vielen. Eerst twee jaren later gelukte het aan de militaire macht de hoofdaanleggers van dien moord; Boerniat en Merdajan genaamd, in handen te krijgen en daarmee de rust in Bengkoelen te herstellen. In 1881 had het bestuur hier met woelingen op godsdienstig gebied te kampen, terwijl nog in hetzelfde jaar onder de inlandsche bevolking van Palembang eene samenzwering tegen het Nederlandsch gezag werd ontdekt, die eerst door de gevangenneming der hoofdaanleggers onderdrukt mocht heeten. Hoe ongewenscht op zichzelf ook, zoo hebben deze machtsvertooningen toch deze lichtzijde, dat zij bij de goedgezinde Inlanders het vertrouwen in ons gezag verhoogden en kwaadwilligen al minder en minder gelegenheid vinden om zich te doen gelden. Dat vertrouwen werkt bovendien, als wij ons zoo mogen uitdrukken, aanstekelijk bij de bevolking van naburige gewesten, die, zooals er op Soematra nog verscheidene voorkomen, tot hiertoe zich van elken Nederlandschen invloed hebben weten vrij te houden. Het is altijd een belangrijke factor geweest bij de vestiging en uitbreiding van ons gezag en 't mag daarom betreurd worden, dat men hem in den laatsten tijd wel eens over het hoofd heeft gezien. (De lezer voelt waaraan wij denken.)

Een merkwaardig voorbeeld van die rustige, geleidelijke uitbreiding van ons gezag levert het Gouvernement van Soematra's Westkust, dat in de laatste vijf-en-twintig jaren door de *vrijwillige* toetreding van tal van Bataksche Land-

schappen aanmerkelijk in omvang is toegenomen. Slechts nu en dan was de inlijving het gevolg van het optreden eener expeditionaire troepenmacht, uitgezonden ter bescherming van onze door kwaadwilligen bedreigde grensgewesten. Op die wijze zijn de door ons bezette posten langzamerhand en bijna ongemerkt vooruitgeschoven tot Lagoe-boti aan het bekende Toba-meer, vanwaar de onzen nog slechts enkele schreden behoeven te doen om de Westkust met Oost-Soematra in verbinding te brengen. Het spreekt vanzelf dat de Bataks van den echten stempel dat voortrukken van de Hollanders met leede oogen aanzien. Inzonderheid was dit steeds het geval met *Si-Singa-Mangaradja*, Vorst van Bakara, een soort van priester-koning, aan wien de bevolking bijna goddelijke eer bewijst en die maar al te goed begrijpt dat, waar de blanke man zich nestelt, voor hem en den luister van zijn geslacht geen plaats meer is. In het jaar 1877 gelukte 't hem zijnen broeder Parloepoe te bewegen om met eene vrij talrijke bende de door ons bezette Toba-landen aan te vallen. Gelukkig echter waren onze troepen bijtijds bij de hand om den voortgang dezer kwaadwilligen te stuiten. Hetzelfde succes hadden wij, toen in 1889 Si Singa-Mangaradja zichzelf aan het hoofd van den opstand plaatste. De afgod der Bataks bleek echter niet opgewassen te zijn tegen de Hollanders en zag zich zelfs genoodzaakt zijne residentie te verlaten en elders een goed heenkomen te zoeken. Sedert heeft hij nu hier dan daar rondgezworven, totdat nu dezer dagen de couranten ons meldden, dat hij den strijd moede is en zijne onderwerping heeft laten aanbieden. Komt het werkelijk daartoe, dan zal dit als eene belangrijke overwinning in de annalen onzer indische krijgsgeschiedenis kunnen worden geboekt. Wij zouden ons zelfs niet verwonderen, als zij bleek het begin te zijn van de algeheele onderwerping der nog onafhankelijke Batak-landen, wier ligging tusschen Atjeh, de Oost- en de Westkust nog altijd als eene bedreiging voor ons gezag moet worden aangemerkt. Misschien komen wij dan ook nog eens klaar met de Gajoe's, een half-wilden volksstam in de nog zooged als onbekende binnenlanden

van Atjeh, die ook van tijd tot tijd van zich doen hooren en o. a. nog in 1886 een aanval in Tamiang (Residentie Oostkust) gewaagd hebben. Het was hetzelfde jaar, waarin de *Hok Canton*, een onder Engelsche vlag varende stoomschip, te Rigas op de Westkust van Atjeh overvallen en geplunderd werd. Drie jaren vroeger, om dit hier even terloops mede te deelen, was op deze zelfde kust het Engelsche stoomschip *Nisero* gestrand en had de Radja van Tenom het stoute stuk bestaan van de schipbreukelingen gevangen te nemen, welke wederrechtelijke daad aanleiding gaf tot het bijna ongehoorde feit in onze indische geschiedenis: het gemeenschappelijk optreden van Engelschen en Nederlanders! Zooals den lezer bekend zal zijn, heeft Toekoe Imam Moeda, zoo heette de Vorst, eieren voor zijn geld gekozen en zijn de gevangenen in September 1884 weer uitgeleverd.

Over Soematra's Oostkust, waar in 1885 Chineesche zee-roovers de kusten van de landschappen Deli, Asahan en Serdang onveilig maakten, en langs den Riouw-Lingga-Archipel, die zich in deze periode vrij kalm en rustig hield, komen wij in de ons bekende Wester-afdeeling van Borneo. Hier allesbehalve rust. Met de Maleiers en Dajaks ging 't nogal, maar 't waren alweer de Chineezzen, die het den onzen lastig maakten. Vroeger sprak ik reeds over *Mandor*, voorheen een centraalpunt van de in bedoelde Residentie gevestigde Zonen van het Hemelsche rijk. Het was hier, dat in 1884 onlusten uitbraken, waarbij de Controleur bij het Binnenlandsch-Bestuur *J. C. Rijk* als offer zijner trouwe plichtsbetrachting vallen moest. Een oogenblik meende het Gouvernement de rust voorgoed te hebben hersteld, toen het volgende jaar de opstand opnieuw uitbrak en zulke afmetingen aannam, dat de Regeering zich genoodzaakt zag den Chef van den Generalen Staf, Kolonel *A. Haga*, als Civiel en Militair Gezaghebber naar de Wester-afdeeling af te vaardigen. Eerst na maanden slaagde deze er in de rust in Mandor en elders te herstellen. Gelukkig heeft het Gouvernement toen den moed gehad de bekende Kongsj *Lang-fong* op te heffen en alle Chineezzen uit de Residentie onder ons direct gezag te

plaatsen. Ook deze tweede opstand kostte ons het leven van een verdienstelijk ambtenaar, den heer *F. van Braam Morris*, die bij de kampoeng Mentidoeng sneuvelde. Als een enkele maal een ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur, bij wijze van hooge onderscheiding, met de Militaire Willemsorde wordt begiftigd, gaat dit bij ons van courant tot courant, van mond tot mond. Het zij hier echter geboekstaafd, dat het getal van hen, die in hunnen ambtelijken werkkring moed, trouw en beleid aan den dag gelegd hebben, grooter is dan die sporadische onderscheidingen ons zouden doen denken. Gelegd hebben en nog leggen. Het getuigt al van eene hooge mate van beleid, waar het bestuur er sedert genoemd jaar 1886 in geslaagd is, onder de *acht-en-dertig duizend* Chineezzen, die daar tusschen Maleiers en Dajaks rondwandelen, de orde en rust te bewaren. Eén misgreep, één onhandige zet en het lieve leven begint van voren af aan!

Die Chineezzen, waarvan er alleen op Java ruim 261000, op de Oostkust van Soematra 83.000, op Bangka en Belitoeng 45.000 en door geheel Neêrlandsch-Indië niet minder dan 485.000 gevestigd zijn, blijven een eigenaardig bestanddeel vormen van de bevolking in onze Aziatische Bezittingen. Terwijl zij bijna overal als mijnwerkers, plantage-arbeiders, handelaren, handwerkslieden, pachters, enz. optreden, dringen zij hier en daar den inboorling van zijne plaats en blijven zij door hunne getalsterkte ook in andere opzichten gevaar voor het gezag opleveren. Nu zij er eenmaal zijn en als alle andere vreemdelingen in den Archipel worden toegelaten, is het moeielijk hen zich van den hals te schuiven. Men hoort dat denkbeeld wel eens opperen, maar het is te dwaas om er van te spreken. Wij voor ons steunen in dezen meer op de wijsheid der Regeering en — het beleid van hare ambtenaren.

Brengen wij thans een kort bezoek aan de Minahasa van Menado, wat natuurschoon aangaat wel eens „Klein-Java“ genoemd, uit een staatkundig, godsdienstig en maatschappelijk oogpunt nog altijd het „middenstuk“ uit onze rechtstreeksche Bezittingen in den Archipel. Dat in het jaar 1875 eene bende

uit Boeöol een oogenblik de rust in de Residentie kwam verstoren, had niets met de bevolking uit de eigenlijke Minahasa te maken. Deze is voor en na kalm, rustig, trouw gebleven. Het Indisch Gouvernement vergiste zich alleen zeer, toen het meende, dat deze meerendeels tot het Christendom bekeerde Alfoeren ook met zich lieten sollen, om ons hier van dit minder deftige woord te bedienen. Wat was er gebeurd? Zooals wij weten is door Artikel 62 van het Regeerings-Reglement van 1854 een einde gemaakt aan de bevoegdheid van den Gouverneur-Generaal om, zooals vroeger herhaaldelijk heeft plaats gehad, gronden aan particulieren in eigendom af te staan. In plaats hiervan is bij de aanvullingswet van 9 April 1870 aan 's Konings Vertegenwoordiger in Indië het recht toegekend om gronden, tot de domeinen behorende, aan personen in Indië woonachtig in *erfpacht* voor niet langer dan vijf-en-zeventig jaren tegen eene zekere pachtsom toe te staan. Op Java is sedert van die gelegenheid om zich terreinen ter ontginning te verschaffen op zoo groote schaal gebruik gemaakt, dat alleen eene bloote vermelding van de namen der opgerichte landbouwondernemingen in den lijvigen Regeerings-Almanak ruim 50 bladzijden inneemt. Ook op Soematra, Borneo, Zuid-Selébes en Ambon komen die zoogenaamde erfpachtsgronden voor. En — sedert Maart 1877 ook in de Minahasa, op het oogenblik reeds over eene uitgestrektheid van meer dan acht duizend bouws. Tegen de regeling hier kwamen echter de inlandsche Hoofden in verzet. Op nadrukkelijke, zij 't ook hoogst beleefde wijze trachtten zij bij geschrifte aan te toonen, dat het „Bondgenootschap“ der Minahasa niet behoort tot de door het Nederlandsch-Indische Gouvernement met het zwaard veroverde landen, ergo dat er van domeingrond van den kant van dat Gouvernement geen sprake kon zijn. Volgens hen behoorden de niet bebouwde gronden aan de Districten, waarin het land verdeeld is en hadden deze alleen daarover te beschikken. En zoo meer. Hoe krachtig echter de Hoofden hun goed recht verdedigden — zij hebben zich zelfs, meenen wij ons te her-

, tot de Staten-Generaal gewend — het mocht niet baten. Gouvernement ging eenvoudig zijn gang en het pleit wel de goede gezindheid van deze door ons beschaafde uren, dat zij zich bij de zaak hebben neergelegd.

an het groote eiland Almaheira of, gelijk het eigenlijk et, *Halémahéra* hebben wij in onze schets weinig vernomen. ok op het oogenblik valt er niet veel meer van te zeggen, an dat het als een verschoveling daar in dien uitersten hoek onzer Bezittingen zijne vier armen naar het Noorden, Oosten en Zuiden uitstrekt, als had het de hoop opgegeven, dat de mannen uit het Westen het te hulp zullen komen. Tijdens het eerste optreden der Europeanen kon het nog op een eigen, machtigen Sultan, dien van Djailolo, bogen. Sedert heeft het echter langzamerhand zijne onafhankelijkheid verloren en maakt het tegenwoordig eene bezitting uit van de Sultans van Ternate en Tidore, vasallen van het Indisch Gouvernement. De herinnering aan vroegere grootheid schijnt in het jaar 1876 een zekeren vorstentelg, *Danoë Hasan* geheeten, op het denkbeeld te hebben gebracht om het land zijner vaderen van de vreemde heerschappij te verlossen. In zijnen ijver had hij zich zelfs tot een zeegevecht toegerust, maar rekende daarbij buiten Z. M. stoomschip Pontianak, dat een groot gedeelte zijner kora-kora's (inlandsche vaartuigen) in den grond boorde en daardoor den grooten stoot gaf om dezen pretendent-Sultan tot onderwerping te brengen. En zoo ligt Almaheira weer geketend daar, totdat het misschien — verlost wordt van eenen kant, waarvan geen Danoë Hasan ooit gedroomd heeft. Wij denken daar aan hetgeen dit jaar is voorgevallen in het landschap *Tobélo* (Noord-Almaheira), het vaderland der vroeger zoo beruchte Tobèloreezen, geboren zeeroovers, die van oudsher de wateren van Indië onveilig hebben gemaakt, de schrik van alle kustbewoners, bij wie de herinnering aan hunne roof- en moordtochten nog altijd voortleeft. Wie meer van hen verlangt te weten, hij leze wat bij vele schrijvers over de verrichtingen onzer Marine staat geboekstaafd. Wat is er nu geschied? Voor ruim dertig jaren

begon de Utrechtsche Zending-Vereeniging hare missie onder de Alfoeren aan het Meer van Galéla, tot hiertoe echter met betrekkelijk gering succès. Wel werden in dien tijd een paar honderd personen gedoopt, maar het gros der bevolking sloot zich niet bij de Zendingen aan. En wat gebeurt nu? In den loop van 1897 vestigde zich de zendeling *Hueting* te Tobèlo en op het oogenblik reeds zijn het geen tientallen, maar honderdtallen van Tobèloreezen, die zich als doopkandidaten bij hem komen aanmelden. Volgens het laatste bericht van 1 Juni dezes jaars stonden er 2890 op de lijst en nog steeds, schrijft de heer Hueting, is daar voortgang en nog steeds roept men: „kom“. Als van een eenig feit in de geschiedenis der Nederlanders in Indië wordt ook hiervan op deze plaats melding gemaakt.

Kleine expeditie's, als die boven bedoeld, kwamen in dit laatste tijdperk herhaaldelijk voor. Zoo, bijvoorbeeld, in 1875 naar Séram, in 1885 naar Djambi en de Noorder-districten op Zuid-Selébes, in 1886 naar het eiland Wiak in de Geelvinkbaai (Nieuw-Guinea), waar de bevolking de bemanning van het stoomschip „Corido“ had uitgemoord, in 1893 naar de Aroe-eilanden, enz. Over het geheel waren het echter slechts, altijd betrekkelijk, onbeduidende krijgstochten, die voor een goed deel aan onze wakkere Marine konden worden overgelaten. Het indisch publiek merkte er weinig van. Zijne belangstelling werd evenwel in hooge mate opgewekt in 1894, welk jaar bestemd was om met groote letters in de tijdtabel onzer koloniale geschiedenis te worden opgeteekend. Staan ook wij dan nog een oogenblik stil bij eene gebeurtenis, die als een bliksemstraal uit een onbewolkten hemel, zooals een indisch spreekwoord het uitdrukt, op de hoofden onzer landgenooten daarginds kwam neerschieten. De lezer heeft waarschijnlijk al geraden wat wij bedoelen.

Juist was men in Atjeh, dank zij ook de hulp van Toekoe Oemar (bl. 161), een weinig tot verademing gekomen, toen de reeds onder den Gouverneur-Generaal Pijnacker Hordijk begonnen verwickelingen met den Radja van *Lombok* een dreigend

aanzien kregen. Deze Vorst, *Goesti Ngoerah Madé Karangasem* geheeten, had evenals zijne collega's op Bali bij traktaat de Nederlandsche souvereiniteit erkend. Sedert het jaar 1890 was zijne houding echter van dien aard, dat hij herhaaldelijk door de Indische Regeering moest worden aangespoord om van gedragslijn te veranderen. Niets mocht echter baten en reeds in '92 schijnt men er te Batavia aan gedacht te hebben om den weerspannigen Radja gewapenderhand tot de orde te roepen. Een voorname grief tegen hem was, dat hij, in strijd met het bestaande traktaat, den slavenhandel niet alleen begunstigde, maar dien zelfs voor eigen rekening liet drijven. Bovendien nam hij een toon tegenover ons aan, dien wij moeielijk op den duur konden dulden.

De Radja van Lombok.

De maat liep echter over, toen klacht op klacht inkwam over de verregaande tyrannie, waaraan de Radja en zijne Balineezzen zich tegenover de *Sasaks*, de oorspronkelijke bevolking van Lombok, schuldig maakten. Dat schreide ten hemel en, al had zij tien Atjeh's achter den rug gehad, langer dralen mocht de Indische Regeering niet. Het woord was aan het kanon.

Het overige is bekend. De Lombok-geschiedenis ligt ons

allen nog te versch in het geheugen, om er hier in 't breede over uit te weiden. In Juli 1894 vertrok de Generaal-Majoor *J. A. Vetter* met eene sterke troepenmacht naar Ampanan om den weerspannigen Radja, die misschien gemeend had dat wij al onze beschikbare soldaten naar Atjeh gezonden hadden, de kracht onzer wapenen te doen gevoelen. Sedert het jaar 1849 had Straat Lombok niet zoovele oorlogschepen op hare woelige golven gedragen. Maar hoe? Had men zich omtrent de gezindheid der Balineezen vergist of was bij het gezicht van die buitengewone krijgstoerusting den Radja de schrik om 't hart geslagen? Hoe 't zij, Generaal Vetter mag er zich op beroemen, dat het latijnsche *veni, vidi, vici* geheel op hem van toepassing is geweest. Noch bij de landing der troepen, noch later bij den opmarsch werd ook maar de geringste tegenstand ondervonden. De gestelde eischen worden met de grootste bereidvaardigheid ingewilligd; men komt zelfs reeds met een gedeelte van de oorlogsschatting aandragen onzen soldaten wordt geen haar op het hoofd gekrenkt; hun marsch naar de hoofdplaats Mataram gelijkt eene militaire wandeling; straks slaan zij, als waren zij thuis, te Tjakra-Negara, onder de muren van het buitenverblijf van Goesti Ngoerah Madé Karangasem, hun bivouac op, en . . .

Tjakra-Negara! Uw naam beteekent ook: „werpspies des lands“ en, dit moet van u gezegd worden, gij hebt dien naam eere aangedaan! Zullen wij 't nog herhalen? In den nacht van 25 op 26 Augustus worden onze gebivakeerde en, naar 't schijnt, niets kwaads vermoedende troepen op het onverwachts door den vijand overvallen en zoo hevig in het duister beschoten, dat zij zich genoodzaakt zagen in overhaaste vlucht en niet zonder zware verliezen te lijden naar de landingsplaats terug te keeren. *Veni, vidi* en — van eene leelijke markt thuis gekomen! Dat was iets ongehoords in de indische krijgsgeschiedenis! Dat mocht niet ongewroken blijven! Zoo althans dacht de Gouverneur-Generaal Jhr. Van der Wijck er over, die *onmiddellijk* versche troepen naar Lombok afzond en niets spaarde om Generaal Vetter in staat te stellen het gepleegde

verraad naar behooren te straffen. En het is gestraft! Half September kwamen de nieuwe troepen te Ampenan aan, den 29^{en} dier maand trokken zij zegevierend Mataram en twintig dagen later Tjakra-Negara binnen. Maar nu ook geen medelijden meer met

Generaal Vetter.

de arglistige Balineezen. Hun Radja zagen zij met tal zijner familieleden als banneling naar Batavia vertrekken, om nimmer terug te keeren, ¹⁾ terwijl aan hun land zijne zelfstandigheid ontnomen werd. Op het oogenblik maakt Lombok deel uit van

¹⁾ Hij overleed 20 Mei 1895.

de rechtstreeksche Bezittingen van het Indisch Gouvernement en staat het onder het bestuur van den Resident van Boelèlèng, aan wien voor deze nieuwe Afdeeling een Assistent-Resident met enkele Controleurs zijn toegevoegd. Zooals vanzelf spreekt, valt er voor de onzen nog heel wat te schikken en te regelen, waarom dan ook voorloopig een gedeelte onzer troepenmacht op Lombok is achtergebleven.

Een ietwat vreemde rol in de Lombok-catastrophe speelde de Radja van Karangasem op Bali, *Goesti Ktoet Djlantik* ge-

Graf van Van Ham.

naamd. Door velen voor verrader gescholden, schijnt de Regeering echter geen termen gevonden te hebben om hem als zoodanig voor de vierschaar te roepen. Integendeel werd hij in Juni 1896 tot stedehouder (*wakil*) van het Gouvernement in het landschap Karangasem aangesteld.

Al weer dus eene schitterende overwinning, maar eene die

ons veel offers gekost heeft. Menig jong leven is daar afgesneden; ook ouderen van dagen (wij denken o. a. aan Generaal *Van Ham*) hebben er hun trouw aan Koningin en Vaderland met den dood bezegeld. Den wandelaar worden op verschillende plaatsen hunne graven aangewezen en als straks het plan doorgaat om voor allen één, hunner nagedachtenis meer waardig kerkhof op te richten, dan zal een lange lijst noodig zijn om hunne namen te vermelden. Zij rusten in vrede!

Zoo zijn wij meteen aan het einde onzer schets van de

Inlandsch Regent.

Geschiedenis der Nederlanders in Oost-Indië gekomen. Toevallig sluit zij met de vermelding van eene militaire expeditie, een profetie als 't ware, die 't ons zegt, hoe daarginds, gelijk op Lombok in het klein, nog voortdurend in het groot

de tegenwoordigheid van ons dapper Indisch leger zal noodig zijn om het Gouvernement te steunen, waar dit voortgaat, schrede voor schrede, om van Insulinde een wingewest te maken, dat zijnen beschaafden Meester eër aandoet. Nog is er ontzaglijk veel te doen; Soematra, Bornéo en Selébes staan nog slechts aan den ingang van de baan der ontwikkeling; de weg tot de meer afgelegen eilanden is eigenlijk pas geopend. Maar, wij gaan vooruit, vooruit op elk gebied. De zegeningen onzer Christelijke beschaving breiden zich al meer en meer over den Archipel uit. Moge dit zoo en steeds in verhoogde mate blijven voortgaan. Dan komt ook eenmaal de dag, waarop alle indische stammen het optreden der Nederlanders zegenen zullen en ons nageslacht er zich op beroemen mag, af te stammen van hen, die het devies der vaderen in den edelsten zin des woords tot waarheid hebben gemaakt:

LUCTOR ET EMERGO!

INHOUD

EERSTE DEEL

INLEIDING	Blz.	1
EERSTE HOOFDSTUK (1594—1610)	„	3
TWEEDE HOOFDSTUK (1610—1641)	„	34
DERDE HOOFDSTUK (1641—1675)	„	68
VIERDE HOOFDSTUK (1675—1723)	„	103
VIJFDE HOOFDSTUK (1723—1756)	„	137
ZESDE HOOFDSTUK (1756—1800).	„	171

TWEEDE DEEL

ZEVENDE HOOFDSTUK (1800—1819)	„	1
ACHTSTE HOOFDSTUK (1819—1830).	„	38
NEGENDE HOOFDSTUK (1830—1845)	„	72
TIENDE HOOFDSTUK (1845—1860)	„	102
ELFDE HOOFDSTUK	„	130
TWAALFDE HOOFDSTUK (1872 tot op heden)	„	157

